

Observatori Català
de la Justícia en
Violència Masclista

Experiències de les dones estrangeres als centres penitenciaris catalans:

Aproximació des de la perspectiva
interseccional

Autores

Jenny Cubells Serra

Leonor Cantera Espinosa

Susana Jorquera Rossel

Noemí Hernández Jiménez

Any 2023

Generalitat de Catalunya
**Centre d'Estudis Jurídics
i Formació Especialitzada**

L'Observatori Català de la Justícia en Violència Masclista ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en aquest document són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les de l'Observatori.

Avís legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Així doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se citi l'autoria del material i l'Observatori Català de la Justícia en Violència Masclista (Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Departament de Justícia) i no se'n faci un ús comercial ni es transformi.

*Activitat finançada a càrrec del crèdits rebuts del Ministeri d'Igualtat
(Secretaria d'Estat d'Igualtat i contra la Violència de Gènere)*

Sumari

1. Introducció	6
2. Marc Teòric.....	8
2.1. Marc legal de les persones estrangeres	8
2.1.1. Normativa internacional	8
2.1.2. Normativa nacional	8
2.2. Marc legislatiu de les dones migrades privades de llibertat	10
2.2.2. Normativa Comunitària	13
2.2.3. Normativa nacional	16
2.3. Situació i drets de les dones migrades a la presó	19
2.3.1. Ingress en l'establiment penitenciari	19
2.3.2. Comunicacions i visites.....	20
2.3.3. Treball	21
2.3.4. Sol·licitud i/o renovació dels permisos de residència	24
2.3.5. Progressió de grau.....	26
2.3.6. Expulsió judicial d'intermes migrades.....	30
2.4. Estat de la qüestió	32
3. Objectius.....	39
3.1. Objectiu General.....	39
3.2. Objectius específics.....	39
4. Metodologia	41
4.1. Instruments	42
4.1.1. El qüestionari	42
4.1.2. L'entrevista narrativa semiestructurada.....	42
4.1.3. El grup de discussió.....	43
4.2. Població de l'estudi.....	44
4.2.1. Representativitat de la mostra: abast i limitacions	44
4.3. Recollida d'informació.....	46
4.3.1. Codificació.....	46
4.3.2. Treball de camp	48
5. Resultats.....	52
5.1. Descripció de les usuàries nacionals i usuàries estrangeres a les presons catalanes.....	52
5.1.1. Dones estrangeres empresonades a Catalunya.....	52
5.1.2. Distribució de les dones de la mostra empresonades a Catalunya.....	52
5.1.3. Edat de les usuàries	55

5.1.4. Nacionalitat de les usuàries	56
5.1.5. Maternitat	57
5.1.6. Nivell d'estudis	58
5.1.7. Situació econòmica i vida laboral	59
5.1.8. Suport familiar	61
5.1.9. Violència.....	65
5.2. Condicions de vida dins el sistema penitenciari que afecten a les usuàries i les usuàries estrangeres.	69
5.3. El projecte migratori anterior a l'empresonament	72
5.4. L'activitat delictiva	75
5.4.1. La tipologia delictiva	75
5.4.2. Context de l'activitat delictiva.....	77
5.4.3. Factors desencadenants de l'activitat delictiva	77
5.4.4. Durada de la condemna.....	83
5.4.5. Edat d'inici de l'activitat delictiva.....	84
5.5. Classificació en graus.....	85
5.6. L'ingrés a la presó	89
5.6.1. Dificultats i solucions per a l'adaptació al context penitenciari	89
5.7. La vida a la presó	92
5.7.1. Salut física i mental.....	92
5.7.2. Formació ocupacional i oportunitats laborals	105
5.7.3. Economia alternativa en el context penitenciari	112
5.7.4. Comunicació amb l'exterior	122
5.7.5. Relacions a la presó	125
5.7.6. Activitats	147
5.8. La llibertat	156
5.8.1. Projectes de vida.....	156
5.8.2. Inserció laboral i reinserció social.....	171
5.8.3. Recursos comunitaris i l'habitatge	178
5.9. El relat dels professionals.....	185
5.9.1. Infraestructures	186
5.9.2. Sistema de salut.....	189
5.9.3. Departament de mares	190
5.9.4. Recursos per a la reinserció de les usuàries	190
5.9.5. Espai i temps per l'autocura de els i les professionals	193
6. Conclusions	194
6.1. Assoliment dels objectius de l'estudi.....	194
6.2. Conclusions finals.....	203

7. Propostes.....	207
7.1. Un model penitenciari mixt?	207
7.2. Reinserció social i laboral.....	213
7.3. Facilitació dels vincles	216
7.4. La importància dels referents positius.....	217
7.5. Pla d'acollida per a les dones estrangeres i la formació continuada.....	218
7.6. Autocura de l'equip de professionals	219
8. Referències bibliogràfiques.....	222

1. Introducció

De cada 100 persones que avui dia estan a la presó; només 7 són dones. Les estadístiques de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (SGIP, 2021), confirmen que la població penal femenina entre preventives, penades i altres mesures de seguretat no passa del 7,2%. D'aquest reduït percentatge del 7,2% de dones empresonades, el 35% es correspon a dones immigrants que compleixen la seva condemna a Catalunya. Catalunya és, després de Madrid, la regió de l'estat espanyol amb un percentatge major de dones immigrants empresonades. El percentatge de dones immigrades encarcerades ha augmentat si tenim en compte els estudis de Martínez (2015) i de Jiménez (2015) que trobaven un 29% i un 30,5% respectivament.

Diversos estudis (Almeda, 2005; Ribas i Almeda, 2005; Antony, 2007; Aristizábal i Cubells, 2017; Navarro, Meléndez i Cubells, 2022; entre d'altres) destaquen les diferències que es donen entre la població masculina i la femenina quan a les motivacions i característiques dels delictes, la perillositat, la reincidència, el desistiment, l'impacte de l'empresonament sobre la família i la forma en que uns i altres viuen l'empresonament. Tot això, juntament amb el fet que el sistema jurídic penal és patriarcal com afirmen Smart (2000) i Olsen (2001), fa necessari l'estudi en profunditat de la situació de les dones en el sí del sistema jurídic i (re)pensar el sistema d'execució penal per tal de respondre a les necessitats de la població penitenciària femenina en general i la població femenina immigrant, en particular (López *et al.*, 2020).

D'aquesta manera, és necessari abordar el fenomen de les dones immigrants empresonades des d'una òptica multidimensional i pluridisciplinar (Palomo i Solís, 2005), sent en particular, un col·lectiu que representa una població més vulnerable i precaritzada atesa la seva condició d'estrangeria (Lirola i Jiménez-Bautista, 2015).

En aquesta línia, l'Observatori Català de la Justícia en Violència Masclista sensible a aquesta necessitat, ens ha encarregat un estudi en profunditat de la situació de les dones immigrants que estan complint condemna dins del

sistema d'execució penal a Catalunya, amb l'objectiu de realitzar propostes de millora eficaces.

L'estudi que presentem a continuació cerca generar coneixement sobre les característiques sociodemogràfiques de les dones immigrants que es troben empresonades a Catalunya actualment. Així ens interessa conèixer els perfils delictius, els projectes migratoris i la seva relació amb el delicte, les necessitats educatives i de tractament del col·lectiu, les condicions de salut física i mental i les necessitats que plantegen en l'àmbit de la salut, el procés de reinserció laboral i social així com el desistiment del delicte i finalment, les diferències vers la població masculina i/o dificultats que han patit durant el compliment de la condemna pel fet de ser dones i estrangeres per tal de poder plantejar propostes curriculars i d'itineraris d'inserció així com oportunitats i alternatives jurídiques.

Per tal de donar resposta a aquests interrogants explorarem diverses fonts d'informació com ara la revisió de les recomanacions internacionals i nacionals, la normativa espanyola i la catalana, les dades del sistema penitenciari de Catalunya i la recollida directa d'informació mitjançant l'administració d'un qüestionari creat ad hoc per a aquesta recerca i les entrevistes en profunditat i grups de discussió realitzats amb usuàries i professionals del sistema penitenciari a Catalunya.

2. Marc Teòric

2.1. Marc legal de les persones estrangeres

A continuació, fem un primer acostament a la legislació internacional i nacional sobre les persones estrangeres, estiguin o no privades de llibertat, per després analitzar i posar en relació amb la legislació específica de les dones migrades a la presó.

2.1.1. Normativa internacional

2.1.1.1. Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics

El “Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics” va ser signat al 1966 i ratificat per Espanya en el 1977. Es en el seu article 13¹, l’únic que fa referència a la matèria d’estrangeria, tracta sobre l’expulsió de la persona estrangera, aquesta només podrà portar-se a terme mitjançant el compliment d’una decisió adoptada d’acord amb la llei.

2.1.2. Normativa nacional

Pel que fa l’àmbit estatal la normativa en matèria d’estrangeria és abundant i molt variada, a més existeix legislació autonòmica i local, així com notes informatives, circulars i instruccions de la Direcció General de Migracions. De tota la legislació existent, a continuació fem menció d’aquella normativa bàsica i principal.

2.1.2.1. Constitució Espanyola

És la norma fonamental de l’ordenament. Va entrar en vigor el 29 de desembre de 1978 i només ha estat objecte de dues reformes i precisament una d’elles va consistir en reformar l’article en matèria d’estrangeria. Això va succeir a l’any 1992 i va consistir en afegir l’incís “i passiu” en referència al dret de sufragi en

¹ **Article 13. Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics.** L’estranger que s’estigui legalment en el territori d’un Estat part en aquest Pacte, solament podrà ser-ne expulsat pel compliment d’una decisió adoptada d’acord amb la llei i, excepte que raons imperioses de seguretat nacional requereixin el contrari, es permetrà a aquest estranger que exposi els seus motius contra la seva expulsió, i a sotmetre el seu cas a revisió davant l’autoritat competent o bé davant la persona o les persones designades especialment per aquesta autoritat competent, i fer-se representar davant d’elles.

les eleccions municipals de les persones estrangeres, fins al moment només es parlava de dret de sufragi actiu.

Així doncs, l'article bàsic que regula l'estrangeria es l'article 13 de la Constitució Espanyola. Aquest precepte recull quatre punts claus i bàsics a desenvolupar per part de la legislació, aquests són: drets i llibertats de les persones estrangeres, restricció a les persones estrangeres del dret a participar en els assumptes públics i al dret d'accés a funcions i càrrecs públics, l'extradició i l'asil.

A més, la carta magna en el seu article 149.1 proclama la competència exclusiva de l'Estat en matèria de nacionalitat, immigració, emigració, estrangeria i dret d'asil.

2.1.2.2. Llei Orgànica 4/2000, de 11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social (Llei d'Estrangeria)

La Llei 4/2000, de 11 de gener, també coneguda com la llei d'estrangeria és el marc legislatiu principal de la política migratòria de l'Estat. Els antecedents de l'actual llei els hem de buscar a l'any 1985, moment en que es va promulgar la primera Llei Orgànica sobre drets i llibertats dels estrangers en Espanya, la Llei Orgànica 7/1985, d'1 de juliol, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya (Soriano-Miras, 2011).

En el primer dels seus 72 articles, es preveu la delimitació de l'àmbit i considera estranger als efectes de l'aplicació de la llei, als que no disposin de la nacionalitat espanyola. Seguidament, es fa un recull dels drets i llibertats de les persones estrangeres, es regula la situació d'estància i residència, disposa les bases que posteriorment seran desenvolupades pel reglament de les autoritzacions de residència, treball i reagrupació familiar. També parla de les taxes per autoritzacions administratives i sol·licituds de visats. Per acabar, regula el règim sancionador en matèria d'estrangeria.

Com s'observa, no es fa una menció expressa a la situació de les persones estrangeres privades de llibertat, encara i això és una llei que s'ha de tenir en

compte ja que es aplicable per regularitzar la situació de residència un cop s'aconsegueixi la llibertat per part de les dones migrades internes.

2.1.2.3. Reial Decret 557/2011, de 20 d'abril, per el que s'aprova el Reglament de la Llei Orgànica 4/2000, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social. (Reglament d'Estrangeria)

Es tracta del reglament que desenvolupa la llei d'estrangeria mencionada anteriorment. El mencionat reial decret deroga el reglament anterior, aprovat pel Reial Decret 2393/2004, de 30 de desembre.

Recentment, ha estat objecte de reforma, el 27 de juliol de 2022, mitjançant el Reial Decret 629/2022, de 26 de juliol.

El Reglament introdueix una regulació més detallada que la llei de les autoritzacions de residència i treball temporal en les seves diferents modalitats i regula la residència de llarga durada en les seves dos modalitats (llarga durada i llarga durada de la UE), entre d'altres temes. A més, els últims preceptes es dediquen al règim sancionador i les infraccions en matèria d'estrangeria.

No es fa una especial referència a les persones privades de llibertat per resolució judicial, només es regula els ingressos en el Centre d'Internament d'Estrangers (CIE) com a conseqüència de la sanció d'expulsió administrativa.

2.2 Marc legislatiu de les dones migrades privades de llibertat

La normativa sobre les persones estrangeres anteriorment mencionada s'ha de posar en relació amb aquella normativa en l'àmbit penitenciari, és a dir, amb la normativa de les persones estrangeres privades de llibertat, per poder tenir un plànol complet, ja que ambdues legislacions es complementen durant el procés d'empresonament de les dones migrades.

2.2.1 Normativa Internacional

2.2.1.1. Regles Mínimes pel Tractament dels Reclusos

Les Nacions Unides en 1955 va realitzar un primer intent de regulació en l'àmbit penitenciari i es van elaborar les Regles mínimes de les Nacions Unides per al tractament dels reclusos. Aquestes regles, suposaven el reconeixement, per part de les Nacions Unides d'uns estàndards universals per al tractament de les persones privades de llibertat.

A l'any 2015 es va aprovar per part de l'Assemblea General de les Nacions Unides una nova versió actualitzada de les Regles mínimes per al tractament del reclusos, anomenades a partir d'aquell moment com a Regles Nelson Mandela (Regles Mandela).

Tot i l'avenç que van comportar, aquestes regles no tenen en consideració la situació de les dones privades de llibertat. Per aquest motiu, es van promulgar posteriorment, com ja veurem, unes regles adreçades exclusivament a les dones internes.

Des del punt de vista de l'estrangeria cal mencionar que és escassa la menció expressa que es fa de les persones internes estrangeres en tot el cos normatiu. Cal esmentar que únicament la regla 62 fa referència a les persones internes amb nacionalitat estrangera i recull el dret d'aquestes a comunicar-se amb els i les representants diplomàtics i consulars i de les facilitats que han de tenir per poder gaudir d'aquest dret.

2.2.1.2. Regles de les Nacions Unides pel tractament de les internes i mesures no privatives de llibertat per a las dones delinqüents (Regles Bangkok)

L'Assemblea General de les Nacions Unides, el 21 de desembre de 2010, va aprovar les Regles pel tractament de les recluses i mesures no privatives de llibertat per a les dones delinqüents, conegudes com a Regles Bangkok.

Així doncs, amb l'aprovació d'aquestes regles es va reconèixer la necessitat d'establir regles universals respecte de consideracions específiques que es devien aplicar a les dones privades de llibertat.

Aquestes regles no substitueixen les Regles Mandela, aquestes últimes es continuen aplicant. Les Regles de Bangkok aclareixen disposicions existents en les Regles Mandela e incorpora nous aspectes que no havien sigut contemplats fins al moment.

Pel que fa les dones migrades en quan a les mesures privatives de llibertat es preveu principal i especialment les següents:

En el moment de l'ingrés a més del drets reconeguts a totes les dones es preveu expressament que les dones estrangeres disposin també d'accés als seus representants consulars (Regla 2). Segons els comentaris de les regles, això es deu a que les dones estrangeres, especialment si no són residents, se senten particularment vulnerables en aquest moment i deuen rebre l'assistència addicional a la qual tenen dret.

Pel que fa la maternitat de les dones migrades, es preveu una consulta al consolat prèviament a prendre la decisió de retirar el nen o nena de la presó (Regla 52.2). Això va lligat amb el que recull la regla 53, i es que en cas de retirar a un nen o nena que visqui amb la seva mare interna estrangera no resident, es deurà considerar la possibilitat de reubicar a l'infant en el seu país d'origen, tenint en compte el interès superior del menor i consultant amb la mare la decisió.

Es contempla la possibilitat de traslladar a las internes estrangeres no resident al seu país d'origen, en particular si tenen fills o filles en ell i quan elles ho sol·licitin, sempre que existeixen acords bilaterals entre els països (Regla 53).

Així doncs, aquestes regles intenten tenir en compte les dificultats afegides que tenen les internes estrangeres, ja siguin residents o no al país on es troben empresonades. A més, aquestes dificultats augmenten degut al creixement de dones involucrades en el tràfic internacional d'estupefaents.

2.2.2. Normativa Comunitària

Són varies les recomanacions que es fan a nivell comunitari relacionades amb l'àmbit penitenciari. A continuació en destaquem les següents:

2.2.2.1. Recomanació Rec(2006)2 sobre les Regles Penitenciàries Europees

La mencionada recomanació substitueix a la Recomanació R (87) 3 del Comitè de Ministres sobre les Regles Penitenciàries Europees. Va ser adoptada pel Consell d' Europa l'11 de gener del 2006.

Així, es recomana als governs dels estats membres que en l'elaboració de les seves legislacions, polítiques i pràctiques en l'àmbit penitenciari es guiïn per les normes contingudes per la mencionada recomanació.

Els temes a tractar per part de la recomanació són el següents: principis fonamentals, l'àmbit d'aplicació, condicions penitenciàries, assignació i allotjament, higiene, roba i roba de llit, nutrició, assessorament jurídic, contacte amb el món exterior, règim penitenciari, treball, exercici físic i oci, educació, llibertat de pensament, de consciència i de religió, informació, béns personals dels reclusos i trasllat de reclusos entre d'altres. Es fa una especial menció a les dones (article 34) i a les persones estrangeres (article 37).

Pel que fa les normes relatives les persones estrangeres empresonades es preveu un únic article, el 37, en el qual s'agrupen els següents temes:

- Dret de la persona detinguda a comunicar-se amb els representants diplomàtics o consulars del seu país i de disposar dels mitjans per fer-ho.
- Cooperació amb els representants diplomàtics i consulars per garantir les necessitats especials de les persones estrangeres detingudes.
- Proporcionar a les persones estrangeres detingudes informació específica d'assistència jurídica.
- Informació sobre la possibilitat de complir la seva pena en altres països.

A més, es fa una petita menció a les persones estrangeres en el punt 81.3 corresponent a la formació del personal penitenciari. Així doncs, es proclama que el personal que treballa amb grups específics com estrangers, dones, menors o malalts mentals rebran la formació específica per al seu treball especialitzat.

2.2.2.2 Resolució sobre la situació especial de les dones en els centres penitenciaris i les repercussions de l'empresonament dels pares sobre la vida social i familiar (2007/2116 (INI))²

El Parlament Europeu, el 13 de març de 2008, va adoptar la mencionada resolució considerant que les decisions judicials, la legislació penal i les institucions penitenciàries dels Estats membres deuen tenir en compte les necessitats i les situacions específiques de les dones empresonades.

Els temes a tractar per part de la resolució són els següents:

- Condicions de la detenció.
- Manteniment dels llaços familiars i de les relacions socials.
- Reinserció social i professional.

Entrant en l'anàlisi de les disposicions relatives a les internes estrangeres d'aquesta resolució, succeeix com en les demés normatives i es que aquestes són lacòniques. Només es contempla de forma específica a les persones estrangeres privades de llibertat en dos del 45 punts que formen la resolució, i són el següents:

- El punt 32 subratlla que en els programes d'alfabetització, educació i formació professional deuria figurar classes d'idiomes, inclòs l'ensenyament de la llengua nacional per a la població reclusa estrangera, tant homes com dones.
- El punt 42 recomana als Estats membres que prestin especial atenció a la població reclusa estrangera, tant homes com dones, sobretot pel que respecta a les diferències lingüístiques i culturals, que facilitin el contacte amb els seus famílies, així com que els permetin contactar amb els

² https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0102_ES.html

Consolats, accedir als programes i recursos penitenciaris i obtenir la informació que puguin comprendre. Així mateix se'ls recomana prendre en consideració l'especificitat de la situació de les dones estrangeres en la planificació de les activitats penitenciàries, impartir cursos de formació als agents per treballar en entorns multiculturals dins i fora de la presó i crear serveis de mediació.

2.2.2.3. Recomanació del Consell d'Europa CM/Rec (2012)12 relativa als presos estrangers

Adoptada pel Comitè de Ministres el 10 d'octubre de 2012. Aquesta recomanació té com a objectiu abordar les dificultats a les que s'enfronten les persones estrangeres a presó degut a factors com les diferències en l'idioma, la cultura, la costum, la religió i l'absència de llaços familiars i la dificultat de contacte familiar.

Així doncs, la recomanació intenta evitar qualsevol aïllament de les persones estrangeres a presó i facilitar la seva reinserció social. Tan mateix, no només aborda condicions de reclusió sinó que té com a objectiu millorar la integració social un cop assolida l'excarceració.

L'aprovació d'aquesta recomanació posa de manifest les necessitats especials dels interns e internes estrangeres. Necessitats especials que tenen causa en la situació de ser detinguts en un Estat del qual ni son nacionals ni residents. Es pretén per tant proporcionar les mateixes oportunitats que a la resta d'interns.

En primer lloc, en el mateix article 1 es dona definició al terme de persona estrangera i ho fa en relació a la nacionalitat i la residència. Per tant, el terme de persona estrangera fa referència a tota persona que no sigui resident o tingui la nacionalitat de l'Estat on es trobi.

La recomanació consta de 41 article i els temes a tractar són el següents:

- Definicions i àmbit d'aplicació
- Principis bàsics
- L'ús de la presó preventiva

- Sentència
- Condicions d'empresonament
- Excarceració
- Persones que treballen amb persones estrangeres a presó

Es l'únic instrument normatiu internacional, comunitari i nacional que tracta exclusivament de la situació de la població reclusa estrangera.

2.2.3. Normativa nacional

2.2.3.1 Constitució Espanyola

D'entre l'articulat del cos legislatiu, pel que fa l'àmbit penitenciari, s'ha de fer menció especialment a l'article 25 el qual proclama el principi de legalitat i recull la finalitat de reinserció i reeducació que han de tenir les penes i les mesures de seguretat privatives de llibertat.

A més, esmentar l'article 149.1.6 de la CE, el qual preveu que si be l'estat té la competència exclusiva sobre la legislació penitenciària (entre d'altres), això no exclou la possibilitat de les comunitats autònomes assumeixin la competència executiva dels serveis penitenciaris, com es el cas de Catalunya com es veurà més endavant.

2.2.3.2 La Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària (LOGP)

En tot l'articulat no s'estableix una regulació diferent per a les persones internes estrangeres, doncs seguint la no diferencia de tractament per raó de raça, religió o nacionalitat que es recull en la normativa internacional, equipara la condició d'aquests a la dels nacionals, al menys en teoria.

Precisament, en el seu article 3 proclama que l'activitat penitenciària s'exercirà respectant la personalitat humana del les persones recluses i els drets i interessos jurídics dels mateixos no afectats per la condemna, sense diferencia alguna per raó de raça, opinió política, creença religiosa, condició social o qualsevol altre circumstància d'anàloga naturalesa.

2.2.3.3 Reglament Penitenciari (RP)

Va ser aprovat pel Reial decret 190/1996, de 9 de febrer. L'aprovació d'aquest reial decret en el seu moment es va justificar entre d'altres motius per l'augment de persones estrangeres a les presons. Així, en l'exposició de motius, es fa saber que la situació era molt diferent de l'existent en 1981 (quan es va aprovar l'anterior reglament) degut a un augment de la població reclusa i a unes variacions substancials en la composició de la població reclusa (major presència de dones i de reclusos estrangers i envelliment de la població reclusa).

Així es va procurar incorporar la majoria de recomanacions comunitàries i normativa internacional relativa als reclusos estrangers.

De igual manera que l'article 3 de la LOGP, l'article 4 del RP proclama el principi de no discriminació per raó de raça, sexe, religió, opinió, nacionalitat o qualsevol altre condició o circumstància personal o social.

A diferència de la llei, el reglament tracta temes específicament de les persones estrangeres a la presó com:

Article 26. Mesura d'expulsió administrativa posterior al compliment de la condemna.

Article 27. Substitució de la pena imposada a la persona estrangera per mesura d'expulsió.

Article 41.7. Necessitats especials de la població reclusa estrangera en les comunicacions i visites.

Article 49.3. Comunicació de les persones internes estrangeres amb les persones de les respectives Ambaixades i Consolats.

Article 52.2 Informació que s'ha de donar a les persones internes estrangeres: sol·licitar l'aplicació de tractats i convenis internacionals, substitució de les penes imposades per expulsió del territori nacional i se'ls facilitarà contacte amb la representació diplomàtica en Espanya del país corresponent.

Article 52.3. Fullet informatius en aquells idiomes de grups significatius de persones internes estrangeres en els establiments espanyols. Traducció oral del contingut del mateix en aquells casos que la persona estrangera desconegui els idiomes en que es trobi editat el fullet.

Article 52.5. Procurar donar a les persones internes estrangeres la LOGP i el RP en la llengua pròpia del seu país d'origen.

Article 62.4. L'administració penitenciària fomentarà la col·laboració d'instruccions i associacions dedicades a la resocialització i ajuda de les persones estrangeres internes.

Article 118. Les persones internes estrangeres tindran les mateixes possibilitats d'accés a la formació i educació que els nacionals.

Article 123. El caràcter prioritari de la formació bàsica impartida a la població penitenciària estrangera.

Article 127. Possibilitat de disposar a la biblioteca del centre penitenciari de publicacions en els idiomes estrangers més usuals.

Article 197. Llibertat condicional de les persones estrangeres.

Per acabar, cal indicar, com s'ha mencionat anteriorment, que Catalunya ha assumit la competència executiva dels serveis penitenciaris, així ho proclama l'article 168 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Per tant, a nivell autonòmic, s'ha aprovat per Decret 329/2006, de 5 de setembre el Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya. El mateix regula únicament en els seus articles 9.6 i 90.3 matèries amb especial referència a la població penitenciària estrangera com l'especial atenció als projectes de participació ciutadana a aquells col·lectius de persones amb major risc d'exclusió com la població reclusa estrangera i l'accés als ensenyaments, respectivament.

2.3 Situació i drets de les dones migrades a la presó

Pel que fa l'anàlisi de la situació i drets de les dones estrangeres privades de llibertat es poden agrupar entorn a les següents àrees temàtiques més rellevants.

2.3.1 Ingress en l'establiment penitenciari

2.3.1.1. Informació

En el moment de l'ingrés a més del procés i els drets previstos en els articles 15 al 21 del RP, es preveu especialment per les persones estrangeres en quant a la informació:

- Dret a que es posi en coneixement de les autoritats diplomàtiques o consulars corresponents l'ingrés a la presó, recollit a l'article 15.5 RP.
- Deure de l'Administració Penitenciària de disposar de fullet informatiu, en el moment de l'ingrés, en el idioma del grup més representat en cada centre, article 52.2 RP.

Així mateix la Circular 2/2019, sobre estrangeria al centres penitenciaris de Catalunya preveu que s'entregui a la persona estrangera interna full informatiu amb la informació relativa a la possibilitat d'aplicar tractats internacionals o mesures que afectin a la seva situació processal i penitenciària, concretament la possibilitat de sol·licitar trasllat per continuar el compliment de la condemna en el país d'origen.

2.3.1.2. Identificació

Un cop realitzada l'admissió, es procedeix a verificar la identitat personal, a realitzar la inscripció en el llibre d'ingressos i obrir un expedient personal relatiu a la situació processal i penitenciària tal com es preveu en l'article 18 del RP. En el cas de les persones internes estrangeres, la Circular 2/2019 parla de la fitxa de persones estrangeres del SIPC (Sistema d'Informació Penitenciària Català), fitxa que ha de contenir els següents elements:

- Documentació
- Expedient/resolució d'expulsió.
- Situació administrativa anterior i actual a Espanya: regular o irregular, especificant en cas de regular si es tracta de: estància, residència temporal, residència de llarga duració, ciutadà comunitari o familiar de comunitari.
- Arrelament familiar i social (familiars al territori, empadronament, experiència laboral, permanència a Catalunya i Espanya)
- Xarxa suport social i vinculacions al seu país.
- Projecte migratori (motius de la migració, moment, expectatives, projecte de futur).
- Competències lingüístiques.
- Perfil criminològic i necessitats d'intervenció.

2.3.1.3. Documentació

En aquells supòsits en que la reclusa estrangera estigués indocumentada, se sol·licitarà a l'autoritat judicial de qui depengui la documentació acreditativa de la seva identitat. Si després de les gestions oportunes, es té constància de que la interna no disposa de documentació, l'Administració Penitenciària iniciarà els tràmits necessaris amb el corresponent Consolat.

A més, en cas de no tenir Número d'Identificació d'Estrangers (NIE), se sol·licitarà per part del Centre Penitenciari a la Comissaria Provincial de Policia Nacional (CNP). Es facilitarà per part del Centre Penitenciari el nom i la nacionalitat que la interna diu tenir i de les empremtes dactilars i la fotografia. Un cop rebut el NIE s'inclourà a l'expedient.

2.3.2 Comunicacions i visites

L'article 41.7 del Reglament Penitenciari disposa que les comunicacions i les visites s'organitzaran de forma que compleixin les necessitats especials de les persones internes estrangeres, als quals se'ls aplicarà en igualtat de condicions

amb els nacionals, les regles de comunicacions i visites (art. 51 de LOGP i art. 41 i següents del RP).

Així doncs, es parla del principi d'igualtat en quant a les regles de comunicacions i visites amb menció a necessitats especials de la població penitenciària estrangera sense regular expressament cap necessitat especial, situació que deixa un ampli marge de discrecionalitat als centres penitenciaris.

L'única comunicació expressa regulada que tenen dret les persones internes estrangeres es el dret de comunicació amb els representants diplomàtics o consulars del seu país, o amb les persones de les respectives Ambaixades o Consolats, recollit en l'article 49.3 RP.

2.3.3 Treball

La finalitat primordial de l'activitat penitenciària és la reeducació i reinserció social, així ho proclama l'article 25.2 de la CE, l'article 1 LOGP i l'article 2 del RP. El precepte constitucional afegeix el dret a un treball remunerat dels reclusos. A més, en la implementació del tractament en el medi penitenciarí la dinàmica del treball es un dels elements fonamentals ³, doncs com proclama l'article 26 de LOGP el treball es un dret i deure de l'intern i es un element fonamental del tractament.

El Reial Decret 782/2001, del 6 de juliol, regula la relació laboral de caràcter especial dels penats que realitzin activitats laborals en tallers penitenciaris i la protecció de la Seguretat Social dels sotmesos a penes de treball en benefici de la comunitat. Queda exclosa d'aquesta legislació la relació laboral dels interns en règim obert sotmesos a un sistema de contractació ordinària amb empresari, situació que es regula amb la legislació laboral comú, segons l'article 1.2.

³ Montero Perez de Tudela, E. (2019). La reeducación y la reinserción social en prisión: el tratamiento en el medio penitenciario español. *Revista de Estudios Socioeducativos*, 7, p 227-249. http://dx.doi.org/10.25267/Rev_estud_socioeducativos.2019.i7.16

El mencionat real decret en el seu article 5.1 estableix el drets laborals dels interns que treballin. Així es proclama la no discriminació al treball per raons de nacionalitat, entre d'altres.

Encara i així, la llei d'estrangeria, en el seu article 36 preveu l'obligatorietat d'autorització administrativa prèvia per residir i treballar a les persones estrangeres majors de 16 anys per exercir qualsevol activitat lucrativa, laboral o professional. Autorització que no es pot aconseguir si es té antecedents penals.

Davant aquesta situació, l'1 de juliol de 2005 es va aprovar, mitjançant acord per part del Consell de Ministres, les instruccions per les que es determina el procediment per autoritzar el desenvolupament d'activitats laborals, per part de les persones internes estrangeres, en els tallers productius dels centres penitenciaris i l'exercici d'activitats laborals a condemnats estrangers en règim obert o en llibertat condicional. En aquestes instruccions es determina el procediment per autoritzar el desenvolupament d'activitats laborals per part de la població penitenciària estrangera.

Així doncs trobem dues autoritzacions:

- Autorització per treballar als tallers productius dels centres penitenciaris.
- Autorització per treballar en règim obert o llibertat condicional

Si bé aquestes autoritzacions tenen plens efectes en matèria d'afiliació, alta i cotització a la Seguretat Social, les dificultats es troben a l'hora de percebre qualsevol tipus de prestació. Encara que les persones internes estrangeres cotitzin mitjançant aquestes autoritzacions de treball penitenciari troben dificultats per poder percebre qualsevol prestació a la pràctica. Això es degut a que el dret a percebre la prestació d'atur o el subsidi d'excarceració depèn de la vigència de l'autorització de residència.

Per tant, si tenen vigent la documentació en el moment de llibertat definitiva no trobaran dificultats per sol·licitar la prestació d'atur o el subsidi d'excarceració, sempre que compleixin els requisits legals. La complicació apareix doncs, quan no tenen vigent l'autorització de residència.

2.3.3.1. Autorització per treballar als tallers productius dels centres penitenciaris

L'acord mencionat del Consell de Ministres disposa que tota resolució de l'autoritat judicial que ordeni l'ingrés a presó de l'intern tindrà validesa d'autorització de treball als efectes de matèria de afiliació, alta i cotització a la Seguretat Social, per desenvolupar activitats laborals en els tallers productius del Centres Penitenciaris, gestionats pel Organisme Autònom de Treball i Formació per l'ocupació.

La validesa de la resolució judicial com a autorització de treball es prolongarà fins la finalització de les activitats laborals en els tallers productius dels centres penitenciaris.

Aquesta autorització de treball no porta aparellada l'autorització de residència, així ho disposa l'article 36.1 de la Llei d'estrangeria.

2.3.3.2. Autorització per treballar en règim obert o llibertat condicional

En aquest cas, la resolució de la Direcció General d'Institucions Penitenciàries de classificació en tercer grau o la interlocutòria del jutge de vigilància penitenciària per la que s'acorda aquest classificació o la llibertat condicional tindrà validesa d'autorització de treball per compte aliè, sota determinades circumstàncies, per el desenvolupament d'activitats laborals en règim obert o llibertat condicional.

Per que la resolució pugui tenir validesa d'autorització de treball, la interna estrangera ha de reunir una de les següents condicions:

- Trobar-se, en el moment de la condemna, en situació de residència o estància per estudis.
- Trobar-se en el moment de la condemna o en el moment de la resolució de classificació en tercer grau o llibertat condicional en un dels supòsits

per la obtenció d'una autorització de residència temporal per circumstàncies excepcionals⁴.

- Trobar-se en el moment de la condemna o de la resolució de classificació en tercer grau o llibertat condicional en un dels supòsits per l'obtenció de la residència de llarga durada⁵.
- La persona estrangera la qual s'hagi autoritzat treballar, en virtut d'allò que preveu la legislació vigent sobre estrangeria, poden tornar a ser autoritzats a treballar sempre que es mantinguin les condicions que van motivar, en el seu moment, la concessió de la validesa com a autorització de treball.

L' autorització per treballar en tercer grau o llibertat condicional té plens efectes en matèria de afiliació, alta i cotització a la Seguretat Social, no atorgarà per si mateixa la condició de resident estranger. La seva duració màxima serà de 6 mesos i fins la data de compliment de la condemna. Es pot sol·licitar per part del penat la renovació.

Tal com manifesta la Circular 2/2019, el supòsit més freqüent es el de trobar-se en condicions per a la obtenció de l'autorització de residència per circumstàncies excepcionals d'arrelament (laboral, social i/o familiar).

2.3.4. Sol·licitud i/o renovació dels permisos de residència

La sol·licitud o renovació dels permisos de residència estant a la presó depèn de la situació penitenciària en la que es trobi la dona interna estrangera. Així diferenciarem dos supòsits.

2.3.4.1. Interna estrangera en situació de presó preventiva

En aquest cas, no existeix condemna ferma (si la interna no té cap altre causa amb condemna). La primacia del principi de presumpció d'innocència permet la

⁴ Article 123 i següents del Reglament d'Estrangeria (Real Decreto 557/2011, de 20 de abril, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley Orgánica 4/2000, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, tras su reforma por Ley Orgánica 2/2009.)

⁵ Article 147 i següents del Reglament d'Estrangeria (Real Decreto 557/2011, de 20 de abril, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley Orgánica 4/2000, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, tras su reforma por Ley Orgánica 2/2009.)

possibilitat de sol·licitar o renovar el permís de residència i/o treball sempre que es compleixin les condicions legals exigides. Per tant, la interna té la possibilitat de renovar la seva residència, en el cas que ja tingues alguna autorització concedida.

A més, es pot sol·licitar el permís inicial, que estant la dona estrangera ja en el territori, la opció més viable seria sol·licitar la residència temporal per circumstàncies excepcionals d'arrelament. Sempre que no tingui antecedents penals en Espanya ni en el país d'origen i pugui provar que ha estat a Espanya amb caràcter continuat durant un període mínim de 3 anys (arrelament social) i 2 anys (arrelament laboral), entre d'altres requisits.

Davant aquesta possibilitat, la Circular 2/2019 recull que les persones estrangeres internes poden exercir el seu dret a sol·licitar i a que es tramiti. A més, es preveuen els supòsits d'actuació per aquells casos més comuns.

Així revisant la legislació, les dones que són detingues a l'aeroport per delictes de tràfic de drogues, un volum bastant elevat en les presons catalanes, es trobarien en una situació bastant complicada per sol·licitar algun permís de residència temporal per arrelament, per no complir amb el requisit de permanència continuada mínima a l'Estat. Únicament quedaria la possibilitat de protecció internacional⁶ o per raons humanitàries⁷ que només es possible en determinades situacions, molts específiques i excepcionals.

2.3.4.2. Interna estrangera condemnada

En el cas de la renovació d'alguna autorització de residència i treball ja concedida la situació es molt complicada. La Llei d'Estrangeria en el seu article 31.7 preveu que per la renovació de les autoritzacions de residència es valorarà els antecedents penals i el incompliment de les obligacions en matèria tributària i de seguretat social. Per tant, la llei utilitza el terme de "es valorarà", però a la pràctica existeix l' automatisme de denegar renovacions si existeixen

⁶ Article 125 del Reglament d'Estrangeria i la Llei 12/2009, de 30 d'octubre, reguladora del dret d'asil i la protecció subsidiària.

⁷ Article 126 del Reglament d'Estrangeria.

antecedents penals, estigui la persona estrangera a la presó complint la condemna o es trobi en llibertat definitiva però amb antecedents.

Així doncs, es pot afirmar que la interna estrangera condemnada és molt probable que no pugui renovar la seva residència. A més, no podrà tornar a sol·licitar un permís per residir en el país fins que, complida la pena, no hagi cancel·lat els antecedents penals⁸.

Pel que fa la sol·licitud inicial d'autorització de residència, l'article 31.5 de la Llei d'Estrangeria disposa que per autoritzar la residència temporal d'una persona estrangera serà precís que no tingui antecedents penals a Espanya i en els països anteriors de residència. Per tant, cap interna condemnada en situació irregular pot sol·licitar una autorització de residència i/o treball.

Analitzada la regulació actual d'estrangeria, sota el marc de les dones internes estrangeres, ens adonem que la regulació actual fa que les dones estrangeres condemnades a presó per sentència ferma caiguin en una situació de irregularitat, degut a la dificultat de renovació i sol·licitud d'autoritzacions de residència i/o treball. Fet que comporta, que no puguin ser beneficiàries de prestacions i subsidis en el moment de la llibertat definitiva.

2.3.5 Progressió de grau

Tractarem d'analitzar si la situació administrativa de les dones estrangeres condiciona el tractament penitenciari.

⁸ Segons l'article 136 del Codi Penal la cancel·lació d'antecedents penal es pot sol·licitar un cop hagi transcorregut sense delinquir els terminis següents:

- a) Sis mesos per les penes lleus.
- b) Dos anys per les penes que no excedeixin els dotze mesos i les imposades per delictes imprudents.
- c) Tres anys per les restants penes menys greus inferior a tres anys.
- d) Cinc anys per les restants penes menys greus iguals o superior a tres anys.
- e) Deu anys per les penes greus.

2.3.5.1 Permisos de sortida

Es troben regulats tant a la Llei Orgànica General Penitenciària (articles 47 i 48) com al Reglament (article del 154 al 159). Ens centrarem en els permisos ordinaris per la seva relació amb el tractament penitenciari i per la seva finalitat de preparar a la persona interna per la vida en llibertat.

2.3.5.1.1. Permisos ordinaris

Regulats a l'article 47.2 de la LOGP i a l'article 154 del Reglament.

La legislació no fa menció alguna a la situació administrativa de la persona condemnada com a requisit o condició per concedir el permís, tampoc existeix especificitat legal respecte de la concessió de permisos a la població penitenciària estrangera. Motiu pel qual s'ha de recórrer a la Circular 2/2019, sobre estrangeria als centres penitenciaris de Catalunya, on sí s'aborda les sortides a l'exterior de la població penitenciaris estrangera.

La mencionada Circular posa de manifest que són factors clau que determinen les propostes de sortida les circumstàncies personals, socials, penals i penitenciaris així com els factors criminològics. Sent aquest últim l'acreditació de la identitat, la nacionalitat, les condicions d'allotjament i subsistència, l'activitat prevista en el medi social i els vincles i suport social de què disposa.

Segons disposa la Circular, les sortides són un instrument per a l'acostament progressiu al medi social i per tant, els equips de tractament les hauran d'aplicar tenint en compte la situació social i els interessos de la persona estrangera interna. Així, ens trobem amb tres possibles situacions de les persones estrangeres internes: persones amb arrelament al territori espanyol, persones amb retorn al país d'origen o residència i persones sense arrelament al territori espanyol i impossibilitat de retorn. Es creen així tres itineraris d'integració social per a la població estrangera que justificaran o no els permisos de sortida.

2.3.5.2. Accés al tercer grau

El tercer grau (o règim obert) té com a objectiu potenciar les capacitats d'inserció social que presenten les persones condemnades i classificades en tercer grau. Així, es realitzen tasques de recolzament, assessorament i de cooperació necessàries per afavorir la incorporació progressiva de la persona condemnada al medi social (article 83.1 del RP).

Es possible la classificació directe en tercer grau (article 72.3 LOGP i 102.4 RP) o la progressió a aquest. (article 65 LOGP i article 106 RP). Els requisits per l'accés al tercer grau es troben regulats a l'article 72 de la LOGP y 36.2 del Codi Penal.

El tercer grau o règim obert es pot complir en diferents establiments: centres oberts, seccions obertes o unitats dependents (article 80 RP). La regla general és que el temps mínim de permanència al centre ha de ser de vuit hores amb obligació de pernoctar en l'establiment. Excepcionalment, l'article 86.4 del RP permet que el temps mínim de permanència en l'establiment sigui el fixat en el programa de tractament, sempre que de l'intern accepti el control de la seva presència fora del Centre mitjançant dispositius telemàtics. Per tant, la falta de documentació o la situació administrativa sembla no ser una barrera per la classificació o progressió al tercer grau.

Existeix però, la possibilitat de règim obert restringit, supòsit regulat en l'article 82 del Reglament Penitenciari. El precepte recull que en el cas de penats classificats en tercer grau amb un peculiar trajectòria delictiva, personalitat anòmala o quan existeixi la impossibilitat de desenvolupar treball en l'exterior es podrà establir aquesta modalitat i restringir les sortides a l'exterior.

Com em vist amb anterioritat, és molt possible que moltes internes estrangeres hagin perdut la seva autorització de residència i/o treball i els requisits per l'autorització de treball en tercer grau deixen fora a moltes internes, així doncs les internes estrangeres, en la seva majoria es trobaran en la situació de impossibilitat de desenvolupar un treball, amb la conseqüent restricció del règim obert.

De igual manera que amb els permisos de sortida, segons la Circular 2/2019 es tindrà en compte els tres possibles itineraris de reintegració de la dona interna per acordar o no el tercer grau: amb arrelament al territori espanyol, amb retorn al país d'origen o residència i sense arrelament i impossibilitat de retorn.

Es important remarcar que l'itinerari es una guia d'intervenció i que ha de ser dinàmica i flexibilitzada segons la valoració individualitzada de les circumstàncies personals, socials i administratives de cada persona.

2.3.5.3. Llibertat condicional

La llibertat condicional es troba regulada a l'article 90 del Codi Penal i l'article 192 i següents del Reglament penitenciari. Es tracta d'un mecanisme de suspensió de l'execució de la resta de la pena de presó. Els requisits per poder concedir la llibertat condicional, en el seu règim general, són els següents:

- Que la persona penada es trobi classificada en tercer grau.
- Que s'hagi extingit les $\frac{3}{4}$ parts de la pena imposada.
- Tenir bona conducta.
- Haver satisfet la responsabilitat civil derivada del delictes.

A més el precepte disposa que es valorarà: la personalitat de la persona condemnada, els antecedents, les circumstàncies del delictes, la conducta durant el compliment de la pena i les circumstàncies familiars i socials. Així doncs, la legislació no fa cap menció a la situació administrativa com a requisit per atorgar la llibertat condicional.

Existeixen també supòsits excepcional per a concedir la llibertat condicional de forma anticipada, regulats en els articles 90.2, 90.3 o 91 del Codi Penal.

Abans de la reforma del 2015, un dels requisits legals era el de "pronòstic individualitzat i favorable de reinserció social"⁹, amb la Llei Orgànica 1/2015, es

⁹ Article 90.1 del Codi Penal abans de la publicació de la Llei Orgànica 1/2015, de 30 de març, que va reformar el precepte.

1. S'estableix la llibertat condicional a la pena privativa de llibertat per a aquells sentenciats en els quals concorrin les circumstàncies següents:

- a) Que es trobin en el tercer grau de tractament penitenciari.
- b) Que s'hagin extingit les tres quartes parts de la condemna imposada.

va suprimir aquest incís deixant només la bona conducta del penat como a requisit c).

Alhora, el Reglament Penitenciari en el seu article 197 regula la llibertat condicional d'estrangers no residents legalment a Espanya. En aquests casos, el Jutge de Vigilància Penitenciària pot autoritzar, amb la conformitat de l'intern, que la llibertat condicional es compleixi en el país de residència. Així, es podrà sol·licitar a les autoritats del país l'aplicació de mesures de seguiment i control de la llibertat condicional.

2.3.6. Expulsió judicial d'internes migrades

L'expulsió dels ciutadans estrangers prevista a l'article 89 del Codi Penal (CP) és una mesura substitutiva de la pena de presó. La Llei Orgànica 1/2015, de 30 de març va modificar substancialment l'article 89 del Codi Penal, en el sentit d'aplicar el precepte a tot ciutadà/na estranger/a que es trobi en territori nacional, independentment de la seva situació administrativa de residència.

Anteriorment a la reforma de 2015, l'expulsió substitutiva de l'article 89 només s'aplicava a l'estranger no resident legalment a España.

Així l'article 89 s'aplica als ciutadans estrangers condemnats a la pena de presó de més d'un any per delictes dolosos i imprudents. Aquestes penes de presó seran substituïdes per l'expulsió del territori. El precepte diferencia dos supòsits:

1. Penes de presó de més d'un any fins a cinc anys. En aquests casos, la regla general es la substitució de tota la pena imposada per expulsió del territori. Excepcionalment, es podrà acordar pel jutge/essa o tribunal l'execució d'una part de la pena, que no podrà ser superior a 2/3 de la seva extensió, i la substitució de la resta de la pena. En qualsevol cas,

c) Que hagin observat bona conducta i existeixi respecte dels sentenciats un **pronòstic individualitzat i favorable de reinserció social**, emès a l'informe final previst a l'article 67 de la Llei Orgànica General Penitenciària

No s'entendrà complerta la circumstància anterior si el penat no ha satisfet la responsabilitat civil derivada del delictes en els supòsits i d'acord amb els criteris establerts per l'article 72.5 i 6 de la Llei orgànica general penitenciària.

quan el penat accedeixi al tercer grau o a la llibertat condicional s'acordarà la substitució de la resta de la pena per expulsió del territori espanyol.

2. Penes de presó de més de cinc anys. En aquest cas, el/la jutge/essa o tribunal podrà acordar l'execució de tot o part de la pena. Així es substituirà l'execució de la resta de la pena per expulsió quan el condemnat compleixi la part de la pena determinada, accedeixi al tercer grau o a la llibertat condicional.

L'expulsió judicial porta aparellada la prohibició d'entrar a Espanya i a tot el territori Schengen 10 durant un termini d'entre 5 a 10 anys, a determinar pel jutge/essa. El dia d'inici de còmput del termini de la prohibició d'entrada es des de l'efectiva l'expulsió. L'incompliment d'aquesta prohibició generalment comporta el compliment de la pena imposada, excepcionalment no s'haurà de complir la pena imposada quan sigui innecessari per assegurar la defensa de l'ordre jurídic.

No s'aplicarà l'expulsió quan aquesta resulti desproporcionada a la vista de les circumstàncies del fet i les personals de l'autor/a i en particular l'arrelament a Espanya.

En el cas de persones estrangeres ciutadans de la Unió Europea, únicament procedeix l'expulsió si la persona representa una amenaça greu per l'ordre públic o la seguretat pública en atenció a la naturalesa, circumstància i gravetat del delictes comès, els seus antecedents i les circumstàncies personals. En cas d'arrelament de més de 10 anys, només procedeix l'expulsió per delictes de terrorisme o altres delictes comesos per grup o organització criminal; contra la vida, llibertat, integritat física o llibertat i indemnitat sexual amb pena superior als 5 anys.

¹⁰ Alemanya, Àustria, Bèlgica, Croàcia, Dinamarca, Eslovènia, Espanya, Estònia, Finlàndia, França, Grècia, Hongria, Islandia, Itàlia, Letònia, Liechtenstein, Lituània, Luxemburg, Malta, Noruega, Països Baixos, Polònia, Portugal, República Txeca, República Eslovaca, Suècia i Suïça

2.4 Estat de la qüestió

Tot i que els processos migratoris han format part de la història de la humanitat al llarg del temps; són la globalització, l'emergència de problemàtiques sociopolítiques i la focalització dels mitjans de comunicació en la migració (Guia, 2012), els qui han visibilitzat aquests fluxos migratoris especialment quan aquests es cataloguen com a *irregulars*. Si afegim la condició de gènere, observem un augment de la població immigrant femenina a Espanya (Cerezo i Izco, 2019). Es parla, en concret, de la feminització del flux migrant i consegüentment, de la feminització de la pobresa (Unda i Alvarado, 2012). La confluència d'aquests elements: ser dona, pobre i immigrant han afavorit l'analogia entre el delictes i la immigració.

Així, una de les explicacions de la criminalitat ha estat profusament vinculada a la migració, especialment aquella que succeeix des de països empobrits cap a destinacions europees (Jiménez-Bautista, 2015). Les raons que s'associen a aquests casos són la manca d'oportunitats a l'entorn d'origen, vulnerabilitat socioeconòmica, baixa escolaritat, entre d'altres (Aristizábal i Cubells, 2017; Yagüe, 2007).

Tot i que entre el 45% i 50% de les migracions tenen com a protagonistes a les dones (Benhabib, 2005; Lipszyc, 2004 a Martínez i Jiménez, 2015), les seves realitats queden invisibilitzades (Bach *et al.*, 2000; Berganza, 2003; Martínez Lirola, 2010, 2013; Peñamarín, 2006; Nuñez i Establier, 2008; Añaños, 2010 a Martínez i Jiménez, 2015). Això, fa que no es tinguin en compte les diferències culturals, les de classe social, l'edat, la procedència, entre d'altres factors, afavorint l'aparició d'una categoria homogeneïtzadora anomenada *dona immigrant* que nega també la possibilitat de ser considerades ciutadanes de ple dret.

L'informe *Estado de la Población Mundial 2006. Hacia la Esperanza: las Mujeres y la Migración Internacional* i el de 2014 sobre els *Objectius del desenvolupament del Mileni* mostren que les dones immigrants formen un grup heterogeni, amb diferents raons que motiven la migració, que generalment envien al seu país d'origen més diners que els homes i que en molts casos són víctimes de la prostitució i el tràfic d'éssers humans. Tanmateix, aquests

informes no aporten informació sobre les dones empresonades (Martínez i Jimenez, 2015). En definitiva, la situació de les dones immigrants, en general, i de les dones immigrants empresonades, en particular, és poc visible (Bach *et al.*, 2000; Añaños, 2010; Lirola, 2013, 2015). En la mateixa línia que apunta l'informe *Estado de la Población Mundial 2006*, les dones immigrants que arriben a Espanya formen un grup heterogeni que no es correspon exclusivament amb el perfil de dona dependent, sense estudis i marginada per la societat. Aquestes dones presenten característiques diverses i actualment trobem dones qualificades que busquen incorporar-se al mercat laboral amb expectatives de millorar la situació que vivien al seu país d'origen. Algunes d'elles arriben cercant millors oportunitats laborals per tal d'enviar diners al país d'origen on continua la seva família, o cercant la llibertat i autonomia que els hi son negades al seu país. Donades les circumstàncies polítiques i contextuais d'alguns països les donen emigren, no sempre voluntàriament, per escapar de situacions de violència, de la violació dels seus drets i del control social en els seus països d'origen (Cerezo i Izco, 2019).

Però, migració i delicte, van realment de la mà? Un dels factors que influeixen en aquesta associació és el paper que ha jugat la premsa, en donar publicitat els delictes comesos per persones immigrants (Fernández, 2010). El 60% de la població espanyola associa la immigració amb la delinqüència (Informe Amnistía Internacional, 2008). Com assenyala Franco (2020) “*malgrat aquesta percepció, l'evidència empírica disponible no permet afirmar que la migració pugui afectar les condicions de seguretat ciutadana*”. En la mateixa línia, altres autors, refereixen que seria erroni creuar les variables delinqüència i migració ja que estadísticament parlant no serien xifres significatives (Barreiro, 2003; Lirola i Jiménez-Bautista, 2015).

La literatura sobre les dones estrangeres encarcerades és escassa. Cerezo i Izco (2019) en el seu estudi sobre dones joves immigrants encarcerades a Màlaga informen que el 22,3% de dones encarcerades procedeixen de països la Unió Europea especialment Romania (9,8%), el 14,3 de Colòmbia i el 7,5% de Nigèria. Quan al nivell educatiu, les dones immigrants d'origen llatinoamericà presenten un nivell educatiu superior al d'altres internes i es correspon amb el d'estudis secundaris (Jiménez-Bautista, 2015; Cerezo i Izco,

2019) i la mitjana d'edat és de 35 anys (Cerezo i Izco, 2019). Quan a la tipologia delictiva, els estudis mostren una prevalença del delictes de tràfic d'estupefaents (Cerezo i Izco, 2019; Porro, 2015) i inclús es poden classificar els delictes en funció de l'àrea geogràfica de procedència de les dones. Així, les dones procedents de Llatinoamèrica han estat condemnades per narcotràfic en ser detingudes quan actuaven com a *mules* (Cerezo i Izco, 2019). Una diferència important amb les dones autòctones condemnades per tràfic és que aquestes sovint son consumidores de drogues mentre que les dones immigrants, majoritàriament, no ho son (Cerezo i Izco, 2019). Quan a la tipologia delictiva més comú entre les dones procedents d'Àsia (21%) i del Magreb (18%) els estudis mostren que compleixen condemna per delictes violents (assassinats i lesions) (Cerezo, 2015). En l'estudi de Cerezo i Izco (2019) detecta discriminació a la presó per raons de gènere i immigració però no per raó d'edat. L'estudi posa de relleu les dificultats per part de les dones estrangeres per adaptar-se al canvi cultural i d'idioma així com les dificultats en la convivència causades per l'aparició de conflictes per la manca de classificació interna. Tanmateix, l'estudi destaca la necessitat de introduir programes adreçats a aquest col·lectiu.

Així, la literatura existent fa palès que les dones immigrants que compleixen condemna a Espanya, ho fan majoritàriament pel delictes de tràfic de substàncies il·lícites seguit pel delictes contra el patrimoni (Jiménez-Bautista, 2015; Martín, Miranda i Vega 2007). El rol que exerceix la dona en el delictes contra la salut pública passa per la instrumentalització dels seus cossos (Ortiz, 2022) i el risc, per a la seva salut, per introduir la droga al seu cos, com el cas de les *mules* o *burreres* (termes més utilitzats a Llatinoamèrica), *correus* o *maleta* (terme més utilitzats a Europa) deixant al descobert l'especial vulnerabilitat en què es troben pel fet de ser dones, com assenyalen Mateos i Martínez (2003). Aquestes dones, constitueixen la punta de l'iceberg –visible i fràgil– d'aquest negoci il·legal i les que en darrer terme són susceptibles d'un control punitiu major, deixant en evidència dues condicions clau, a saber; el seu origen social, i el geogràfic, que permeten les relacions socioeconòmiques que finalment les porta a la presó (Mateos i Martínez, 2003). Cerezo i Izco (2019) indiquen com a queixa constant entre les dones immigrants, la duresa de la

pena tenint en compte que, sovint, el delictes ve motivat per una situació de necessitat. En efecte, difícilment es poden entendre les trajectòries vitals de les dones immigrades sense referir-nos a les complexes relacions nord i sud, la globalització de l'economia i la criminalització de la població immigrant.

En aquest punt, és important marcar les diferències entre les dones immigrants i les internes *no nacionals*. Algunes autores fan aquesta distinció per a diferenciar a aquelles dones que, tot i ser originàries d'un altre país, han establert la seva residència –legalment o no– en el país d'acollida i per tant son identificades com a immigrants mentre que les dones categoritzades com a *no nacionals* son aquelles que han estat detingudes en l'aeroport per delictes de tràfic i no tenen residència ni vincles al país (Bodelón, 2007; Miranda i Martín, 2007). S'ha constatat que el segon grup no presenta, en general, símptomes de marginació social pel que fa al declivi personal o social (Miranda, Martín i Vega, 2003).

La literatura indica que majoritàriament les dones immigrants empresonades son primerenques i que el delictes pel que compleixen condemna ha estat la primera relació que han tingut amb el món de la delinqüència (Acale, 2015). Aquest fet, juntament amb el fet que solen ser dones joves, fa que siguin especialment vulnerables a la presó i que visquin amb angoixa el seu empresonament (Cerezo i Izco, 2019).

D'aquesta manera, s'observa més precarietat entre el col·lectiu de dones immigrants que estan encarcerades. D'acord amb Rodríguez (2009) i Bodelon, (2007) aquestes experimentarien una *triple condemna*: jurídica, social i personal. Aquesta triple condemna té conseqüències, en primer lloc; sobre les dones, com ara les dificultats en la comunicació per la manca de coneixement de la llengua la qual cosa limita el dret a la defensa i a la informació; desconeixement del sistema penitenciari espanyol; problemes psicològics derivats del procés migratori i del propi empresonament que sovint desemboca en la sobre medicació; manca de suport al país on compleixen la condemna; dificultat pel manteniment dels vincles amb la família. I en segon lloc, sobre la relació que s'estableix entre les dones estrangeres i els professionals que les atenen com ara el xoc cultural; l'existència d'estereotips culturals, tant per part

de la població reclusa com per part del personal del centre penitenciari i, el desconeixement per part dels treballadors i les treballadores i responsables de les institucions penitenciàries de les migracions i del marc legal d'estrangeria (Rodríguez, 2009).

Pel que fa a les internes estrangeres, destaca el concepte *autocontrol com a defensa contra l'agressió de la disciplina penal* que fa referència a les dificultats afegides per a les dones no nacionals no només per adaptar-se a la disciplina de la presó, com totes les altres recluses, sinó també per adaptar-se a les normes culturals que en molts casos els són desconegudes. Aquesta situació tendeix a condicionar el comportament dels dones estrangeres, que, en un esforç per adaptar-se a la presó, solen mostrar una conducta exemplar (Bodelón, 2007).

I com diu Antony (2007) la presó, per a les dones, és un espai discriminador i opressiu. La presó és per la dona es doblement estigmatitzadora pel rol que la societat li ha assignat. En efecte, una dona empresonada és caracteritzada com a *dolenta* perquè ha trencat el rol que li ha estat assignat socialment com a muller i mare submissa, dependent, dòcil i encarregada de tenir cura dels altres.

Tanmateix, cal destacar que, com mostren diversos estudis, majoritàriament les dones que compleixen avui una condemna privativa de llibertat, tenen un perfil de baixa perillositat criminològica, majoritàriament mares i caps de llar com a únic suport econòmic de les seves famílies (Almeda, 2017; Navarro, Meléndez i Cubells, 2022), víctimes de violències patriarcales a la seva vida i durant l'empresonament (Martínez i Jiménez, 2015; Aristizábal i Cubells, 2017; Navarro, Meléndez i Cubells, 2022). Diversos estudis associen haver patit violència de gènere amb problemes de salut mental com ara la depressió (Bacchus *et al.*, 2018) i l'ansietat (Trevillion *et al.*, 2012), símptomes físics (somatització, fatiga, dolor), el trastorn d'estrès posttraumàtic i una disminució de la qualitat de vida (Patton *et al.*, 2022). La relació entre la violència de gènere o masclista i la salut mental és bidireccional de manera que augmenta el risc de patir un trastorn mental si la dona està en una situació de violència en la parella i, tanmateix, patir un trastorn mental augmenta les possibilitats de ser víctima de violència de gènere (Bacchus *et al.*, 2018; Yapp *et al.*, 2020).

Per aquesta raó, és rellevant estudiar el segment de les dones immigrants que actualment estan empresonades atenent a la intersecció de les dimensions gènere, raça, ètnia, cultura i classe social. D'aquesta manera, es gesta el concepte de *crimigració* encunyat per Stumpf (2006, citat per España, 2017) que fa referència a la *por a l'estranger i el fet que els estereotips sobre la seva perillositat fa que els estats s'armin administrativa i penalment davant del estranger*.

Cal incloure en l'anàlisi d'aquesta problemàtica, les estratègies individuals i grupals desenvolupades en el marc de les societats patriarcals per tal de conèixer el marge del que disposen les dones immigrants encarcerades per a desenvolupar l'agència. Aquestes dones no són només esposes i/o mares, són dones que prenen decisions com ara involucrar-se en activitats delictives després de valorar els riscos i beneficis, a vegades per escapar de situacions de violència, altres per millorar la seva situació econòmica, altres perquè son amenaçades, entre d'altres motius (Martín, Miranda i Vega, 2007).

Efectivament, la migració comporta importants canvis per aquestes dones que inicien el projecte migratori com ara accedir a recursos econòmics que gestionaran individualment davant l'absència de la figura masculina (familiars i parella) l'accés a l'espai públic, la llibertat en l'elecció de les relacions personals en el nou context, entre d'altres. En aquest sentit, el projecte migratori pot suposar un trencament amb les relacions de submissió i subordinació (Cerezo i Izco, 2019).

Per tot el que hem dit fins ara, es fa imprescindible l'aproximació a aquesta problemàtica des de la perspectiva de gènere i interseccional que implica, com afirma Barón (2019), un desafiament constant a allò estructural:

trabajar para conseguir la igualdad desde todas las instituciones e intersecciones, ya que las relaciones de poder se encuentran vinculadas a formaciones e instituciones tales como la familia, sexuales y productivas, interactuando entre ellas y desempeñando un papel de condicionante y condicionado (2019: 92).

Això suposaria protegir i potenciar la via de l'agenciamet (Zerbino, 2021), on es busca fomentar l'autonomia, la reflexió i l'accionar de les dones que compleixen condemnes, amb vista al desistiment delictiu.

3. Objectius

3.1 Objectiu General

1. Conèixer la situació de les dones immigrades a les presons catalanes.

3.2 Objectius específics

1. Identificar els principals perfils delictius de les dones immigrades.
2. Conèixer e interpretar els trets sociodemogràfics de les dones immigrades.
3. Comprendre i explorar els projectes migratoris de les dones que empresonades a Catalunya per tal de detectar els casos de violències masclistes i/o de tràfic d'éssers humans.
4. Identificar les necessitats educatives i de tractament de les dones immigrades empresonades.
5. Conèixer la situació de salut física i mental de les dones immigrades a les presons.
6. Identificar i comprendre els factors que porten a les dones immigrades a reincidir o desistir del delicte.
7. Identificar les limitacions de les dones immigrades durant el compliment de condemna pel fet de ser estrangeres.
8. Incorporar el projecte migratori de les dones en el seu itinerari mentre compleixen la condemna.
9. Analitzar l'experiència de la maternitat les dones immigrades i l'impacte que té l'empresonament en els fills/es.
10. Identificar oportunitats i alternatives jurídiques per tal de millorar la situació de les dones estrangeres.
11. Conèixer la situació de les persones estrangeres transsexuals o no binàries a les presons catalanes que emigren del seu país per la persecució per motius de gènere i/o orientació sexual.
12. Explorar la situació de les dones estrangeres empresonades que emigren per evitar un matrimoni forçat o la mutilació genital pròpia o de les seves filles.

13. Conèixer els hàbits de consum de substàncies de la població femenina estrangera a les presons.
14. Identificar les necessitats de les dones immigrades pel manteniment de vincles familiars i socials tant als països d'origen com a Catalunya.

4. Metodologia

Aquest és un projecte de *recerca aplicada* perquè cerca la generació de coneixement amb aplicació directa als problemes socials (Lozada, 2014) i, en aquest cas, aquells vinculats al sistema d'execució penal. Aquesta investigació és la resposta a l'encàrrec del OCJVM que arriba a l'equip de recerca *Estudis Socials, de Gènere, el Poder i la Subjectivitat* (GIPIS) de la UAB, per tal d'analitzar la situació de les dones estrangeres empresonades a Catalunya amb l'objectiu de fer propostes de millora. El CEFJE ha col·laborat activament en el projecte de recerca posant a disposició un equip amb el que ens hem coordinat per a desenvolupar l'estudi i que ha facilitat l'accés de les investigadores als referents de gènere dels diferents centres i ha assegurat l'alineament del col·lectiu de professionals dels centres amb els objectius del projecte.

L'estudi combina la metodologia quantitativa i la qualitativa (Denzin i Lincoln, 2000; Patton, 1990). Les dades quantitatives han estat recollides mitjançant un qüestionari dissenyat per aquest estudi i que en l'apartat següent descrivim amb detall; les dades qualitatives s'extreuen de les preguntes obertes del qüestionari, de les entrevistes narratives semiestructurades i les grups de discussió. Tanmateix, les investigadores fruit de l'observació participant (Patton, 1987), han recollit converses informals, interpretacions i inquietuds sobre el que han pogut observar en les jornades en que han estat recollint dades en els centres penitenciaris.

Per l'anàlisi de dades quantitatives extretes del qüestionari, creat ad hoc per aquesta recerca, s'utilitzarà el programari informàtic SPSSX. Per l'anàlisi de les dades qualitatives (entrevistes narratives semiestructurades i grups de discussió a professionals i usuàries (dones i col·lectiu LGTBIQ+) i de les preguntes obertes del qüestionari) s'aplicarà l'anàlisi de contingut temàtic (Escudero, 2020; Vázquez, 1996), utilitzant el programari Atlas Ti. Aquest anàlisi permet identificar les categories conceptuals emergents en el discurs de les usuàries i professionals en relació al sistema d'execució penal de Catalunya.

4.1 Instruments

4.1.1. El qüestionari

S'ha dissenyat un qüestionari que consta de 14 apartats (12 amb preguntes tancades i 2 escales) i tres preguntes obertes al final de l'instrument. Els aspectes que explora el qüestionari són els següents:

- A. Dades demogràfiques (7 ítems)
- B. Circumstàncies personals i familiars en la infància (13 ítems)
- C. Circumstàncies abans d'empresonament (21 ítems)
- D. Trajectòria laboral (2 ítems)
- E. Relació amb la família abans de l'empresonament (escala)
- F. Ús de substàncies abans de l'empresonament (escala)
- G. Relació amb la justícia (10 ítems)
- H. Experiències a la presó (12 ítems)
- I. Participació en programes (18 ítems)
- J. Relació amb la família durant l'empresonament (8 ítems)
- K. Situació familiar en el moment present (9 ítems)
- L. Estat de salut present (4 ítems)
- M. Expectatives i plans per a quan obtingui la llibertat definitiva (12 ítems)
- N. Problemes al assolir la llibertat definitiva (10 ítems)

4.1.2. L'entrevista narrativa semiestructurada

S'han realitzat entrevistes narratives semiestructurades en profunditat amb usuàries i professionals del sistema penitenciari català per a recollir l'experiència i l'opinió subjectiva de les persones i obtenir, així, informació sobre informants clau i explorar els aspectes que no són directament observables (Ruiz, 2003). La preferència per aquesta tipologia d'entrevista radica en el fet que com instrument de producció de discurs, permet explorar els vincles entre esdeveniments posant el focus en les motivacions i les estratègies de manera

que permet copsar aquells aspectes que son rellevants per a la persona entrevistada (Lozares i Verd, 2008).

Es va dissenyar un guió d'entrevista per a facilitar la recollida d'informació. Aquest guió no s'ha utilitzat en format pregunta-resposta sinó que les entrevistadores han actuat com a facilitadores del discurs de les persones entrevistades i el guió ha estat útil per a revisar que tots els temes d'interès han estat abordats. Els temes explorats en les entrevistes i grups de discussió de les dones son els següents: l'experiència de les usuàries en el sistema penitenciari, la relació amb els professionals, la relació amb altres usuàries, la relació amb l'exterior (família, amics, etc), l'impacte de la presó en la seva vida i la de la família, què treuen de positiu i de negatiu de l'experiència, com afronten la sortida del centre penitenciari, principals dificultats i necessitats, dificultats per a desistir de l'activitat delictiva, pressions o dificultats que les empenyen a l'activitat delictiva de nou, què canviarien del sistema penitenciari i per què?

4.1.3. El grup de discussió

El grup de discussió és una tècnica narrativa de recollida del discurs en el marc d'una situació interactiva en la que les persones que hi participen intercanvien opinions entorn a una temàtica d'interès comú (Barbour, 2013). El grup de discussió ha d'estar format per persones pertanyents a diferents perfils que tenen relació amb el tema d'estudi. Aquest requisit és indispensable per tal de poder recollir la totalitat del *discurs* sobre la temàtica abordada en l'estudi. Es tracta, en definitiva de crear una situació microsocial, el grup de discussió, per tal d'extreure conclusions macrosocials, és a dir, per conèixer com afecta el perfil dels participants (rol, classe social, gènere, etc) en la seva forma de pensar sobre una temàtica determinada (Barbour, 2013). El guió del grups de discussió s'han utilitzat, com en el cas de l'entrevista, per (re)orientar quan ha estat necessari la interacció i per assegurar que tots els aspectes rellevants havien estat tractats. El guió de les entrevistes i grups de discussió dels professionals gira al voltant dels temes següents: Experiència en el treball amb les dones, característiques del col·lectiu, necessitats de les usuàries en funció de la diversitat de perfils, accés a la formació, ocupabilitat, tractament, etc,

accés al peculi, recursos per a la reinserció laboral i social, gestió de la salut física i mental, autocura de les professionals, es senten reconegudes per la institució?, què ajudaria a augmentar el benestar en el lloc de treball?, pluja d'idees per a la millora del sistema penitenciari.

4.2 Població de l'estudi

La població de l'estudi la componen la totalitat d'usuàries immigrants dels centres penitenciaris, centres oberts, una unitat dependent i una unitat de medi semiobert de Catalunya que en el mes de desembre de 2022 són 168 usuàries. Donat que la participació a l'estudi és voluntària i donat que algunes dones no es trobaven en el centre (o mòdul) en el moment de la recollida d'informació, la mostra final és d'un 50.1 % de la població total. Tanmateix, hem realitzat entrevistes i grups de discussió amb professionals d'interior, rehabilitació i salut dels centres.

Quan als 85 qüestionaris que han respost les usuàries estrangeres es distribueixen de la següent forma en les diferents centres: 9 usuàries estan al CP1, 33 usuàries al CP2, 28 usuàries al CP3, 5 al CP4, 9 al CP5 i 1 usuària al OB1.

4.2.1 Representativitat de la mostra: abast i limitacions

Tot i que hem assolit un bon grau de participació en la recollida de dades mitjançant el qüestionari, val a dir que la mostra quantitativa pot estar esbiaixada quan a la població de dones estrangeres que es troben en medi obert. Si bé és cert, que hem trobat poca població estrangera i també nacional en aquesta situació només hem accedit a la resposta d'una dona en el qüestionari i no comptem amb cap entrevista en el marc d'aquest estudi. Per tal de compensar aquesta mancança, hem afegit les entrevistes a 3 dones estrangeres que ja han sortit en llibertat i que relaten com han viscut el procés de reinserció social i laboral en el marc d'un estudi previ finançat pel Ministeri (2015-2018).

Quan a les dades qualitatives extretes de les entrevistes i grups de discussió, la representativitat de la mostra es basa en el concepte de *representativitat socioestructural* que es concreta en el fet que les persones entrevistades i participants en els grup de discussió han estat escollides per la posició diferencial que ocupen en l'estructura social de l'objecte de la recerca (Mejía, 2000), que en cas, és la institució penitenciària. Aquesta mostra permet obtenir resultats generalitzables dins dels límits de representativitat socioestructural en tant que facilita **l'accés a la totalitat del discursos sobre l'objecte d'estudi**. Això vol dir, que té el potencial de recollir totes les significacions i debats sobre la temàtica abordada. Per tant, no es tracta tant de conèixer quantes persones estan d'acord amb una afirmació o posicionament sinó *conèixer els diferents discursos i posicionaments* –fins i tot contradictoris– sobre un tema concret. En el estudi que presentem, la mostra qualitativa és fruit del *mostreig per judici i per context* perquè el criteri que ha guiat la selecció dels professionals i persones usuàries dels CP's ha estat el de la representativitat estructural.

El criteri de representativitat estructural es basa en la premissa que que la posició que les persones ocupen en una estructura i context marca, de forma determinant, el que la persona pensa, fa i expresa (Pallí *et al.*, 2019). Aquest fet, explica perquè trobem versions diferents i sovint contradictòries sobre un determinat tema. Les versions que expliquen les persones que han participat en la recerca son històries situades en un context particular i que versen sobre accions o successos també particulars que han nviscut o presenciats en primera persona. Per exemple, trobarem en els resultats de l'estudi versions contradictòries sobre la violència rebuda per part de la institució en el mòdul especial. Una dona gran que porta molts anys institucionalitzada relata com temps enrere havia rebut violència física per part dels professionals d'interior en aquest mòdul. Una altra noia jove relata que tot i presentar mal comportament i haver passat 9 mesos –al llarg de la condemna– en el mòdul especial mai ha rebut cap tipus de violència per part dels professionals d'interior i afirma no creure a les dones que denunciïn haver-la patit. Aquesta variabilitat en els discursos, lluny de ser problemàtica i portar-nos a pensar que una de les dones no està sent fidel a la realitat, ens brinda una informació important per a la comprensió del fenomen així com la possibilitat d'identificar aspectes que cal

tractar amb més profunditat. Aquesta discursos, han de permetre a la institució identificar àrees de millora assolida i àrees que poden millorar. Si contextualitzem els relats de les dues usuàries podem veure que la dona que denuncia la violència parla de temps enrere i que la instució mitjançant protocols i reglaments ha millorat el tracte amb la població penitenciària al llarg del temps (àrea millorada). D'altra banda, quan apareixen, en el context de la recerca, relats que alerten sobre alguna qüestió problemàtica, encara que sigui de forma minoritària és important recollir-la per tal que la institució tingui coneixement i pugui establir, si ho considera adient, accions preventives per a evitar aquests successos en un futur.

4.3 Recollida d'informació

En aquest apartat presentem el procediment seguit per a generar les dades quantitatives i qualitatives. A continuació presentem els codis que farem servir per a la identificació de les usuàries i professionals que han participat en l'estudi:

4.3.1. Codificació

Per tal d'assegurar l'anonimat de les persones participants en la recerca hem procedit a la codificació dels centres i de les participants. La codificació emprada és la següent:

Els *Centres penitenciaris* de règim ordinari es codifiquen amb l'epígraf CP i un nombre que és correspon amb el centre de cada província. Hem recollit dades en 5 centres penitenciaris **CP_1, CP_2, CP_3, CP_4 i CP_5**.

Els *Centres Oberts* han estat codificats amb l'epígraf OB més el nombre que identifica el centre. Hem obtingut dades en 4 centres oberts **OB_1, OB_2, OB_3 i OB_4**. I una *Unitat de Medi Semiobert* es codifica com: **SOB**.

La *Unitat dependent* visitada s'ha codificat com **UD**.

Quan a les *persones participants* en les entrevistes i grups de discussió, la codificació és la següent:

PI Professionals d'interior

PR Professionals de l'equip de Rehabilitació

PS Professionals de la salut

CO Comandaments

U Usuàries

UG Usuàries gitanes (que encara que no siguin totes immigrants formen part d'una comunitat amb cultura pròpia i identitat social compartida).

UE Usuàries estrangeres

UTE Usuària transsexual estrangera

Les entrevistes pertanyents a una recerca anterior finançada pel *Ministeri* –que expliquen més endavant– han estat codificades amb la lletra E de l'entrevista, la lletra M que fa referència a l'estudi del Ministeri i la codificació de les usuàries. Així: EMUE fa referència a un fragment extret d'una entrevista de la recerca del Ministeri emès per una usuària estrangera.

Quan a *l'instrument i/o tècnica* de recollida d'informació, la codificació emprada és la següent:

Q Qüestionari

E Entrevista

EM Entrevista de la recerca del Ministeri

GD Grup de discussió

NC Notes de Camp

Tanmateix, les observacions i converses informals que aporten informació rellevant per l'estudi i que han estat recollides en les *Notes de Camp*, s'han codificat de la següent manera: NC seguit del codi del centre i del codi que identifica la persona si es tracta d'una conversa o interacció informal. En el cas que es tracti d'una observació la codificació seria: NC, codi del centre més la lletra O d'observació.

D'aquesta manera, en la presentació de resultats, els fragments seran identificats així: la primera lletra es correspon a la font (Q, E, NC o GD), les tres següents al Centre en el que s'ha recollit la informació (Centres penitenciaris CP_1; Centres Oberts OB_1 i Unitats Dependents, UD) i les dues darreres a la participant (Professionals PI, PR, PS, CO i usuàries U, UE, UTE). Així per exemple, el codi GD/SOB_UE fa referència a una intervenció extreta d'un grup de discussió (GD) a una Unitat de Medi Semiobert (SOB) emès per una usuària estrangera (UE).

En el cas dels fragments obtinguts en les preguntes obertes del qüestionari seran referenciades posant en primer lloc la Q del qüestionari, seguit de la codificació de la usuària que respon (U, UE, UTE).

En el cas de les Notes de Camp, el codi NC/CP_3/PI faria referència a la interacció amb un professional d'interior en el centre CP_3, recollida en les notes de camp NC.

4.3.2. Treball de camp

El treball de camp s'ha realitzat en el període que va del mes de juliol al mes de novembre de 2022 i s'han produït les següents dades:

Qüestionaris:

Han respost el qüestionari 208 usuàries de les quals, 85 són usuàries estrangeres.

Entrevistes:

- 1) Usuari Transsexual estranger a CP_3
- 2) Usuària (autòctona) CP_3

- 3) Comandament del CP_3
- 4) 3 Professionals de l'equip de rehabilitació del OB_1
- 5) 3 internes (autòctones) del OB_1 (La única dona immigrant del centre estava malalta i no es va presentar a l'entrevista)
- 6) Professional de la UD
- 7) Professional de l'àmbit de la salut del CP_2
- 8) Professional de l'equip de rehabilitació del CP_3
- 9) Comandament del Programa de Responsabilitat Parental del CP_3
- 10) 3 dones immigrants excarcerades (estudi previ finançat pel Ministeri)

Grups de discussió:

- 11) Usuàries del CP_3 (3UE, 3U)
- 12) Usuàries de la SOB (2UE, 4U)
- 13) Professionals del CP_3 (3 PI, 8 PR i 1 CO)
- 14) Usuàries del CP_2 (3 UE, XX)
- 15) Professionals del CP_2 (3 PR i 3 PI)
- 16) Usuàries del CP_5
- 17) Professionals del CP_5

La recollida d'informació s'ha realitzat amb la col·laboració del OCJVM que ha facilitat el contacte amb els centres penitenciaris i ha fet la tasca prèvia de donar a conèixer el projecte i de motivar els equips per a participar activament. Per a la recollida d'informació mitjançant el qüestionari vam programar jornades de 10 h de permanència als CP per tal de poder recollir les respostes del màxim nombre possible d'usuàries i professionals. Els qüestionaris estan dissenyats per a ser auto aplicats però, en alguns casos, les usuàries han necessitat ajuda per respondre'ls ja sigui per dificultats en la comprensió de la llengua (castellà) en el cas de les dones estrangeres o per la dificultat de comprensió d'alguns conceptes i/o terminologia jurídica. El procediment per a la recollida d'informació mitjançant els qüestionaris ha estat el següent: els centres han habilitat un espai (aula, biblioteca, etc) per a reunir a les dones participants a les que prèviament han convidat a participar. Un cop reunides les usuàries a l'espai adjudicat, les entrevistadores han administrat els qüestionaris al grup d'usuàries i han restat al seu costat per a resoldre dubtes i ajudar-les a

omplir el qüestionari. Per tal de recollir el màxim nombre de qüestionaris, restàvem a l'espai tot un dia per a poder adaptar-nos als diferents horaris de les dones que varien en funció de les activitats que realitzen en el centre (destins, activitats, visites mèdiques, sortides programades, etc). La col·laboració dels professionals dels centres ha estat clau per a facilitar la participació de les usuàries, en tots els casos han estat proactius i proactives, informant i motivant a les dones per a que participessin en la recerca. Tanmateix, en el CP_3 una professional de l'equip de rehabilitació i 2 professionals d'interior van participar ajudant a les dones a respondre els qüestionaris.

Les entrevistes i grups de discussió de usuàries i professionals s'han realitzat en les dependències dels centres. Es va enregistrar l'àudio de les entrevistes i els grups de discussió en format digital. Les entrevistes gravades s'han transcrit seguint els criteris de transcripció de Jefferson (Jefferson, 1984). Aquest tipus de transcripció requereix una literalitat que implica mantenir els usos indistints del català i castellà i impedeix corregir les formes habituals de l'expressió oral.

En tots els casos, les participants han signat el full de consentiment informat i han rebut informació sobre els objectius de l'estudi i les característiques de la seva participació. Tanmateix, s'ha informat del dret a desistir de la participació en l'estudi quan ho considerin necessari sense haver de justificar la decisió. L'equip de recerca s'ha compromès amb les participants i els centres en programar una sessió per tal de compartir els resultats de l'estudi.

En aquest estudi comptem també amb 3 entrevistes narratives semiestructurades a dones estrangeres excarcerades pertanyents a l'estudi *Encarcelamiento y reincidencia*, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad (MINECO) i desenvolupat durant els anys 2015-2018. S'inclouen aquestes dades després de sol·licitar autorització al responsable de la recerca per tal de no incomplir amb les normes ètiques que regulen la pràctica en el camp de la recerca científica. Aquestes entrevistes exploren les experiències de les usuàries a la presó i la posterior inserció laboral i social i han estat gravades en format mp3 en el domicili de les dones entrevistades. Hem considerat interessant incorporar aquest material per tal de completar l'estudi amb dades produïdes abans de la pandèmia per Covid 19 i també

ampliar la mostra de dones estrangeres que han passat pel tercer grau. En efecte, la pandèmia ha suposat un canvi en el nombre i característiques de la població penitenciària. Ha disminuït el nombre de dones empresonades en general i de dones immigrants en particular en tant que a causa del tancament de les fronteres no ha desaparegut el delictes de tràfic d'estupefaents conegut com el *delicte de maleta*. D'aquesta manera, comptar amb dades obtingudes abans i després de la pandèmia ens permetrà realitzar un anàlisi més profund i complet de les necessitats de les dones i del col·lectiu LGTBI i presentar propostes de millora en el marc del sistema d'execució penal més adequades i pertinents.

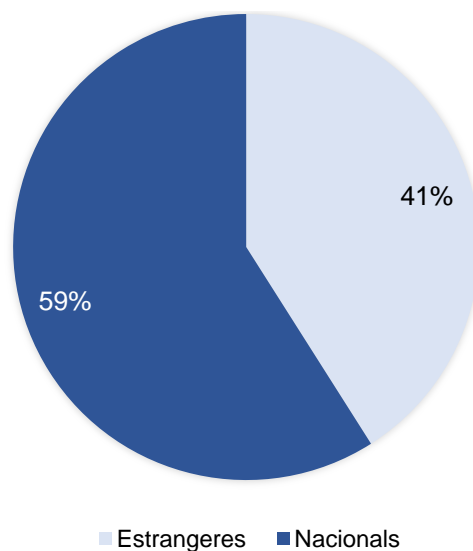
5. Resultats

5.1 Descripció de les usuàries nacionals i usuàries estrangeres a les presons catalanes

5.1.1. Dones estrangeres empresonades a Catalunya

De la població total de 168 dones estrangeres (36%) i 302 (64%) dones nacionals a data desembre de 2022 empresonades al sistema penitenciari català (dades del sistema penitenciari, cedides per l' OCJVM), la mostra que respon al qüestionari és d'un 41% de dones estrangeres i un 59% de usuàries nacionals.

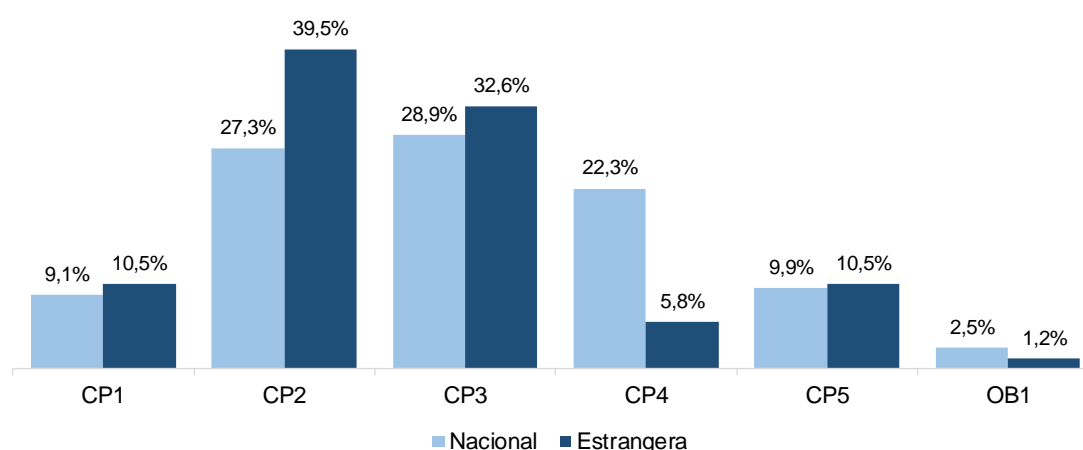
Gràfic 1. Nacionalitat de les dones empresonades

5.1.2. Distribució de les dones de la mostra empresonades a Catalunya

La gràfica següent mostra la distribució per centres penitenciaris de la mostra de usuàries nacionals i estrangeres que han respost el qüestionari. Trobem que la majoria de dones estrangeres es troben als CP_2 i CP_3.

Gràfic 2. Dones de las mostra empresonades a Catalunya

Ara bé, complint condemna en centres i/o mòduls penitenciaris de dones, no només trobem dones cisgènere. Efectivament, darrerament s'ha incrementat la presència de persones transsexuals, transgènere i no binaries a les presons que comparteixen aquest espai amb les dones cisgènere. En la taula següent adjuntem les dades de les 21 persones empresonades a Catalunya a data gener 2023 que no s'identifiquen com a homes o dones cisgènere:

Taula 1. Persones transsexuals i no binàries empresonades a Catalunya

	Categoria	N	%
Nacionals	Dona transsexual	4	44,4
	Home transsexual	4	44,4
	No binari	1	11,1
	Total	9	
Immigrants	Dona transsexual	10	83,3
	Home transsexual	1	8,3
	No binari	1	8,3
	Total	12	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades cedides pel CEFJE.

La situació de les persones transsexuals i transgènere a les presons catalanes estan regulades per les següents instruccions:

- La Instrucció 1/2001 que aprova mesures per a que les persones transsexuals sense reconeixement de canvi de sexe en el document oficial d'identitat fos ingressada a presó atenent al seu sexe socialment reconegut i/o sentit.

- Posteriorment, la Instrucció 7/2006 de 9 de març, sobre Integració Penitenciària de Persones Transsexuals, estableix un marc protector dels drets i interessos d'aquest col·lectiu per tal d'evitar la discriminació per raó de sexe.
- La Instrucció 7/2006 de 9 de març, sobre Integració Penitenciària de Persones Transsexuals, reconeix el dret d'aquest col·lectiu a l'accés als serveis especialitzats de salut pel procés de transsexualització, en les condicions establides per a la ciutadania pel servei públic de salut corresponent.
- Finalment la Instrucció 1/2019, per garantir els drets i la no-discriminació de les persones transgènere i intersexuals als centres penitenciaris de Catalunya, vetlla pels drets del col·lectiu, el dret a exercir el canvi de sexe i exposa els protocols que han d'implementar els professionals. El punt X. *Formació i sensibilització dels professionals* informa de l'impuls d'accions formatives per tal de formar i sensibilitzar al personal penitenciari.

Aquest darrer aspecte, és important donat que la convivència de les persones transsexuals en els mòduls ordinaris destinats a les dones no està exempta de conflictes. En efecte, l'home transsexual estranger entrevistat parla la discriminació del col·lectiu a la presó masculina:

me dicen las enfermeras que han trabajado en módulo de hombres y también por chicos gays y trans que están en módulos de hombres que vienen aquí porque no son aceptados allí (E/CP_3/UTE)

la discriminació per part dels funcionaris en el mòdul de dones per ser lesbiana quan encara no havia iniciat la transició:

tuve problemas con una funcionaria, porque estaba en contra de mi porque era lesbiana y que si yo era el macho del corral (E/CP_3/UTE)

i la discriminació per part de les internes:

¿Maricón porque? Hasta las chicas trans, pero vosotras, ¿Por qué maricón? Porque no pasa nada. Yo me pinto las uñas y yo no digo maricón. “No porque yo soy una mujer” y digo “ya, yo puedo ser un chico y pintarme las uñas de rosa y igualmente voy a seguir siendo un chico” (E/CP_3/UTE).

Una usuària afirma tenir amistat amb companyes transsexuals però que ha vist la discriminació a les que són sotmeses al mòdul per part d'altres internes:

Yo me lo he pasado bien, una de mis mejores amigas, que tengo en contacto con ella, que es LP, eh, es trans y yo me he duchado con ella en la ducha y todo, ¿sabes? Hubo, el principio de toda su condena bien, ¿sabes? Y luego, en el momento, fueron trayendo más trans, hubo mucha complicación y las cambiaron, ellas en unas duchas, nosotras a otras

¿Y por qué? ¿Por qué hubo comunicaciones?

Porque tenían ellas pene, ¿Sabes?, entonces estaba

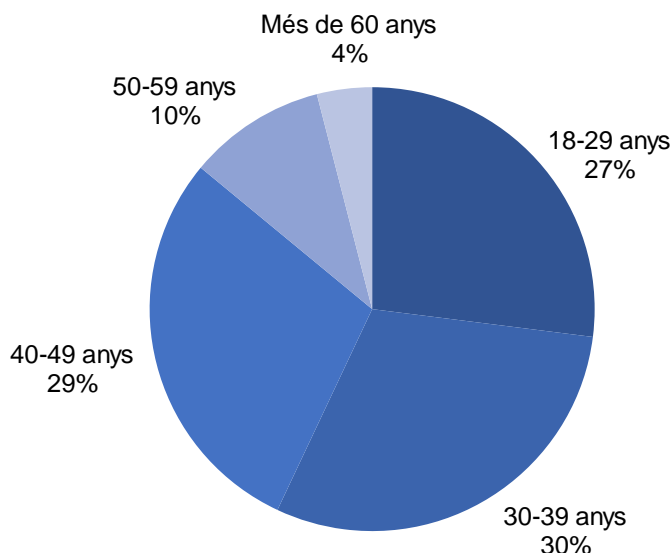
Pero ¿dónde, quién, dónde, qué pasó con la complicación? ¿Por qué fue complicado?

Se empezaron a quejar las chicas. (E/OB_1/U)

5.1.3. Edat de les usuàries

La franja d'edat amb més dones estrangeres empresonades de la mostra és de 30 a 39 anys com mostra la imatge. Que l'edat de les dones coincideixi amb el període reproductiu és un aspecte important a l'hora de (re)pensar en el funcionament carcerari. Tanmateix, en la línia d'estudis previs Cerezo i Izco, (2019), observem que la població immigrant és més jove que l'autòctona com es desprèn de les dades de la població femenina total en data desembre de 2022.

Gràfic 3. Edat de les dones estrangeres

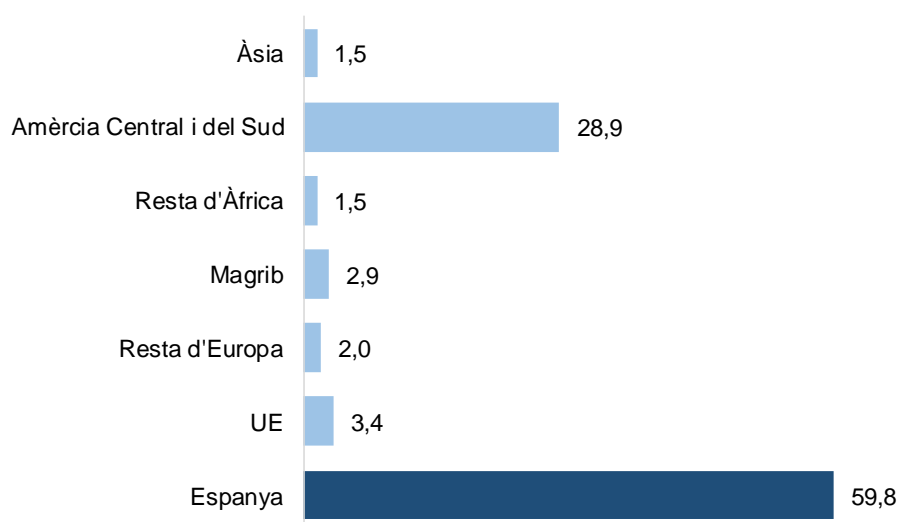
Efectivament, les dades cedides pel CEFJE i provinents del sistema penitenciari de Catalunya indiquen que un 12.5 % de les dones immigrants són menors de 25 anys mentre que només un 6.5% de la població nacional ho son.

5.1.4. Nacionalitat de les usuàries

Taula 2. Nacionalitat de les usuàries de la mostra

Àrea geogràfica de procedència	País de la nacionalitat	N	%
Espanya	Espanya	122	59,8
	Romania	4	2,0
Unió Europea	França	2	1,0
	Polònia	1	0,5
	Total	7	3,4
Resta d'Europa	Rússia	2	1,0
	Geòrgia	1	0,5
	Ucraïna	1	0,5
	Total	4	2,0
Magrib	Marroc	5	2,5
	Algèria	1	0,5
	Total	6	2,9
Resta d'Àfrica	Senegal	1	0,5
	Sudàfrica	1	0,5
	Nigèria	1	0,5
	Total	3	1,5
Amèrica Central i del Sud	Perú	9	4,4
	Colòmbia	8	3,9
	Brasil	6	2,9
	Cuba	6	2,9
	Veneçuela	6	2,9
	Bolívia	5	2,5
	Paraguai	4	2,0
	República Dominicana	4	2,0
	Xile	4	2,0
	Equador	2	1,0
	Argentina	1	0,5
	Filipines	1	0,5
	Hondures	1	0,5
	Mèxic	1	0,5
	Uruguai	1	0,5
Total	59	28,9	
Àsia	Bangladesh	1	0,5
	Tailàndia	1	0,5
	Xina	1	0,5
	Total	3	1,5

Gràfic 4. Nacionalitat de les usuàries de la mostra agrupada per l'àrea geogràfica

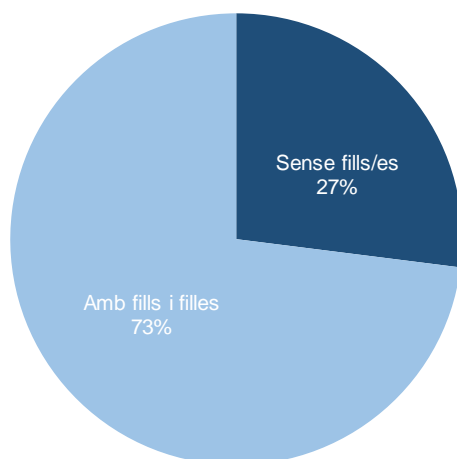

Quan a les nacionalitats, els percentatges majors de dones estrangeres que responen el qüestionari són de Perú (6,75) Brasil, Cuba i Venezuela (8%), Marroc (6,6%) i Romania (6,5%) tot i que hi ha altres nacionalitats a la mostra. En canvi en les dades del sistema penitenciari a data desembre 2022 el percentatge major de dones ve del Brasil (13,7%), seguit per Colòmbia (8,3%), Marroc i Perú (7,7%) i Romania amb un (6,5%).

5.1.5. Maternitat

Les dones estrangeres amb fills i filles són un 73% de la mostra la qual cosa fa evident la necessitat de dirigir la intervenció a facilitar el manteniment dels vincles familiars en el país d'origen i/o d'acollida (Navarro, Meléndez, Cubells, 2022). Les dades del departament de Justícia, sobre la població total de dones empresonades a Catalunya, mostren que el 25% de les dones estrangeres i el 15% de les dones nacionals tenen càrregues familiars.

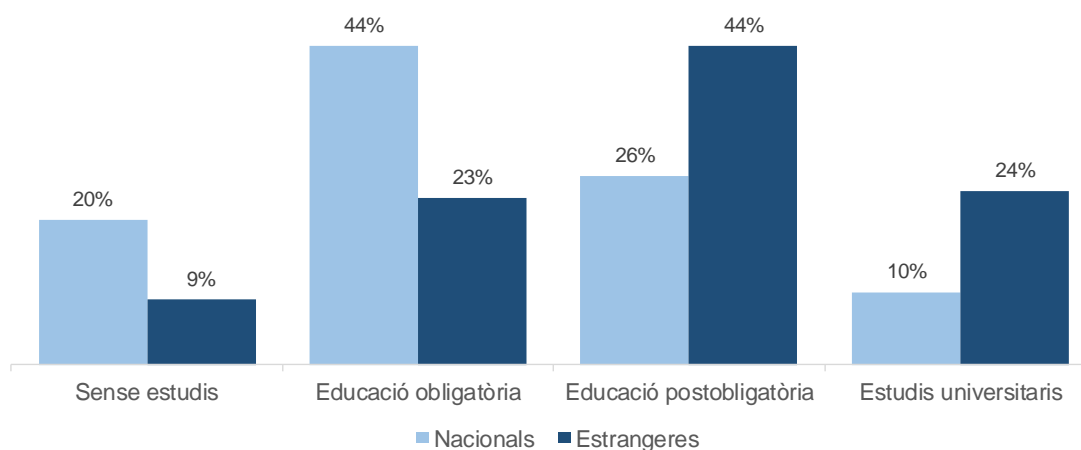
Gràfic 5. Maternitat i fills/es

5.1.6. Nivell d'estudis

Quan al nivell d'estudis de les usuàries de la mostra, tal i com es desprèn de la taula següent, el nombre de dones sense estudis és inferior en el cas de les dones estrangeres, només un 9% declara no tenir estudis a diferència del 20% de dones nacionals que no en tenen. Tanmateix, el 44% de les dones estrangeres tenen estudis post obligatoris i el 24% els té universitaris mentre que només el 26% de les dones nacionals compten amb estudis post obligatoris i només un 10% amb estudis universitaris. En el cas de les dones espanyoles, el percentatge major, 44%, és troba entre les dones que declaren comptar amb l'educació obligatòria mentre que en el cas de les estrangeres és del 23%. Les dades cedides pel CEFJE procedents dels sistema penitenciari van en la mateixa línia, el 22.4% de les dones estrangeres tenen un nivell d'estudis mig mentre que en el cas de les dones nacionals és del 17%. Quan als estudis superiors un 9% de les dones estrangeres en tenen i només un 4.6 de les dones nacionals.

Gràfic 6. Nivell d'estudis de les usuàries nacionals i estrangeres de la mostra

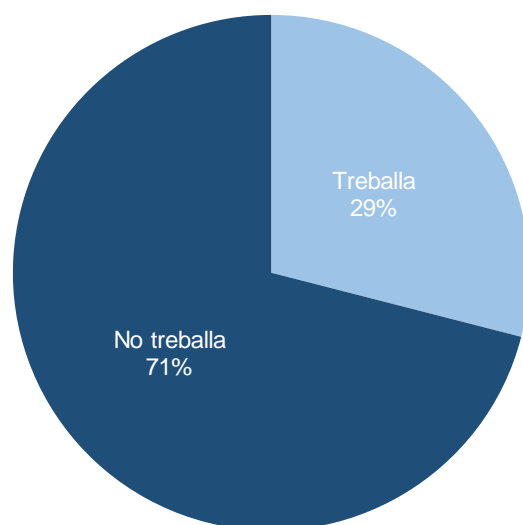

Per tant, trobem que les dones estrangeres tenen un nivell d'estudis superior al de la mostra d'usuàries nacionals. Aquest resultat va en la línia d'altres estudis sobre la població penitenciària femenina (Castillo i Ruiz, 2010; Cerezo i Izco, 2019; Jiménez-Bautista, 2015).

5.1.7. Situació econòmica i vida laboral

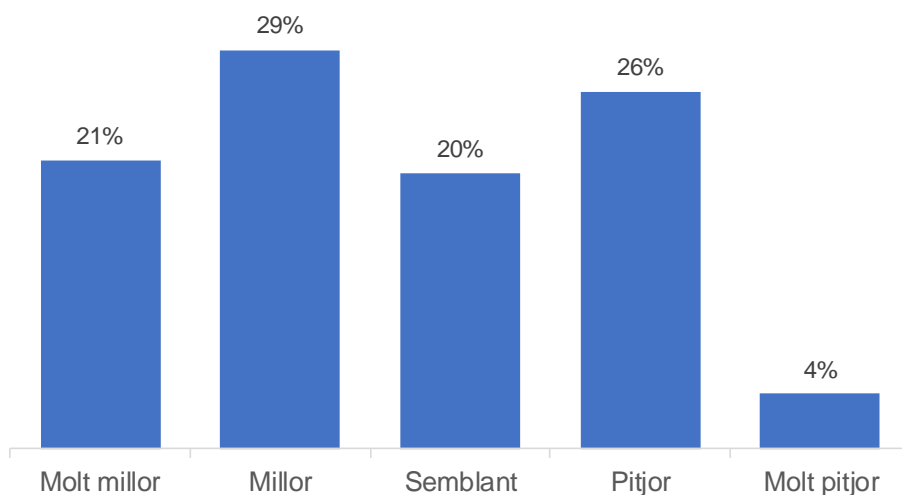
En tant que un dels factors principals que es relaciona amb l'activitat delictiva és el fet de no tenir ingressos o que aquests siguin insuficients, hem demanat a les usuàries estrangeres quina era la seva situació laboral en el moment de l'ingrés a la presó. El 71% d'elles manifesten que no estaven treballant i el 29% treballava com mostra la gràfica:

Gràfic 7. Situació laboral de les dones immigrants en el moment de l'ingrés a presó

A la pregunta: Als 14 anys com era la situació econòmica de la seva família en comparació amb la situació econòmica de les famílies del seu país?

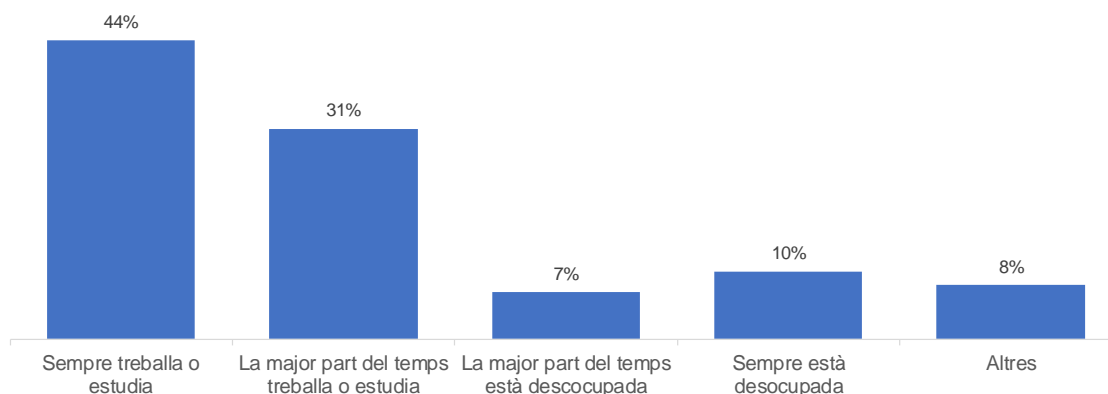
Gràfic 8. Situació econòmica de la família de les dones immigrants en comparació a altres famílies del país

Les dades mostren que només un 4% de les dones estrangeres tenien una situació econòmica molt pitjor que la resta i un 26% que era pitjor. També trobem un 21% que diu que la seva situació econòmica era molt millor, el 29% millor i el 20% semblant

El gràfic següent mostra la vida laboral de les dones estrangeres de l'estudi:

Gràfic 9. Vida laboral de les usuàries estrangeres de la mostra

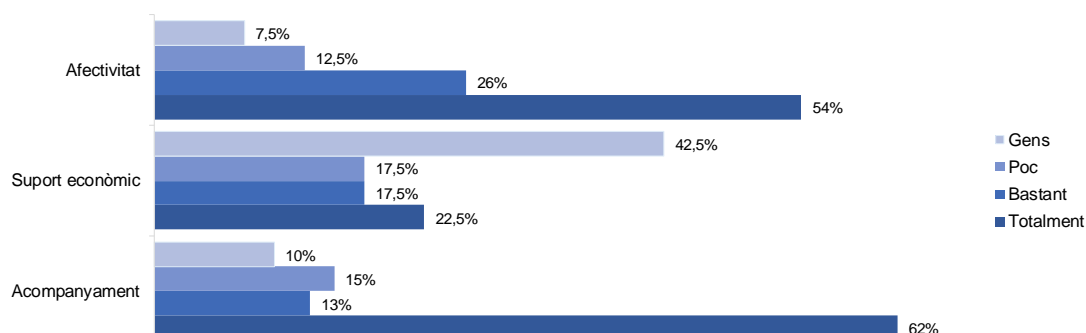
La majoria de les dones estrangeres manifesten estar ocupades: un 44% sempre treballa o estudis, un 31% ho fa la major part del temps per tant les dones immigrants ocupades sumen un 75% de la mostra mentre que del 25%

restant estarien desocupades sempre un 10%, un 7% ho estaria la major part del temps i un 7% estaria en altres situacions vitals. Les dades cedides per Justícia mostren que el 26% de les dones estrangeres tenen problemes per trobar feina front al 48% de les dones nacionals. Les dades de la mostra de l'estudi van en la mateixa línia que les dades de la població total. Així en front al 44% de dones estrangeres que sempre treballen o estudien en el cas de les dones nacionals el percentatge és inferior (35%), el 29% diu fer-ho la majora part del temps i el 14% manifesta estar la major part del temps desocupada mentre que en el cas de les usuàries és el 10%. Aquestes dades confirmen les conclusions d'estudis previs que indiquen que les dones estrangeres tenen un bon nivell d'habilitat socials desenvolupades al llarg de la seva vida que pot facilitar l'accés al món laboral (Cerezo i Izco, 2019).

5.1.8. Suport familiar

Quan a al suport familiar mentre estan complint condemna, les usuàries estrangeres manifesten comptar amb el suport emocional (62%) i sentir-se estimades per la família (54%). Ara bé, les dades no són tan positives quan es tracta del suport econòmic. En aquest cas, les usuàries estrangeres manifesten en un 42,5% que no reben cap ajut econòmic de la família i un 17,5% en rep poc. Les dades cedides pel departament de justícia indiquen que un 24,7% de les dones estrangeres tenen càrregues familiars mentre que en el cas de les dones nacionals el percentatge és inferior (15,3%). Aquestes dades son coherents amb les narracions de les usuàries immigrants que expliquen que envien diners al seu país per ajudar a les famílies.

Gràfic 10. Suport familiar a les usuàries estrangeres

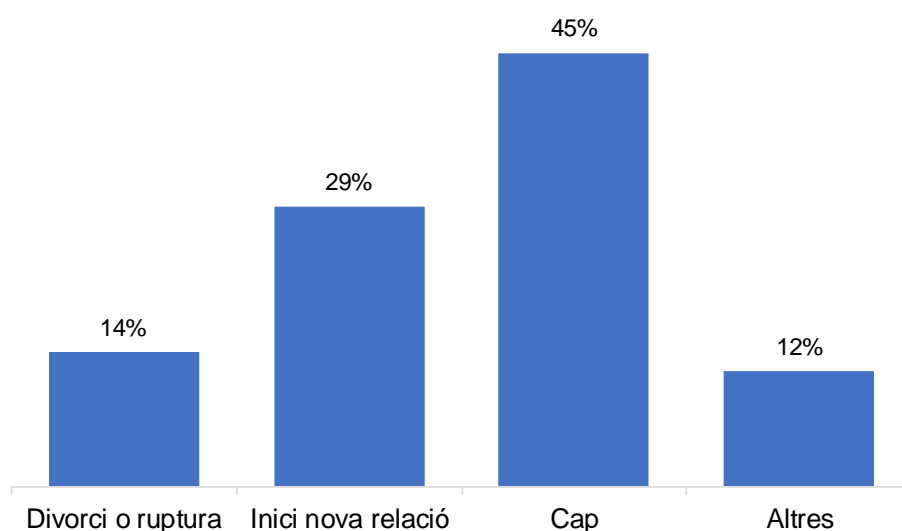

Tot i així, per a les dones estrangeres amb arrelament al país d'acollida i que reben suport econòmic (gràfic 10), les famílies i parelles tenen un paper important quan a l'ajuda econòmica.. Aquesta dona immigrant, separada del pare del seu fill –que va ser qui la va introduir al tràfic de substàncies– manté bona relació amb ell des que ell s'ha fet membre dels Testigos de Jehová i ha canviat els seus hàbits. Ell comença a sortir ara en llibertat i li aporta ajut econòmic:

Él ahora recién está saliendo ahora y me va ayudando como va pudiendo porque apenas esta buscando trabajo (..) bueno (..) está pero está como autónomo, entonces él va así poco a poco (E/M/UE)

La gràfica següent, recull les dades referents a l'impacte que ha suposat l'ingrés a la presó en la seva relació de parella de les usuàries estrangeres:

Gràfic 11. Impacte de la presó en la relació de parella de les dones estrangeres

En el 45% dels casos, l'ingrés a la presó no ha suposat un canvi en la relació de parella de les dones estrangeres mentre que el 29% de les dones manifesten haver iniciat una nova relació durant el període de compliment de la condemna i el 14% exposa que ha trencat amb la relació. Quan a la situació *Altres* les dones manifesten haver iniciat el carteig de presó a presó (4%), mantenir la relació de parella a distància (4%) i que la parella ha mort (4%). En el cas de les dones nacionals les dades son les següents: el 13% de les dones s'han divorciat durant el compliment de la condemna, el 25 % ha iniciat una nova relació, el 59 % manifesta que no hi ha hagut cap canvi significatiu en la

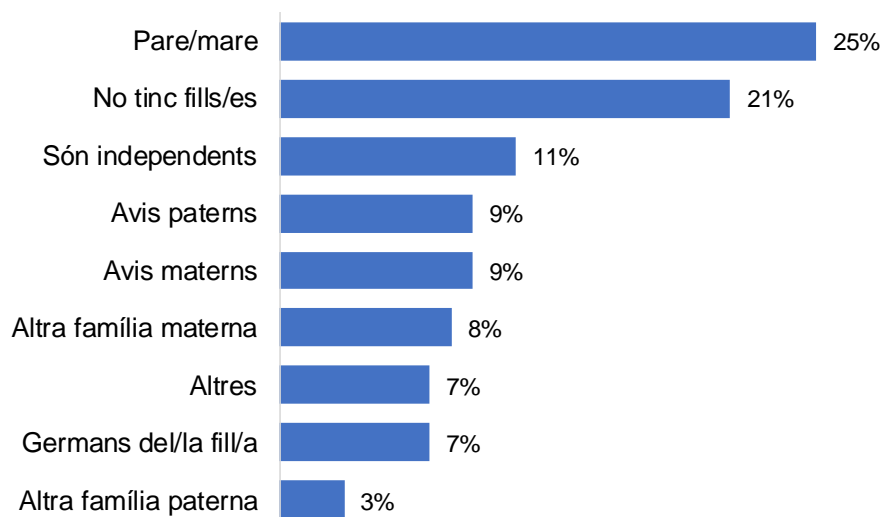
relació de parella i el 9% manifesta trobar-se en altres situacions com ara: mort de la parella, l'empresonament els ha unit més, la parella també està empresonada, ordre d'allunyament mutu, entre d'altres.

En les narracions de les dones apareixen les expectatives i il·lusions dipositades en les noves parelles:

Si, ese chico si, no es alcohólico, nada! Si, si a ese si que lo quiero de verdad! me da mucho cariño, conoce mucho a mi mama, es como mi hermano. Tiene mucho interés! Ha conocido a toda mi familia. (E/M/UE).

Quan a les mares estrangeres, hem demanat qui s'ha està fent càrrec de les filles i fills mentre elles estan empresonades. La següent taula mostra els resultats obtinguts:

Gràfic 12. Qui es fa càrrec dels fills i filles de les dones estrangeres

Dels resultats obtinguts destaca el fet que en el 25% dels casos els fills i filles de les dones estrangeres estan a càrrec del pare-mare del menor o a càrrec dels avis i avies tant materns (9%) com paterns (9%). Tanmateix, cal destacar el fet que en un 11% dels casos els filles i filles ja son adults independents, la qual cosa es pot relacionar amb el fet que la població penitenciària femenina va envellint com esposen altres estudis (Gímenez-Salinas, 2006) o amb el fet que les dones estrangeres son mares més joves que les nacionals (Sarrible, 2006).

En el cas de la mostra de les dones nacionals els resultats mostren que un 24% no tenen fills o filles, el 26% estan a càrrec de l'altre progenitor (percentatge similar al de les dones estrangeres) mentre que el 6% esta a càrrec dels àvis materns i el 2% dels paterns sument el 8% mentres que en el cas de les dones estrangeres el percentatge suerior. També és inferior el percentatge de menors a càrrec d'altres familiars materns (5%) i paterns (3%) i germans o germanastres (3%). En el cas de les dones nacionals un 5% dels infants estan a càrrec de l'administració i un 2% es troben en altres situacions. Probablement, aquesta diferència en els percentatges es relaciona amb el fet que les dones nacionals son més grans i el percentatge de fills i filles independents doble el percentatge de les dones estrangeres (24%).

Tot i que els resultats de l'estudi mostren que mentre les mares estan empresonades l'altre progenitor es fa càrrec dels fills i filles, la percepció d'una de les professionals entrevistades és que les tasques de cura recauen sobre la resta de dones de l'entorn de la dona i que cal un canvi en aquest aspecte:

que també son unes dinàmiques que també haurien d'anar intentant canviar-se, però en moltes ocasions el pal de paller d'una família son les dones, no? i això també es una dinàmica que dius, Bueno escolta, hi ha uns senyors que també poden ser tant o més responsables per ocupar-se d'uns fills i fer exactament el mateix. Fins ara, en aquesta població i en general no està passant com hauria de ser..com hauria de ser, no?.. però.. no sé per que ho deia això... Bueno se m'ha anat..

Com aquesta idea de que elles son el nucli, no?

Això! Llavors quan elles fallen, clar, tot queda com més desestructurat, no? i moltes vegades en comptes de dir, doncs mira son els homes qui poden ocupar-se de tot això, son germanes o les mares o filles fins i tot (E/OB_1/PR).

En la línia de la percepció de la professional el relat d'una usuària mostra el paper cabdal de les dones en l'àmbit familiar per la distribució de rols en una societat patriarcal en la que les dones assumeixen les tasques de cura:

Pues, ¿ca pasao?, pues que mi marido cae en una depresión, eh, mi marido se veía apoyado por mis hijos, ¿vale?, pero él siempre decía "tu madre, tu madre, tu madre". Entonces claro ((resopla)).

¿Porque eras tú quien lo cuidaba?

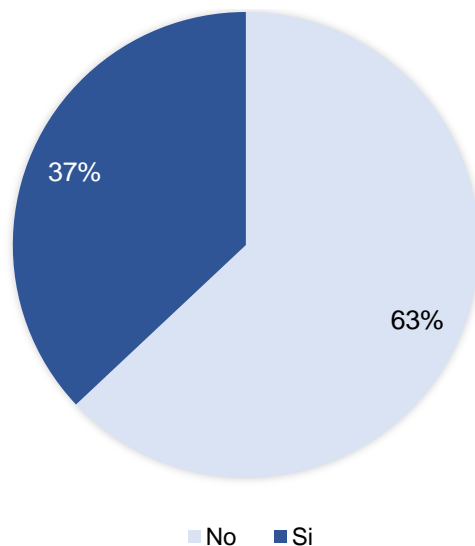
Yo soy la que, yo soy la, el, el pilar de mi casa soy yo. Si yo no estoy Se cae el mundo. Después tengo mi hija separada del marido, con 5 hijos, tiene un hijo en una silla de ruedas. Mi hija dependía de mí, eh, mi

nieta dependía de mí. El niño con 15 años se hace tos sus necesidades encima Claro, mi hija se, se vino más abajo de verse ella sola. El, el padre enfermo, un hijo una silla de ruedas, separada del marido, con 5 hijos. Entonces claro, mi hija lo pasó muy mal, mis hijos lo pasaron mal, pero mi hija lo pasó peor. (E/OB_1/U)

5.1.9. Violència

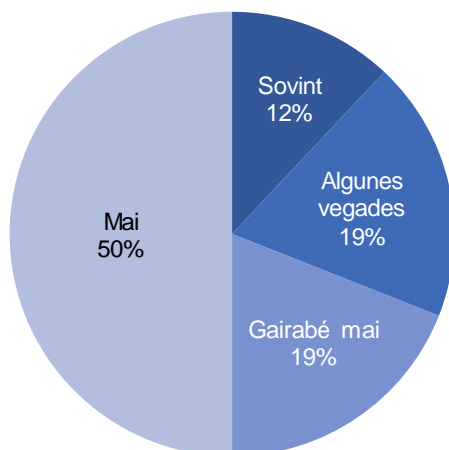
Les dades obtingudes mitjançant el qüestionari de la mostra de dones immigrants, indica que un 37% estava patint violència de gènere en el moment de l'ingrés a presó com veiem la gràfica següent:

Gràfic 13. Percentatge de dones estrangeres que estava patint violència de gènere en el moment de l'ingrés a presó

Les dades de les dones nacionals son similars, un 70% manifesta que no estava patint violència i el 30% diu que si. Aquestes dades son inferiors a les trobades en estudis anteriors que van trobar que el 96% de les dones empresonades havien patit violència masculista (Aristizábal i Cubells, 2017). Probablement les dades actuals son inferiors degut a que en el qüestionari van preguntar si en el moment de entrar a presó estaven patint aquest tipus de violència (pregunta C15) mentre que a la pregunta B7 demanàvem si havien patit algun tipus de violència quan eren menors de 14 anys. En aquest darrer cas, un 12 % de dones reconeixen haver-la patit freqüentment i un 19 % algunes vegades, de manera que un 38% de les dones estrangeres havien patit violència abans dels 14 anys.

Gràfic 14. Percentatge d'usuàries estrangeres que han patit violència abans dels 14 anys

Les dades obtingudes de la mostra de l'estudi mostren que el 50% de les dones estrangeres manifesten no haver patit violència abans dels 14 anys mentre que en el cas de les dones nacionals el percentatge augmenta al 66%. El 19% de les dones estrangeres i el 7% de les nacionals diuen no haver rebut violència gairebé mai abans dels 14 anys. El 19% de les dones estrangeres i el 18% de les nacionals manifesten haver-ne rebut algunes vegades i el 12% de les estrangeres i el 9% de les nacionals diuen haver-la patir sovint.

5.1.9.1 Tipus de violència

- Violència de gènere

La majoria de dones entrevistades relaten amb detall haver viscut situacions violentes i s'han trobat en situacions de màxima vulnerabilitat. Algunes d'aquestes experiències s'han donat en la relació de parella:

*Claro! Si bebe es lo peor, porque cada día me discutía con él! me entiendes? Pero yo no! no me conviene porque he tenido muchas discusiones cariño y me quedé en 40 kilos! no me conviene, que a mi me quita la salud! con este venía a verme pero no quería vis a vis ni nada, porque me da miedo, digo igual está así con una. una vez me acompañó a presentarme el año pasao, y la de la citologia, de lo de abajo, la doctora me lo dijo, dice: te lo voy a decir, usted ha tenido relaciones hace poco? digo, si hace una semana tuve un vis a vis. Dice: pues su marido o su compañero ha estao que tiene una ETS y te lo ha pasao a ti, que se quita con las pastillas. Y digo: nunca más! ya no me ha tocao más! estuvo con una puta! y me tuve que tomar 6 pastillas!
(E/M/UE)*

Una de les dones immigrades se sent avergonyida pel fet de haver aguantat la violència de la seva parella tot i tenir un bon nivell d'estudis i suport social:

A pesar de tener gente que me ayudaba para la universidad, me pegaba y yo me dejaba pegar sabes, yo en vez de defenderme ponía la mano, eso no lo cuenta, a día de hoy (E/M/UE)

I una dona gitana relata la violència viscuda de la ma del seu marit que abusa de la seva filla discapacitada i manté relacions sexuals amb una altra de les seves filles:

*Claro era una cosa muy fuerte que vayas a la habitación y que pilles a tu marido en tu hija es un palo muy fuerte
Mi Carmen de 15 que tiene una discapacidad, la tengo malita la tiene mi madre porque intentó también hacer cosas con mi niña esta mi niña se escapó a las dos o las tres de la mañana se fue a denunciarlo a los mossos y sabe que me dicen? que como no hay pruebas que la niña tiene que ir con él cómo va a ir con él la niña cuando él ha intentado dormir con mi niña de 15 años que está enferma que tengo la carta como la niña tienen una discapacidad. No lo entiendo a este juez tiene que mirar que a ver son cosas muy fuertes ha intentado dormir con mi pequeña (E/M/UG)*

O una dona Boliviana que explica l'impacte de la violència de gènere que està patint la seva filla:

o sea fui por una causa que fue para traer una documentación que no figuraba en el Consulado de Bolivia, que no estaba en el sistema y y eso me sirvió también para presentar y poder salir porque yo he salido por dos razones: Sali por por por enfermedad y por violencia de género porque he vivido indirectamente la violencia de género que vive hasta ahora mi hija la mayor y todavía no (E/M/UE)

Però altres dones, a la presó, troben la manera d'empoderar-se i començar a valorar-se positivament:

Yo en prisión he aprendido a valorarme a mi misma porque como era una mujer que no tenía, o sea mi marido a mi m'había quitao, no valía una puta mierda, no era persona, no..vale? ahí aprendí a valorarme como persona y honrarme (E/M/UE)

Després d'haver viscut al carrer abans d'entrar a la presó:

Bueno que me tiré muchos meses tirá en la calle eh! Que me sentía como una indigente, que todos me saludaban: rubia,rubia!, que luego allí había muchos que conocía. Me sentía en su piel, una pasada! Y me pegué muchos meses (E/M/UE)

- Amenaces i delictes

Una dona primerenca de nacionalitat russa refereix el context previ a veure's involucrada en el delictes de tràfic de drogues sota amenaça de mort i de matar a la seva família. Tanmateix, relata haver viscut una relació de parella amb un subjecte que la violentava verbalment:

hasta último momento no estaba aceptando porque decía “no, estoy enferma tengo ansiedad y todo esto, no puedo hacer esto” y ella me decía “No, por favor que solo tú puedes, porque yo sé...” y cuando yo estaba diciendo “lo siento” dijo que ella va a hablar con no sé quién y ese ha dicho que no puedo decir nada (...)yo pensaba que si ella me gritaba así, mi novio me gritaba así también y yo no soy nadie, no puedo hacer nada, por eso cuando ella estaba diciéndome sobre matar a mi familia, a mí también, solo tú puedes hacerlo porque si no, los matan a todos. (E/CP_3/UE)

Una dona primerenca d'Hondures, que compleix condemna per haver estat còmplice de robatori a la llar d'una anciana a qui ella cuidava, explica que la parella l'amenaçava per tal que ella assumís la responsabilitat del delictes. Així mateix, deixa veure un historial d'abús i de violència de parella en relacions anteriors:

Pasó lo del... lo que él dijo, que me iba a quedar callada yo, que yo me quedara callada..., y yo tuve que dar otra versión a la policía, porque él luego me amenazó, ¿Me entiendes? Tuve que dar otra versión por miedo, por eso te digo que la mentira no te trae nada. ¿Sabes? yo lo tengo muy claro y sé cuáles son mis objetivos que es salir de aquí, no mezclar nadie en mi Trabajo respetar mi trabajo que con esto que me paso yo creo que yo nunca he robado, ¿Sabes? Yo en Estados Unidos tuve 14 años ¿Sabes? Porque el papá de mis hijos, el padre me maltrató de una edad muy joven ¿Sabes?, yo a la edad de 17 años, de 16 años yo ya era maltratada por él y aguanté muchos años... (E/CP_3/UE)

Una dona primerenca de República Dominicana, narra com va ser coaccionada i convençuda per a participar en el delictes de tràfic de drogues:

Esas personas son personas que van cazando personas como yo que ya tienen la documentación hace mucho tiempo, que ya pueden viajar, venir e ir a su país sin ningún problema y te van vigilando, duraron un tiempo dándome seguimiento esa banda organizada y hubieron varias veces que intentaban acercarse a mí, pero yo les decía que no, tenía miedo, pero después un día sí que me sentí necesitada y en ese momento de vulnerabilidad aprovechó esa persona que era de mi entorno y aprovecho y me dijo lo que me habían ofrecido y yo lo hice

conscientemente, pero me sentí... me pintaron todo tan perfecto que yo me lo creí y no fue así, fui cogida en el aeropuerto. (E/CP_3/UE)

5.2 Condicions de vida dins el sistema penitenciari que afecten a les usuàries i les usuàries estrangeres.

En aquest apartat, de manera resumida i esquemàtica, presentem les condicions de vida a les presons de Catalunya que afecten a les usuàries autòctones i estrangeres. En els apartats següents centrarem l'atenció sobre els factors que afecten específicament a les usuàries estrangeres.

1. Hi ha consens entre els professionals i les usuàries respecte la idea que la manca de *classificació interior* de les usuàries és una font de conflicte. El fet que la població penitenciària femenina sigui inferior a la masculina i ocupi mòduls dins dels Centres Penitenciaris masculins fa impossible la separació de les dones en base a les necessitats específiques que plantegen en funció de les seves característiques. Així, dones joves, grans, amb trastorn mental, consumidores de drogues, discapacitades, etc conviuen en un mateix espai físic. Aquest fet comporta: que quan hi ha un conflicte entre internes, aquestes no poden ser separades per la manca d'espais, angoixa i por en la població més vulnerable, pressió pels professionals, dificultat per a tractar els diferents col·lectius en funció de les seves necessitats i la discriminació de les usuàries més vulnerables. Tanmateix, la necessitat de compartir espais amb els homes en un sistema no mixt implica, en molts casos, la discriminació de les dones quan l'accés als destins laborals i la participació en les activitats del centre en comparació amb els homes tal i com denuncien les usuàries i els professionals.
2. El reduït nombre de dones joves i la seva dispersió per àrea de residència en el territori fa difícil que puguin complir condemna en un centre específic que doni resposta a les seves necessitats. Aquest fet, vulnera els seus drets, com diuen les professionals. Tanmateix, la qüestió no és menor si tenim en compte la manca de classificació i de separació de les usuàries en els centres penitenciaris.

Taula 3. Edat i província de residència

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Altres	Total
De 18 a 20 anys	1	0	2	1	2	6
Entre 21 i 25 anys	23	2	3	0	7	35
	24	2	5	1	9	41

3. *Instal·lacions*: En els centres penitenciaris més antics les principals queixes tenen a veure amb l'ús de les dutxes, es denuncia la manca d'intimitat, la manca de temps per a dutxar-se amb tranquil·litat degut a la massificació, el no poder dutxar-se quan ho necessiten i el fet d'haver d'esperar l'horari marcat per la institució i el fet que a vegades l'aigua surt freda. Tanmateix, la dutxa és font de conflicte entre les internes: les professionals expliquen que la presència de persones transsexuals a les dutxes compartides provoca malestar entre les usuàries i també que, al ser un espai sense vigilància, es presta a que les internes *ressolin els seus conflictes* recurrent a la violència. Les usuàries dels centres penitenciaris moderns valoren molt positivament tenir la dutxa a la cel·la i les condicions dels espais del mòdul com ara la presència de piscina, gimnàs, hort, entre d'altres mentre que els centres més antics consideren que els espais son poc funcionals (mòdul especial en el pis més alt, manca d'espais adaptats per a persones amb mobilitat reduïda, etc.).
4. Una crítica comú entre les usuàries i els professionals es centra en la *gestió del CIRE*. Les crítiques giren al voltant del baix sou que cobren les internes als tallers i destins gestionats pel CIRE i l'alt preu dels articles que es poden comprar a l'economat. Tanmateix, es denuncia la discriminació de les dones vers els homes per l'accés d'ells als millors destins i per tenir accés a activitats formatives orientades a la reinserció més adequades que les que s'ofereixen a les dones.
5. *Relació amb l'equip de professionals*: moltes dones troben suport en les professionals d'interior i valoren positivament el tracte rebut. Algunes usuàries mostren preferència per uns professionals en detriment d'altres que consideren que no les tracten bé. Quan a l'equip de tractament, la majoria d'usuàries diuen que han trobat en els professionals el suport que han tingut fora de la presó. Mentre que una minoria d'usuàries descriu la

relació com a burocràtica i sense vincles afectius. També es critica el fet que només tenen equip de tractament un cop han estat penades i no mentre estan preventives.

6. Les usuàries són crítiques amb el *sistema sanitari* dins de la presó, algunes dones qualifiquen com a deficient l'atenció rebuda, exposen que la seva salut ha empitjorat a presó, relaten el cas d'una mort per infart que creuen que es podria haver evitat, denuncien la sobre medicació en el cas de la salut mental i en alguns centres, consideren que l'alimentació que reben no és equilibrada i que això té un impacte negatiu sobre la seva salut. Tanmateix, en alguns centres d'infermeria no és mixta i si una dona necessita atenció mèdica continuada o està embarassada ha de ser traslladada a un altre centre més pròxim a un centre de salut.
7. *Accés a activitats*. Hi ha diferència entre els centres i mòduls quan a l'oferta d'activitats i programes com exposen les professionals i les usuàries. En alguns centres consideren tenir activitats i destins suficients per a mantenir-se ocupades i en altres centres l'oferta és minsa i disposen de massa temps desocupades. Tenint en compte que hi ha una vinculació entre el mantenir-se ocupades i la salut mental, la manca d'ocupació resulta problemàtica.
8. *Vincles amb l'exterior*: el fet de comptar amb menys centres penitenciaris en els que complir condemna que els homes, fa que les dones més sovint que els homes, compleixin condemna fora del seu territori, qüestió que afecta negativament al manteniment dels vincles amb la família i l'exterior.
9. *Reinserció*: Pel fet que la població penitenciària femenina és molt inferior a la masculina, les dones tenen menys oferta de recursos orientats a la seva reinserció com ara pisos quan arriben a medi obert, unitats dependents, etc.

A continuació presentem una taula resum que presenta per a cada centre la valoració que usuàries i professionals fan dels principals aspectes que afecten a la seva vida a presó. Quan a la codificació de la taula, el color vermell fa referència a valoracions negatives d'usuàries i/o professionals, el color verd es correspon amb una valoració positiva i el color blau es correspon a la disparitat de valoracions, algunes positives i altres negatives. La manca de color indica que la valoració no aplica en el centre i el SD sense dades.

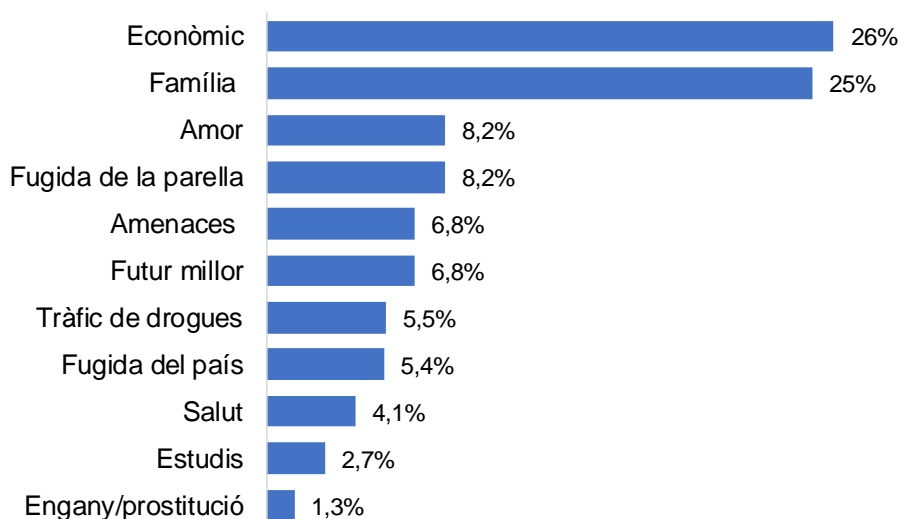
Taula 4. Valoració que usuàries i professionals fan dels principals aspectes que afecten la seva vida a presó

Manca classificació	Red	Red	Red	Red	Red	
Dutxes	Green	Red	Red	Green	Red	
Instal·lacions (piscina, hort, etc.)	Green	Red	Red	Green	Red	
Activitats	Red	Green	Green	SD	Red	Red
Sistema sanitari	Red	Green	Red	SD	Green	Red
Alimentació	Red	Blue	Red	SD	Green	Red
Discriminació dones en destins i activitats	Red	Green	Red	SD	Green	Red
Relació preus economat i sous	Red	Red	Red	Red	Red	Red

5.3 El projecte migratori anterior a l'empresonament

La majoria de les dones estrangeres que estan a la presó van arribar al nostre país en el marc d'un projecte migratori cercant una vida millor.

Gràfic 15. Motiu de la migració

Entre les motivacions principals del projecte migratori de la població de l'estudi, destaquen el 26% de les usuàries que cerquen una millora econòmica i el 25% d'usuàries que es troben al nostre país per vincles familiars. D'altra banda, 12 usuàries arriben a Catalunya fugint o bé del país d'origen (5.4%) de les dones o bé de les seves parelles violentes (8.2%). Així, les relacions sexo-afectives es dibuixen com un factor que activa el projecte migratori com mostren les dades

(el 8.2% de les usuàries venen per iniciar, mantenir o casar-se amb les seves parelles que estan al nostre país) i el 8,2% van fer-ho per a fugir de les parelles. A continuació presentem alguns fragments de les seves respostes del qüestionari en relació al motiu de la migració:

- Millora econòmica:

Falta de dinero (Q_UE)
Ganarme más la vida (Q_UE)
Mejorar la economía (Q_UE)
Dinero, vida nueva (Q_UE)

- Vincles familiars:

Accidente de mi hermana (Q_UE)
Ayudar a mi familia (Q_UE)
Mi familia ya vivia en España (Q_UE)
Por el trabajo de mi padre (Q_UE)
Me trajo mi madre con 9 meses (Q_UE)
Reunirme con mi familia (Q_UE)

- Fugida del país d'origen:

Una deuda, bajo amenaza (Q_UE)
Causas legales en mi país (Q_UE)
Crisis humanitaria en Venezuela y amenazas y deudas (Q_UE)
Empeoramiento de la economía en Colombia (Q_UE)

- Fugir de la parella violenta:

Violencia de genero (Q_UE)
Pobreza, abusos y necesidades (Q_UE)
Mejorar mi vida, huir de una relación tormentosa (Q_UE)
Apartarme de mi marido (Q_UE)

- Projecte de parella:

Casarme con mi marido (Q_UE)
Vacaciones y me enamoré (Q_UE)
Matrimonio (Q_UE)

- Tràfic de drogues i prostitució sota engany i/o amenaces:

Amenazas y necesidad financiera (Q_UE)
Personas que me obligaron a hacer este acto (es refiere al tráfico Q_UE)
Traer una maleta con cocaína (Q_UE)
Tráfico de drogas (Q_UE)
Me engañaron y me obligaron a prostituirme (Q_UE)

Cal destacar el 5,8% que es correspon amb 5 usuàries que han arribat al nostre país traficant estupefaents sota amenaces i una usuària que relata que va ser enganyada pensant que venia a treballar però que un cop aquí la van obligar a prostituir-se. Aquestes dades van en la línia d'altres estudis que vinculen la delinqüència amb la fugida de situacions violentes, a la manca de voluntarietat en la comissió del delictes pel fet de rebre amenaces (Mateos i Martínez, 2003; Cerezo i Izco, 2019; Aristizábal i Cubells, 2017) i les necessitats econòmiques (Mateos i Martínez, 2003; Aristizábal i Cubells, 2017; Navarro, Meléndez i Cubells, 2022).

L'evidència de que algunes dones no arriben en el marc d'un projecte migratori sinó que arriben aquí sota amenaces, marca la diferència entre les dones immigrades i les *no nacionals* descrita a la literatura (Miranda i Martín, 2007; Bodelón, 2007). Aquestes darreres, presenten característiques concretes: solen ser joves i tenen un nivell educatiu superior com hem vist en l'apartat *Descripció de les usuàries i usuàries estrangeres a les presons catalanes* i volen tornar al seu país d'origen. En aquesta mateixa línia, els professionals de rehabilitació exposen, en el grup de discussió, que la tancada de les fronteres a causa de la pandèmia ha suposat un canvi en el perfil de les usuàries dels centres penitenciaris en tant que ha disminuït el nombre de les anomenades *mules* o *delictes de maleta* que tenien més habilitats socials:

PR: para mi no es un, para mi no es un mayor número, sino a lo mejor están las mismas, luego que antes tenías evaluación de 150, y de esas 150, 60 o 70 te venían con con con habilidades. Ahora estas no están (GD/CP_3/PR)

Tot i així, aquestes dones es troben en una situació de vulnerabilitat pel desconeixement de la cultura i, sobretot, per la manca de suport en el país d'acollida.

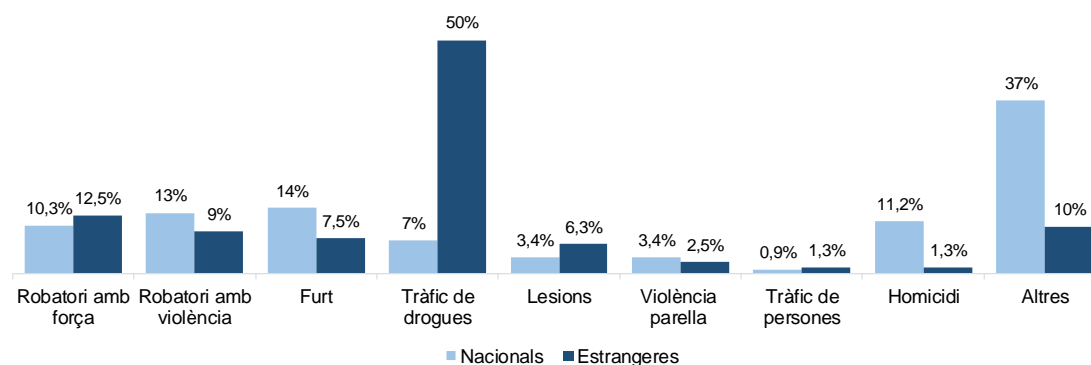
En el apartat projectes de vida, que desenvoluparem més endavant, revisarem com impacte l'empresonament en el projecte migratori i quin son els plans de futur de les usuàries del sistema un cop obtenen la llibertat.

5.4 L'activitat delictiva

5.4.1 La tipologia delictiva

De l'anàlisi del qüestionari de l'estudi extraiem les següents dades quan a la tipologia delictiva de les dones estrangeres i les nacionals:

Gràfic 16. Tipologia delictiva de les dones estrangeres i les nacionals

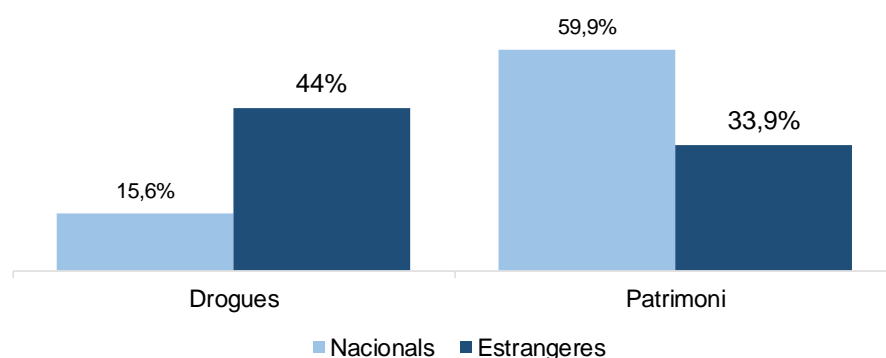

Com es pot observar el percentatge més alt de la tipologia delictiva de les usuàries estrangeres de l'estudi és el tràfic de drogues que suposa el 50% de la mostra, seguit amb un 12,5 % pel delictes de robatori amb força i altres delictes de robatori amb violència (9%) i furt (7,5%) que sumen un 29% els delictes contra el patrimoni si els agrupem en una única categoria. Aquestes dades, confirmen les aportacions d'altres estudis que mostren que aquestes son les tipologies predominants entre les dones immigrants (Martín; Miranda i Vega 2007; Jiménez-Bautista, 2015; Porro, 2015; Cerezo i Itzo, 2019).

En canvi, en el cas de les dones nacionals de la mostra, els delictes més comuns son el furt (14%), el robatori amb violència (13%), l'homicidi (11,2%), el robatori amb força (10,3%) i el tràfic de drogues (7%).

Les dades extretes de les respostes de les dones al qüestionari van en la mateixa línia que les dades del Sistema Penitenciari de Catalunya, cedides pel CEFJE, actualitzades el mes de desembre de 2022.

Gràfic 17. Activitat delictiva prevalent en la població total el febrer de 2023

Taula 5. Percentatge de categoria delictiva segons si són nacionals o estrangeres

	Estrangeres	Nacionals
Homicidi	12	13
Avortament	0,6	13
Lesions	9	13
Contra la llibertat	3	3
Tràfic éssers humans	5	
Contra el patrimoni	35	59
Contra la seguretat col·lectiva i salut pública	50	23
Falsetats	3	4
Violència de gènere	2	4
Contra l'administració de justícia	2	9
Contra l'ordre públic	12	11

En el cas de les dones estrangeres empresonades a Catalunya, el 50% compleix condemna per delictes de drogues mentre que el 35% ho fa pel delictes contra el patrimoni. En canvi, un 23% de les dones autòctones han estat condemnades per delictes de drogues i un 59% per delictes contra el patrimoni. Observem doncs una inversió en la prevalença de les tipologies delictives tràfic de drogues i delictes contra el patrimoni entre les dones autòctones i les estrangeres.

Aquestes dades posen de relleu el paper central que tenen les dones –sovint joves– immigrades i/o no nacionals en el tràfic de drogues transportant maletes carregades d'estupefaents o en el seu rol de *mules*:

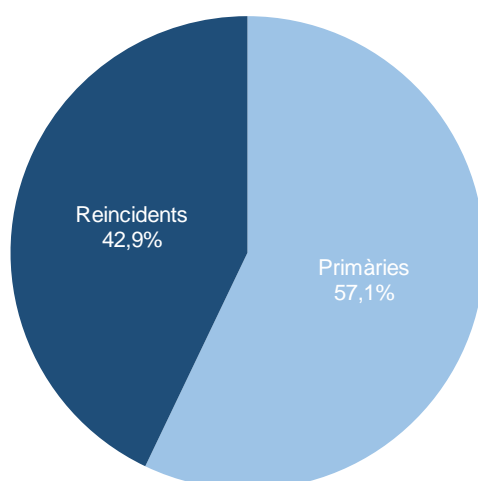
PR: Després dones, ja no parlo de la toxicòmana, però sí de que les edats cada vegada, en els últims anys jo he observat a dones molt més jovenetes. I bueno plenes de vida i de il·lusions, no? Com al Brasil, a Brasil té moltíssima dona amb maleta, no? (E/CP_3/PR).

Quan a la prevalència de la resta de delictes recollits en les estadístiques del Departament de Justícia, el delictes d'homici és el tercer més freqüent tant per les dones estrangeres (12%) com per les nacionals (13%), seguit del delictes de lesions 9% de les dones estrangeres i el 13% de les nacionals.

5.4.2. Context de l'activitat delictiva

Quan a l'activitat delictiva en el seu entorn, les dades obtingudes en el qüestionari de les dones immigrades mostra que el 73,8 % de les dones no tenia familiars vinculats al delictes i el 67% tampoc es relacionava amb amistosats que haguessin delinquit. Així mateix, el 57,1% de les usuàries de la mostra estan complint la seva primera condemna. Per tant, el col·lectiu d'usuàries estrangeres que compleixen condemna majoritàriament no tenen antecedents penals i no venen d'un context procliu a la delinqüència.

Gràfic 18. Percentatge d'usuàries primàries i reincidents

5.4.3. Factors desencadenants de l'activitat delictiva

Quan al motiu que les porten a delinquir, algunes d'elles comenten que va ser la parella la que les va introduir:

*Nooo, por mi pareja! Casualmente cuando me invitaron a tragar esa droga porque tenía por consentir aquí estaba de ir a recoger un encargo pero me dijeron pase
Y adentro fue la emboscada y yo vine como conejillo de indias, entonces cuando dijeron los hombres esos que pase el españolito –el seu marit– porque ella ya no puede tragar. Él trago 12 pero cuando me declararon muerta en el avión él se entregó porque tuvo miedo (E/M/UE)*

Per manca de recursos econòmics i acumular deutes en el seu país:

Si, tenía una deuda pendiente y ya tenía unos 6 o 7 meses en paro y no encontraba trabajo, estaba cuando pasaba eso vivíamos en CIUDAD K, CIUDAD L pueblo pequeño y no encontraba trabajo yo (E/M/UE)

Per què resulta més lucratiu delinquir que treballar i al principi semblen diners fàcils de guanyar:

Bueno, yo trabajaba y mi pareja tenía dos niñas y una chica, una amiga que las cuidaba y mi sueldo trabajando en la Nissan de tornera no me daba para más, pagando un alquiler y todo el rollo este, era imposible. Y ella me dijo, “tengo a mi primo que van a robar a la ruta” eso. La ruta, que es eso de abrir los camiones mientras el chofer duerme, ¿no? Teloneros, llamado aquí por la policía, ¿no? Y bueno, pues me voy una noche y veo que, que ganó 500 euros. Me veo otra noche y veo que me llevo 2000 euros, ¿sabes? En dos noches me he llevado un dineral, ¿no? Te acostumbras a la vida fácil, ¿sabes? Y, pero bueno, vida fácil, dinero fácil, se va fácil y, y así. Delinquir, delinquir y para luego pagar (E/OB_1/U).

O per ser víctima de violència de gènere en el si d'una família gitana que no li donava suport:

Que cuandoo a mitad de noche a la una a las dos de la mañana me levanto y digo dónde está este hombre, –el seu marit– lo busco, lo busco y lo pillé con mi hija en la cama. Pos yoo pos claro empecé a gritar me puse muy nerviosa se despertaron mis niños, intenté matarme de tirarme de un tercer piso abajo [llora] Y claro (...) a raíz de ahí pos (...) qué pasa? Pos me enganché a las drogas, empecé a tomar coca, a beber (...) cada día bebiendo (...) y qué pasa? Que (...) me ha llegao a caer presa, ahora estpy arrepentida vale? De robar y de hacer cosas (...) pero claro en esos momentos (...) no sabía como reaccionar porque si me metaba. (E/M/UG)

En la mateixa línia, una professional explica que sovint les dones que arriben a presó venen de patir violència de gènere en la parella:

Exacto. Se le suma también estas relaciones de pareja que no son igualitarias, que la mujer es sumisa, que se establecen relaciones tóxicas, en que lo que dice el hombre es lo que se hace en esa casa, en que además las mujeres son las que se ocupan del cuidado de los niños, etc, etc. Ósea igual que en la calle aún falta por hacer, pues en prisión se les suma, yo creo, que se agrava un poco más. Son un tipo de familias, donde muchas veces las mujeres han sufrido violencia de género y muchas de ellas establecen relaciones de pareja y situaciones familiares en que los roles des de luego no son igualitarios, ni relaciones de pareja de igual a igual como- como deberíamos hacer todos no? Falta

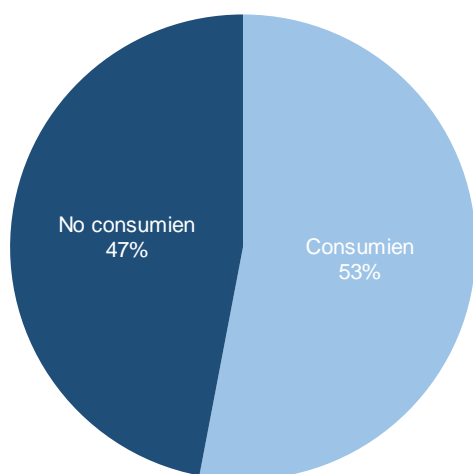
mucho trabajo por hacer y los profesionales que trabajamos allí trabajamos también estos aspectos (E/CP_2/PR)

La situació de vulnerabilitat de les dones que viuen al carrer:

A mi en la calle me han hecho, me hicieron mucho daño, me han pegao, me rompieron la pierna dos veces, emm me robaron todo, todo. ¿Vale? A mi en la calle me han hecho de todo. Yooo estaba durmiendo y sentirmee unas manos que me estaban tocando mis partes y... levantarme y me lo robaron todo. (E/CP_3/U).

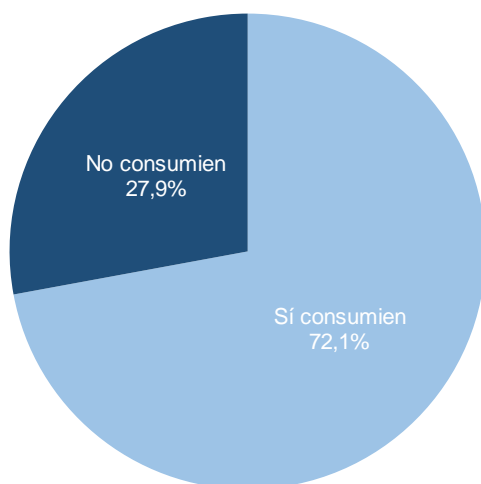
Tot i que el delicte principal que comenten les dones immigrants és el de tràfic de drogues, sovint elles no son consumidores:

Gràfic 19. Consum de drogues dones estrangeres abans d'entrar a presó

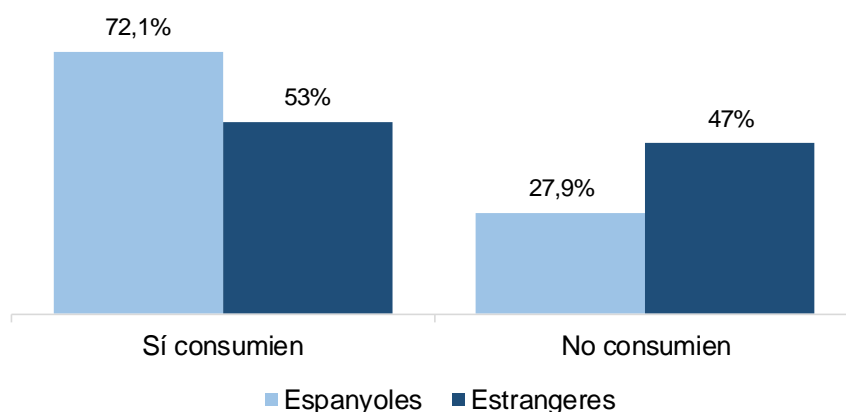

A diferència de les dones espanyoles de la mostra que si consumeix abans del seu ingrés al centre penitenciari:

Gràfic 20. Consum de drogues dones espanyoles abans d'entrar a presó

Gràfic 21. Consum de drogues de les dones espanyoles i estrangeres abans d'entrar a presó

Aquestes dades, confirmen els resultats de l'estudi de Cerezo i Itzo de 2019 que conclou que les dones immigrants, a diferència de les espanyoles, presenten un consum de drogues menor o no consumeixen encara que el seu delicte sigui el tràfic d'estupefaents.

El consum de drogues ha estat identificat com un factor desencadenant del delicte (Redondo, 2013). En els fragments següents, dues usuàries vinculen la seva activitat delictiva amb el consum de drogues:

No. Solo he- me han parado- me paró la policía una vez, me detuvieron una vez y aquí sigo. No porque mi problema tuvo que ver con las drogas y alcohol y llevo 5 años sin tomarme ningún tipo droga, ni alcohol mucho menos porque aquí...Y si hubiera querido podría haberlo hecho, porque alcohol hacen. (E/CP_3/UTE).

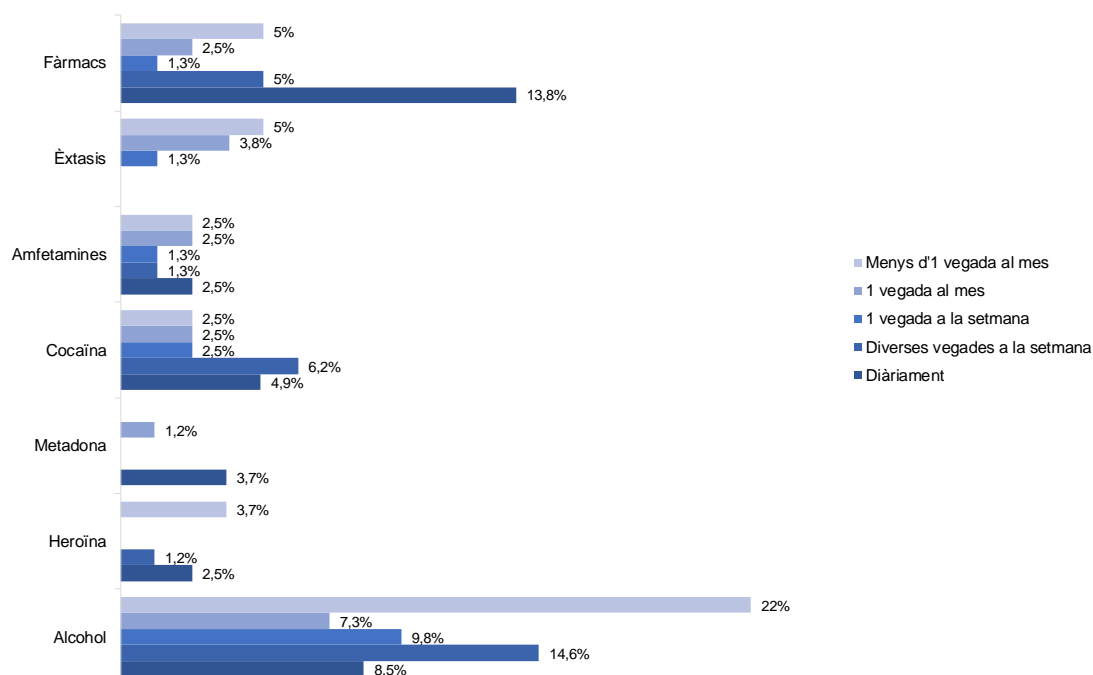
Y claro a raíz de ahí pos qué pasa? Pos me enganché a las drogas, empecé a tomar coca, a beber cada día bebiendo y qué pasa? Que me ha llegao a caer presa, ahora estoy arrepentida vale? De robar y de hacer cosas pero claro en esos momentos no sabía como reaccionar (E/M/UG)

Tot i que la drogoaddicció ha estat identificada com un factor de risc en la comissió del delicte (Redondo, 2013). Almeda; Di Nella i Navarro (2012) defensen la idea que la drogoaddicció no és per si mateixa un indicador de criminològic, és a dir, no es causa directa de la conducta delictiva. Malgrat això si que és un factor rellevant en el moment de treballar la reintegració social de les dones empresonades. La introducció de la perspectiva interseccional en

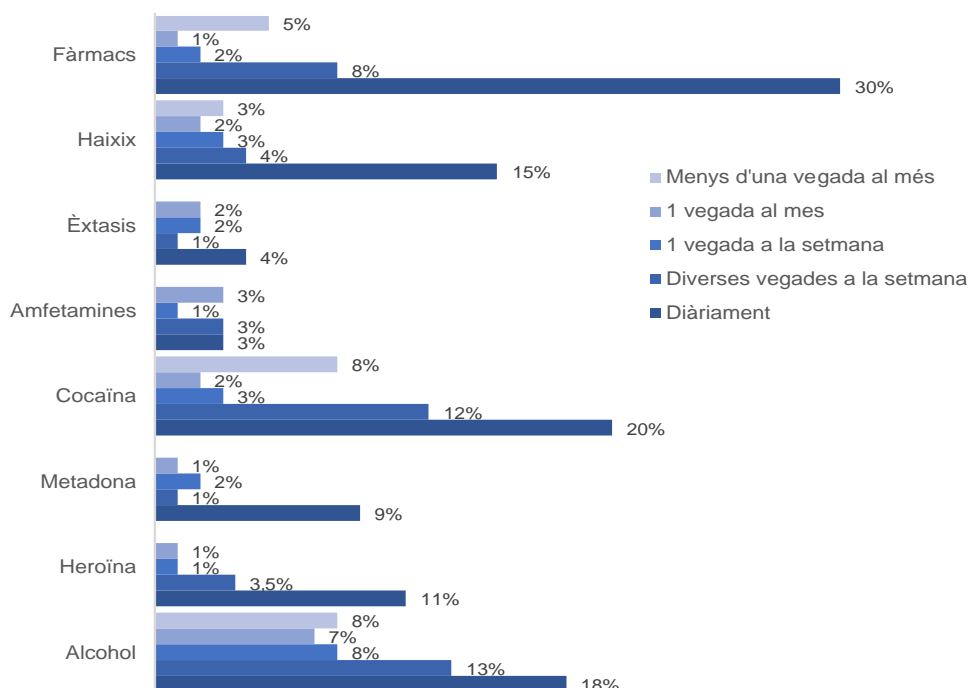
l'anàlisi de la realitat que viuen les usuàries estrangeres empresonades permet ampliar l'enfoc del problema contemplant la diversitat de variables que interseccionen en les vides d'aquestes dones per explicar l'activitat delictiva, escapant de les descripcions del perfil majoritari dibuixat pels estudis mancats d'aquesta perspectiva (De Miguel, 2016). En efecte, els relats de les dues usuàries que narren les seves experiències no tenen només en comú el fet de ser consumidores de alcohol o drogues, sinó també el procedir o viure en el marc de famílies desestructurades i/o violentes.

Quan als hàbits de consum de les usuàries estrangeres les dades son les següents: Quan a les substàncies més consumides destaca el haixix que un 10% de les dones consumeix diàriament, un 8,8% varies vegades a la setmana, un 3% un cop a la setmana, un 7,5 un cop al mes i un 72,5% menys d'un cop al mes. Tot i que la substància que més dones consumeixen diàriament (10%) son els fàrmacs seguits pel consum diari d'alcohol (8,8%).

Gràfic 22. Hàbits de consum de substàncies de la mostra d'usuàries estrangeres

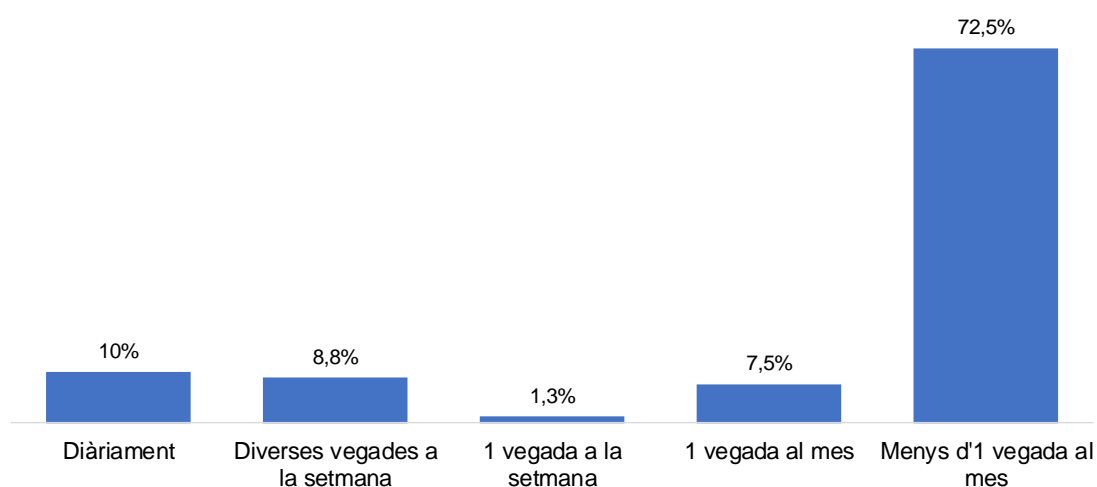

Gràfic 23. Hàbits de consum de substàncies de la mostra d'usuàries nacionals

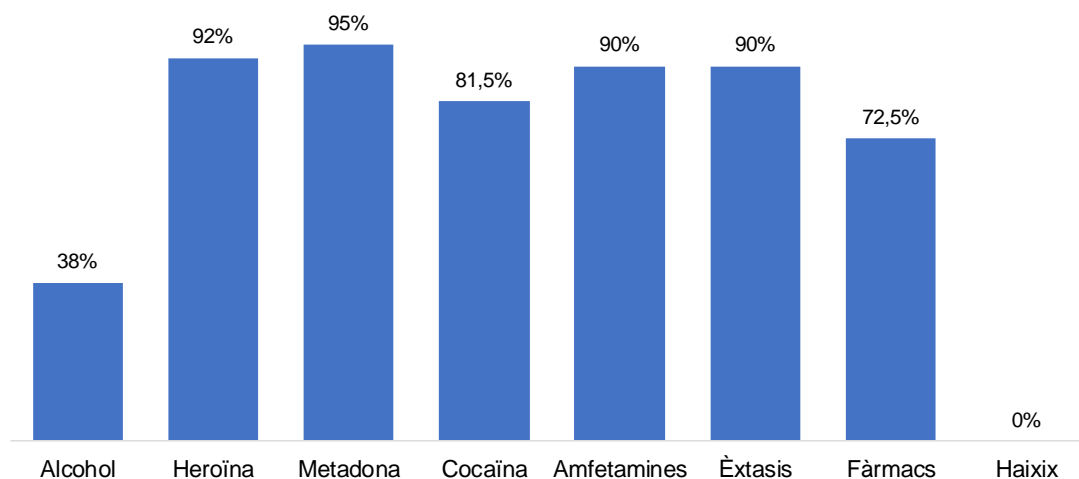
En el cas de les dones nacionals de la mostra les substàncies que més consumeixen diàriament són els psicofàrmacs (30%), la cocaïna (20%), l'alcohol (18%) i el Haixix (15%). Tanmateix, destaca el 11% consum de l'heroïna diari abans de l'ingrés a la presó i que es tà per sobre del consum d'altres substàncies com la metadona (9%), les amfetamines (3%) i l'èxtasis.

Gràfic 24. Hàbits de consum del haixix de la mostra d'usuàries estrangeres

Quant a les substàncies més consumides destaca el haixix que un 10% de les dones consumeix diàriament, un 8.8% varies vegades a la setmana, un 3% un cop a la setmana, un 7,5 un cop al mes i un 72.5% menys d'un cop al mes.

Gràfic 25. Substàncies que la mostra d'usuàries estrangeres reporta no consumir mai

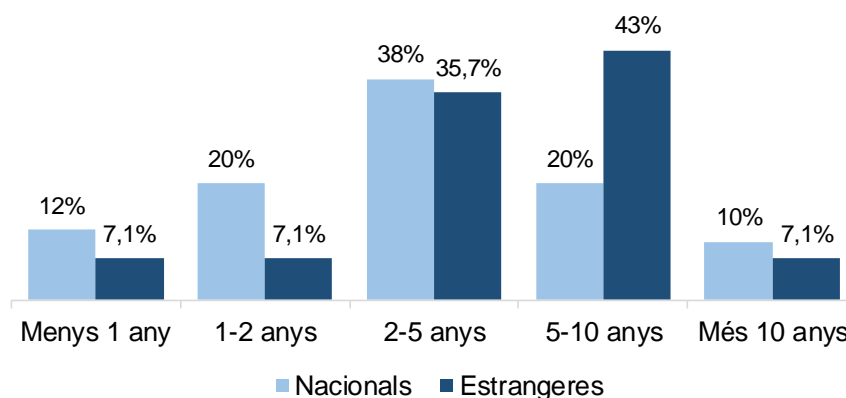

Els percentatges més elevats en les respostes de les dones estrangeres que diuen no haver consumit mai cap de les següents substàncies: 38% alcohol, el 92% heroïna, el 95% metadona, el 81.5 cocaïna, el 90% les amfetamines, el 90% l'èxtasi, el 72.5% haixix i el 72.5% els fàrmacs.

5.4.4. Durada de la condemna

Quant a la durada de les condemnes de la mostra de l'estudi, la taula següent mostra les diferències entre les usuàries estrangeres i les autòctones:

Gràfic 26. Durada de la condemna de la mostra de dones de l'estudi

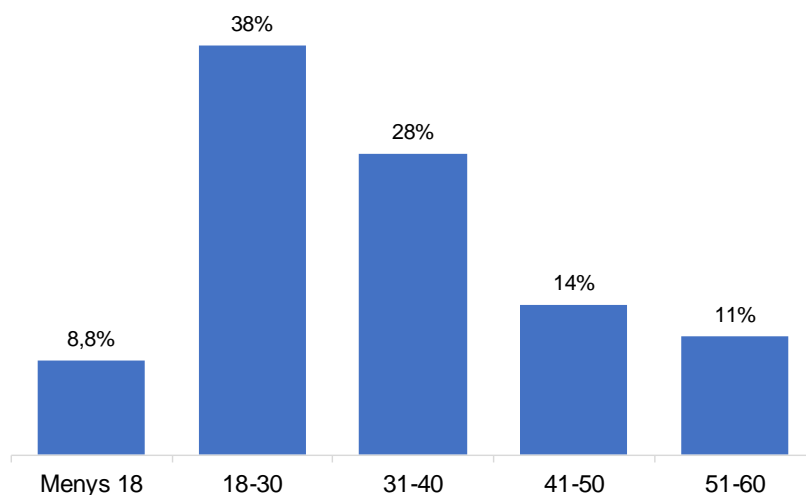

El percentatge més alt (43%) de les usuàries estrangeres té una condemna que es troba entre els 5 i els 10 anys sent la durada més comú els 6 anys (20%). Mentre que, la durada més freqüent de la condemna de les dones autòctones és concentra en les condemnes d'una durada entre els 2 i els 5 anys (38%) sent les més comuns els dos anys (10%) i els 3 anys (10%). Aquestes dades son coherents amb la distribució de l'activitat delictiva de la població penitenciària femenina on destaquen els delictes per tràfic de drogues entre les dones immigrants que tenen associada una condemna major, al voltant dels 6 anys, que els delictes contra el patrimoni prevalents entre la població nacional.

5.4.5 Edat d'inici de l'activitat delictiva

Les dones estrangeres empresonades han estat detingudes per primera vegada en les franges d'edat de 18 a 30, 31-40, 41-50 i després dels 60 anys sent aquesta la franja que va dels 18 als 30 anys la prevalent en la mostra de l'estudi com il·lustra la taula següent:

Gràfic 27. Intervalls d'edat de la primera detenció en la mostra de dones estrangeres

Destaca en la taula el percentatge de dones estrangeres que han iniciat la seva activitat delictiva a una edat avançada com mostra la taula. En efecte, el 14% de les dones estrangeres diuen que van ser detingudes per primera vegada entre els 40 i els 50 anys i fins i tot un 11% indica que va ser entre els 50 i els 60 anys. Així doncs, trobem un perfil de usuària gran que presenten característiques específiques tenint en compte que han iniciat l'activitat delictiva a una edat avançada. Aquest fet està relacionat amb la necessitat de cobrir les

necessitats econòmiques bàsiques per viure i que mostra la situació de precarietat de moltes persones grans que no tenen ingressos econòmics fora de la pensió que reben de l'Estat. En el següent fragment, la usuària va començar a delinquir molt gran –amb 60 anys– degut a la necessitat de deixar de treballar per a tenir cura del seu marit que va emmalaltir i va haver de deixar de treballar:

Pues mira te lo voy a decir muy fácilmente. Me metí en este mundo porque mi marido a caer enfermo, ¿vale?, ya no podía trabajar. Porque mi marido le dijo el médico que no podía coger el peso. Entonces yo decía, bueno, cuando se termine el subsidio, ¿qué comemos? Entonces me se terminó el paro y se terminó el paro y el vecino de al lado me dice: “ah pues no seas tonta, cógete 5 de estos, cógete esto, no seas tonta, por lo menos para darle de comer a los niños tienes”, pero bueno, vale, me los cogí. Digo, puta, parece que no, pero son 10 euros, que ya tengo en el bolsillo. Mañana no tenía 10, mañana tenía 20. Entonces yo ahí vi que estaba bien, que yo cada día para tener 30 o 40 euros cada día en mi bolsillo, lo vi bien. 3 meses duró. (E/OB_1/U)

Els professionals també fan referència a aquesta situació:

También hay mujeres de una cierta edad que pues no se, que trafican con drogas, que cometen estafas, eh muchísimos delitos no? (E/CP_2/PR).

Així doncs trobem que la població penitenciària femenina compta amb una major presència de dones grans també en el cas de les usuàries immigrants:

*I4: Por ejemplo, las viejas-
I1: Yo tengo 58, que los hice hace 2 días.
E: Anda felicidades!
I4: Y yo 54 con lo cual, hace 1 años y 9 meses que estoy acá.
I6: Yo la primera vez en mi vida, y hace 1 año que salgo de prisión. Porque tengo un juicio pendiente, no me han condenado porque... (GD/CP_3/U/UE).*

Aquests resultats van en la mateixa línia d'altres estudis anteriors sobre la població femenina estrangera a presó (Giménez Salinas, 2006).

5.5 Classificació en graus

Quan a la classificació de les internes, les entrevistes realitzades mostren que l'impacte sobre la vida familiar, l'estigmatització i la inserció social de les dones és inferior quan aquestes compleixen condemna en tercer grau:

EK: Igual, porque yo ya salí en libertaaaad de tercer grado y nada todo se sigue igual, trabajando, la familia, la casa y todo mami todo igual (E/M/UE)

Vale a ver, mi experiencia, a ver, mala mala del todo no ha sido, pero sí que considero que algunos puntos o algunas cosas sí se deberían de modificar o incluso cambiar, sobre todo cuando eres mamá. Sobre todo en el tema personal o en el tema laboral. Para el tema de que puedan darte el 86.4, que es como aquel que dice, el tercer grado. Pues creo que se debería tener un poco más de consideración el tema de que tengas hijos en la calle, de que puedas llevar una vida normal (E/OB_1/U)

entra en prisión embarazada de 7 meses, estuve en prisión dos meses porque ya me tocaba y entré directamente con un tercer grado, o sea, yo ya tenía la salida programada. Cuando salí estuve aquí en el centro abierto dos días y ya me dieron el tercer grado, o sea, yo tuve a mi niña en el hospital, pero sin:::, sin esposas ni nada. Eso y me pude ir a mi casa con mi bebé y ya está y estar pendiente de mi bebé y de los otros 3. Y bueno, hasta que empezaron a llegar más condenas que son pequeñas, de 2-3 meses, 4, que no ha sido una condena grande como para volver a entrar en prisión. Y bueno, pues cumpliendo el tercer grado, 86.4 por temas familiares, por tema laboral y así voy.(E/OB_1/U)

Els professionals, conscients de la minimització de l'impacte negatiu de l'empresonament sobre la vida personal, familiar i laboral de les dones, sovint fan propostes de tercer grau que no arriben a bon port:

Ara el que s'està potenciant molt és el tercer grau però passa una cosa moltes vegades es fan propostes de tercer grau i ens les tomba el jutge i el problema és quan aquesta persona esta en tercer grau fa un mes i mig i t'arriba una resolució del jutge que la tornis a entrar això fa molt més mal que haver-la tingut dins més temps i haver-les deixat sortir més tard (E/OB_1/PR).

Tot i que altres professionals comenten que no és una pràctica de la que s'hagi d'abusar i que només s'ha de utilitzar en els casos que son molt clars:

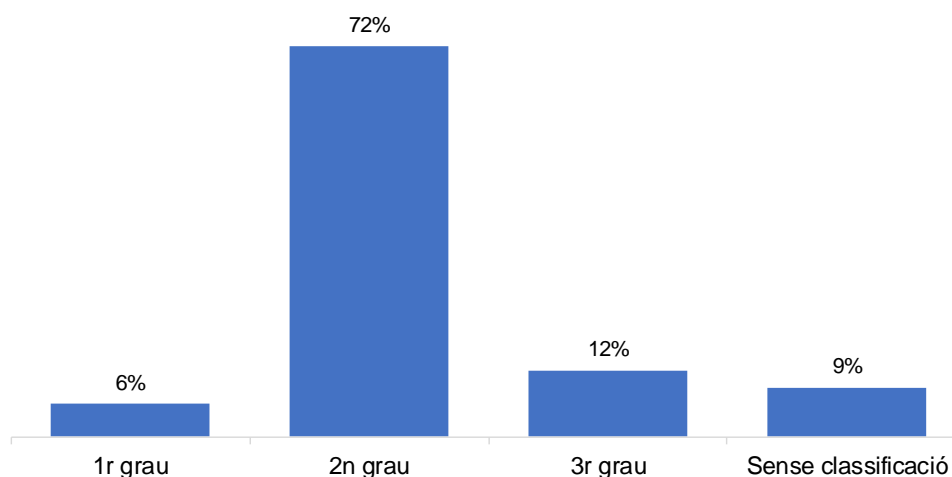
És una pràctica de la que no s'ha d'abusar. Hi ha casos amb els que sí s'ha -, a més son casos que son molt clars- son casos que son muy claros; a ti cuando te llega una interna, el equipo hace así... y ya lo ve claro. Dices ¿qué?, y te dicen "Es un tercero" porque ya lo ven claro. Pero es que, hasta yo, que no es mi área, me dicen "primaria, tres años, con contrato de trabajo, con domicilio y con responsabilidades familiares", ¡Tercero con Sección Abierta! Tercero ejecutivo 84 con Sección Abierta. Perdón 83 con Sección Abierta, ¿vale? ¡Porque ya lo ves! (E/CP_3/CO)

La professional explica que no son massa els casos que ingressen a presó susceptibles d'accedir al tercer grau:

Que entra por una causa antigua y dices” bueno, es que yo tengo mi vida normalizada, he rehecho mi vida, tengo una pareja, tengo unos hijos, tengo un trabajo, tengo una estabilidad, y ahora entro en prisión”. Son muy pocos, son los mínimos por ser riguroso, son poquitos. Si eso se da, normalmente, si es una causa corta, si es una causa corta, esto no son matemáticas tampoco ¿eh? pero si estamos hablando de causas de dos, tres años, por norma general, suele ser un tercer grado inicial con privación en Sección abierta. ¿Por qué? Porque hay contrato de trabajo, porque hay soporte familiar, porque hay toda una serie de informes favorables del trabajador social, ¡Vale? que ya recomiendan eso, ¿vale? entonces, en esos casos suelen ser la práctica habitual, pero casos, los mínimos. El hacer, una interna, un ingreso voluntario primario, aunque no haya esas condiciones, también se valora el tema de hacer un tercer grado inicial y una privación en sección abierta. Raras veces hacemos 86.4, desde aquí, ¿vale? desde aquí se hace tercero con privación en centro abierto y Centro abiert (E/CP_3/CO).

Tot i la impressió que tenen els professionals respecte a la potenciació del tercer grau, les dades recollides en l'estudi, de la mostra de dones immigrades s'extreu que només el 9,4 % estan en el tercer grau. Es a dir, només 8 de les 65 dones estrangeres que han respost aquesta pregunta del qüestionari estan en 3° grau. Aquestes dades poden estar esbiaixades en tant que ha estat molt difícil accedir a les dones que es troben en tercer grau tant si son nacionals com estrangeres. El regim de vida i les dinàmiques dels centres oberts fan difícil trobar a les usuàries per a respondre els qüestionaris per

Gràfic 28. Grau de condemna

En canvi, si revisem les estadístiques del sistema penitenciari de desembre de 2022 de la totalitat de la població penitenciària femenina, trobem que el 31,5% de dones estrangeres i el 34,5% de dones nacionals estan en tercer grau.

A la taula següent trobem la classificació de les dones estrangeres i nacionals de la població penitenciària femenina total a desembre de 2022 (dades del sistema penitenciari):

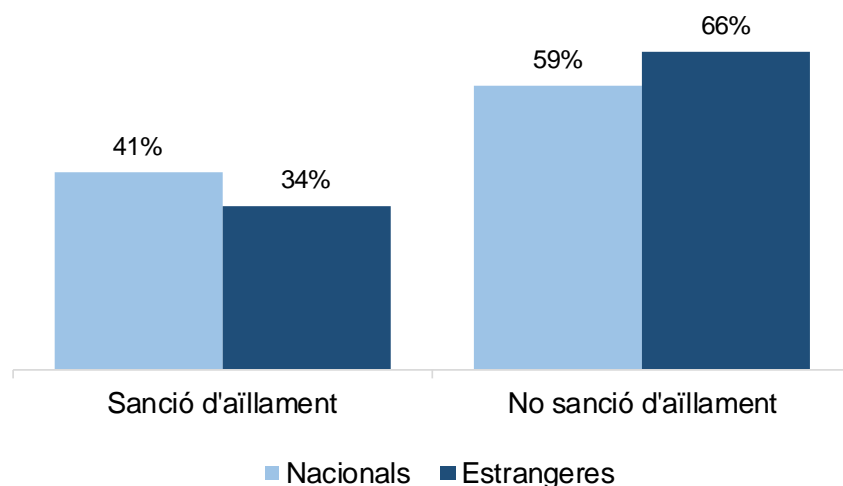
Taula 6. Classificació de les dones estrangeres i nacionals

	Sense classificar	1r grau	2n grau	3r grau
Estrangeres	25,6%	0,6%	42,3%	31,5%
Espanyoles	17,3%	1%	47,2%	34,5%

La classificació en graus de les dones estrangeres mostra diferències amb les de les dones nacionals. El percentatge de dones nacionals que accedeixen al segon i al tercer grau és lleugerament superior i el de dones que estan complint el primer grau també. Una explicació a aquest fet és que hi ha més proporció de dones estrangeres sense classificar (25%) que nacionals (17,3%) com es desprèn de les dades cedides pel Departament de Justícia. Aquesta diferència entre dones nacionals i estrangeres quan a la classificació ve donada pel fet que la proporció de dones estrangeres preventives (21,7%) és el doble que les dones autòctones (11,1%) com mostren les dades del Departament de Justícia.

A la taula següent presentem el percentatge de dones nacionals i estrangeres que han estat sancionades en una cel·la aïllament:

Gràfic 29. Usuàries nacionals i estrangeres de la mostra que han estat sancionades en aïllament

Els resultats mostren que majoritàriament les dones estrangeres no han estat sancionades en aïllament (66%) a diferència del percentatge de les dones nacionals que és una mica inferior (59%). Efectivament, el 44% de les dones espanyoles han estat sancionades, percentatge superior al 34% de dones estrangeres. Les dades sobre la població femenina que ha passat per presó en els darrers 10 anys, van en la mateixa línia. Com podem veure a la taula següent, un 2,4% de les dones estrangeres han estat en règim tancat. Aquest percentatge, és clarament inferior a les dones nacionals que és un 4,7%. Si ampliem la comparació amb la població masculina, observem que el percentatge d'homes que han estat en règim tancat és superior al de les dones 6,8% i que la diferència entre homes estrangers i nacionals es desdibuixa, sent un 6,6% en el cas dels homes estrangers i un 7% en el cas dels nacionals. Aquestes dades confirmen els resultats d'estudis previs que defensen la idea que les usuàries immigrants presenten un comportament exemplar per tal d'adaptar-se a les normes del sistema penitenciari (Bodelón, 2010).

Taula 7. Internes i interns als que se'ls ha aplicat el règim tancat entre els que han passat per presó entre 2013 i 2023 (febrer)

	Int. diferents	Aplicació R. Tancat	%
Estrangeres	2.075	49	2,4%
Espanyoles	2.441	115	4,7%
Homes	47.664	3.235	6,8%
Estrangers	25.439	1.672	6,6%
Espanyols	22.225	1.563	7,0%

5.6 L'ingrés a la presó

En aquest apartat analitzem l'impacte de l'ingrés de les usuàries als Centres Penitenciaris. Identificar les bones pràctiques i les mancances en aquest moment del procés ha de permetre dissenyar propostes que millorin la situació de les dones en el seu ingrés a la presó.

5.6.1. Dificultats i solucions per a l'adaptació al context penitenciari

En l'apartat 6.4.2 *Context de l'activitat delictiva* hem vist que el 57,1% de les usuàries estrangeres son primàries i per tant la condemna que estan complint ha estat la seva primera experiència amb el sistema jurídic-penal i l'ingrés a la presó. L'empresonament és de per si una situació estressant però diversos

estudis mostren que les dones empresonades tenen una major incidència d'estrès posttraumàtic derivat de l'ingrés a un centre penitenciari que els homes (Yagüe, 2007; Riveros i Garay, 2021). Cal destacar que a l'estrès generat per l'ingrés a la presó, en el cas de les dones estrangeres se li suma la por pel desconeixement de la cultura i de les lleis del país que les acull i que aquests interrogants les situen en una posició de major vulnerabilitat (Bodelón, 2007).

En el CP2, l'equip de tractament conscient de la importància que té el primer contacte amb la presó preparen un pla d'acollida per a minimitzar l'impacte i la por en les novingudes, especialment quan son estrangeres, involucrant a les internes del centre:

Una visita de ingresos. Es muy importante. El reglamento penitenciario contempla, lo digo porque no lo hacemos porque sí, sino porque lo dice la ley, tiene derecho a ello. Las primeras 24 horas las tiene que visitar un médico y una enfermera, y luego ya viene todo el equipo ¿no? La trabajadora social, la psicóloga. Además en nuestro centro hay una cosa bonita, que son las chicas, las mismas internas, hacen un grupo de acogida ¿no?, donde hablan con ellas de igual a igual, pues a lo mejor ingresa una Boliviana, procedente del aeropuerto muerta de miedo y encuentra allí dos Bolivianas que le explican como funciona la prisión, y eso alivia muchísimo. Muy interesante, mujeres ayudando a mujeres, es una de las cosas que nosotros intentamos hacer (E/CP_2/PS).

En la mateixa línia, el centre utilitza els recursos de *Sanitat Respon* i un traductor per atendre a les dones estrangeres que venen directament de l'aeroport i no coneixen la llengua del país:

Bueno intentamos utilizar los recursos que tenemos en Sanitat Respon, y con el traductor. Y hoy en día con la tecnología podemos hacer un montón de preguntas que realmente a nivel de salud son confidenciales. Utilizar otra compañera, es un poco complicado. (E/CP_2/PS)

La professional d'ingressos relata que les dones estrangeres arriben molt espantades pensant que la presó serà com les que veuen a les pel·lícules i/o les dels seus països. Aquest primer contacte amb les dones és important per tal de tranquil·litzar-les:

Las utilizamos, y les pedimos ayuda en el caso más que nada, de ubicarlas, de decirles que tranquilas, que no es como una prisión como en las películas, que van a estar bien. O que esto no es una prisión como en sus países, porque muchas de ellas vienen asustadas porque vienen con una imagen de lo que es una prisión en Sud-América, por ejemplo, etc ¿no? Y entonces vienen las compañeras y les dicen que tranquilas, que aquí vais a estar bien, que van a estar bien atendidas, con medicación, con la alimentación, con las necesidades básicas que

muchas de las mujeres no tenían fuera de la prisión Es un poco triste decirlo, pero un gran % de mujeres están mejor atendidas dentro de la prisión que fuera. Porque fuera no tienen recursos, y porque vienen de unos perfiles sociales muy deteriorados, entonces, ehm, bueno las compañeras les pedimos ayuda para estas cosas, (E/CP_2/PS)

I informar-les i atendre-les adaptant-se a les seves necessitats:

Mira, las diferentes culturas, una de las cosas que creo que los profesionales que trabajamos allí, es que adaptamos nuestro lenguaje, nuestra forma de trabajar, dependiendo de quien tenemos delante. Yo no hablo igual a una gitana de 19 años con 5 hijos, que una Rumana de 60 años que ha malversado diner. Son pacientes diferentes, pero es que también son pacientes diferentes en la calle. Los profesionales sanitarios adaptamos nuestro lenguaje, yo no trato/hablo igual a una jovencita de 25 años que me está explicando que su salud sexual está bastante deteriorada porque no se protege, porque tiene enfermedades de transmisión sexual, que a una diabética de 60 años nigeriana, ¿sabes? Me refiero a que esto lo hace cualquier profesional sanitario. Si que es verdad que en la prisión, lo hacemos aún más ¿no? Estamos muy acostumbrados a tener mujeres de diferentes culturas, etnias, edades, situaciones, delitos, trapiches- delitos que a lo mejor son multas de 3 o 4 días que a lo mejor, chicas jóvenes, estudiantes, universitarias que, pues a lo mejor hicieron algún hurto y que ahora de repente están en prisión. O sea unas situaciones tan variadas que yo creo que todos ya estamos acostumbrados a adaptar nuestro lenguaje y nuestra atención médica-psicológico y en todo a la persona que tenemos delante (E/CP_2/PS)

Les professionals de la salut identifiquen un ventall de problemes de salut mental que poden aparèixer i/o empitjorar a la presó per la duresa de l'experiència:

Hombre claro! Pero no solo inmigrantes, cualquier persona que entre en prisión, al estar lejos de su familia, más o menos lejos, tiene problemas de ansiedad, insomnio, vale? Problemas de depresión, etc. Propios de entrar en prisión, de la tristeza de estar allí. Otras no, otras ya tenían patología de base, muchísimo más grave; trastorno límite de la personalidad, trastorno de conducta, también podemos hablar de trastorno psicótico, esquizofrenia, etc- que hacen que estas patologías graves al no estar controladas en la calle, al no medicarse bien, hacen que cometan delitos, y esto también es un pez que se muerda la cola (E/CP_2/PS).

i que també poden ser el detonant per a la comissió del delict:

El enfermo mental no controlado puede cometer delitos gravísimos. Entonces tenemos, la gravedad de la salud mental y también tenemos este deterioro de la salud mental que también está en la sociedad, no hace falta entrar en prisión para hablar de ansiedad, de depresión, de insomnio, de tristeza, etc. Pero si es verdad que entrar en prisión hace

que estas patologías sean más evidentes, y las ayudamos todos a ello, a llevarlo lo mejor posible (E/CP_2/PS).

El pla d'acollida dissenyat i implementat al CP2 dóna una resposta adequada a les necessitats de les usuàries en general i a les estrangeres que s'enfronten per primer cop a un ingrés en un centre penitenciari. Ara bé, si les canvien de centre es troben de nou amb un canvi impactant. Una usuària relata així l'angoixa que li va provocar el canvi:

y después me pasaron a CP3, por el tema del embarazo, que el hospital de presas es el más cercano. Eh, la prisión de CP3, yo creo que, o sea, eso es una prisión de América. Ahí yo he pasado miedo real. Pero miedo real no, no tenían consideración de que, a ver, todas las presas somos presas, cada una por su delito y cada una por lo que haya hecho, pero ahí yo pasé miedo real porque lo mismo me sentaban con una que había ahogado a su hija en la bañera, como a otra que había matado al marido, como, entonces era como un miedo constante y creo que a lo mejor se deberían de seleccionar un poco el tema de delitos y separar un poco a las mujeres, en ese sentido, creo (E/OB_1/U).

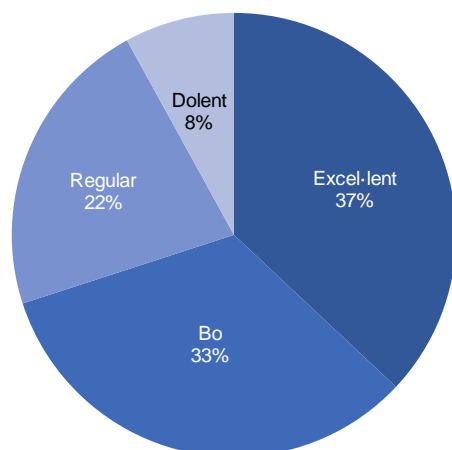
Relats com el d'aquesta usuària porten a reflexionar sobre la necessitat de comptar en espais diferenciats dins dels centres penitenciaris que habiten les dones per tal de poder separar a les internes en funció de les necessitats derivades de la intervenció rehabilitadora i les característiques de les usuàries. Tanmateix, estendre la pràctica d'implementar un pla d'acollida a tots els centres penitenciaris i unitats on conviuen les dones tindria un impacte positiu quan a l'acompanyament emocional de les dones, la facilitació de les relacions positives entre les usuàries, la facilitació de l'adaptació de les dones estrangeres a les normes del centre i l'aprenentatge i coneixement de la llengua i la cultura del país que les acull.

5.7 La vida a la presó

5.7.1. Salut física i mental

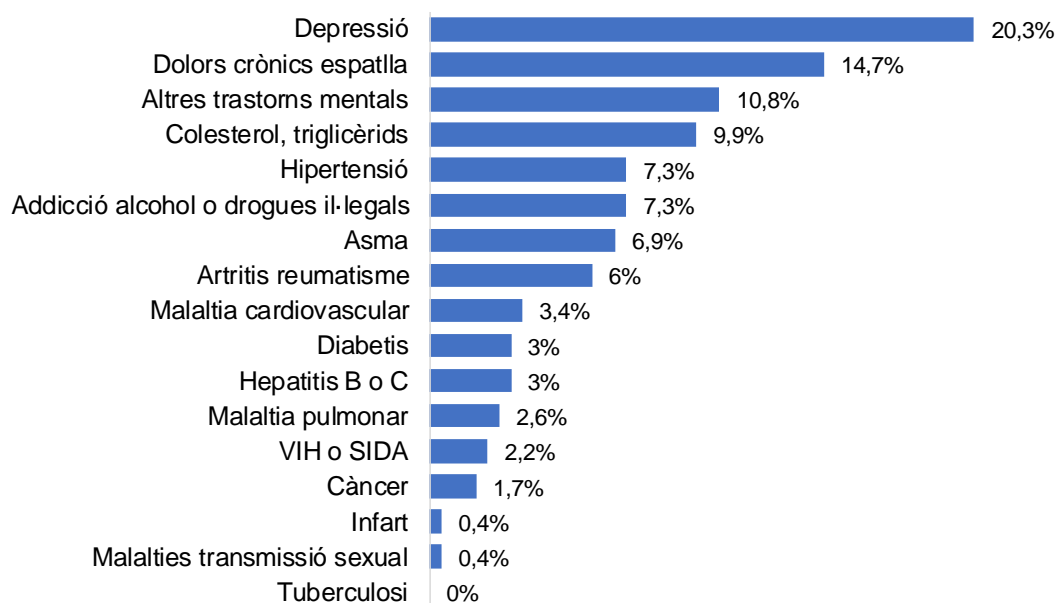
Les dades obtingudes de les respostes de les dones immigrades a la pregunta: ¿comparando con otras personas de su edad ¿cómo definiría su estado de salud? un 37% de les dones el considera excel·lent i un 33,3% bo. Només un 8% considera que té mala salut, com mostra la figura següent:

Gràfic 30. Estat de salut

Aquesta valoració optimista i positiva sobre el seu estat de salut contrasta amb la resposta de les dones a la pregunta: ¿Has estado diagnosticada de alguna enfermedad? Que mostra que moltes d'elles han estat diagnosticades de malalties cròniques:

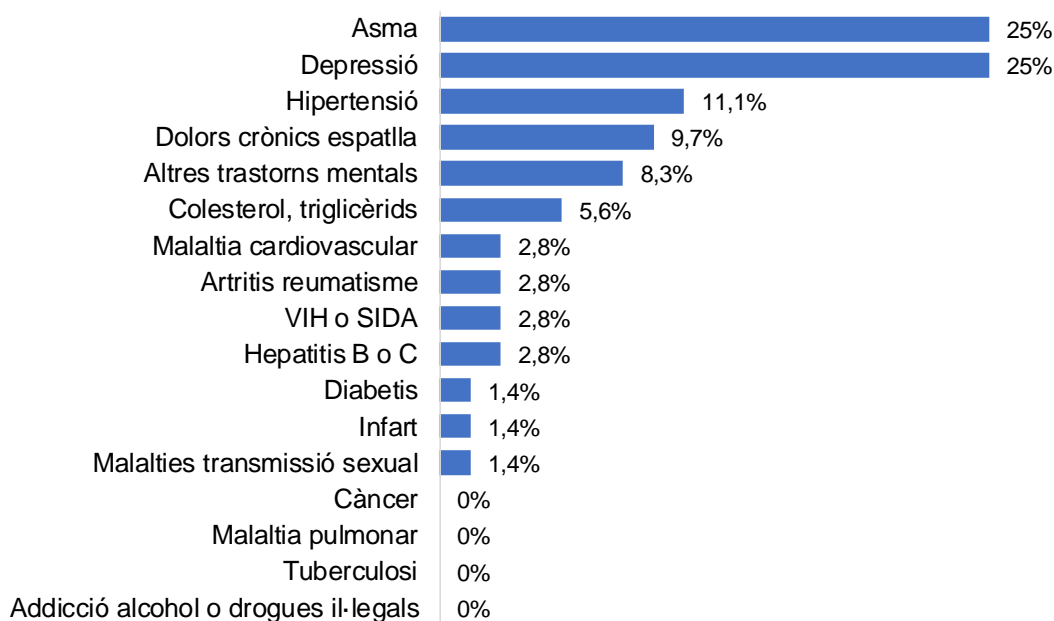
Gràfic 31. Diagnòstic de les usuàries estrangeres

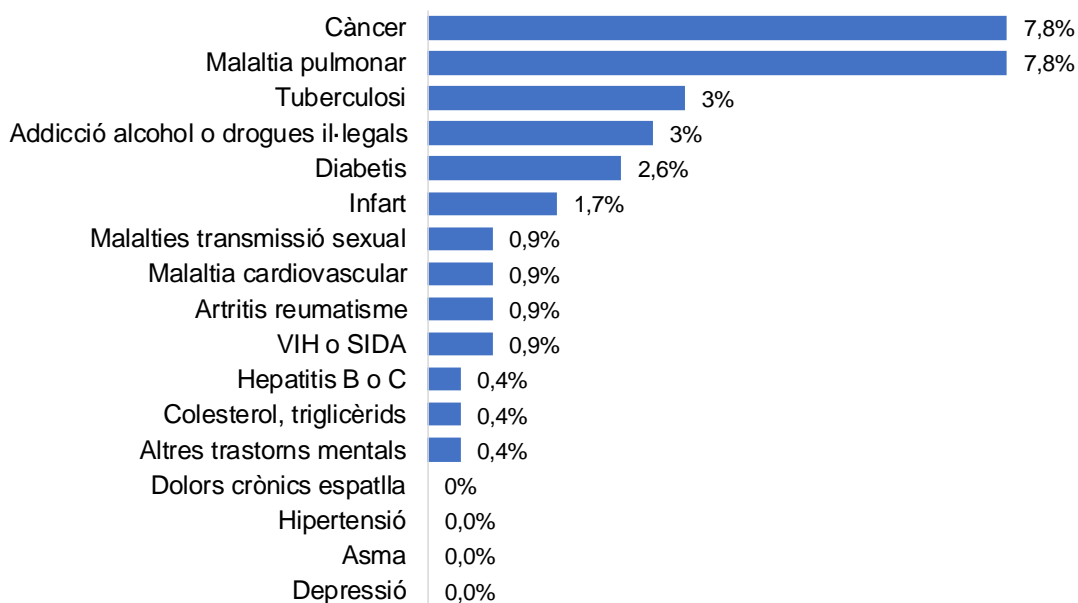
Quan a la salut mental, les dades mostren una forta prevalença de depressió (47 diagnòstics) i altres trastorns mentals (25 diagnòstics) entre la població estrangera. Les dades de la població total de dones empresonades mostra que un 64% de les dones estrangeres i un 76% de les nacionals presenten algun trastorn mental.

Ara bé, aquestes dades no es corresponen a les respostes a la pregunta: ¿Está recibiendo actualmente tratamiento por alguna enfermedad? que mostren un nombre inferior de tractament en relació als diagnòstics informats en la pregunta anterior, tal i com s'observa al gràfic:

Gràfic 32. Tractament actual de les usuàries estrangeres (% de dones amb tractament)

Gràfic 33. Tractament actual de les usuàries estrangeres (% de dones diagnosticades, que representen el 31%)

En efecte, els gràfics mostren que els tractaments rebuts són inferiors als diagnòstics informats en les respostes del qüestionari. De les 47 dones que diuen comptar amb un diagnòstic per depressió, només 18 diuen estar rebent una tractament per a aquest trastorn. Així mateix, de les 25 dones amb diagnòstic d'altres trastorns mentals només 6 diuen trobar-se seguint un tractament. D'altra banda, quan les usuàries parlen de la seva salut en les entrevistes i els grups de discussió expliquen que pateixen diferents problemes de salut (alguns crònics), que l'estada a la presó ha agreujat les seves dolències i qüestionen la qualitat de l'atenció rebuda:

Tiene dependencia de todas las que hay aquí, no hay asistencia médica y por eso se ha muerto mucha gente, que yo lo he visto abajo. Y aquí menos. Ellas que se queden aquí un mes sin salir, no viene el ginecólogo, yo tengo un problema en la pierna y no hay traumatólogo, yo tengo que tener 8 meses de baja y no me ha venido un traumatólogo ni nadie. Yo tengo un problema muy fuerte y estuve en un psiquiatra y tampoco ha venido. Y estoy aquí con la mano y estuve ayer llorando todo el día para que me haga una curación y si estás mal o enferma te dan paracetamol (GD/SOB/U)

En el següent fragment, estret d'un grup de discussió, una usuària estrangera relaciona l'empitjorament de la salut amb l'alimentació rebuda al centre. Considera que no és equilibrada i que presenta carències dels nutrients que necessita el cos:

I4: Yo no estuve en ninguna asamblea, pero si que creo que en primer lugar que nos den de comer como a personas, no como si fuéramos...Creo que hay algunos animales que comen mejor que nosotras. Para mí es lo más importante.

E: O sea la calidad de la comida.

I4: No no, o sea dicen que lo hace un dietista, pero particularmente yo soy vegetariana, sin pimiento y sin lácteos. No como nada. Me estoy hinchando a pan. No tengo ninguna vitamina, proteína, ningún calcio, nada. Pero que dicen que lo hace un dietista y vos sabés lo que toman las chicas, las musulmanas, las general. (GD/CP_3/UE)

En la mateixa línia una professional aporta la idea que els menús estan poc treballats a nivell dietètic. A les nits els sopars carregats de hidrats de carboni activen massa a les usuàries que a més no tenen facilitat per a poder cremar i desfogar aquest excés d'energia.

PR: A totes les presons es queixen, he sentit molta queixa, a CP3 no he sentit tanta queixa a la cuina, és curiós. Però crec que amb el mateix pressupost del menjar, crec que es podrien fer uns menús més, ostres que l'energia de l'aliment estigui més compensada. Lo de menjar espaguetis per sopar, doncs crec que no.

E: No, clar que no.

PR: Jo trobo, que... una sopita, no? Després les tenim cargadas de energia, son como bombas energéticas.

E: Clar home.

PR: Més la carga d'emocions, i de vegades estan insoportables.

Entrevistadora: Sí sí clar.

PR: És que jo crec que tenen molta energia, llavors uns espais de... on puguem treballar el seu gimnàs. I no rampoines del que es deixen...

(GD/CP_3/PR)

La usuària estrangera exposa que no es mantenen les condicions adequades en la manipulació dels aliments:

I4: Las cárceles, bueno en todas las instituciones, hay una ley donde los alimentos deben ser productos congelados, no pueden hacer ninguna comida-Porque yo estuve en la cocina de Wad-Ras tres meses.

Entonces, lo único que se hacía elaborado, bueno elaborado no, sino, que hacías un sofrito o cortabas las patatas para la ensalada...Pero que servían pollo congelado, nada puede perder la cadena de frío hasta en el momento en que se mete o en el horno o en-Por eso se como se maneja la comida. Y es toda comida congelada (GD/CP_3/UE)

També reconeix que al CP2 es menjava molt bé:

Lo que pasa que en CP2 se comía muy bien. (GD/CP_3/UE)

Moltes han dones han dit que han perdut pes a presó perquè menjaven poc ja que el menjar era *horrorós*:

Me quedé con 15 kg porque no comía nada, nada, nada de nada. Estuve los 3 meses que estuve, a base de yogur. Llévase usted los yogures, llévase los yogures y yo me estaba manteniendo durante 3 meses, yogures por la mañana, por la tarde y por la noche, todos los días. Porque la comida allí es horrorosa eh. La comida allí es horrorosa, pero horrorosa (GD/CP_5/U).

5.7.1.1 Qualitat de l'atenció sanitària

Les dones, en general, son més crítiques en la valoració que fan de l'atenció sanitària rebuda en els centres penitenciaris que les professionals.

Les usuàries nacionals i estrangeres participants en el grup de discussió del SOB, denunciïn la mort d'una companya a causa d'un infart pel que consideren una manca d'assistència adequada al CP3:

Participante 1: La sanidad es muy mala aquí dentro.

Participante 3: Es horrible. Y ha muerto gente aquí abajo que yo lo he visto y la chica estaba muy mala.

Participante 1: Por no llegar a tiempo. Por no... sí.

Participante 3: Además nosotras que tenemos más sensibles las cosas, y todo eso. No nos vienen a ver. Y yo he visto a gente tener infarto y antes de esto, la chica estaba sentada en la puerta de enfermería pedía ayuda, le dieron una pastilla... la mujer tuvo un infarto y se ha muerto (GD/SOB/U/UE).

A vegades, l'empitjorament de la salut es relaciona amb la dificultat de mantenir les rutines i /o tractaments que segueixen en la seva vida en llibertat per restriccions de seguretat:

Participante 2: Yo tengo el problema de columna, tengo artrosis, tengo desviación de columna, tengo las cervicales unidas que ese es el problema que tengo, y lo que no veo normal es que una faja de fisioterapeuta mandada de por vida no me la autoricen entrar.

Participante 1: Sí, no autorizan nada.

Participante 2: Porque tienen varillas. Y yo considero que una muleta hace más daño que unas fajas.

Participante 1: Pero si venden unas... Es que son cosas que no... Que no te puedes poner.

Participante 2: Que no te puedes poner faja en la calle, vale. Entonces yo me noto mucho más. (GD/SOB/U/UE).

En el grup de discussió d'usuàries del CP2 també exposen un cas en el que els protocols de seguretat van entorpir l'agilitat en la resposta sanitària:

P1: La chica, que no la atendieron...

P2: Tuvimos que pegar patadas, llamar a los mossos de al frente... han tardado 45 minutos los funcionarios en llegar aquí

Tuvieron las santas narices, de vez de llevarla a un hospital, la llevaron a un CAP (GD/CP_2/U/UE)

La lentitud per a obtenir cita mèdica és una queixa que apareix en les narracions de les dones:

Tardan mucho, se demora todo, te puedes enfermar. Yo estoy enferma porque me han encontrado muchas enfermedades (GD/CP_3/UE). no viene el ginecólogo, yo tengo un problema en la pierna y no hay traumatólogo, yo tengo que tener 8 meses de baja y no me ha venido un

traumatólogo ni nadie. Yo tengo un problema muy fuerte y estuve en un psiquiatra y tampoco ha venido. Y estoy aquí con la mano y estuve ayer llorando todo el día para que me haga una curación y si estás mal o enferma te dan paracetamol (GD/SOB/UE)

Les usuàries del CP2 també tenen queixes per l'assistència rebuda:

No es verdad la preocupación porque estaríamos mejor atendidas por médicos, no habría tanta medicación, no habría sobredosis de medicaciones y tendríamos una mayor variedad de alimentos, la cosa es muy disfrazada de preocupación (GD/CP_2/U)

En relació a la qualitat de l'atenció rebuda, una dona qüestiona el paper de les internes com assistents en d'infermeria per la manca de qualificació per a desenvolupar aquesta tasca tractant-se d'un col·lectiu complex:

Hay una cosa que quería comentar de enfermería, la verdad es que me parece brutal, porque está el módulo de enfermería, donde están enfermas, física, psíquica y polivalente, que es para personas que necesitan un poco más como su espacio, y tal, para que estuviesen más tranquilas. El problema es que. O sea, sin ánimo de criticar a estas dos personas que están trabajando ahí, vale, pero que son dos presas, aunque sea cualquiera de nosotras, que están trabajando cuidando a estas personas, no tiene los conocimientos ni tienen la responsabilidad para hacer eso, sabes? (GD/CP_2/U)

Tanmateix, quan a ella li ha tocat fer guàrdia en el marc del pla d'acollida es va sentir desemparada per la manca d'orientació i coneixement per a desenvolupar la tasca:

Porque esto debería poner ahí un profesional, o sea, hay veces. Que a mí una vez me tocó, cuando estaba en la acogida, vale, me tocaba hacer un acompañamiento por la noche y una chica que se pinchaba, que le dieron una aguja para que se pudiera pinchar, porque o sino lo haría de otras formas y me lo dijeron los funcionarios "creemos que esta chica ahora no tiene droga, pero sí que tiene una aguja" y si podía hacerle acompañamiento, dije que sí, claro, pero dije "joder que pasa aquí, sabes" (GD/CP_2/U)

5.7.1.2 El tractament farmacològic

La qüestió del tractament farmacològic és complexa i trobem posicionaments diversos i inclús contraposats. Algunes usuàries consideren que estan sobre medicades com veiem al següent fragment en el que parla una dona estrangera que exposa que li han descobert malalties a la presó i desconfia del diagnòstic i de la medicació:

Me han encontrado muchas enfermedades, y ya no se si lo tengo o no lo tengo y me dan unas pastillas que me alborotan, me dan bajones, subidones...Y yo antes no tomaba tantas pastillas, porque ahora estoy mal, esta semana estuve fatal (GD/CP_3/UE)

Sospita que la institució podria estar utilitzant-les com a *rates de laboratori*:

I7: En Sevilla el médico también, te damos una pastilla para probarla contigo. Yo no quiero que prueben conmigo. Yo no quiero tomar una pastilla para la depresión, o lo que sea.

I5: Igual es un poquito rata de laboratorio.

I7: Que me den una porque saben que, con la analítica de sangre que niveles de todo tengo. No que prueben pastillas. No es porque- también afecta a las compañeras, cuando tu ves una compañera que está mal, o que no puedes hablar, no puedes hacer vida normal. Y esto afecta mucho y te tiene ligado (GD/CP_3/UE).

Consideren que la frustració associada a l'empresonament és tractada per la institució mitjançant la medicació en comptes de donar resposta a les situacions que generen aquest malestar i que la medicació anul·la les seves capacitats:

P1: Es que muchas personas se refugian en la medicación para evadir sus temas personales, ya que hay gente que haga como zombie en el patio y realmente yo pienso que debería haber gente haciendo un control médico. Porque, mira, tú llegas a la cárcel, muchas vienen con problemas de drogadicción, pues aquí te dan metadona, para que vayas controlando, pero qué pasa con esa metadona, si es constante, no lo controlas, porque te habitúas a es metadona...

P2: Yo me la he quitado yo misma

Eso se lo quita uno mismo, yo no quiero vivir así dormida (GD/CP_5/U/UE)

Les usuàries fan constar que costa que l'equip mèdic accedeixi a retirar la medicació:

P1: Pero hay que tener cierta pelea para que te lo quiten, Si, yo también eh

P2: Si hay que tener una pelea constante. La metadona se usa, aparte te dan metadona y un mogollón de pastillas, he tenido una pelea constante, los tutores me decían "pero tú vas a estar aquí seis años igual" (GD/CP_5/U/UE)

Inclús apunten a que poden ser sancionades si no prenen la medicació que els hi ha estat receptada:

I5: El psiquiatra te pone pastillitas.

I4: Si te abre la boca y ale. A mi me hicieron un papel por negarme a tomármela. (GD/CP_3/U)

Tot i així, també hi ha usuàries que es queixen de no rebre prou medicació o que aquesta sigui adequada a les seves dolències:

P: Dolores de muela fuertes como el mío, tiene que ser pinchado. (GD/CP_3/UE).

5.7.1.3 La salut mental

Quan a la salut mental, les dones immigrants i les autòctones de la SOB identifiquen com a causa de la depressió i l'ansietat la manca d'activitats a realitzar al mòdul:

Participante 1: Y qué pasa, que estás todo el día en el patio y no tienes nada que hacer, todo el día con el run-run-run-run, y te vuelves loca. Te vuelves loca. Eso te produce, pues sí, muchos problemas. Hay gente que acaba con depresión...

E: Ansiedad.

Participante 1: Mucha ansiedad, pero muchísima. (GD/SOB/U).

Les internes relacionen la manca d'activitat i la pressió de viure tancades amb la frustració acumulada que finalment esclata de formes diferents però sempre negatives:

Participante 5: Pues si un día te sale mal, la frustración es porque te estás acumulando tantas cosas, que por una tontería pues que montas un pollo, o que explotes...

Participante 1: Puedes acabar muy mal.

Participante 2: Incluso a llegar a lesionarse y hacerse rayas.

Participante 1: Sí, autolesiones.

Participante 2: De la presión que tienen de aquí... (GD/SOB/U/UE).

També identifiquen com a causa de la depressió i l'ansietat la manca de suport al centre penitenciari:

I5: También yo creo que a llegar a querer suicidarte, también es porque en la cárcel muchas veces no te sientes cómoda, comprendida o apoyada.

I4: Porque tu a un médico si le dices; yo tengo un deseo de consumir y no hay aquí- obvio que te acabas poniendo de otra manera pero-

I5: Hay mucha gente que se corta, aquí hay muchas compañeras que llevan el brazo cortado.

E: Hoy se cortó una.

*I4: La UE cuando se quiere meter un especial, se pelea.
(GD/CP_3/U/UE)*

I la duresa d'algunes situacions que viuen a la presó com la que relata l'usuari transsexual estranger que ja va viure el suïcidi de la seva mare –prostituta, toxicòmana procedent de Cuba– al centre penitenciari:

*Me he hecho tan duro, por decir algo, de ver tantas cosas y ver- hemos visto aquí hasta gente colgada en las barras. Ver como las descolgaban, como las reanimaban, todo esto. La primera vez que lo vi, me impactó y estuve super mal un montón de tiempo porque mi madre se ahorcó también, además fue a poco tiempo de que se colgara mi madre y lo pasé muy mal. De hecho no podía ver a la interna después.
(E/CP_3/UTE)*

5.7.1.4 El relat dels professionals en relació al sistema sanitari

Les valoracions que es fan de la qualitat del sistema de salut varia d'un centre a un altre però és més positiva que la valoració que fan les dones. Una professional de la salut de CP2 explica els casos més habituals que atenen de manera ambulatoria. Ressalta que el perfil de l'equip és molt generalista perquè tracten problemàtiques molt diferents:

Nosotras visitamos igual que un ambulatorio, diabéticas, hipertensas, colesterol, anemias...Cosas, patologías propias de una atención primaria, ehm, si hay alguna cosa un poquito especial es que nosotros incidimos en la salud sexual y reproductiva de las mujeres, y entonces todas esas enfermedades de transmisión sexual, de cuidarse, de hablar de métodos autoconceptivos, de protección, de autoestima, de violencia de género, de relaciones de pareja saludable, etc, etc, etc. Incidimos mucho en ello, porque tenemos un perfil de pacientes, no todas, de salud sexual muy deteriorada, entonces si que nos encontramos-ósea yo recuerdo un estudiante, un estudiante me preguntó una vez; “¿tú de qué eres especialista?” y me quedé en blanco. Pues soy especialista, a lo mejor en sexo, drogas y en “rock and roll” no? El “rock and roll” sería la salud mental no? Todas las enfermedades de transmisión sexual, infecciosas...Pero bueno al igual esto también lo trataría en un ambulatorio no? (...) Por tanto, es una mezcla en la que trabajamos, pero vaya, nosotros atendemos las hipertensas, las diabéticas, vacunamos, bueno trabajamos también como cualquier ambulatorio pero si es verdad que ciertas patologías son más frecuentes y son el eje de nuestro trabajo diario. (E/CP_2/PS).

Les professionals identifiquen com a problemàtic el consum de drogues i alcohol i exposen la importància d'activar el programa de manteniment de

metadona i medicació per a tractar la síndrome d'abstinència alcohòlica en el moment de l'ingrés:

Esto lo tenemos muy por la mano, tenemos medicación, tenemos el programa de mantenimiento de metadona para las consumidoras de heroína, ehm, las ayudamos lo máximo posible. Bueno, las consumidoras de drogas cuando entran allí, bueno el alcohol, siempre nos olvidamos del alcohol, pero el alcohol es una droga muy severa con unas repercusiones gravísimas. Las mujeres alcohólicas que entran en prisión también tienen un síndrome de abstinencia alcohólica que puede ser gravísimo y tenemos medicación-por eso te decía que las primeras 24 horas las ve un médico, y les damos medicación lo más rápido posible para ayudarlas, introducimos los programas de metadona, las derivamos rápidamente al psiquiatra, bueno eh rápidamente nos ponemos en marcha; con las mujeres consumidoras, bueno es que es de lo más habitual que hacemos no? El programa de mantenimiento de metadona, medicación para que duerman bien, para que descansen, para que tengan el mínimo síndrome de abstinencia posible (E/CP_2/PS).

Així mateix, una professional exposa com s'estructura l'equip que s'ocupa de la salut de les dones el qual considera suficient per les característiques de la població que atenen en el CP2:

La enfermera de base, la enfermera penitenciaria, se ocupa de la salud sexual y reproductiva de las mujeres, y ayudarlas, y si que es verdad que hay un equipo, hay una ginecóloga y una comadrona que vienen una vez al mes, pero las enfermeras estamos cada día y hablamos con ellas de todos los ámbitos de la salud, des de hipertensión, diabetes, sobrepeso, salud sexual evidentemente. Luego a nivel-a nivel de salud mental la unidad, el Hospital de San Juan de Dios se encarga de la salud mental de algunas de las prisiones de Cataluña. Entonces una vez a la semana vienen 2 psiquiatras, una enfermera de salud mental y una psicóloga que hacen el soporte al equipo que estamos ahí cada día, que somos 3 enfermeras, 3 médicos y una auxiliar, y una vez a la semana viene un psiquiatra-dos veces a la semana perdón, una psicóloga y una enfermera de salud mental que nos ayudan a trabajar con ellas. También nos ayuda una ginecóloga y una comadrona que vienen una vez al mes. En este caso, por la cantidad de mujeres que tenemos ahora, es una prisión pequeña, creo que es suficiente. Lo que pasa es, que si que es verdad que- eh, siempre hay muchísimas cosas a mejorar ¿no? Pero en este caso creo que es suficiente por el volumen de mujeres eh, no por la importancia de sus problemas. Pero por el volumen de mujeres, los que trabajamos allí sabemos manejar en este caso, ya estamos veteranas en prisiones de mujeres y trabajamos en equipo con los diferentes especialistas que van llegando. (E/CP_2/PS).

El suïcidi està molt present a presó i en el relat de les professionals. En el següents fragments la professional relata la quantitat de suïcidis que va presenciar al CP3:

Sí, perquè realment els números van ser alarmants, vull dir que està passant? No sé és que jo he viscut alguns, hi havia alguns que eren com en plan, és que aquesta noia era com, no és allò que t'ho vegis a venir però hi ha alguns que et sorprenen menys. Va haver-hi una època que era com: ¿en serio? Si com pot ser, però que ha passat? No estava desatesa, totes la coneixíem. No sé. (E/CP_3/PR)

i com la institució ha donat resposta mitjançant la creació d'un grup d'estudi sobre aquesta problemàtica per tal de dissenyar formes d'intervenir i de fer prevenció:

I és el grup d'estudis de suïcidis, perquè és un tema que també jo vaig viure bastants suïcidis a la època, bastants suïcidis d'internes que coneixia, altres que no. He vist suïcidis al departament, perquè crec que per algunes dones és massa, no? Si vens d'un altre centre, perquè CP3 té alguns temes que es venen a complir a CP3.

Entrevistadora: Sí sí.

Jo crec que hi ha internes que no ho soporten, potser és la primera entrada a l'especial, potser l'edat també, no és una qüestió només de... crec que els especials han canviat molt a millor. S'han humanitzat més, s'han sensibilitzat. Però vull dir-te, el codi penal al centre penitenciari és durillo, vull dir que s'està fent el que hi ha al reglament. Perquè hi ha dones que no ho soporten i acaben amb la seva vida, però es que no sé crec que és un tema que preocupa al departament de justícia, ha posat formació, s'està en ello.(E/CP_3/PR)

Tot i així, s'identifica el reglament penitenciari com una limitació i es qüestiona si contempla la perspectiva de gènere:

Clar, a les companyes, d'ajudar-les o fer suport que això és una cosa que no es feia algú es suïcida es com, a veure, anem a fer com un estudi de contactes, anem a veure les seves amigues si necessiten algo. Ara això de seguida es fa. Abans no es feia. Vull dir que entre tots anem aprenent una mica, anem humanitzant les presons. Però el reglament és el que és, els professionals posen a practica el reglament penitenciari. A lo millor no està fet amb perspectiva de gènere. (E/CP_3/PR).

El relat de les professionals i algunes narracions de les usuàries quan parlen de la dificultat de seguir un tractament per les restriccions relacionades amb la seguretat del centre, evidencien la necessitat de reflexionar sobre el fet que alguns requeriments del reglament penitenciari impedeixen la gestió eficaç

d'algunes de les situacions que es viuen en els centre penitenciaris com ara l'ús terapèutics de corses de vares o atendre a una companya en un moment de crisi en el mòdul, etc són algunes de les situacions relatades per les usuàries. Cal una revisió d'aquest reglament aplicant la perspectiva de gènere.

Seguint amb el tema de la salut mental, els professionals consideren que les dones reben més atenció psiquiàtrica que els homes:

Psi: Y el tema, el el tema de atención psiquiátrica yo creo que también se podría valorar. Yo no lo sé, pero creo que en proporción se atiende mucho más a mujeres que a hombres, porque en proporción hay 5 módulos (GD/CP_3/PR)

També expliquen la medicació supleix les carències emocionals de les dones i que l'administració ha optat per medicar-les per a mantenir-les tranquil·les:

F2: De todas maneras también se ha cogido la vía de la medicación para suplir carencias que tienen las mujeres en todos los niveles ¿vale? O sea niveles de que la administración ¿vale? Que dices pues bueno “¿qué te pasa que no puedes dormir porque tienes el problema de que te ibas a matar con las de siempre. Bueno pues te doy una pastillita, duermes un poquito mejor...

F1: te relaaaajas...

F2: y hemos optado, la administración ha optado por lo más fácil que es dar una pastilla

E: Però jo això de les cues de medicació aquí és brutal, pero yo en hombres también he visto cues de medicación muy largas eh. Yo creo que para que estés tranquilooo (GD/CP_3/PR)

Les professionals coincideixen amb la bibliografia revisada (Rodriguez, 2009; Almeda, 2010) en que la sobre medicació esta relacionada amb el gènere:

Psi: pero ahí hay un componente de género. O sea la mujer sufre más de ansiedad que el hombre, en general, es así. Hormonalmente debe ser o genéticamente, yo que sé (GD/CP_3/PR)

Una PS de CP2 a la pregunta sobre si les dones estan més medicades que els homes respon reproduint l'estereotip de l'home fort que visita poc el metge i el de la dona habituada a expressar el malestar:

E: Ostras, vaya pregunta. Pues no lo se. No lo se, no se porque esta pregunta. Quiero pensar que las patologías eh, que necesitan medicación, que da lo mismo si es un hombre o una mujer. A lo mejor, a lo mejor eh, no lo se, esto también es una reflexión, el hombre no es, no es por-por como es el hombre, no acude tanto al médico como la mujer.

Esto sí, tengo compañeras que han trabajado en hombres, el hombre acude al médico cuando realmente se siente mal, esto también pasa en la población general no? En cambio la mujer, tiene más hábito pues si no duerme, si se siente mal en algún tema, recurre más, está más acostumbrada no? En el caso de insomnio, en el caso de ansiedad, etc. La mujer tengo la sensación, no tengo estadísticas eh,- en cambio el hombre acude al médico cuando realmente no puede más (E/CP_2/PS)

Tanmateix, les professionals consideren que el tema de la medicació és problemàtic i algunes dones l'utilitzen per a drogar-se com mostrarem més endavant en l'apartat *consum de drogues*:

bueno ahí también podríamos hablar del tema de de las sustancias, porque ellas también, como siempre se han engancho más a lo que es pastillas, ellas lo utilizan también como una vía para drogarse ¿no? entre Comillas (GD/CP_3/PR).

5.7.2 Formació ocupacional i oportunitats laborals

Un tema recurrent en les entrevistes realitzades a les dones i els professionals és la preocupació per l'escassetat de recursos formatius i ocupacionals que facilitin la posterior reinserció laboral i social. El CIRE és l'empresa pública del Departament de Justícia, Drets i Memòria que té per objectiu donar segones oportunitats a les persones que compleixen condemna dins el sistema penitenciari. Per tal d'assolir aquest objectiu, el CIRE facilita formació ocupacional i llocs de treball en els diferents centres penitenciaris del territori.

5.7.2.1 Precarietat econòmica

Tant les usuàries com els professionals destaquen el fet que el CIRE paga molt poc a les dones per la feina que realitzen als tallers i que en canvi els preus que posen a l'economat són molt alts. En definitiva els pocs diners que paguen a les dones per la seva activitat productiva reverteix novament sobre l'empresa en tant que elles gasten aquests diners a l'economat pagant preus més alts que els que trobem al carrer:

F: una que vaya rápida haciendo mantilla gana 4 € en 4 horas y el champú le cuesta 6€ que me estas contando (GD/CP_3/P).

Participante 2: Ni ganando un sueldo aquí...

Participante 1: Y apañate.

Participante 2: Y no puedes hacer nada con el dinero que ganas aquí.

Participante 1: Porque luego el precio de los productos también... que son nefastos los productos, son caros. Es que es eso, aparte de que son escasos.

Participante 4: Y luego los pedidos que haces por catálogo también.

Participante 1: También. Ya que podemos pedir algo extra, ordinario, podemos decir. Como secador, la plancha, que ahora nos dieron los objeto. Que pides un secador y te va a llegar en verano (GGD/SOB/U/UE).

Los trabajos de aquí están muy mal pagados.(GD/SOB/UE).

Tot i així, les usuàries recorren a comprar aliments a l'economat en tant que consideren que el menjar del centre és dolent tot i que els preus siguin elevats:

Participante 1: Capaz que está malísima. La comida es... de verdad.

Participante 2: Muy pésima. Y se están pasando aquí, a veces mandan menos comida (GGD/SOB/U/UE).

i productes de bellesa o per cuidar-se donat que no tenen accés si no els hi porten els familiars o els compren elles a l'economat:

Participante 1: Nosotras como mujeres también los productos que tenemos no... A ver, que una está presa, ¿no? Pero no deja de ser mujer, no deja de cuidarse, no deja de necesidad, yo que sé ¿no? Sus cosas, aquí hay dos clases de champús y una mascarilla si llega y apañate.

Participante 2: Ni ganando un sueldo aquí...

*Participante 1: Y apañate.
(GGD/SOB/U/UE).*

5.7.2.2. Discriminació en l'oferta formativa i d'ocupació

Les professionals identifiquen una certa discriminació en la oferta de formació i llocs de treball dirigits a les dones:

PI: Luego el tema del Trabajo, el CIRE para mujeres que ofrece el Trabajo de las mantillas, que pasa que cuando vaya fuera me voy a reinsertar en un Trabajo mantilleando?

PR: y ese Trabajo que me aporta, que he aprendido?

PI: han de tener una opción de Trabajo real y todas las que estan abajo no se van a ir a mantillar, dónde esta la fàbrica en Catalunya

PR: si es reinsertión tendrían que tener más opciones para cuando salgan de aquí (GD/CP_3/P).

PR: los internos que yo sepa no mantillan, no por un tema deeee, ellos hacen más, yo que sé ahora me lo invento, piezas de la SEAT (GD/CP_3/P).

La diferència entre les ofertes de treball que reben els homes i les dones està relacionada amb el fet que els destins no poden ser mixtes:

UE: Si, no hay destino juntos en este centro de todas mujeres en este módulo. O sea que, si tú pasas por ahí, tú vas a ver que sólo hay hombres, tú vas a ver que sólo hay hombres.

E: ¿El único sitio donde compartir trabajo, mujeres y hombres en cafetería?

U: Si, si, hombres y chicas si

Chicos por la mañana, chicas por la tarde (GD/CP_5/U/UE).

D'altra banda, les usuàries denuncien diverses discriminacions viscudes quan a l'accés a la formació i destins amb remuneració. En aquest sentit l'home transsexual estranger entrevistat, denuncia la injustícia que viuen les dones:

Las injusticias que hay con los con los módulos de mujeres y entiendo que hay más módulos de hombres que es y que este todo un poco más enfocado, todo enfocado a los hombres, pero por ejemplo hay tipos de trabajos que, como el conducir el toro por el módulo, por los módulos. ¿Para qué nos hacen hacer el curso de las mujeres si luego no van a aceptar mujeres en ese trabajo?

Tampoco dan una justificación. Como justificación porque ya anterior con anterioridad ha habido toreras que han hecho cosas que no debían, vale lo entiendo, pero los otros (los hombres) también hacen cosas que no deben y siguen trabajando en eso; siguen conduciendo, cogiendo un teléfono, las pueden coger ciertas drogas o cualquier cosa y ellos sí pueden continuar trabajando en estoy las mujeres no? (E/CP_3/UTE).

En la mateixa línia una professional del OB1 diu:

No, i les dones que després vam dir, escolta'm quina tonteria també no? perquè aquests dos homes que fan la neteja i el manteniment, no?, una mica el jardí, si hi ha alguna coseta i tal. A cuina, sí que moltes vegades hem tingut dones que han ocupat el destí de cuina, val? però i per què no poden ocupar el destí de manteniment, no?(EO/B_1/PR)

Les dones també es queixen de la discriminació en l'oferta de destins.

Denuncien que els homes tenen destins més preuats perquè els seus són millors. Posen de relleu la importància del sou especialment per a les dones que no tenen altres ingressos mentre estan a presó. Aquesta situació afecta especialment a les dones immigrants sense suport familiar al nostre país, no només perquè no rebin diners de l'exterior sinó perquè sovint les dones immigrants que tenen a la família al país d'origen envien diners als seus països de la presó.

Y para mandarle dinero a la familia. No... eso no compensa. A lo mejor la chica quiere trabajar en los talleres (GD/SOB/UE)

Pasamos por el pasillo grande, este ahí vemos, tenemos que ver que hay un montón de chicos en cocina, hay un montón de chicos cargando cajas y un montón de chicos hacían las cosas y nosotras nos estamos matando aquí una con la otra para tener un destino de mierda de 60 o 40 euros, mientras ellos están ganando €300, ¿me entiendes? y nosotras nos estamos matando aquí para ganar un destino. Otra cosa y muchas de nosotras no tenemos ingresos de fuera y nos tenemos que espabilar y nos tenemos que (GD/CP_5/U/UE)

Quan al debat sobre si les ofertes formatives estan generitzades, la professional de rehabilitació entrevistada comenta que el que s'ha de prioritzar és que les dones surtin amb una formació que les hi faciliti trobar feina:

El curs de perruqueria, que diuen, “que siempre estais igual, las mujeres solo pueden hacer...”, no, es que resulta que una dona, i aquí n'hem tingut, doncs que fem, per exemple, el curs de perruqueria i quan sortien li deies “¿que vas a hacer? ¿te vas a ir a la peluqueria?”, “no mira señorita, sabes que pasa?, que en mi barrio hay mucha mujer mayor, entonces yo me voy a las casas de las señoras y las peino Y las peino allí y las tiño, no sé que, no sé cuantos, entonces yo me gano mi dinerito”. Val? Li estas donant una via de supervivència, que no la obligue a anar a fer com hi ha algunes ha “hacer la compra de ras” y al supermercado, vale? Que, jo ho he viscut aquí! Tenen que anar a robar perquè tenen cinc, sis, set, vuit fills; ara cada cop menos perquè tens manteniments, tens Càritas, tal, però una realitat, no? però si a totes aquestes dones els hi dones un tipus de formació, és una opció. Corte y confección, ho vam tindre durant molts anys aquí, moltíssims anys, fins que van decidir que s'emportaven el curs a Brians 2 perquè volien ficar un taller de producció a CIRE, perquè CIRE estava fent una roba concretament, era en aquell moment si no m'equivoco, era els uniformes que havien d'anar per nosaltres, val? (E/CP_3/CO)

Tan mateix, les dones immigrants consideren que elles encara estan més discriminades per la qüestió de no ser ciutadanes de ple dret al mancar-les documentació o no complir certs requeriments per la seva condició d'estrangeres:

El tema también de las mujeres extranjeras, de las personas extranjeras dentro de la cárcel, es que hay ciertos en puntos que no podemos hacer por el simple hecho que somos de fuera o por el simple hecho que a lo mejor hay que están indocumentadas, ¿Sabes?, entonces no pueden participar de un curso, o no puede participar de ciertas cosas o no puede tener derecho a una paga (GD/CP_5/UE).

En el següent fragment l'home transsexual estranger mostra la discriminació que viuen les dones del mòdul per ser dones i també la que pateix ell mateix com a persona transsexual i immigrant:

Primero ponían una excusa de que era porque son mujeres. Yo estoy haciendo transición y en teoría por hormonas en sangre y tal ya podría irme a un módulo de hombres pero para obtener un tipo de trabajo determinado tengo que ir a un módulo donde puedo estar inseguro incluso. Porque tampoco está está aceptado pero no bien visto. (E/CP_3/UTE).

Tot i així, una de les dones immigrants explica que a CP3 qui vol treballar pot treballar:

I4: Quien quiere trabajar, trabaja. De hecho, ahora somos 3 y en talleres somos 5. No se que está pasando. O sea, vos trabajas en producción, esto es bajísimo, pero si quieren hacer algo lo puedes hacer. Trabajo hay, es como en la calle no? Aunque sea para lavar copas, el que quiera trabajar, trabaja. (GD/CP_3/UE).

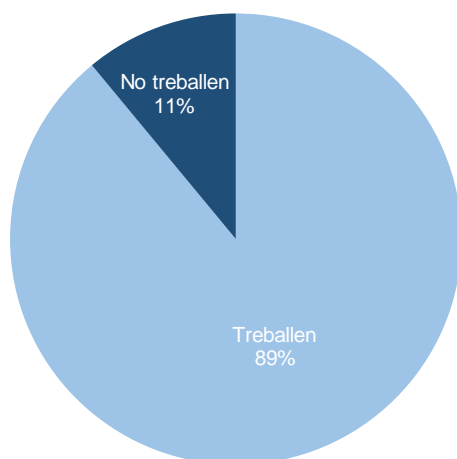
Encara que sigui per un sou molt baix. Les dones més grans que tenen problemes de salut tenen més dificultat per accedir als diners si no poden sostenir el destí:

*No había nada, lo único que esto, el Office.
Y luego que sí que pudiste hacer es trabajar, ¿no? que era El Office.
En el Office y entonces que allí estaba mal pagado, ¿no? O sea tú, ¿tú consideras que está::: ? =
Me dieron 30 euros, 30 euros y me reventé. Me reventé y más con la pierna como la tengo. (E/OB_1/U)*

5.7.2.3 Ocupabilitat de les dones estrangeres en els centres penitenciaris

Les dades recollides en el qüestionari mostren que el 89 % de dones immigrants ocupen destins remunerats a la presó.

Gràfic 34. Treball dins de presó

Aquestes dades van en la línia de la idea que les dones immigrants sense suport al país i amb la necessitat d'enviar diners al país d'origen, necessita guanyar-se la vida com es desprèn del següent fragment:

Cuando no hay soporte familiar. Cuando la interna lleva un determinado tiempo en prisión, creo que es durante un mes y medio, creo, sin ningún tipo de ingreso, pide la indigencia, ¿vale? (...) Pero luego que vas- que tienes los destinos remunerados, con contratación a través de CIRE. ¿Qué es una miseria? ¡Sí! Porque normalmente cobran unos ciento treinta, ciento cuarenta euros, las básicas, y las encargadas cobran el doble: doscientos cincuenta o doscientos sesenta. Hay internas, que, con ese dinero, sobre todo, internas sudamericanas, con ese dinero, mantienen a las familias en casa. O sea, que son capaces de vivir aquí, de tener sus gastos y de mandar dinero a casa. ¿vale?(E/CP_3/CO)

Una professional valora positivament la motivació i l'esforç d'aquestes usuàries estrangeres per sobre les que es queixen i no volen treballar:

Entonces, si esa persona puede vivir, tu también puedes vivir, arremángate, arremángate y ponte a trabajar. ¿vale? Están los talleres productivos, en los talleres productivos, tú vas a tanto por pieza, cuánto más trabajas más cobras, ¿Vale? Si es cierto que hay días que es penoso, pero claro, como me dicen el otro día: "ay es que llevo todo el día trabajando y me he ganado dos euros", "Vale, ¿y cuánto ha ganado la que había a tu lado?", "Oh, es que la que hay sentada a mi lado se lleva treinta euros", "O sea, que ha trabajado más, porque se cobra por pieza", ¿vale? Porque hay internas que cobran cuarenta al mes y hay otras que cobrarán trescientos, más allá de los trescientos, lo cobran las encargadas que se van a los quinientos o los seiscientos, eso las encargadas, no hay nadie más. "Bueno, pero si esta puede ganarlos, tú también puedes ganarlos, ¡Ponte a trabajar!" "Ay señorita, es que..."

“No, No, aunque sea la primera vez en tu vida, ¡ponte a trabajar! Porque opciones, las tienes”(E/CP_3/CO)

5.7.2.4 Acreditació de la formació

Les professionals valoren positivament l’oferta formativa destinada a les dones per sobre de l’oferta ocupacional:

PR: yo quiero diferenciar un poquito entre el CIRE formación y el CIRE producción, porque CIRE formación es verdad que les da recursos de fleca en el exterior, les da recursos de informàtica en el exterior

PR: però no les dan opció de utilitzar este titulo en el exterior

PR: el de fleca si

PR: però creo que CIRE tendría que tener algunos convenios

PR: però esto es producción, la formación te la dan y ya puedes ser fleca. Y esta mujer cuando salga de aquí, ya me gustaria a mi que me den el curso y luego puedes llamar a la puerta y decir, Bueno fleca, tengo esta formación, esto es importante. El problema es cuando hablamos de CIRE producción que solo se encarga de sus trabajos y ya està (GD/CP_3/P)

Tot i que aquest professional valora la certificació de la formació, al OB1 comenten que es fa formació que no tenen acreditació i que per tant no les ajuden en la inserció laboral:

fem que ho facin tot fora, perquè sigui lo més integrador possible i que sigui com una persona del carrer que està buscant feina. No el tenim que marcar per estar aquí, ni fer aquí un curset. Aquí que curset fem?, pues fem de manipulador d'aliments, perquè és un curset perquè es treguin el carnet no?

Clar, perquè es pot venir molt bé, nosaltres, se contracta una empresa que ve, ho fa aquí i clar, pues en un matí surten amb el carnet. Això sí que facilita la vida, fer cursos sense acreditar no ajuda (E/OB_1/PR)

5.7.2.5 Valoració de la gestió del CIRE

Les professionals qüestionen l’objectiu principal del CIRE en tant que aquest sembla que s’ha modificat:

ho gestiona una empresa pública. Però que passa? L’empresa pública te funcionament d’empresa, no de pública, vale? Llavors te objectius i demés, no? Quan s’inicia CIRE, fa uns trenta anys o algo més, tenia uns objectius molt clars, però- que eren la reinserció, els llocs de treball, el treball de qualitat, formació, però tal com van passant els anys, això

canvia i el objectiu és la pròpia realització, és dir, els beneficis que té CIRE, els sous dels seus treballadors, les taules de beneficis, etc. (E/CP_3/CO)

Els professionals denunciaven la desaparició, per interessos empresarials, de cursos de formació que funcionaven i preparaven a les internes per la inserció laboral futura:

PI: vale però per exemple els cursos que havíem tingut aquí. El de perruqueria va desaparèixer, el de cine va desaparèixer, el de carnisseria va desaparèixer, el de corte y confección se'n va anar a a homes, i ens vam quedar sense. Eeeh el de cistelleria va desaparèixer. Han desaparegut. ¿Per què?

PR: mecànica

PI: el de mecànica va desaparèixer a homes. El de fontaneria va desaparèixer. ¿Per què? Perquè són àrees no controla el CIRE dins les presons.

PR: Perquè no els hi repercuteix en benefici

PI: perquè ara l'objectiu del CIRE és la pròpia organització (GD/CP_3/P)

5.7.3. Economia alternativa en el context penitenciari

5.7.3.1 Bescanvi, venda i rutina

En els centres penitenciaris les dones tenen dret a que el sistema ingressi els diners –peculi– que guanyen als destins i/o que els hi fa arribar les famílies. Aquests diners els poden utilitzar per a comprar a l'economat. Les dones que no tenen suport econòmic fora, o tenen que enviar diners al seu país d'origen per ajudar a les famílies, busquen formes alternatives de completar els sous baixos que cobren treballant als destins que ofereix el CIRE o bé incorporen el bescanvi per tal d'accedir a objectes a canvi d'altres:

I5: Se hacen muchos trueques. Pastillas por cigarros. (GD/CP_3/U)

La venda i el bescanvi estan prohibits en els centres:

la venta, eso es un tema totalmente prohibido por la norma, a nivel legal. No sé si la ley organizacional penitenciaria lo recoge o no, las normativas circulares, sí lo recoge, ¿vale? Tú eso no puedes hacerlo, ¿vale? Entonces, hay mucha gente que, bueno les entregas la ropa, i es un tema de trueque.

De trueque, yo te cambio no sé qué...

Este pantalón por... Todo eso se hace en el patio: "A ver, ¿tu que estas haciendo?" "no, no, si nosotras no señoras, no voy a vender, ¿eh?" porque ya saben que- pues tres paquetes de tabaco, luego se pelean porque: "fulanita me ha quitado el pantalón" "Te lo ha quitado y ¿cuánto te dio?" "No, no, pero me lo ha quitado" y te viene la otra y "No, yo no se lo he quitado, yo se lo he comprado porque le he pagado con tres paquetes de tabaco" ¿vale? (E/CP_3/CO)

Així com la rutina:

Por normativa, está prohibido, igual que la Rutina, lo que se llama la Rutina, ¿vale? el tema de yo te compro tres paquetes de tabaco y tu me devuelves dos; o te doy dos y me das tres. (E/CP_3/CO)

E: Claro, hace de banco

PR: Sí, sí. O sea yo te doy un paquete de tabaco y tú me tienes que devolver...

PI: Ellas lo llaman la rutina.

PR: Rutina, hacer rutina. Yo te dejo algo y tú me das, me devuelves lo que...

PR: Entonces cuando hacen un cacheo y encuentran 10 paquetes de tabaco en una interna que no fuma, pues ya sabes a lo que se dedica (GD/CP_3/P)

La rutina i el bescanvi fan evident la precarietat en la que viuen i la necessitat de cercar formes alternatives per a cobrir les seves necessitats:

E: Entonces claro ellas, ellas buscan sobrevivir

PI: Sobrevivir, vender ropa también

PR: sí, venden ropa también (GD/CP_3/P)

Un exemple d'aquesta precarietat la trobem en el fet que les dones reben un lot d'indigència cada dos mesos que sovint els hi resulta insuficient per la qual cosa han d'anar a comprar a l'economat articles d'higiene bàsica que son més cars que a l'exterior. Davant aquesta situació les dones bescanvien productes entre elles:

U: A nosotros nos, nos dan un lote de indigencia, cada dos meses, no sé si ahora han cambiado, que solo viene un paquete de compresas, papel higiénico son 3 rollos, cepillo de dientes y pasta dental.

E: ¿Cada dos meses?

U: Sí. Un lotecito pequeño.

E: 3 rollos de papel de váter, ¿dos meses?

U: Sí, 3 o 6 rollos, no te sé bien decir porque a veces lo cambio

E: Pero ¿te daba cómo te?, ¿te cubría esos dos meses?

*No. Que va, ni las compresas si tienes un paquete de compresas ((ríe))
(E/SOB/U)*

5.7.3.2 La prostitució

D'altra banda, la prostitució és utilitzada per algunes dones per a obtenir *peculi*. En conversa informal una dona de CP1 ens va explicar que és freqüent entre les dones immigrants per la manca de suport econòmic fora i a més perquè és comú que hagin d'enviar diners al seu país d'origen per ajudar a la família. Ens va dir també que utilitzen els vis a vis íntims i que els homes els hi ingressen els 100 o 150 € al mes en concepte de peculi i que sovint va acompanyat del tràfic d'alguna substància prohibida (normalment haixix) (NCO/CP_1)

A CP3, també en conversa informal, una usuària ens va comentar que la prostitució era una pràctica habitual i que els preus en aquest centre penitenciari oscil·laven entre els 200 € i els 300€ al mes. (NCO/CP_3)

La pràctica de la prostitució en els centres penitenciaris és coneguda pels professionals que tenen diferents opinions diverses sobre les causes i les formes a intervenir. De fet, a CP3 han endurit les condicions per a sol·licitar el vis a vis íntim per evitar aquesta pràctica davant la quantitat de dones que canvien de parella sovint –qüestió que reforça l'estereotip que les dones són promíscues–. Aquestes normes impliquen que la dona i l'home puguin demostrar que són parella i que aquesta relació s'estén al llarg del temps.

Alguns dels professionals comenten que quan es donen casos de prostitució en el centre, no és ben bé prostitució sinó que obeeix a la necessitat de cobrir carències afectives:

En las mujeres inmigrantes cuando se da el caso, hay un componente afectivo, de carències, de la necesidad de suplir sobretudo por el tema de la distancia

E: de la distancia del país

C: exacto. En esos casos, puede haver alguna, pero suele ser más un tema emocional (E/CP_3/CO)

PR: Pero es lo que dice PR, también puede ser esta necesidad emocional eeh eh de vincularse (GD/CP_3/P)

O una manera de valorar-se a elles mateixes construint la seva autoestima en base a la seva capacitat de resultar desitjables:

O la idealització de que em valorin a través de que jo que sé, del sexe, de que puc, tenir afectivitat (E/OB_1/PR)

O una idealització de les relacions i el prestigi que li atorguen al fet de tenir parella que a més assumeix el rol de protector –que no és una qüestió menor entre les estrangeres que no tenen suport al país d'acollida–:

PR: Yo lo que sí que he notado, sobretudo en las latinoamericanas que son las que vienen en maleta, que es también como un posible prestigio el tener pareja ¿no?, porque algunas hablando de los conflictos y tal, es como que para hacerse daño entre ellas es como “ah porque mi marido...”, mi marido que es uno que acaba de conocer, “ah porque mi marido, porque me ha puesto tanto, porque no sé qué...”. Para ellas al menos es como prestigio. Supongo que es-, eeesta sociedad patriarcal que tienen inculcada ¿no? de que tienen que tener pareja, de que ellas son paraaa... no sé (GD/CP_3/P)

Altres professionals participants en el grup de discussió consideren que aquesta transacció és prostitució perquè si l'home no ingressa els diners, la dona no torna a fer un vis a vis amb ell:

PR: Bueno hi ha de tot. Aquí hem tingut noies que jo els hi deia; “això al carrer té un nom eh”.

E: Ja.

PR: Perquè clar diuen, que no perquè m'haurien de passar algo. I bueno a veure, en principi és una relació afectiva no? En el moment, en que aquest senyor no et passa els 50€ a la setmana i tu ja el dones de baixa, doncs no sé.

PR: “Es otra cosa” (GD/CP_3/P)

Especialment en el cas de les dones estrangeres, els professionals fan èmfasi en la necessitat d'aquest col·lectiu de cobrir necessitats sexo afectives:

P3: Exacte. Hi ha de tot. Hi ha noies que ho necessiten perquè no tenen, perquè o son estrangeres o perquè la família no les ve a veure, perquè no només son les estrangeres les que no tenen a ningú aquí, ja que hi ha gent que té gent aquí però tampoc venen. Llavors la necessitat fa una mica, la necessitat de que t'abracin, que també hi és. Aquesta necessitat afectiva també de que t'abracin una mica, i a sobre de pas també t'ajuden una mica doncs...

P5: És que també estan molt soles. Estan bastant soles (GD/CP_3/P)

O una barreja de tot plegat:

PR: Jo crec que és una mica tot no? La necessitat afectiva i la sexual també, i la part econòmica i de sustent. (GD/CP_5/P)

la necessitat sexual:

PR: Una que va marxar l'any passat, no cal dir noms, que aquesta noia, tant ell com ella ho tenien molt clar. Que "si se va esta, pues otra". I bueno, doncs si es té tant clar doncs. Les necessitats fisiològiques de cadascú (GD/CP_5/P)

Econòmica:

No. Hay algunas que hay una parte emocional, pero también hay otras que hay, pero también, no quieren entrar en el concepto una parte económica, de hoy uno y mañana otro. Es como el que tiene una querida, ¿no?, se monta una querida y la mantengo, pues ellas toman un poco este rol." Tengo un sobresueldo, no me parece mal, pues mira ya me está bien", ¿vale? "yo sé que voy al vis a vis cada mes y a mi cada mes. Y tengo mi ingreso. Pues eso, y ya está... es que este no es el concepto tradicional de la prostitución. (E/CP_3/CO)

I el qüestionament a que les dones es vegin forçades a aquesta pràctica per les circumstàncies i la precarietat:

PI: hombre, hay emocional, pero cuando te dice una interna "no os hago vis a vis porque este mes no me ha mandao el giro"

PR: o no trabaja porque no me ha ingresao

E: sí

PR: que ha habido un punto también de que, de que bueno pues también creo que les va bien que puedan tener sexo con otra persona, porque son personas adultas que oye pues liberas... Entonces eeh, estaa...

PR: quiero decir que no, dudo de la necesidad esta y de que están forzadas como tal

J: no ves la causa directa entre entre la pobreza y... no, no necesariamente.

Psi: hay dos cosas yo creo. Hay dos cosas.(GD/CP_3/P)

O la confusió entre el que és una relació sexo afectiva i una relació basada exclusivament en el sexe:

PR: No y que muchas también están acostumbradas a recibir afecto eeh disfrazado de sexo ¿sabes? Es la única manera en que ellas saben que alguien me quiere. (GD/CP_3/P)

En canvi, l'usuari transsexual estranger considera que aquesta pràctica és una forma de buscar-se la vida aconseguint diners i/o drogues:

O sea, ellas lo llaman, buscarse la vida. Hay chicas que a la calle se han dedicado a la prostitución y estas cosas. Y uno de los grandes problemas de juntarnos es que, les gusta menos trabajar que al sastrer de Tarzán. Entonces se intentan buscar la vida saliendo de actividades consiguiendo un novio que le ponga. Entonces lo único que tienen que hacer es, como les gusta ponerse guapas, salir, toquetear un poquito y ya tienen donde vivir. Que para mí, es una forma de prostitución, tanto la que recibe dinero, como la que recibe chocolate, como la que recibe cocaína. Cualquier tipo de intercambio. Mi madre era prostituta, entonces esto lo tengo muy claro. Yo si te hago una caricia o te hago algo a ti, es porque yo te quiero y quiero algo contigo. No porque quiera algo a cambio. Utilizan eso como moneda de cambio digamos y ellos les dan drogas, o les dan dinero. (E/CP_3/UTE).

Una usuària justifica la pràctica de la prostitució tot i el risc de ser sancionades per la manca d'oportunitats de treball en els casos en que han rebut un *parte* que les impedeix treballar o pel fet de ser estrangeres sense suport al país. En aquests casos, el centre penitenciari els hi dona 10,10 € al mes segons relata:

*Si si tienes parte no te dejan trabajar
O o si tiene partes o si son extranjeras si no tienen apoyo aquí, no tienen dinero y entonces había como una:::, bueno, se podría decir 10, 10 euros al mes le da el centro creo.
Imagínate. Entonces, había como prostitución con, ¿esto lo has visto también?
Lo he escuchao, lo he escuchado cuando estaba en CP1 que como trabajan juntos en talleres, hombres y mujeres, a uno le hace la Guardia del funcionario y el otro se va a la escaleras y se, le das ¿sabes?, le paga con tabaco o le paga con lo que sea.
porque lo he vivido de cerca [con una compañera. Buah con dos, que lo hacían así ¿sabes?, y las pillaron ((ríe)).
¿y las pillaron?
Las pillaron, de hecho las pillaron y ya castigan de que salir, de salir a trabajar a ellas, ¿sabes?. (E/OB_1/U)*

L'usuari transsexual estranger considera que la prostitució genera dependència de les dones vers els homes i que amb els recursos que pots generar al centre no caldria exercir la prostitució:

Si estás tu sola en el módulo, te puedes ir a talleres, puedes trabajar en limpieza, o talleres y ganas un pastón. Yo he estado cobrando unos 600€ trabajando. Y aquí más de 100€ por semana no te gastas, así que te sobran 200 todavía por comprarte ropa o lo que quieras. No necesitas

dependen de un hombre. Ya que has entrado, intenta dedicarte a otra cosa que no sea lo mismo que has estado haciendo siempre. Porque no esperes algo diferente de las mismas acciones- o sea no esperes una cosa diferente. (E/CP_3/UTE)

També comenta que la prostitució és comú al centre penitenciari i que és fàcil identificar a les dones que l'exerceixen per com es vesteixen de manera provocativa per anar a l'escola. L'usuari considera que aquesta pràctica està vinculada també a la manca d'autoestima de les dones:

E: Y ¿es muy común?

C: Sí. De hecho yo, prohibiría salir a según que internas. Porque ayer vi a una que dirías que iba a un vis a vis. Y no dijo "No, del colegio". Así no se va al colegio. Y- puede sonar un comentario muy machista pero creo que si vas a estudiar no tienes por qué ir-llevar un vestido que se te ve todo, se te ve el pezón incluso. Y- te puedes poner lo que quieras, pero tienes que saber que también estamos en la cárcel, y lo mismo que dicen ellos, no sabes a quien tienes al lado. Y aquí, por más programas que hay, o muchas cosas que hayan, no se, se pueden cuidar ellas mismas. Valórate un poco más sabes? (E/CP_3/UTE)

La PR entrevistada, en la línia dels comentaris d'altres professionals del CP3 no té clar que es doni prostitució encoberta en els centres penitenciaris sinó que més aviat creu que és una pràctica voluntària per part de les dones i que és molt diferent de les agressions sexuals que es podrien donar en el context dels vis a vis:

B: No em sobta perquè bueno, o sigui el tema de les comunicacions crec que hi ha una normativa que és bastant clara, no? I fins que el centre no dona d'alta a dues persones, passa tot un procés precisament per evitar això, perquè no hi hagi una prostitució encoberta, però entenc que es puguin generar un tipus de relació bastant fictícia, si fas un anàlisi pots veure... Vull dir, si tu veus que un noi ingressa diners a una determinada interna, yo que sé, cada vez que tienen comunicación, pues será que se está vendiendo. Pero clar, es que la economía, esta muy mal la vida, jo no es que defensi la prostitució ni molt menys, però entenc que aquesta dona ho fa voluntàriament. Vull dir, si tu dones d'alta a un intern com a parella, perquè realment ja és una transacció sexual, claro nadie te ha puesto la pistola en...(...) Es decir que si tu le has dado de alta, òbviament hi poden haver coaccions, però al cap i a la fi els meus ingressos son aquests i jo al carrer també m'hi dedicava, no? I que no sé, que puedo sacarle dinero a este, esto como lo cortas? Porque oficialmente es tu pareja, saps el que et vull dir? Otra cosa es que tu tengas comunicación con alguien y se produzca una violación, que eso también puede pasar, esto es otra cosa. Pero prostitución encubierta, no se yo. (E/CP_3/PR)

En algun cas, relaten que la pràctica de la prostitució ha acabat en una parella estable que s'ha mantingut quan han assolit la llibertat definitiva:

PR: Si que és veritat que els exigim unes 6 comunicacions, cartetes i aquestes coses, i llavors, és un conjunt. Una vegada m'explicaven a mi la UE, que se'n va anar amb un senyor perquè no tenia on viure. I diu que aquest noi tenia pis, i jo me'n vaig anar, t'ho dic de veritat, me'n vaig anar per això. Després es veu que porten 20 i pico anys junts. Perquè una cosa de necessitat, després porta a una altra cosa, a que t'entenguin i tinguis un recolzament, que a la presó, no t'abracen i si a sobre no tens família que et vingui a veure i et recolzi afectivament i econòmicament doncs sí. Però si que és veritat que-però bé, haig de dir que pim pam no.

E: No, no. Si els hi exigiu 6 comunicacions prèvies...

P3: Home, si es donen de baixa perquè se'n van amb l'altre també, també els fan esperar 3 mesos. Això si que direcció ho té, ho porta molt bé (GD/CP_5/P)

Apareix la idea de la relació que s'estableix entre la prostitució i altres delictes en el cas de les dones:

també hi havia molt tema de prostitució, que després ho vinculaves amb més tipus d'activitat delictiva eh?, però clar, això havia gent que, pues bueno, ho portava més bé, però també a vegades es un sentiment de dir, clar amb els homes això no ha passat tant, no ho trobes tant vincle amb algú que hagi exercit la prostitució masculina i el delicte, no? i amb les dones sí (E/OB_1/PR)

5.7.3.3 El tràfic i consum de substàncies

Un altre dels comportaments habituals que transgredeix les normes de la presó és el consum de substàncies. Les dones aprofiten la medicació per a traficar amb les pastilles:

I4: Hubo un incidente, por las pastillas, y ahora lo controlan mucho. La primera en Wad-Ras se ahorcó, la segunda por sobredosis, y la tercera fue esta chica (mort per sobredosi). Tres en un año... (GD/CP_3/UE)

El mateix comenten les dones de la SOB:

P: Porque lo de las pastillas se sabía des de hacía ya tiempo, que se traficaba con las pastillas.

E: Bueno y aún debe estar pasando. Otra vez.

C: Sí. Hasta que no muera alguien, no se pondrán a mirar bocas otra vez.

E: Pero ahora ya no las miran.

C: No. Hasta que pase de nuevo. Entonces, cuando pase de nuevo estarán unos 2-3 meses mirando bocas otra vez, y otra vez pararan. (GD/SOB/UE)

Una professional de CP3 en conversa informal ens va explicar que les dones quan prenen la medicació, a vegades guarden les pastilles a la gola i quan ningú les veu lla treuen i la fan servir per a traficar. Temps enrere una dona va morir per sobredosi de pastilles i a les hores es va muntar un dispositiu de control que consistia en vigilar a les dones quan ingerien les pastilles, les hi feien beure aigua i després tossir per assegurar que s'empesaven els medicaments. Aquest dispositiu el van executar professionals d'infermeria, la coordinadora del mòdul de dones i algunes internes de l'office. La professional explicava que tot i fer-les beure aigua i esperar una bona estona abans d fer-les tossir, les dones tenien l'habilitat de regurgitar les pastilles (NCO/CP_3).

Les dones expliquen que a la presó elles mateixes produeixen alcohol pel seu consum, l'enomenada *chicha*:

U: ¿La chicha no sabes qué es?

E: No, ¿qué es?

U: Es aquello que ponen a fermentar manzana, pan, le echan cerveza, zumo y es, hacen el alcohol.

E: Ah, ¿y hacen alcohol?

U: Hacen alcohol. Están haciendo chicha, que bueno.

Sí, sí, sí. Lo que pasa que eso echa un pestazo. Sí porque claro, todo eso se tiene que dejar fermentar y:::, y claro, lo que echas es molla de pan, si tienes una masa madre, en 3 días tienes hecha la chicha, ¿no? Yo no lo he hecho nunca ni, ni la he querido probar porque soy muy escrupulosa ((ríe)), ¿vale? Y porque claro, luego todo eso lo cueles con un calcetín y no sabes [si el calcetín está limpio o está sucio, o sea yo, o sea. Yo siempre he sabido que estaba limpio, ¿no? Pero, [que cabe la duda ¿no?, entonces no

E: Sí, te da cosa, te da cosa, te da cosa.

Pues nada, lo que hacían es echarle la molla del pan:::, fruta, de toda clase de fruta, que si cerveza sin alcohol, que ahí nos venden cerveza sin alcohol (E/OB_1/U)

porque alcohol hacen.

E: Si no? La llamáis la chicha no?

C: La chicha sí. Esto lo hacen y yo he visto cada burrada de chicha que flipas (E/CP_3/UTE).

Si, la chicha es el alcohol por excelencia. Sí, ellas hacen alcohol Es fruta fermentada, cuando tu ves en una celda mucha fruta, ya dices: "aquí van ha hacer chicha" no falla, y, de hecho, no tardarán mucho en

*empezar, porque la chicha, lo más tradicional es para Navidades. Son los alcoholes- Siempre que hay unas fiestas significativa
No vamos a entrar en más detalles de lo que es la fruta fermentada aquí o como se acelera el proceso de fermentación, porque, a veces, es un poco escatológico (E/CP_3/CO)*

Les dones a presó accedeixen a les drogues, i és la seva decisió si la consumeixen o no:

UTE: pero podría- he tenido cocaína en mis manos aquí dentro y heroína en mis manos y nunca se me ha ocurrido tomarlo porque no- En realidad el alcohol me llegó a tomar cocaína, y la cocaína a tomar anfetaminas y así. Si no hubiera tomado alcohol no

E: No hubieras llegado

UTE: Llegado a la cocaína, la única que no he probado creo es la heroína porque no me gustan los depresivos. Pero por lo demás todo (E/CP_3/UTE).

Una PS del CP2 relata que el consum de drogues per part de les internes dins de presó és habitual entre les dones que ja consumien fora i relaciona la situació d'angoixa que provoca l'internament amb una augment del consum o la motivació per accedir a les substàncies:

PS: Bueno, quien continua consumiendo dentro del centro penitenciario es porque alguna vez a consumido. Si que es verdad, que no vamos a negar lo evidente. En las prisiones entran drogas y, hay mujeres que continúan consumiendo en las prisiones. Pero si que es verdad, que puede haber mujeres que dentro, por la ansiedad, por el insomnio, por las dificultades de verse otra vez en prisión consuman un poco más e intenten conseguir no? (E/CP_2/PS)

Les usuàries justifiquen el tràfic i el consum de haixix amb l'argument que la substància les tranquil·litza:

La verdad, solo porros. Y los he estado consumiendo hasta ahora. Y yo se que salgo a la calle y es algo que no me altera el sistema nervioso ni me altera- Estoy mucho más tranquilo y tal (E/CP_3/UTE)

Les dones també inventen sistemes per a poder bescanviar objectes o tabac per exemple. Fan carros per tal de passar objectes d'una cel·la a una altra:

U: Sí, que eso se me había olvidado decírtelo. Por no tener tabaco, ¿sabes?, por no tener tabaco. Y mira, no, ¿no has escuchado hablar de los famosos carros?

E: ¿Carros?

U: Sí, eso es, de habitación en habitación, con una sábana, la rompemos a tiras ((ríe)), la anudamos y al final de la sabana le hacen un agujero y metemos un calcetín, ¿no?, metemos algo de peso ((ríe)), ¿vale?, y como por, de reja a reja pues eso es un carro que tú lanzas para que la compañera de la habitación de al lado coja lo que tú le tienes que dar, ¿sabes? (E/OB_1/U)

5.7.4 Comunicació amb l'exterior

5.7.4.1 Les videotrucades i les trucades

Les dades del departament de Justícia de desembre 2022 mostren que un 62% de les dones estrangeres i un 76.4% de les nacionals han tingut comunicacions durant l'any 2022.

Quan a la relació amb l'exterior els professionals i les usuàries estan d'acord amb que la pandèmia per Covid ha introduït una millora remarcable en aquest àmbit: les videotrucades. Aquestes son molt valorades per les dones immigrants que tenen a la família al seu país d'origen:

P1: I algunes estrangeres que deuen tenir els fills a l'estranger.

P3: Sí clar. Jo penso que ajuda molt el tema de les vídeo-conferències.

P3: La pandèmia ens ha ajudat molt-que ja ho havíem parlat abans eh.

P3: Ja ho havíem parlat, però clar, no hi havia la necessitat i doncs bé, no ho acabaven de fer. Llavors amb la pandèmia doncs.

P5: Ha sigut un benefici per totes (GD/CP_5/P)

Les videotrucades també faciliten que les dones que volen evitar que les famílies hagin de viure el context carcerari per l'impacte negatiu que té especialment per les persones més vulnerables (avis i criatures) pugin mantenir el contacte:

Sí, fue más duro para ella –parla de la seva avia– que para mi de hecho. Que le decía que no pasaba nada, que estoy bien. Me decía “no te dan de comer”, porque antes estaba más gordito y cuando llegué aquí adelgacé un montón. Y me dijo “es que no te están dando de comer, te estoy viendo y me está entrando algo”. Y les dije “será mejor que nos vemos en videollamada que-”. Entonces tuve que suprimir todos los vis a vis y comunicaciones para poder hacer videollamadas. Vino mi prima también un par de veces a parte con un niño pequeño, y todo no- yo que se, tampoco quiero que mi primo pequeño vea esto. Prefiero la videollamada que estamos en el comedor y a un niño le puedo decir que estoy en otro lado (E/CP_3/UTE).

Tanmateix, les dones immigrants consideren que la institució és poc sensible a les seves necessitats de comunicació aquí i en el seu país, tant per les restriccions com pel cost que té per elles la comunicació:

Yo lo que veo injusto por el tema de las mujeres extranjeras, es que nosotras. Yo soy extranjera, pero yo tengo 7 años aquí en Cataluña y he pasado por centros juveniles y ahí ellos aplicaron un tipo de hacer una llamada como a las personas que eran de fuera, cogía un teléfono fijo y dos días a la semana, tú podías hacer una llamada a tu familia de fuera, o sea que no te cobraban nada, Claro internacional, eso me entiendes, y aquí nosotras para comprar un pin de €5, o sea, a mí yo llamo a Brasil y a mí sí me lo come rápido, entonces yo no puedo pedir una videollamada con mi hermano en Brasil, porque o si no pierdo un vis a vis, porque el vis a vis está programada para 2 horas y una videollamada 20 minutos. O sea, ¿me tomas el pelo? (GD/CP_5/UE)

5.7.4.2. Les visites i vis a vis

Les usuàries mostren preocupació per l'impacte negatiu que tenen les visites a presó sobre els seus fills i filles. En aquest cas una dona immigrada amb un projecte migratori de reagrupament al nostre país, relata les conseqüències psicològiques que va tenir la visita del seu fill a presó per l'infant:

A las visitas personales si a las visitas por cristal no. Y es más, lo llevé un día por cristal y ese día se puso muy nervioso. Lo llevo dos veces, y las dos veces se puso muy nervioso, yo comenté en el colegio y, lo que iba a pasar para ver si me lo ponían en un psicólogo y eso, porque yo lo tengo un colegio concertado que es muy bueno. Entonces le empezaron también a mirar seguimiento y le dijeron a mi mama que la primera semana estuvo bien y la segunda ya se le notó un cambio porque él es muy tranquilo (E/M/UE).

Per algunes dones immigrants que tenen a la família fora però també tenen vincles aquí, la qüestió és més complicada, donat que han de renunciar al vis a vis amb la seva parella si volen fer ús de la videotrucada en funció de la fase en que es troben:

yo, estoy en la fase dos y tengo un vis a vis al mes y esta en fase 3 y este y tiene dos vis a vis. ¿Podemos tener una extra? lo que pasa es que si yo quiero hacer una videollamada con mi familia, que está en Brasil, yo no puedo, porque si no mi vis a vis con mi pareja lo pierdo, entiendes, entonces esto también es una injusticia, vale, en fin. Me ponen entre la espada y la pared ¿Qué hago?, ¿mi pareja o mi hija? (GD/CP_5/UE)

Altres dones immigrants no han rebut ni paquets ni visites durant el seu empresonament. En alguns casos, les dones immigrades no han comunicat a les famílies que estan empresonades i per tant reben encara menys suport, qüestió que impacte negativament sobre la seva salut mental:

I4: Yo jamás he recibido un paquete, recibido una visita. (GD/CP_3/UE)

E: I les dones son molt visitades?

P2: Menys que els homes.

P1: Els carritos tampoc poden entrar. Només entra l'infant.

P2: Jo tinc la sensació de que les dones estan soles, jo la tinc. I no només les estrangeres eh. (GD/CP_5/P)

Dins de la lògica del sistema progressiu les comunicacions son utilitzades pel sistema com una gratificació que premia el bon comportament:

I5: Yo cada 15 días, por ejemplo, la semana pasada tuve vis a vis, y el día 1 que es sábado, también tengo vis a vis. Luego lo único por cristales. A y tengo 2 videollamadas al mes, por el PIN, por la letra A. Me dan 20 minutos de llamada, me dan una Tablet y estoy 20 minutos con mi familia.

Es que el tiempo se pasa muy rápido cuando estás con ellos. Lo esperas con ganas. Te da mucha alegría. (GD/CP_3/UE)

La manca de contacte amb la família és el més impactant per algunes dones que entren a presó, especialment quan ho fan a una edat avançada:

El verme ahí encerrada, el no tener contacto físico y con mi gente, con mi familia, no poder estar con mi hermana y abrazarla, ver a mis nietos, entonces eso es lo que me ha impactado mucho, el verme allí encerrá y nada más que verlos por una televisión o por un teléfono. Entonces claro. Es una experiencia que no la quiero.(E/OB_1/U)

Això, s'observa també en les visites que reben les dones que solen ser majoritàriament per part d'altres dones:

Els caps de setmana veus, la gent que ve a visitar, totes les gitanes que venen amb la calma...Realment de gitanos ens veus MOLTS pocs, i que els hi passin diners, encara menys! (GD/CP_5/P)

5.7.5 Relacions a la presó

5.7.5.1 Relacions amb els professionals d'interior

Quan a les relacions amb l'equip d'interior trobem diverses valoracions en funció del centre i el gènere dels i les professionals. Algunes dones prefereixen a les funcionaries:

comunicarte con ellas según qué temas es más fácil hablarlo con una mujer que con un hombre (GD/SOB/U)

Mentre que altres prefereixen els homes:

Participante 1: Los hombres que las mujeres, eh, los hombres son más fáciles de... Sí, gestionan mejor, osea según como se comporte una mujer, otra mujer te puede poner mucho más nerviosa, o te puede producir más ansiedad de la que tienes. Un hombre te sabe tratar de otra manera.

Participante 2: Sí, pero por ejemplo para temas de recuentos.

Participante 6: Pero mira, perdona que voy a decir una cosa, todas sabemos que cuando da recuento da tiempo para que te vistas, hay muchas que se van, no se puede estar desnuda.

Participante 2: Eso ya se sabe, por eso te digo. Los hombres, cuando hacen el recuento tu tienes que estar vestida.

Participante 1: Para eso son muy respetuosos, eso sí que es verdad. Este módulo se gestiona mejor, yo creo que por eso, porque hay más funcionarios hombres, que mujeres.

Participante 4: Los hombres que tenemos son muy respetuosos, cuando hay ducha...

Participante 1: Porque el módulo de abajo que hay muchas más mujeres funcionarias que hombres, y como va, fatal (GD/SOB/U/UE).

Si, los funcionarios siempre nos tratan como... Nos dicen; esto no es un gallinero, esto en hombres no pasa, esto en- no sé creo que son dos géneros distintos que lo que pasa en el módulo de hombres es cosa de hombres y lo que pasa en el módulo mujeres que son mujeres sí, pero en otros sentidos somos iguales, como en las oportunidades de trabajo, el trato que dé recibimos de los funcionarios es mejor que el de las funcionarias. De hecho las funcionarias suelen tratarnos peor que los funcionarios, en realidad. No se el motivo, no sé, pero es como si las funcionarias fueran como superiores y en cambio los funcionarios tienen como más delicadeza a la hora de hablar con nosotras. (E/CP_3/UTE)

Algunes internes consideren que no reben un tracte adequat per part d'alguns professionals independentment del gènere:

Participante 6: Hay muchos funcionarios que vienen con ganas de...

Participante 2: Sí, sus frustraciones las pagan aquí.

Participante 6: Y uno me ha dicho ayer, es que estoy muy aburrido tengo ganas de joder o...

Participante 2: Sí, es que te lo dicen claramente, estoy aburrido y tengo ganas de trabajar, haced algo. Dadme trabajo.

Participante 6: Hombre y mujer, eh. Hombre y mujer. Cuando se juntan parece que tienen ganas de... amargar, amargar. Luego vienen algunos que son guays, que te entienden, que te valoran como humano, que tienen empatía. (GD/SOB/U/UE).

A vegades depèn del centre penitenciari en el que es troben:

Pero aquí no, aquí para nada. Iba al colegio y limpiaba la biblioteca, día y noche. Es muy malo para vivir la cárcel. Que eran malas si Si había mucho funcionaria y funcionario que eran bueno, donde son malos, te digo la verdad, son en CP3, no puedes ni hablar con ellos. De aquí en CP2, te toman la tensión, por favor, me puedes mirar esto, te atienden, eso si (E/M/UE).

Cambiar todo, no sé. Algunos funcionarios tratan muy mal a las internas. Hay muchos que son muy buenos otros que se pasan, ¿no? Ellos mismos también te, nos juzgan, ¿sabes? Y, y a lo mejor tú no has querido contar tu delito, que es un homicidio y el mismo funcionario me viene a mí, me cuenta, ¿sabes?, como para que lo divulguemos por allí y a esa persona se le maltrate psicológicamente y estas cosas ¿no? De otras cosas no sé, porque como como he convivido con trans en el mismo módulo también, no sé qué decirte. (E/OB_1/U)

I fins i tot denunciem l'abús de poder:

Sí, cuando ellos vienen... Vienen a hacerte daño y a joder. Vienen de mal humor y lo pagan aquí. Y como ya tienen esa autoridad, abusan de esa autoridad. Porque si ya vienen con esa... Pero ya te has jodido. Sus cosas las pagan con nosotras y por llevar la chapita... (GD/SOB/U)

Entonces si ellos en su sitio, si tu no les das problemas, ellos tampoco te los van a dar a ti. A no ser que pase algo o cualquier cosa que tengas- Por ejemplo, los chabolos –celdas– se utilizan como a una arma intimidatorio. Por ejemplo, el otro día una funcionaria, y yo estoy en el Office dando los cubiertos y tenía una funcionaria al lado y me dijo un comentario de “El gazpacho de chollo” y una interna le dijo: “habría que verte cocinar y planchar” pero el tono de broma también y la funcionaria dijo luego te enseñó cómo plancho y subió y le reventó la celda. Le sacó todo del armario, todo, y le dijo “esto para que veas como plancho, a ver si otro día me dices si plancho o no plancho”. Es como un poco, lo utilizan como una arma (E/CP_3/UTE).

I haver patit violència en el mòdul especial:

I4: Sí, porque como la liaba allí, pues me metían a lo que se llama aquí “el cangrejo”, que básicamente te atan y te meten un palizón que flipas.

E: Te pegan entonces?

I4: [Asiente]

[Hablan a la vez, incomprensible, 10 segundos]

I5: Eso ha pasado-

I4: Es que aquí en la cárcel parece que todo es de color rosa y no es así. Yo lo primero que pregunté cuando entré en prisión fue; donde está el uniforme y si me van a pegar.

I5: Pero que esto es a diario, en cualquier parte lo ves.

I4: Sí, pero que una persona me cuente así, de tan cerca, me han pegado no se qué, pues me pone violenta.

I5: Sí, pero mira, las personas que se portan mal, saben que aquí... Porque aquí si quieres pelea cada día puedes.

[Hablan a la vez, incomprensible, 10 segundos]

I4: ¿Con un funcionario? ¿Qué te pegue un funcionario? ¿Te vas a defender? Tienen derecho o no a pegarte.

I5: No tienen derecho pero...

I4: Un mosso tiene derecho a pegarte, a mí me parece que no. Ninguna persona tiene derecho a pegar ni levantarle la mano, ni maltrato verbal a nadie.

I5: Pero tú no tienes tampoco...

I4: Esperá. Pero sabés que pasa Antonia mía? Si yo le pego a un funcionario-

I5: Él también te puede.

I4: No! No Antonia, porque a mi me van a meter en un primer grado, pero él no me puede tocar. ¿Estoy equivocada?

E: Para nada.

I5: Pero una presa también tiene su derecho...

I4: Hombre cariño claro, vamos a ver, claro que podés, tu vida sí.

I5: O te van a machacar siempre? (GD/CP_3/U/UE)

En ocasiones, es minimiza l'impacte de la tensió que esdevé dels escorcolls:

Una experiencia que no se repita, porque una vez estuve allí con la seña-, la señorita M, una, una celadora y en mi habitación hicieron un registro, porque claro, las chicas que vivía conmigo insultó a la mujer esa, ¿vale? Pues claro, cuando entraron a la, a la habitación, hicieron lo que hizo, yo me quedé un poco asustada, porque me quedé asustada y claro, ya cuando baje a las cuatro abajo, al patio, le pregunté con to mi buena fe, le digo “señorita X”, digo “yo esto no estoy acostumbrada a verlo, eh”, dice “mire, esto es una experiencia que tienes para contarle a tus nietos”, digo “pues vaya experiencia”, digo “esta experiencia, no quiero volver a repetir” (E/OB_1/U)

Porque lo pasé muy mal y mira que conmigo no tenía que ver, porque era la otra que insultó a la mujer esta.

Sí.

Entonces, claro, siempre tiene que haber un respeto porque ellos están por encima tuyo. Tú eres una presa, eh, y hay quien manda más que tú y

tienes que tener un respeto y esa chica pues, se pasó, se pasó con la, con la señorita M, se pasó, entonces yo no lo veía correcto.

Claro.

Claro, normal. A mí me hizo salir de la habitación, yo salí, me puse en la pared donde me dijeron mientras que ellos entraron a, a registrar a las chica solo registraron, a mí no me tocaron nada, ahí me respetaron, mi ropa no me la tocaron para nada, pero claro ¿sabes aquello que te sientes cómo? (E/OB_1/U)

Mentre que una altra noia que ha passat varies vegades pel primer grau no creu que sigui veritat que apallissin a les dones en el mòdul especial:

Bueno, eso es según cómo la persona lo quiera llevar. Si tú quieres que tu primer grado sea lo más malo posible, pues jode a los funcionarios, no les hagas caso y chilla y líala. Si tú quieres llevarlo bien, pues na, pide las cosas como ellos te mandan que se han de pedir a la hora del recuento, que es lo que quieren, patio, ducha, eh escuela, porque también viene ahí monitores y te tratarán bien y lo llevas bien.

Realmente, la gente que dice que pegan y esto, que también, cómo hay veces que defiendes otras veces no, yo los tengo que defender en este sentido, porque a mí jamás en la vida me han puesto la mano encima ¿eh? Y a lo mejor alguna vez te la mereces, porque les dicen de todo, hasta del mal que va a morir uno ¿eh? ((ríe)) Y yo no las creo, porque yo he sido lo más rebelde, o sea, a mí, nombrarme allí en impresión, todo, todo el mundo me conoce, ¿no?, porque era rebeldísima ((ríe)), ¿sabes?, y no las creo, no las creo, ¿sabes?(E/OB_1/U)

En algunes ocasions els conflictes amb les funcionaries poden derivar en el trasllat de la dona a un altre centre penitenciari com ens explica l'home transsexual immigrant que en el moment del conflicte encara no havia iniciat el trànsit:

tuve problemas con una funcionaria, porque estaba en contra de mi porque era lesbiana y que si yo era el macho del corral, que sí comentarios así, entonces hablé con la asociación me ayudaron y me sacaron y me llevaron a CP2, porque seguía siendo preventivo entonces de CP2 como estaba penado tenía que hacer los cursos me mandaron aquí a CP3. (E/CP_3/UTE).

Aquest usuàri resum la relació amb l'equip d'interior de la següent manera:

bueno realmente con los funcionarios por ejemplo la relación es, hablando mal es "tú no me tocas los cojones, yo tampoco te los toco". (E/CP_3/UTE).

Mentre que altres troben en els funcionaris i funcionaries el suport i ajuda que necessiten:

Participante 2: Nosotras estamos deseando, por ejemplo, yo en este módulo estamos deseando que llegue miércoles jueves viernes, cuando está V, esa guardia es más Son más cercanos a nosotros ¿sabes? (GD/SOB/U)

En la mateixa línia, les professionals d'interior expliquen els vincles positius que estableixen amb les dones:

PI: como un referente. De hecho mucha gente espera a que llegues tu porque eres la persona con la que ha conseguido conectar para explicar su experiencia, que le puede ayudar cualquiera evidentemente, pero ha establecido ese feeling contigo y entonces incluso "hace dos semanas que no viene" como diciendo "Qué pasa ¿no? Yo tengo el problema y usted hace dos semanas que no viene". Digo pero a ver te puedo escuchar, "no no pero es que ya lo hablé con usteeed tal tal" ¿no? Y y intenta establecer pues también estaa- bueno profesionales del tratamiento o con nosotras, pero a nosotras nos pasa mucho (GD/CP_3/PI)

I com aquest fet, tot i que no són de l'equip de tractament, té un pes important en la contenció de les dones i l'evitació del conflicte:

*PR: pero también para evitar. Es verdad que se nota también eh, sobre todo en vigilancia cuando hay eeh funcionarios habituales o no.
PR: Es que claro haces mucha contención en eso.
PR: Claro se hace mucha contención y se evitan muchas cosas. Pero claro cuando vienen de hombres es como ¿en serio estas tonterías las toleráis? Aquí siempre hay gritos. Siempre hay gritos, siempre hay llantos, siempre es tal. Y no sabes que si algún día es gordo o no. La mayoría es no, (GD/CP_3/P)*

Aquesta contenció exercida pels professionals d'interior sovint compensa mancances del sistema:

PI: Pero es que no tenemos más herramientas que esa. O solucionas el problema, o ya puedes decirle a la administración que lo que le hace falta a esta señora es que la ubiquen en otro sitio porque para que esté más tranquila o para que tenga una atención aún más, más intensiva si cabe en cuestión de salud mental o de lo que sea. No, esta señora la llevas eeh a interconsulta o la llevas al médico de guardia, te dice que le va a hacer una interconsulta el psiquiatra, y el psiquiatra valora que no está lo suficientemente mal como para quedarse allí y te la vuelven al módulo. Y le dices "pues esto es lo que hay". Entonces que te queda, la contención, porque ella sigue estando mal ¿vale? Entonces tú no eres, no- ni tienes conocimientos médicos ni nada. Simplemente utilizas bueno

pues las herramientas que te quedan ¿no? Ti Tiras de los compañeros de tratamiento, tiras de que si tú tienes más feeling pues hablas con ella, sino tiras de otra compañera para que... ¿vale? Y allí vamos, haciendo una contención permanente porque no hay otras- otra manera, otra alternativa de dar solución al tema. (GD/CP_3/PI)

Una interna destaca l'acompanyament per part dels professionals d'interior que, finalment, son les professionals que passen més hores amb elles::

Yo me he sentido mejor con los funcionarios que con el equipo de tratamiento. Sí, porque ellos siempre te han puesto, al equipo de tratamiento, siempre te ha venido a poner la excusa, “es que sois tan, tan, no nos podemos dedicar tanto a todas que”, ¿sabes? Como un número más, ¿sabes?, y eso creo que, ya que ellos son la Junta de tratamiento, son los que más nos tienen que escuchar y en este caso no era así. El que más me escuchaba era el funcionario, que es el que luego se llevaba siempre el palo, ¿sabes? Porque yo me he ido de la UMS, ahí de Brians con un agradecimiento de todos ellos increíble ((ríe)), ¿sabes? Si puedes abrazarles a todos, en el momento malo, buenos, ellos están ahí, “¿y que te pasa?” y “cuéntame” y “siéntate”, “dejadla que le voy a tranquilizar”, ¿sabes? Era como un momento de decir, no es tu padre, ¿sabes? o tu madre, pero está ahí y te está escuchando. Sí y luego decían, “ves es que luego nosotros nos tratáis como que somos los hijos de puta y somos los que más horas pasamos con vosotros y los que sabemos en el momento que entráis por esa puerta, eh:::, qué os está pasando.= (E/OB_1/U)

*Porque en realidad. Sí:::, a mí me miraba a los ojos algún funcionario y me decía, “ven Z”, porque ahí es por apellido, “Z ven usted para acá, ¿qué le pasa?”, no, no, señor, no me pasa nada, “siéntate, que yo sé que te pasa algo. Siéntate.”, no, no, no, voy a caminar, “yo voy a caminar contigo”. O sea, se ponía pesado contigo, porque yo creo que era la forma de decir voy a calmarla a acompañarla
Voy a acompañarla porque sabemos que tiene un carácter un poco así ¿no?, porque ellos también saben nuestros perfiles, ¿no? Y no queremos que lie porque va por buen trayecto, ¿me entiendes? Trabaja, esta fuera ¿no? Y entonces estaban ahí, ¿sabes? (E/OB_1/U)*

5.7.1.2 Relacions amb l'equip de tractament

Algunes internes critiquen oblits i manca de cura en les tasques que han de fer els professionals de l'equip de tractament. En la dimensió execució penal veurem que els professionals comenten que les dones son molt demandants (més que els homes) i impacients.

Participante 2: O se olvidan de darte los permisos. Sí, es lo que decimos, que ellos también tienen su vida y todo lo que tu quieras, pero cada vez

que te incorporas en el trabajo, céntrate en el trabajo. Que por algo trabajas aquí, se supone que trabajas aquí porque te gusta, se supone que te tiene que gustar hacerlo. Es para eso ¿no? Si tu eres educadora, es porque estás pa eso ¿no? Para educar. (GD/SOB/U).

I4: Para tener aprobados mis permisos, hace exactamente 2 meses y un día, y todavía sigo con el papelito. Y justo me ha dicho esa señorita que todavía tienen que hablar con mi trabajadora social. Llamo a mi familia el 15 de agosto diciéndole que yo a fin de agosto, principios de septiembre tenía mi salida. (GD/CP_3/UE)

I4: Programa para individual y tratamiento. Entonces, ya lo terminé hace rato, y entonces ahora me está diciendo la trabajadora social que mi equipo, la trabajadora social y mi psicóloga, que es lo que me pasa a mí es una cosa muy rara. Que estoy yo y otra persona que todavía no vino, que se pudo, tras el papeleo, como a él le mandaron otras, y reclamando un montón de veces, que los permisos los tengo aprobados claro, pero- (GD/CP_3/UE)

Però la majoria d'elles troben en l'equip de tractament el suport que no tenen fora:

El equipo excelente porque he tenido, no puedo tener queja de ninguno, de ninguno. Me han tratado todos muy bien, todos. Todos. Los que tuve cuando llegué, que ahora mismo bien bien me acuerdo de V que fue al primero que conocí, que me dijo soy tu psicólogo pero nada tuve dos visitas con él y ya no lo vi más. Hasta ahora que está está [viniendo bastante]. Ehh tuve a la I que era mi tuto mi tutora, excelente. Emmm ahora tengo, he tenido a A, excelente, ahora tengo a a E, so- excelente, eh tengo a Q, también es buenís-, es muy bueno, tengo a R, que es mi psicólogo, también es muy bueno. Estoy muy contenta. la verdad que no me puedo quejar de mi equipo, ni de los de antes ni de los de ahora. A mi me han ayudado en todo. Yyyy con las funcionarias [tampoco] (E/CP_3/U).

Els professionals son conscients de que son referents per a moltes de les dones:

O sea ha habido casos que se ha hecho un ejercicio en en una de día específicos en prisión, se ha hecho un ejercicio de di tres personas importantes en tu vida y poner nombres de profesionales que los ha conocido hace meses, que dices que sola tienes que estar para que salga el nombre de tu trabajadora social ¿no? (GD/CP_3/P)

Por tanto como profesionales, como PS en mi caso, somos también unos referents positivos para estas mujeres, la mayoría jóvenes, que ven en nosotras también un espejo y, alguien cercano que puede ayudarlas con su salud, o resolver alguna situación patológica en su vida tanto sea de salud como de entorno social que deberían mejorar (E/CP_2/PS).

Mentre que per altres, la relació és més aviat burocràtica, sense establir vincles afectius:

Entonces ahora sí que he empezado a tener las horas de tratamiento que es; instancia, cuando tienes tiempo me llamas da igual si yo ya he tenido cita con el abogado o no, si necesitas papeles tardan un montón en dártelos. Entonces no es algo que te veo y te digo: "Perdona M, necesito esto". No. Mandas una instancia, pero si te digo es un momento entras en el ordenador, lo imprimes y ya está, ya te dejo en paz no (E/CP_3/UTE).

Aquest usuari denuncia la manca d'atenció quan ets preventiva:

Si eres preventivo no tienes que hacer ninguna. Prácticamente hablan con todo el mundo porque- Me pasó en CP1 cuando llegué, que me llamaron todos: juristas, asistente social, psicóloga. Y cuando la jurista vio que era preventivo dijo bueno contigo no tengo nada de que hablar porque eras preventivo. El psicólogo sí que atiende y tal, (E/CP_3/UTE).

En algun cas, les dones immigrants busquen el suport que tenen al país en altres persones que han conegut en el transit pels penals del país d'acollida:

I4: Aquí dentro cuando una está mala pues se le lava la ropa y tal. Porque aquí es un continuo de cosas malas, si agentes policiales, si familiares fallecido. El patio parece que cayó la bomba nuclear. Pero somos muy pocas. Yo particularmente tengo un apoyo importante por parte de la terapeuta, una chica, que viene de afuera, porque la conocí en CP2, a mi no me gustan las terapias de la institución, entonces eh, tengo una chica que es T, que es una chica de afuera, que te cumple horarios. No es psicóloga, es trabajadora social (GD/CP_3/UE)

- Percepció que tenen els professionals de les usuàries

Quan les professionals es refereixen a les dones com a col·lectiu apareixen alguns dels estereotips vinculats al binarisme de gènere. Un dels professionals remarca la diferència entre homes i dones, dibuixant els primers com a primitius i simples i a les dones com a manipuladores:

Eh, és molt és molt diferent treballar amb noies que amb nois. El noi sempre és més, té resposta més immediata, és més primitiu. Les noies, hi ha de tindre molt de cuidau perquè, maquinen massa segur que molt, entre elles, fan pinya i hi ha que tindre cuidau. Però necessitats, pues bueno, en principi igual que els nois, no? A aquella edat era formació i ja està, passa que les noies sí, salvo alguna que té algun problema mental, pues som més, fan, te fan veure que t'escolten, després fan lo que vulguin, però te fan veure que t'escolten. (E/OB_1/PR)

A més de manipuladores a les dones se les considera mentideres:

No, per per motius de contractes, de que, de que menteixen, de que no diuen la veritat, de que a vegades, si tenim una relació de parella molt turmentosa, son molt manipuladores. Bueno això si. (E/OB_1/PR)

I en contraposició a la simplicitat dels homes apareix la complexitat de les dones que son percebudes com més problemàtiques que els homes

Passa que les noies són casos, tots sempre, més complicats, més Pues que los nois tenen menos problemes. Les noies tenen ara per exemple tenim un cas d'una d'una noia hòstia que és per agredir a la seva parella, eh, al final la parella va morir, tot és molt complicat, val? I bueno, són temes que i elles, los tios moltes vegades parlen i moren per la boca. Les noies són molt cuidadoses en el que diuen, tens que tindre més paciència per treure informació, sempre saben on tenen que parar i no continuar, los nois de vegades se calenten i tiren, i clar és un treball, costa més. (E/OB_1/PR)

Quan les dificultats per a la inserció laboral de les dones es reproduïxen els mateixos estereotips que troben fora de l'àmbit penitenciari en referència a la divisió del treball on les dones es responsabilitzen de la cura de les criatures:

I los nens volen a la mare i quan està malalt un, està malalt l'altre (E/OB_1/PR)

La professional de la salut reproduïx el mateix estereotip quan parla de les preocupacions que tenen homes i dones quan entren a la presó:

El hombre no viene a llorar porque no ve a sus hijos, viene por otras cosas. El hombre cuando entra en prisión está más preocupado por temas laborales, económicos, sobre el propio delito En cambio cuando la mujer entra en prisión, está preocupada por sus hijos, generalmente eh, por sus hijos, por los abuelos que ha dejado en casa, por muchas cosas a nivel familiar. En cambio el hombre no tanto, pero esto es por tema educacional, cosa que se ha de mejorar. Esto también pasa en la población general (E/CP/CP_2PS)

Com a positiu, en comparació als homes, a les dones se les descriu com més netes i amb millors hàbits laborals:

Clar, aquí t'arriba a vegades gent amb quaranta anys que no treballen mai, clar, a veure com ho fas clar, hi ha que tindre uns hàbits de ser aquí a una hora, anar net, arribar puntual, sortir a la hora, no quedar-te dormit a la feina. En això són millor les dones. (E/OB_1PR)

Mentre que parlant del compromís en l'assistència als programes i activitats del mòdul, a les dones les presenten com poc compromeses i responsables en comparació als homes que si ho son:

PR1: Pero es que hasta a veces cosas que ellas proponen. En plan “queremos haser Zumba”. Sacar- sacarnos la música no sé que... sacas el equipo, empiezan, que dices bueno donde vienen. Te vienen dos. Pero 5 minutos y ya está. Y el próximo día lo pones y no te viene nadie. Jope pero es que que rab- lo habéis pedido vosotras. Es que es eso, dices una cosa es lo que propones, pero cosas que proponen hasta ellas dices peeroo si queráis hacerlo que está pasando ¿no?

E: ¿y esto en hombres no pasa?

PR1: noo...

PR2: no tanto

PR3: noo...

PR2: son más comprometidos, se comprometen más

PR1: sí

PR2: yoo hacía, en hombres que también ¿no? es verdad que es otro perfil. Yo no llamaba ni apuntaba a veces eh. Yo sabía que a las eh 11 o alrededor de la [hora...

PR2: Pues son más responsables. (GD/CP_3/P)

Com hem vist fins ara, les dones son construïdes a partir de la comparació amb els homes. Aquesta comparació a més atorga un valor positiu a allò masculí i negatiu al femení. Aquesta comparació que desvaloritza a les dones s'estén també als i les professionals dels mòduls de dones com expressen les dones les professionals:

El otro día hablaba con una funcionaria, hasta que desprecian a las funcionarias que trabajan aquí; “Cómo puedes trabajar ahí con las mujeres”, como si fueran menos rango incluso, al trabajar en mujeres.(E/CP_3/CO).

En contraposició a la construcció que el sistema fa de les dones trobem el discurs de associacions de suport a les dones que compleixen condemna en unitats externes. Aquest discurs ens presenta a les dones com a fortes, resilients i capacitades per a recuperar els vincles pro socials:

Sí, la verdad que todas menos algunas, creo un poco más de precariedad económica, pero el resto, la verdad que mujeres muy fuertes que han hecho un buen proceso con capacidad de devolver a aportar, a forjar núcleos familiares que estaban mal pero han conseguido retomar relaciones familiares y sus nuevas, que han conseguido una inserción laboral que emocionalmente, también se han trabajado en qué está trabajando, que las alguna de ellas por las adicciones también están superadas y controladas, buenos procesos, o sea, la palabra de reinserción, para mí es muy grande y no sé si la reinserción es de, no lo sé, a veces no, pero, pero sí que hay, bueno, yo estoy viendo buenos procesos en este asunto. Las del 86.4 sí que los tienen porque realmente se lo han ganado y no merece ni estar en un buen momento. (E/UD/PR)

En la mateixa línia, una professional considera que les dones que no tenen problemes greus de seguida normalitzen la seva vida:

O estàs trucant a un lloc.. doncs clar, a elles això els desborda molt més...

I angoixa molt.

Llavors en el casos, això, que podem tenir dones, en aquest sentit, com més complexes en la seva situació, però la resta, de seguida s'espavilen i normalitzen força la tornen a reorganitzar, no? Sí, en casos amb més estructura i més normalitat. No sé si m'explico.

(E/OB_1/PR)

Una altra professional les considera resilients:

Podria estar moltíssim millor. Les dones som molt resilients de per si i ens adaptem el que hi hagi, però crec que el mòdul està deteriorat. No sé, per mi estar en una cela que no té dutxa... Perquè les dutxes son comunes encara (E/CP_3/PR)

En el següent fragment, la professional les construeix com a intenses i canviants:

La intensidad de la mujer, de la profundidad a la vez, de historias que te cuentan, de que un día piensan así y otro día de otra forma, al rato te dicen que no o te inventan una historia y luego te las desmontan, hay de todo hija. (E/UD/PR)

Altres professionals coincideixen en ressaltar la emocionalitat de les dones. Per algunes, és la major diferència que troben entre dones i homes:

Yo creo que la principal diferencia es el tema emocional, cómo ellas viven esta situación pues a lo mejor para hombres, a parte del carácter de la mujer, para hombres a lo mejor lo gestionan de otra manera y las mujeres tienen muchas necesidad de hablar, de atención ehhhh todo es un problema, todo es un drama todo es para ya! Yo creo que esta es la principal y que es lo que nos repercute a todos los profesionales, no? Que necesitan de nuestra atención deeeee de nuestro feed-back sabes? Que en hombres a lo mejor pues (..) son más independientes emocionalmente (GD/CP_3/PR)

Aquesta dependència emocional impacte en el dia a dia dels professionals que treballen al centre penitenciari en forma de pressió exercida per les dones en forma de demandes continuades:

Perquè, noves emocions son diferents, son molt més demandants, molt més possessives, hi ha una història com més, de vegades, gelos, enveges (E/OB_1/PR)

A veces quieren las cosas rápido, solucionarlo en 5 minutos. No saben esperar, no saben esforzarse no? Estamos haciendo ahora un trabajo, de este tipo no? Muchas chicas no saben respetar el turno, no saben poner en valor no? Y esto es de unos años hacia acá no? Eh bueno, ha cambiado el tipo de paciente, ha cambiado muchos hábitos de consumo de drogas, han cambiado muchísimas cosas sobre salud sexual, pero bueno no deja de ser un reflejo de la Sociedad (E/CP_2/PS)

P: Perquè he compartit moltes coses, perquè es converteix allò en un espai de confiança, no? De confiança, llavors això és maco. Hi ha molta sororitat, sabia que la M estava allà. Allò és molt maco però a nivell professional, m'ha creat el no saber molt bé el que feia, no? Perquè acabes sent una mica: com la hermana mayor, como la madre, como la, la que le voy a contar no sé que, haces de trabajadora social sin serlo, educadora sin serlo, saps? Llavors és com un comodín que està allà i llavors a mi això m'ha desubicat una mica, perquè professionalment et desubica una mica i perquè no sé, perquè suposo que si vens del col·lectiu de psicòlegs ja vens amb una formació.

E: Eines, clar.

P: Eines per saber-te protegir, però jo no ho sabia això i llavors jo em vaig entregar en cos i ànima i llavors això a mi em va consumir.(GD/CP_3/P)

entres a les 7:30 com jo, surten algunes de les dutxes amb el barnús, "hola buenos días" l'altre que recull la basura, depèn de la hora és invaït, tot i abans d'arribar al lloc de la feina. Això és una mica: un momento, no? Tenen tota l'estona la necessitat de que les atenguin i realment hi ha molta tensió. Saps? Vull dir que, no sé que més es podria fer perquè están molt ateses, de vegades jo penso que fins i tot sobre ateses. Al carrer és diferent, si tu tens un problema i el psicòleg et pot atendre, però sinó (GD/CP_3/P)

i/o xantatges emocionals:

PI: constante, o sea que una demanda es constante para cualquier cosa pero lo queee las carencias ya vienen de fuera de antes e intentan suplirlas de alguna manera aquí pues pidiendo pidiendo y intentando esa demanda de muchas maneras a las buenas y a las malas

E: por qué cómo sería a las buenas y a las males?

PI: a las buenas a las buenas es el equipo de tratamiento, estamos los de interior, vale? Y a las malas es hacer es presionar

PI: presionar, si no me haces caso me corto

PI2: el chantaje, si no me haces caso voy a hacer esto o lo otro (..) entonces a las buenas es utilizar todas las herramientas que tienen a su alcance.

PI: hay algunas con las que puedes dialogar cuando ven el conflicto y que entienden que hay un proceso hasta que la demanda (.) se ha solucionado (.) pero normalmente normalmente siempre utilizan la presión para que tu actúes de manera más inmediata. Afortunadamente

en muchos casos la interna no va a llegar a hacer lo que esta diciendo pero sabe que esto funciona porque lo ha visto (.) vale? (GD/CP_3/PI)

Tanmateix, les professionals troben que les dones son més vulnerables que els homes:

PR: a parte la mujer cuando llega a prisión acarrea muchos más traumas emocionales que el hombre, yo creo según mi experiencia (GD/CP_3/PR)

Amb les que potser no tant, és perquè venen molt amb una desestructura molt important, o sigui quan una dona ha està molt malament, estar molt pitjor que un home, en general. O és gent molt més deteriorada, o amb moltes més mancances, o amb més patiment, no? Sempre diem en els Serveis Socials que trenta dones en un mòdul esgoten molt més que (E/OB_1/P)

Sí. Más danyades. Tinc una família que no em fan ni cas, uns pares que m'han maltractat, no?, llavors, la necessitat, que per això també acaben sent mares molt joves i tenint els conflictes que tenen, de formar la idealització de formar una família, no?(E/OB_1/PR)

Aquesta vulnerabilitat es dona a molts nivells, des de la salut als estils de vida, etc:

Bueno pues, todo respeto a la salud. Son personas, eh, bueno para empezar quiero aclarar que hay muchos perfiles de mujeres no? Mujeres de todas las edades, mujeres de diferentes razas, de diferentes culturas, de diferentes maneras de vivir, de delitos, que también es importante. Quiero decir que, que muchas mujeres, para ellas, nunca, algunas no todas, no se han ocupado de su salud; han consumido drogas, han tenido contacto con enfermedades infecciosas de todo tipo, tienen su salud mental muy deteriorada, y a veces es el momento de detectar, mejorar y cuidar en el autocuidado y gestión de su salud. También añadir, que por el hecho de ser mujeres tenemos un tan por ciento de mujeres, muchas de ellas jóvenes, y madres, con un autoestima por los suelos, con una historia de violencia y maltrato y con unos hábitos muy poco saludables respecto a sus relaciones sexuales, relaciones con las drogas, y con una patología mental o por lo menos con su salud mental deteriorada. No todas evidentemente, pero hay un perfil importante de este tipo de mujeres (E/CP_2/PS)

Per patir un doble estigma quan entren a la presó i per la solitud:

Un hombre entra a prisión y como es la parte de lo externo que está socialmente aceptado él puede estar trabajando en el extranjero y los hijos están cuidados por otras mujeres, mujer, madre, hermanas lo que sea. En cambio cuando una mujer entra en prisión tiene un doble estigma y más si es consumidora. Entonces ella está en prisión, o sea los hijos ya pasan a ser cuidados por otras madres pero la madre la está castigando porque tú deberías de ser la cuidadora cuando a lo mejor el

padre también está en prisión, pero no pasa nada. Entonces cuando llegan aquí yo creo que ellas están también mucho más solas (..) que ellos. Ellos tienen más apoyo en general en la cárcel y ellas no. Entonces también tienen mucho más nec-, o sea la autoestima la tienen mucho más baja y tienen muchas más carencias y muchas es eso, se agarran a los profesionales. O sea ha habido casos que se ha hecho un ejercicio en en una de día específicos en prisión, se ha hecho un ejercicio de di tres personas importantes en tu vida y poner nombres de profesionales que los ha conocido hace meses, que dices que sola tienes que estar para que salga el nombre de tu trabajadora social ¿no? (GD/CP_3/PR)

I l'estigma quan l'estil de vida:

no quiero estigmatizar a las mujeres que están en prisión. Si que es verdad que hay un perfil concreto y más, con más precariedad social, pero hay mucha gente que no entra en prisión y tiene una precariedad en sus hábitos de salud muy, muy importante que también hace falta trabajar en la calle (E/CP_2/PS)

El fragment anterior posa de relleu la necessitat de les dones de comptar amb referents i suport mentre estan a la presó. Aquest punt és important per a totes les dones siguin immigrants o no però sovint les dones immigrades sense arrelament al nostre país senten més aquesta necessitat.

Els professionals també reproduïxen els estereotips en relació la procedència i/o l'ètnia de les dones immigrades. En aquest cas, parlant d'una jove immigrant que patia violència de gènere es fa referència al fet de tenir fills amb parelles diferents.

Determinades ètnies, clar aquesta noia amb 15 anys ja tenia un fill en tenia 5, 2 d'una primera relació de la que va quedar vídua, clar, després dius, hòstia i el dia de la llibertat la vam tenir que treure nosaltres perquè l'esperaven a fora vam tindre que demanar suport a mossos i la vam treure nosaltres, la vam portar a l'estació, els mossos ens van tallar la carretera per a que ningú sabés on anava i la vam pujar a un tren que anava a Saragossa (parlant d'una dona víctima de violència de gènere) (E/OB_1/PR)

En aquest sentit els costums d'altres cultures es qüestionen i es planteja la reflexió per assolir el canvi, en aquest cas referint-se a la prevenció de les violències de gènere de les joves immigrants:

Aquests comportaments que son ja normalitzats en la seva cultura doncs clar tu els has de canviar. Bueno no els has de canviar, es fer-lis veure (. per aquesta noia tot era home qué no lo ves? (E/OB_1/PR)

O el cas de les dones –i famílies– gitanes:

Llavors, de vegades, en furts-robatoris, també de vegades son un estil de vida familiar. Todos robamos, no? sobre tot, depèn de quin tipus de població, potser es donava més, no d'allò, però que vull dir que amb gent gitana, no? (E/OB_1/PR)

O romaneses:

que dius, pues mira, roba el padre, roba la madre i jo també, no? Com en algun tipus d'allò, de romanesos. (E/OB_1/PR)

La idea que les dones son promiscues –especialment les llatinoamericanes– i que quan comparteixen espais amb els homes els busquen, és freqüent. En una conversa informal a un CP quan vam qüestionar que les dones no poguessin ser ingressades a la infermeria del centre per no ser un espai mixta, un funcionari ens deia: Les dones son promiscues i això és problemàtic. Així mateix, parlant de les dones transsexuals, trobava problemàtic la seva presència en el mòdul de dones referint-se a un cas que va viure en que una dona va quedar embarçada de la dona transsexuals. Aquests discursos reproduïen el sistema heteronormatiu i problematitzen la possibilitat de (re)pensar un model penitenciari mixta (NC/CP_1/PI)

D'altra banda, les professionals sovint fan referència a la infantilització de les dones per part del sistema:

PR: Yo entiendo que aquí no pueden ir al médico cada vez que ellas quieran. Yo en la calle sí puedo hacerlo. Yo en un momento determinado me voy a urgencias. Pero la demanda es tal ¿vale? y estamos ahí como como peor que como si fuéramos mamás, y entonces eso no es bueno porque no las motiva. Ellas saben de “bueno yo me quedo en el patio ¿vale? Y luego tú ya vendrás”.

PR2: ¿Pues sabes dónde se nota esto? Cuando vienen otros profesionales que trabajan con hombres es como que s-, o o oooo cuando tú haces propuestas en una reunión de equipo o una junta tal que son profesionales de hombres te dicen “pero ¿dónde vais?” ¿no? Porque es como las tenemos eso, [las hemos infantilizado mucho], somos muy mamás.

PR1: Sí, las tenemos consentidas (GD/CP_3/P)

I també, troben que les dones tenen característiques pròpies de l'adolescència, la qual cosa reifica aquesta infantilització de les dones:

PR: [es que yo siempre digo que son como adolescentes. Tienen rasgos muy de adolescentes. De esta fluctuación de emociones, de esta

inmadurez, de caprichosas ¿no? Dee esta baja autoestima de es que no me escuchas, es que me mientes. Tú a lo mejor les dices, pues yo que sé “el martes a las 9 empezamos el programa” me lo invento. Y por lo que sea yo llevo más tarde porque he pinchao una rueda. Y lo empezamos el miércoles. “Es que me mentistes”. No te mentí. Yo te dije que empezaríamos el martes. Hemos empezao miércoles porque ha habido algo ¿no? Es como, Yo creo que han sufrido tantas frustraciones ¿no? quee que se agarran a eso. Eh eh son muy adolescentes, y más las toxicómanas. Esas yaa... (GD/CP_3/PR)

PR: es que son más inmaduras y más inconstantes quizás (GD/CP_3/PR)

Les professionals també fan referència a la revictimització relacionada amb la infantilització de les dones i com aquesta actitud dificulta l'empoderament:

La revictimització, que és un altra cosa que es fa molt: “¡Ay, pobrecita, pobrecita, y pobrecita! No! pobrecita nada! Lo que han de dir-li és: ¡Eh! (pica de mans) ¡Espavila! Perquè a una interna li pots dir un dia, “ay, pobrecita, que mal estás” perquè ha tingut una mala notícia, eh perquè ha tingut una pèrdua. Perquè hi ha moltes coses a nivell emocional que pot necessitar el recolzament aquell emocional. Però, el dia a dia, “Ay, es que he subido porque estoy muy cansada” “Estás muy cansada? Y llevas una hora abajo? Tira pa abajo a trabajar!” “Es que señorita usted no sabe...” “Qué me estás contando a mí si yo me he levantado a las seis de la mañana y tú a las siete de la mañana aún estás en la cama” “Ay, siempre estás igual...” “No!, has d'anar a dir-lis: “Ehh!!” (pica de mans) Espavila! (E/CP_3/CO)

En aquest sentit, especialment els professionals dels centres oberts, consideren que han reconduir les demandes de les dones per tal que elles poc a poc vagin guanyant autonomia:

perquè lo que estem buscant és l'autonomia. Té que ser capaç, eh?, ostres! lo que passa que els que tenen que buscar, o sea nosaltres, salvo casos, que són casos que tenen un tipus de patologia de tal i qual, els que tenen que buscar la feina [no soc jo. (E/OB_1/PR)

I desenvolupant l'empoderament:

Espavila! Reacciona! Per a mi, l'empoderament passa per això, per el “¡espavila!”, “¡reacciona!” “¡muévete!” “¡Haz algo con tu vida!”, vale? No el “pobrecita.. ay, mira que estas muy guapa,,” No, no, perdona, no, no és això. Per mi és un altra cosa, eh? (E/CP_3/CO)

En canvi, altres professionals també detecten, amb molta sensibilitat, l'impacte que té la presó sobre les dones i consideren que cal més acompanyament:

Para mí ha sido muy fuerte también ver cómo les molesta el ruido de la calle. De tanto tiempo encerrado realmente salir, yo creo que hace falta mucho acompañamiento en ese momento de la salida, como cuando una salida definitiva, la definitiva, ese momento. Algunas no se acuerdan ni de cómo manejar el ordenador, un móvil, coger un metro o hacer la lista de la compra con una de las que llegó. Estamos haciendo la lista de la compra, podríamos hacer que me da vergüenza lo vergüenza. Ninguna. Sienten vergüenza de decirme esas cosas que sienten, o de ir paseando y creer que las vigilan o que las van a las van a parar (E/UD/PR)

5.7.1.3 Relaciones entre les usuàries

Les dones están d'acord en afirmar que la convivencia és complicada i que el fet d'estar totes juntes sense separació per classificació genera conflictes:

Participante 5: Pero claro, estan todas en un mismo módulo aquí, en general siempre están las mujeres en un módulo.

Participante 1: Te peleas, es un gallinero.

Participante 5: Hay de todo, hay gente que lo quiere llevar bien, hay gente que no sé qué... Y eso hace que si hay problemas, no puedes separarte porque no puedes. (GD/SOB/U/UE)

A veces es difícil. Porque es como una Comunidad de vecinos, hay un poco de todo. Porque nosotros no estamos clasificados como los hombres por delito, entonces estamos todas mezcladas juntas. (E/CP_3/UTE)

Tot i així miren de tenir relacions cordials:

Participante 4: Es difícil la convivencia.

Participante 1: Sí, la convivencia no es fácil, pero porque... A ver, es eso. La gente, yo que sé. Las que llevamos mucho tiempo aquí tenemos un trato cordial con todo el mundo, por qué yo que sé, yo no me siento todos los días con esta señora a tomarme un café, pero yo la veo y la saludo, cómo esta, bien. A veces juego con ella a rummy Claro, es que es un trato cordial, normal. (GD/CP_3/U/UE)

I5: Bueno normalmente nosotras, o nos matamos o-

I4: No, no hay comunicación. A ver-

I5: Cuando me ven llorar...

E: Enseguida vienen a-

I4: Yo no ayudo a nadie, pero las 4 que conozco pues si que estoy con ellas.

I5: Hubo una, que vino de que estaba ingresada y lo que no quería era medicación-

I5: Pero la chavala en ese momento pues vio que nos acercamos.

I4: Hombre yo respeté el momento.

15: Y al final pues ya se sentó con nosotras y nos dijo; perdonarme por lo de ayer que estaba mal (GD/CP_3/U/UE)

Bien. Me llevaba bien porque me tocó estar una chica que venía de otra prisión, estuve con ella, me llevé bien, me, a mí me, me han, me han respetado mucho, yo siempre he, allí he sido la tía, a mí las presas me llamaban tía y me he llevado muy bien. Después, había una señora mayor, la señora María, yo me pegaba mucho a ella (E/OB_1/U)

Sense arribar a l'amistat:

Sí yo meyo te digo me llevo buenos recuerdos de a ver, no puedo decir de mucha gente, pero síii, me llevo. A mi me he reido mucho con muchas personas que se han ido y que están todavía aquí, pero la palabra amiga no. (E/CP_3/U).

per la manca de confiança:

tenía amigas, pero que si te descuidas te quitan las cosas y no puedes tener confianza (E/M/UE)

Algunes internes comentan que algunes dones per enveja, a vegades quan alguna está a punt de sortir de permís, la provoquen creant un conflicte per tal que perdi el permís:

Sí, pero porque ya la prima la prima de la que me pegó yo me buscó en el comedor ¿vale? Y ya eso cayó el lunes. El mismo día que me dieron a mí los permisos. Eso cayó el 27 de julio de 2020. (E/CP_3/U).

Tot i que altres han rebut el suport de les internes quan han sabut que ja sortien en llibertat:

No. Bueno, veíamos, pues que se peleaban, pero yo me apartaba. Yo, me mantuve en un sitio y el día que me dijeron que ya salía, todas las chicas vinieron a mí a abrazarme, que me fuera bien. Fin. Bien. El tiempo que estuve muy bien (E/OB_1/U)

D'aquesta forma, les internes busquen estratègies per a l'evitació dels conflictes:

Si porque yo por ejemplo estoy ahora mismo estoy a espera de permisos, y hay internas que acaban de entrar y son preventivas. Y a las preventivas les da igual todo porque yo he estado en preventivo y me daba igual todo, de hecho, hay cosas que hice de preventivo, que pagué estando penado y

E: Sí.

Y una persona preventiva le da igual, a una persona como yo que está esperando permisos si tal, está haciendo las cosas bien. Se la juega mucho, entonces tienes que estar con un punto en la boca todo el rato,

callado y que te digan lo que quieran y aguantar el tirón, porque sabes que tienes que salir (E/CP_3/UTE)

Algunes dones relaten conflictes i agressió que han viscut al mòdul i com han acabat en el mòdul especial a causa d'aquests enfrontaments:

La primera vez que subí al especial yo fue por una chica con la que vivía que fue por una tontería ¿vale? Que vivíamos juntas y me subí a la mesa para- porque yo tenía el armario digamos, a ver los dos armarios, una pared, para que me entiendas tocaba donde estaba la ventana ¿vale? Entonces yo me tuve que subir a la mesa ¿vale? Y coger una cosa de arriba. Y ella, y esta chica lo vale que era muy maniática ¿vale? No le gustaba que pusiera los pies y bueno se enfadó. Y bueno nos discutimos pam pam pam pam pam y entonces yo vi que fue, iba- estaba recogiendo sus cosas, y y veo que coge la lejía coge todo lo del chabolo cuando tu te vas de un chabolo. Diigo si eso no te lo puedes llevar porque son del chabolo. Me cogió y entonces yo cogí y pica el timbre. Entonces me acuerdo que subieron la señorita M, y la otra te mentiría. La señora M me acuerdo nos dijeron las dos al fondo de la celda. Nos cogieron, el destó, para arriba. Una tontería. Pero bueno. No se, 6 días nos cominos comimos las dos (E/CP_3/U)

Les dones son conscients de què moltes de les relacions que estableixen a presó son interessades:

Eh soy, yo soy generosa. Pero yo me estuve yo me fui dando cuenta ¿sabes? Que tanto tienes tanto vales. (E/CP_3/U).

i el que més troben a faltar és el companyerisme:

*¿Algo que cambiarías? ¿Qué le falte? ¿Qué hayas necesitado y no hayas tenido?
Compañerismo (E/CP_3/U)*

Algunes vegades s'ajuden sense esperar res a canvi, sense comerciar amb els favors:

Y la que es alérgica a las compresas, yo no tengo ese problema, ¿no?, pero hay mujeres que eran alérgicas a las compresas, que yo te las regalaba, ¿me entiendes? Yo muchas veces, yo como era de usar tãmpax, yo me guardaba compresas y cuando venía alguna compañera que no tenía, “¿que alguien te compresas?”, sí toma un paquete (E/OB_1/U)

A vegades, al veure el patiment d'una altra dona miran d'ajudar-se però no sempre és suficient:

Pues, a esta chica yo, antes de suicidarse, en un carro le puede pasar tabaco, pero no quiso aguantar más y, a que pasara a recuento y todo esto, y se quitó la vida.

Yo:::, eh, puso eso como por excusa, seguramente sería más problemas que tendría, pero yo creo que, que eso no es motivo para quitarse uno la vida, por muchos más problemas que tenga uno, ¿sabes? (E/OB_1/U)

Tot i que en ocasions mantenen el contacte un cop sortides de la presó, com és el cas d'aquesta dona immigrant gran que ajudava a les noies joves creant una xarxa de suport:

En Facebook tengo una página y la mama taleguera y sus consejos y ya no me llaman por ahí me llaman por Me llaman me llaman por whasts up mama este mama que esta (E/M/UE)

Altres dones mantenen una amistat un cop surten de la presó:

Conocidas muchas, pero amiga tengo a la amiga, con ella sigo en contacto y alguna vez vienen con la mamá de compras, vienen a visitarme o yo bajo donde ellas. Estamos en contacto siempre. Además que yo soy amiga fiel eh! Mis amigas son hasta la muerte, pa mis principios! Amigos tengo poquitos, conocidos muchos eh! (E/M/UE)

Te has llevado, me he llevado un par de días o 3, no he querido más porque a fin de cuentas, ahí son una cosa y cuando salen son otra, ¿eh? Y sí que tengo relación con una compañera mía que se ha ido a Colombia, de hecho, nos hablamos por el Whatsapp y hacíamos una videollamada. Su mujer se ha quedado allí, en CP3, porque ella está por homicidio y tiene todavía a 6 años por delante más para empezar a optar a permisos. Y bueno con ella, pues es la que más hablo ¿no? Tengo otra compañera mía en CP1 que está ahí pagando condena, que ya nos conocemos de la calle y no llevamos muy bien y tengo, le mando ropa, la voy a visitar, le pongo dinero si necesita, ¿sabes? (E/OB_1/U)

Aquesta solidaritat a vegades s'estén més enllà de la presó com en el cas de aquesta dona estrangera que va anar a viure amb una altre interna i la seva família quan va sortir de presó perquè no tenia on anar:

y me fui a vivir a casa de una de adentro con ella y con su madre, la llamo mamá! y me acogió como una hija y son los que me ayudaron 2h y media desde L. Ahora voy más de tarde en tarde, pero bueno, es que en whatsapp tenemos un grupo y estamos todo el día; y en contacto con mis hermanas, toda mi familia es de Ciudad L (E/M/UE)

També es comú que mentre compleixen la condemna desenvolupen relacions sexo-afectives amb altres dones per tal de sentir-se acompanyades. Sovint aquestes relacions es trenquen quan surten en llibertat:

Hi ha una altra cosa que també es dona a presó, no? que es el tema de l'afectivitat i demès, que elles encara que no siguin homosexuals o lesbianes sí que necessiten, les dones necessitem potser més el contacte físic, potser més veure el carinyo, el tindre algú en qui recolzar; llavors apareixen molts casos de dones que tenen la sua parella heterosexual, però aquí inicien una parella homosexual amb un altra dona, vale? Però no es tracta d'una qüestió sexual sinó d'una qüestió afectiva. Vale?(E/CP_3/CO)

Quan les dones compleixen condemna en un mòdul ubicat en un penal masculí es troben en algunes activitats o tallers, això facilita el flirteix i les relacions sexo-afectives

E: Y, y la parte de, de los centros que has estado, que son mixtos, bueno, que no son mixtos, pero que igual es un penal de hombres y que están, bueno::: como, pues como CP3, ¿no?, o CP1, ¿hay momentos en que compartís espacio, Hombres y mujeres?

Sí, en CP1 y en CP3, en los dos lados se comparte. CP3, para serte más clara, son solo los fines de semana y entre semana en la escuela.

E: ¿Y es problemático eso?

Bueno, es dónde está el trapicheo entre módulos, ¿no? El trapicheo entre módulos, el toqueteo de, conoces el hombre y la mujer, ¿no? ((ríe)). Pero también todo como complicado, no, ¿sabes? Y en CP1, en todas las actividades salimos mezcladas con hombres. Todas, todas las actividades, menos piscina. Hasta en talleres trabajamos hombres y mujeres (E/OB_1/U)

A vegades, les donen tenen el seu marit fora i a presó mantenen una relació amb una altra dona:

Pl: Incluso relaciones dentro del módulo. Hay internas que tienen su marido en el módulo 2, y entre ellas, en el patio. Y eso es una cosa, una cosa...

Pl: tan normal. Quiero decir que a nosotras no nos extraña nada que te hable con mi marido y luego va a y te comenta algo o algún problema que tiene con su novia

PR: mi novia, te dice mi novia

Pl: o mujer

PR: y conductas que a lo mejor no se habían dado antes. Yo he tenido entrevistas con chicas jovencitas que ha sido su primera entrada, y te dicen "nooo yo nunca he tenido una relación sexual, no sé qué, no sé cuantos", y a lo mejor a los meses o a los días decirte "es que me he enamorado" ¿no? "es que no me lo esperaba y me he enamorado". Yo creo que aquí es eso ¿no? es como queee de la amistad pasas a algo más, o esta necesidad de

PR: jo penso que és aquesta necessitat d'afecte que

PR: sí pero, pero de afecte y de de de pertenencia también ¿no? "es mi pareja, es mi novia" entonces es como "me protege también" ¿no? Porque aquí también se hacen estas relaciones.

PI: Sí, eh, sí buscas...

PI: alguien más fuerte, alguien...

PR: o que tenga entidades ¿no? Que no hace falta que sea fuerte

PI: No, no, entidad

PR: vamos, que tenga entidad

PI: me refiero a fuerte, no fuerteeee de pegar, que también que también (GD/CP_3/P)

Tot i que altres vegades, les dones s'identifiquen com a lesbianes i mantenen relacions llargues e inclús arriben a casar-se:

Sí, sí. De hecho, la:: la chica con la que estaba casada es colombiana. Y:: bien. He tenido varias, varias parejas, una de Panamá y otra de Colombia ((ríe)).

Pero, pero en ¿en prisiones?

En prisiones, en prisiones. Se te hace más, más llevadera la prisión, ¿no?

Pero bueno, es como yo digo, yo no vengo siendo lesbiana en prisión, yo vengo siendo lesbiana de la calle, ¿sabes? Que no hay la típica mu-, mu- chicas que entran allí:: como les faltan el cariño del hombre, pues se lían con mujeres y ahora soy lesbiana, no. No digamos soy lesbiana, no, porque tú luego cuando sales a la calle estás otra vez con un hombre, ¿sabes? Lesbiana es la que estamos desde la calle con mujeres y las que seguimos estando en prisión con mujer y, y vuelvo a salir y sigo estando (E/OB_1/U)

- Percepcions de les dones sobre el seu col·lectiu

Les dones fan ús dels estereotips i de les categories socials per tal de definir a les altres usuàries. En aquest fragment la usuària utilitza la categoria *dona empresonada*:

Claro, claro, para quitarme de al lado las presas, porque claro tú no sabes el por qué están todas esas mujeres ahí.

Claro.

¿Me entiendes? Entonces, claro, si tú es la primera vez que estás entrando y me junto con una persona que a lo mejor ella me va a meter a mí en un problema, que yo no la conozco de na, pues lo mejor que hago, me quito del medio y nada más que me juntaba con la señora María. No más que la señora María, la señora María, yo estar sentada, ella con su libro o si no se iba a costura y yo iba con ella. Con tal de no estar en el patio con las mujeres, porque no. = (...) Claro, se te hace una eternidad. Yo, yo por no ir, no iba ni a la piscina, me fui con las mujeres, yo me quedaba en mi ca-, [me quedaba (E/OB_1/U)

La percepció i els estereotips varien en funció de l'origen de les dones amb les que han conviscut a la presó, tant sigui atorgant un valor positiu quan formen part de la mateixa categoria:

No, no no. Y cuando llegan las latinas siempre lo ayudan a uno por claro no saben cuales quienes vienen voluntarios y cuales no (...) entonces siempre llegan te enseñan, te pasan cosas. Tranquila que vengo voluntaria y he traído todo lo mío (E/M/UE)

no te equivoques digo tu sabes que las gitanas somos muy legales pa' esto (E/M/UG)

o negatiu quan parlen de categories amb les que no s'identifiquen:

yo si me comí un buen tramo durmiendo que es súper pesado que no se respeta nadaaaa, que llegan las gitanas a gritar como quieren, yo trabajaba para tenía que salir a las 5 de la mañana pues yo entraba a las 11 y no dormía nada y si estaba durmiendo llegaban a cantar a gritar, o sea nada (U/M/UE)

Algunes internes són conscients del canvi que han fet gràcies a passar per la presó i s'autodefineixen posant l'accent en la millora:

Soy así, a mí siempre me dicen que tengo una mecha muy corta ((ríe)). Hay gente que tiene una mecha de metros, ¿no? la mía es de, no llega a centímetros, ¿no? La enciendes y ya "pom" Y bueno, pues eso es lo que he ido trabajando todo este tiempo, todo el autocontrol (E/OB_1/U)

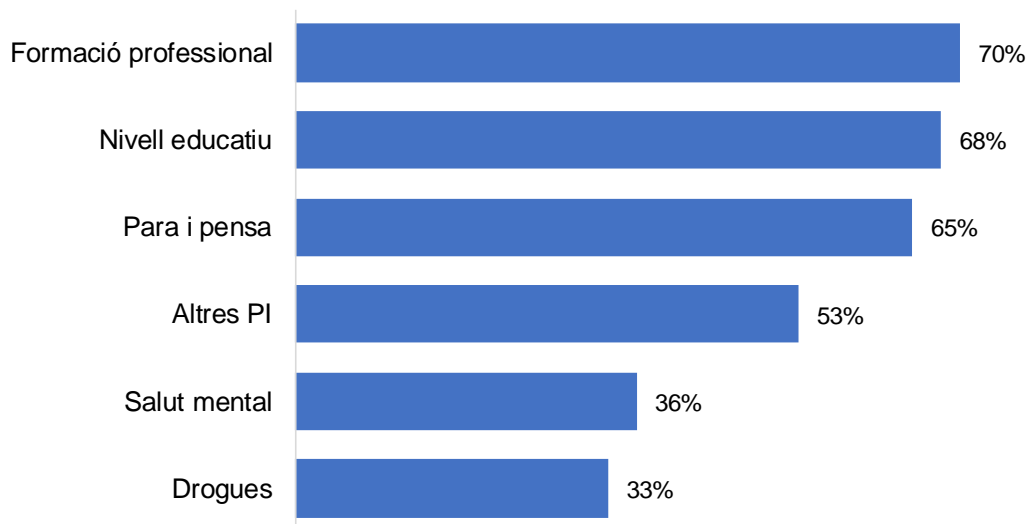
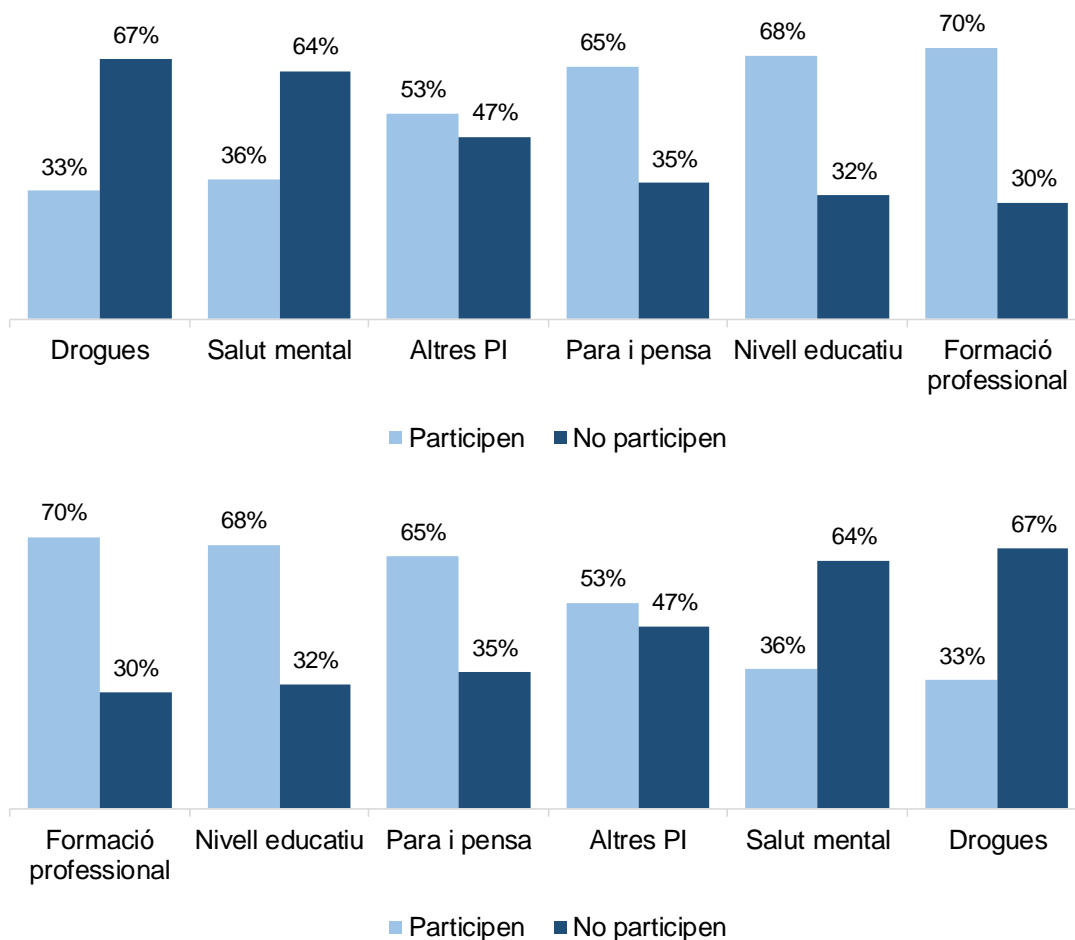
Mi madre ella ha ido viendo todos los cambios, los procesos y a los funcionarios, ella le agradecía a los funcionarios, "gracias por lo que hacéis, por mi niña, gracias, no sabéis lo alegre que me hacéis desde que ha cambiado el cien por cien y hasta su mirada". (E/OB_1/U)

5.7.6. Activitats

5.7.6.1 Programes d'intervenció, formació reglada i formació ocupacional

A continuació, presentem una taula amb el percentatge d'usuàries estrangeres que han participat en els Programes d'Intervenció que es desenvolupen en els centres penitenciaris:

Gràfic 35. Participació de les usuàries estrangeres en els programes d'intervenció i activitats formatives

El gràfic anterior mostra que el 70% de les usuàries estrangeres han participat en els programes de Formació Professional mentre que en el cas de les dones nacionals el percentatge és del 57%. Aquesta dada és coherent amb el fet que

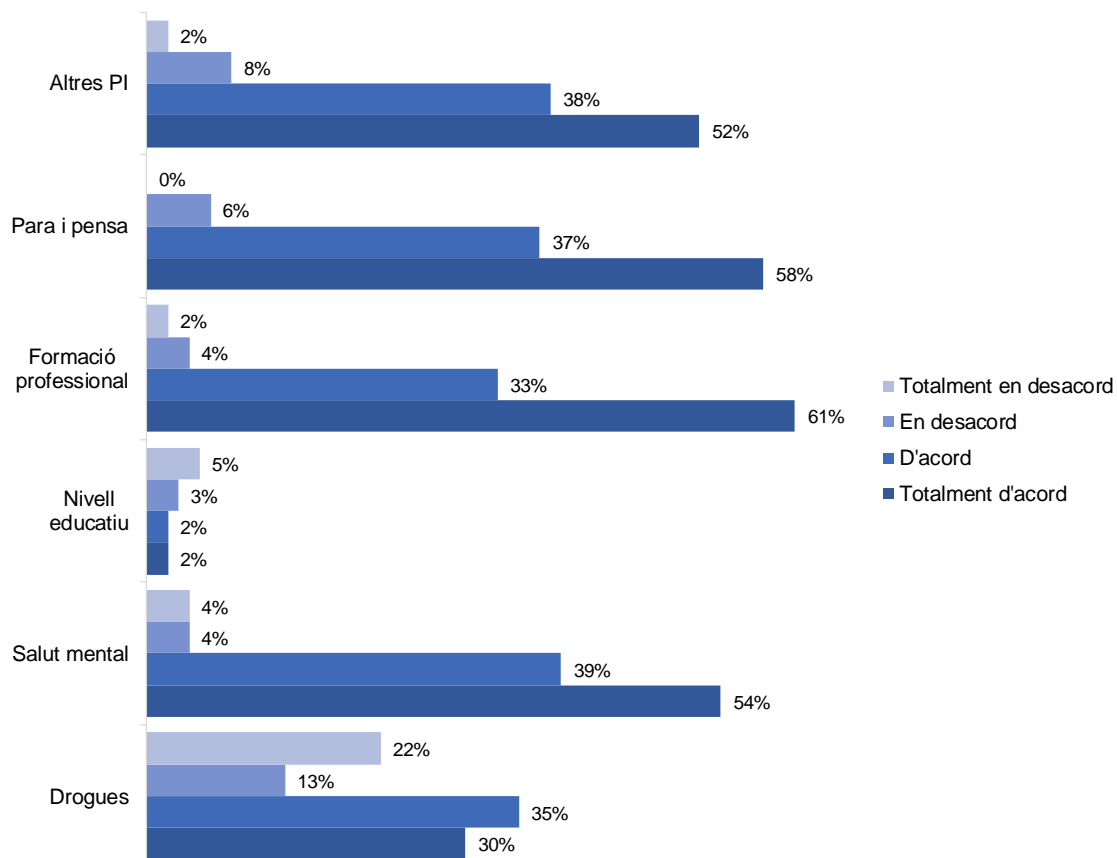
les dones estrangeres s'orienten cap a l'ocupabilitat per la manca de suport econòmic mentre compleixen condemna i per la necessitat d'accedir a destins laborals en el centre penitenciari per tal de poder enviar diners al seu país d'origen. Tanmateix, presenten un alt percentatge (68%) de participació en les accions formatives destinades a augmentar el seu nivell d'estudis, un percentatge molt proper al de les dones nacionals de la mostra que és del 65%. Tal i com hem vist en apartats anteriors les usuàries estrangeres han mostrat interès en continuar la seva formació per especialitzar-se amb l'objectiu d'accedir a feines més qualificades en concordança amb la seva titulació en el país d'origen. En la mateixa línia, mentre realitzàvem el treball de camp, una noia jove de nacionalitat russa ens va demanar assessorament per tal de decidir en quin grau universitari matricular-se per tal d'aprofitar el seu coneixement d'idiomes estrangers (domina 5 llengües) per a millorar la seva ocupabilitat en sortir en llibertat (NC/CP_3/UE).

Quan a la participació en Programes relacionats amb la salut mental, troben un percentatge inferior de les dones estrangeres (36%) en comparació amb les dones autòctones (45%). Quan al Programa *Para i Pensa*, participen el 65% de les dones estrangeres i el 56% de les nacionals. En el programa de drogues, els resultats son coherents amb el fet que les dones estrangeres presenten menys consum de substàncies que les dones nacionals, així trobem que participen el 48% de les dones nacionals i el 33% de les estrangeres.

Quan a la participació menor (33%) de les dones estrangeres es troba en els Programes de drogues, aquesta dada és coherent amb els resultats d'aquest estudi que mostren que les usuàries immigrants tenen un baix nivell de consum de substàncies tot i que majoritàriament compleixen condemna per delictes contra la salut pública. En el cas de les dones nacionals el percentatge de participació en aquests programes és superior a la de les dones estrangeres (48%).

En el gràfic següent presentem la valoració que les dones estrangeres fan de les activitats en les que han participat. Les usuàries han respost per a cada programa a la pregunta: *El programa X m'ha servit per a millorar?* Les respostes son les següents:

Gràfic 36. Valoració de les activitats formatives

Les usuàries estrangeres valoren molt positivament la formació professional rebuda: un 61% està totalment d'acord amb que els hi ha ajudat a millorar, un 33% està d'acord i només un 4% no està d'acord i un 2% està en total desacord. També es valora positivament la formació orientada a augmentar el nivell d'estudis: un 56% de les usuàries està totalment d'acord en que els hi ha estat útil per a millorar, un 38% està d'acord però un 6% està en desacord i encap dona ha dit estar en total desacord.

Destaca també la valoració altament positiva del Programa d'Intervenció *Para i Pensa* (58% totalment d'acord i 37% d'acord) amb un 6% en desacord i cap usuària ha dit estar totalment en desacord. Cal remarcar que en les entrevistes les dones quan parlen del canvi que han fet a la presó destaquen l'aprenentatge que han fet amb aquest programa tractant el control dels impulsos (NC) com s desprèn d'aquests fragments:

U: Yo hice lo que me pidieron. A mi me pidieron el programa de toxicomanía y yo iba encantada El fin- al fin- el último programa que yo hice fue vida en comunitat.

N me llamó control y me dice no S tú si quieres te apunto toxicomanía. Y digo bua encantada. Y yo me enfadaba y todo en el patio cuando me dijeron hoy no va a haber toxicomania.

E: ¿Te gustaba ir a los cursos?

U: Me encantaba]. Ese programa a mi me ha hecho emm entender tantas cosas, eh eh bueno de lo que he hecho yo, del mal- del daño que me he hecho, del daño que he hecho, todo. Todo. A mi me ha, mee ha ido muy bien, muy bien tosicomanía. (E/CP_3/U).

O els d'autocontrol entre d'altres:

Sí, pero ya te digo que todo también ha sido en base a tantos programas que hemos ido haciendo allí, que ellos nos hacen contar todo desde tu vida, desde pequeño hasta que eres grande, que es lo que quieres, que te propones, que esto, que lo otro, y entonces tú también, ya llega un momento que ya te lo has creído y te lo has mentalizado y vas a por ese sueño que quieres en tu vida (E/OB_1/U)

Els professionals reflexionen sobre l'evolució dels programes de tractament.

Des que son modulars les dones tenen més oportunitats de reenganxar-se per a participar. Abans si no podien seguir el curs quedaven excloses i la única possibilitat que tenien era apuntar-se a cursos que presentaven voluntaris/es en els diferents CP:

pero esto ha cambiado porque ellas antes, como han cambiado el tipo de programas, también ha cambiado a ver mmm el tema del tratamiento ha evolucionado, el tema de la rehabilitación ha evolucionado, y antes a lo mejor los programas pues yo que sé si tenías que hacer el toxicomanías ¿no? que es el más típico, pues a lo mejor eran como anuales como el curso escolar. Entonces si tú la cagabas, pues yo que sé tenías una discusión o lo que sea, o no ibas o tenías faltas y te echábamos, hasta lo- el próximo curso no podías empezar. Entonces ellas estaban tiradas en el patio, que se dice así ¿no? vulgarmente. Entonces cuando venían entidades de fuera, ellas sí que se acogían a estas entidades porque era gente que les prestaba atención que es lo que ellas necesitan. Qué pasa que ahora por nuestra parte ¿no? oficialmente están sobreatendidas porque han parcelado los programas entonces siempre tienes una oportunidad. Si tú la cagas este mes, el mes que viene tienes otra oportunidad.(GD/CP_3/PR).

Els professionals creuen que el canvi dels programes de tractament que abans eren anuals al model actual modular, té com a conseqüència que com ara les dones tenen més possibilitats d'accedir a aquests programes, baixi la motivació per a participar en altres activitats:

Sí. Entonces claro como ellas lo que es obligatorio lo están haciendo... claro eeh que yo haya hecho mis programas y que tú ahora vengas y me

hagas bailar o tocar las palmas o hacer pulseritas pues igual no me apetece. Igual me apetece echarme una siesta porque yo lo obligatorio ya lo tengo y saldré en mis permisos cuando me toque si todo va bien. Entonces... (GD/CP_3/PR).

Tot i així, els professionals consideren que les dones tenen menys oportunitats que els homes per accedir als recursos:

políticamente es como que... a las mujeres les-, o sea queda muy guay ¿no? que en el Twitter o tal salga que con las mujeres se hace muchas cosas ¿no?. Entonces todas las actividades las quieren hacer con mujeres. Pues eeh de todo eh, de danza, de deporte, de tal lo queremos hacer aquí. Entonces claro vienen muchos profesionales a hacer cosas aquí. Pero también políticamente somos las últimas de la lista porque hace años, antes lo hablábamos, también se iba a hacer una cárcel por y para mujeres en un pueblo aquí al lado y no se hizo porque vino una crisis económica y se dejó de hacer. Ahora se dice que se va a hacer esta. Yo lo quiero ver. Lo quiero ver. O sea... no estoy segura al 100% de que esto se vaya a hacer ¿vale? (GD/CP_3/PR).

I al mateix temps apunten el problema per a omplir els programes de tractament per la manca de motivació i a vegades –en alguns centres– pel baix nombre d'internes del centre:

Entonces, lo de los programas, sí es un problema, pero bueno ahora últimamente estamos haciendo programas con dos internas. (GD/CP_3/PR).

PR1:Emmm, cuesta más llenar una actividad, cuesta más que salga, y ellas son las primeras que en llenar una actividad que van a abandonar a los dos días, claro estamos antes. Te pido esto, y son de las primeras que

PR2:Sí, el compromiso es difícil.

PR3: Les cuesta mucho, les cuesta mucho...(GD/CP_3/PR).

PI1: Sí hay un grupo de de de internas sedentarias que que no consigues motivarlas con ningún tipo de actividad. A ver la interna que que ya seee, que se quiere movilizar ya se moviliza y ya lo ves. Acude a talleres regularmenteeee, si por ejemplo va por la mañana al taller, por la tarde probablemente irá a la escuela. Son internas que que quee quieren tener su día ocupado y entonces lo hacen de esta manera ¿no? Eh no, también supongo les ayuda a evadirsee pues de los problemas y demás, y luego tienes la, eh un grupo más reducido de de internas queee que bueno cualquier cosa que quee se propone no les motiva para nada ¿no? y a veces le dices “oye mira que...” ahora por ejemplo esta mañana que estaba la E haciendo lo del TikTok y tal ¿no? “oyee vete para allá y ponte allá a bailar”. “Que no seño que no que yo no tengo ganas”. O sea, es igual que sea baile que sea que sea

PR1: Es que ni el tema económico las motiva a veces. Hay algunas que reciben dinero de la familia y se quejan porque no sé que, porque el economato es muy caro por no sé cuanto. "Pues ponte a trabajar, es que van dos días" "Noo porque no sé que, porque solo me pagaron" "Yo no soy una china" una vez me dijo una, no me acuerdo ni del nombre. Me dice "no porque hace no sé cuantas bandejas y me cobré yo que sé tres euros al día o tal" pues, y digo pues mejor eso que nada. Y si están aquí, como niñas pequeñas o adolescentes esperando a que papá o mamá les pase la paga. Porque es que es eso. Es que no se emocionan ni con el tema económico. (GD/CP_3/P)

I per la manca de compromís:

Yo más que la motivación para mi es un tema de compromiso y de constancia. Porque ellas el primer día van a todos lados, lo que pasa que dura el primer día ¿no? Entonces eeh es algo que ¿no? Hemos probado todo. Las hemos perseguido, las hemos dejado de perseguir, las hemos llamado cada día, uu hemos llamado al programa. La realidad es esa ¿no? que uu el en el programa empezamos 15 y acabamos 5 u no 5 o 6. Mujeres que por el camino se pierden y luego hay algunas que igualmente las expulsamos nosotros, pero (GD/CP_3/P).

5.7.6.2 Altres activitats

En relació amb la manca d'espai en els mòduls femenins, algunes dones manifesten la desigualtat en comparació amb els homes quan a l'accés a les activitats i que aquestes siguin significatives per a elles:

O sea, cada persona es un mundo, entonces yo hago deporte, a mí me falta deporte, me faltan de raquetas, me falta mi pin pong, yo normalmente hago. Yo camino muchísimo, aquí no puedo caminar, le he dado vueltas a ese patio minúsculo y ya estoy mareada. No tenemos como dicen, ni verde, ni árboles ni nada. El otro tema quería comentar porque solo se me va a olvidar es que tenemos un huerto, que muerto de la risa. Se comento que podemos hacer un huerto ecológico, que podemos estar entretenida. Podemos poner verde, podemos plantar plantas, podemos plantar frutos, podemos plantar hortalizas, como actividad que ahí tiene cuidado, no todos los días estar entretenida y luego soltar una recompensa que también podemos poder comer más saludable de lo que nosotros cultivamos. Tampoco nos deja, pues no lo sé. (GD/CP_5/U/UE).

La possibilitat de participar en activitats atractives per a les dones té un valor quan a ajudar a *passar el temps més ràpid*, la qual cosa no és menor donat afavoreix la salut mental de les internes:

Pero si se le pasa muy rápido, aparte, a mí me gusta mucho la peluquería, entonces también los fines de semana yo estoy peinando y se me pasa volando...

Monitor/a

¿Peinando al resto de las compañeras?

Participante

Si, peinando al resto de las compañeras, gracias a Dios me gusta bastante (...)

También estoy apuntada informática al lado de la ESO cuando me apunté hace dos semanas a deporte y tardan una semana en darte el OK, entonces empecé esta semana a ir a deporte y que son 4 horas a la semana o bueno, son cuatro veces cuatro veces a la semana y nada, y esta semana he comenzado a ir y bueno, entre inglés y el tiempo que tengo libre me voy a la biblioteca, pintar y pasando el rato (GD/CP_5/U/UE).

En alguns centres, com SOB, la manca d'activitats és molt evident i això fa que les dones se sentin malament, fins i tot algunes prefereixen quedar-se a altres centres en regim ordinari perquè allà poden fer activitats:

I4: A mí me preocupa mucho porque, por ejemplo, yo ya me aseguré que iba a la biblioteca, o sea eso lo tengo asegurado. Pero me preocupa estar en la "UMS" el tiempo que vaya a estar y no tener ninguna actividad, yo me voy a volver loca (...) Está bien, yo me puse a trabajar por 100€ para hacer algo, por ir al Taller para ganar 100€, no me importa. Pero, ¿Qué hago en la "UMS"? Yo viví en la UMS 5 días y pensé que me volvía loca.

(GD/CP_3/UE)

Les dones de la SOB consideren que podrien treure més profit d'alguns recursos que tenen al centre però que no? s'utilitzen:

Participante 1: No viene el colegio, es verdad, el año pasado sí que había. Pero ya no viene la escuela.

Participante 3: No hay curso de formación, que podríamos aprovechar en tanto tiempo, hay máquina de coser.

Participante 1: Que están muertas del asco. No nos dejan, pero ya no un monitor, se supone que nosotras estando aquí tenemos la confianza, por decirlo de alguna manera, de poder salir a la calle, de poder autogestionarnos y no podemos estar, porque la biblioteca ya has visto, ya no hay bibliotecaria, esto se gestiona solo. ¿Y no podemos gestionar nosotras lo de costura? O yo que sé, taller plástica, que nos proporcionan material y nosotras nos apañamos. Que nosotras somos...
(GD/SOB/U/UE).

En relació a les activitats organitzades pels centres, les dones consideren que son discriminades en tant que tot i estar complint condemna en un penal masculí, el centre no és mixta. En aquest fragment, queda palesa la

diferenciació dels espais atenent al binarisme de gènere i amb una mirada heteronormativa:

*El tema del programa de actividades, nos traen los papeles y luego, no, no, es que van chicos, entonces, haber, perdona, entonces pa qué nos traen los papeles para apuntarnos?. Han hecho una salida programada, para salir a correr, sólo para hombres, mujeres no?
Pero explica el por qué, porqué? no se pueden tocar, no se puede tener contacto físico, no han prohibido tener actividades nosotros con los chicos, porque muchas veces se empiezan a besuquear (GD/CP5U)
Pero es que hasta a veces cosas que ellas proponen. En plan "queremos haser Zumba". Sacar- sacarnos la música no sé qué sacas el equipo, empiezan, que dices bueno donde vienen. Te vienen dos. Pero 5 minutos y ya está. Y el próximo día lo pones y no te viene nadie. Jope pero es que que rab- lo habéis pedido vosotras. Es que es eso, dices una cosa es lo que propones, pero cosas que proponen hasta ellas dices peerooo si queráis hacerlo que está pasando ¿no? (GD/CP_3/P)*

La satisfacció amb l'oferta d'activitats varia d'un centre a un altre com hem vist al gràfic 36, en el CP3 les dones estan satisfetes amb les activitats:

*I9: A mi me gusta estar ocupada y de todo.
I10: Sí. Para lo que tienes de necesidades pues...
I4: Cada una...
I9: Que si costura, manualidades...
E: Hay variedad. (GD/CP_3/U/UE)*

I4: A ver, a mí, des del momento en que me levanto y en el que me acuesto, cuales son mis actividades y porque las elegí. (GD/CP_3/UE)

Aquestes valoracions contrasten amb les percepcions dels professionals que remarquen la manca de motivació i compromís de les dones la qual cosa dificulta el mantenir les activitats als mòduls per manca d'assistència. Aquesta contradicció en les percepcions poden venir motivades pel fet que les dones que han participat en els grups de discussió ho han fet voluntàriament i, segons diuen les professionals, son les usuàries més actives i compromeses. Cal dir que pel grup de discussió CP3 teníem un llistat de 16 dones participants, de les quals finalment només van venir 6 i 3 van abandonar el grup abans de que finalitzes l'activitat (NC/CP_3).

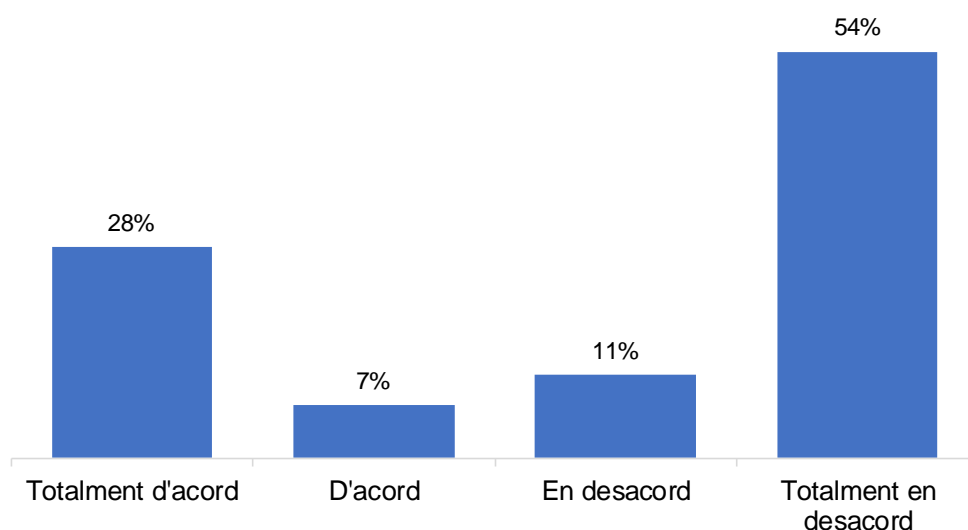
5.8. La llibertat

5.8.1. Projectes de vida

5.8.1.1. Projecte migratori i Extradició.

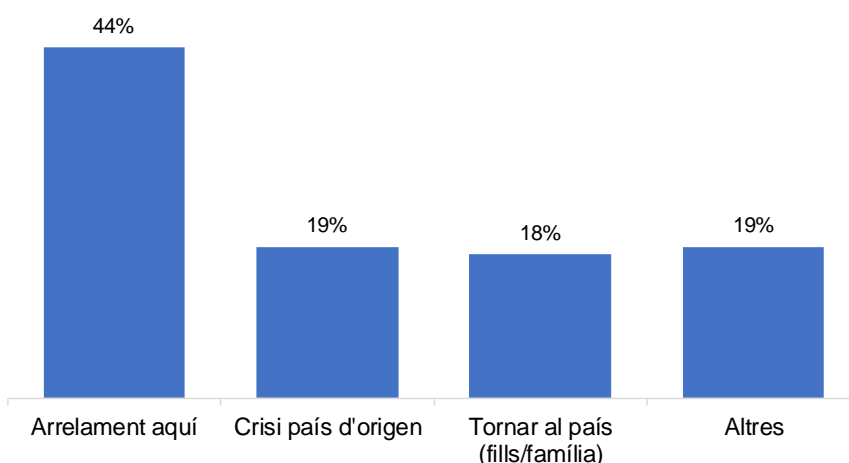
Quan al projecte de vida de futur de les dones estrangeres, el 54 % es mostra totalment en desacord amb la mesura D'expulsió..

Gràfic 37. Acord amb la mesura d'extradició per part de les dones estrangeres

Els principals motius que exposen les dones per a mantenir-se en el nostre país un cop surtin en llibertat, tenen a veure amb l'arrelament al nostre país, que com hem vist en l'apartat *Projecte migratori*, es relaciona principalment amb els vincles familiars i les dificultats que troben en els seus països d'origen.

Gràfic 38. Decisió de quedar-se al nostre país o de marxar al país d'origen

Així, el 44% de les usuàries estregeres de la mostra es volen quedar aquí perquè ja han fet la seva vida aquí (família, fills/es) com també expresen en els seus relats:

Bueno mi mama: No. Mi mama es quien casi siempre lo lleva y yo la que lo recojo (E/M/UE)

a vegades ja han aconseguit la nacionalitat espanyola:

Mi abuela, tienes la nacionalidad, mi madre tiene la nacionalidad, todos a mí me la deniegan por los antecedentes (E/M/UE)

O bé les filles son nascudes al nostre país:

*porque porque mi mi esposo (.) ya era de Mataró (.)
AAAh vale
vale? Y mis hijas y mis hijas nacieron en Mataró (E/M/UE)*

el 19% no vol tornar per les condicions de vida de al seu país (crisis, estil de vida o amenaces i/o deutes) i a vegades les expectatives del que es trobarien al tornar son tan dolentes:

*En mi país no estaria segura (Q_UE)
Mi país està en crisis por la dictadura (Q_UE)
Huí de Chile y no puedo volver (Q_UE)
Tengo miedo de volver a Brasil (Q_UE)*

que prefereixen estar aquí encara que no tinguin res:

“Ahora la trabajadora me dice te entiendo porque no te querías ir. Ellos no entendían porque me quedaba aquí sola que no tenía nadie conocido, que estaba en la calle, por qué me quedaba aquí? Y decía pues es que no me puedo ir pa llí! No me da la gana! Que yo aquí no tenía nada, ni casa ni nadie! Que al principio me pegaba desde las 8 a las 10 de la noche pateando la ciudad. Que al final les dije: estáis haciendo conmigo una barbaridad, que me impulsáis a hacer cosas que yo no quiero, conmigo no es justo lo que estáis haciendo que yo no soy de aquí, que no conozco a nadie! Entonces me apunté al huerto que tenían ellos, me apunté al albergue para ayudar a los indigentes para pasar el rato, iba pues mis horas al albergue, - se les daba de merendar, se les lavaba la ropa, les guardabas el equipaje a los que estaban en la calle- y tres días al huerto (E/M/UE).

i un 19% es vol quedar per altres raons:

*Me acusan de algo que no hice (Q_UE)
No quiero volver ni a la calle ni con mi familia (Q_UE)*

Això fa un total d'un 82% de les dones que volen quedar-se aquí, enfront el 18% de les usuàries que volen tornar al seu país per a retrobar-se amb els fills i la família

Ya tengo una vida aquí hecha con mis hijos (Q_UE)

Els professionals coincideixen en la idea que gran part de les dones que no tenen una sentència que incorpori expulsió decideixen quedar-se en el país:

millor dit aquelles (extradicions) que tramitem, generalment és perquè ja van lligades a la sentència, després hi ha alguns casos que no, que diu no no yo me voy a mi país y ya està, vale? (E/CP_3/CP)

La que están regulares, pues sí que quieren ir a visitar, pero quieren volver bien, pero la mayoría no quieren volver. Al menos sólo como visita (E/U/DP)

Tot i que a vegades no és tan fàcil expulsar-les perquè els seus països d'origen no l'accepten:

Es a partir del tercer grau, quan tenen tercer grau poden fer tercer grau o condicional al seu país d'origen. On tenim els problemes? Que hi ha determinats països que no les accepten

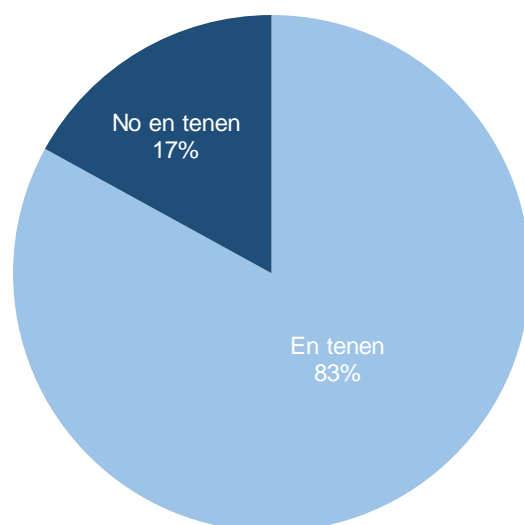
J: però és opcional?

C: és opcional (.) Bueno, és opcional, cuidado, és opcional sempre i quan la sentència no reconegui ja directament eee en la mateixa sentència l'expulsió (...) la majoria de les sentències van amb (...) expulsio (E/CP_3/CO)

5.8.1.2. Projecte de futur

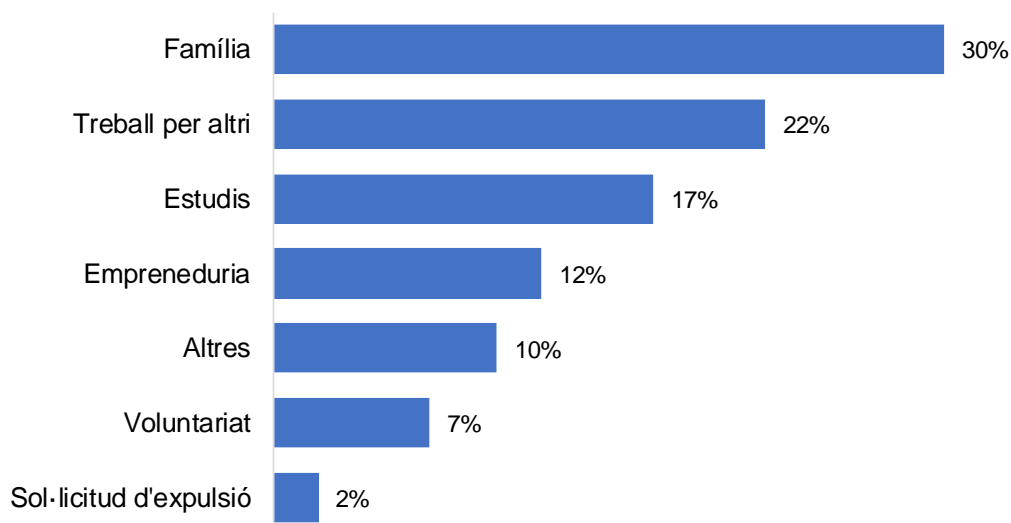
Els hi hem preguntat a les usuàries estrangeres si tenen plans de futur per a quan surtin en llibertat. Tal i com mostra la gràfica, el 83% de les dones tenen plans de futur i només un 17% diu no comptar amb cap planificació per a quan assoleixi la llibertat.

Gràfic 39. Projecte de futur

Quan aprofundim en els plans de futur que han dissenyat trobem que en un 34% dels casos està vinculat a un projecte laboral (22% empenedoria –muntar un centre d'estètica, una perruqueria, un bar, entre d'altres– i un 12% treballar per compte aliè), un 30% fa referència a viure en família mentre estudia (17%) i/o treballa, un 7% de les dones volen participar com a voluntàries o en tasques solidaries per ajudar a altres dones que passin per l'experiència de l'empresonament, només un 2% (que es correspon a una única usuària) ha sol·licitat l'expulsió del país i un 10% tenen altres projectes com renovar la documentació per a poder treballar, viure una vida feliç o construir una nova vida.

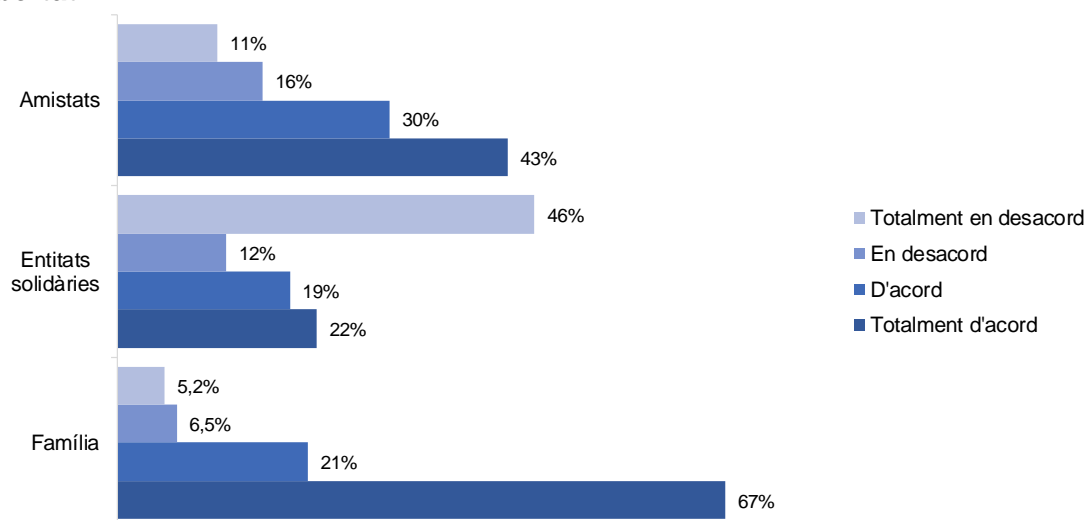
Gràfic 40. Concreció dels plans de futur de les dones estrangeres

5.8.1.3. Expectatives de suport quan surtin en llibertat

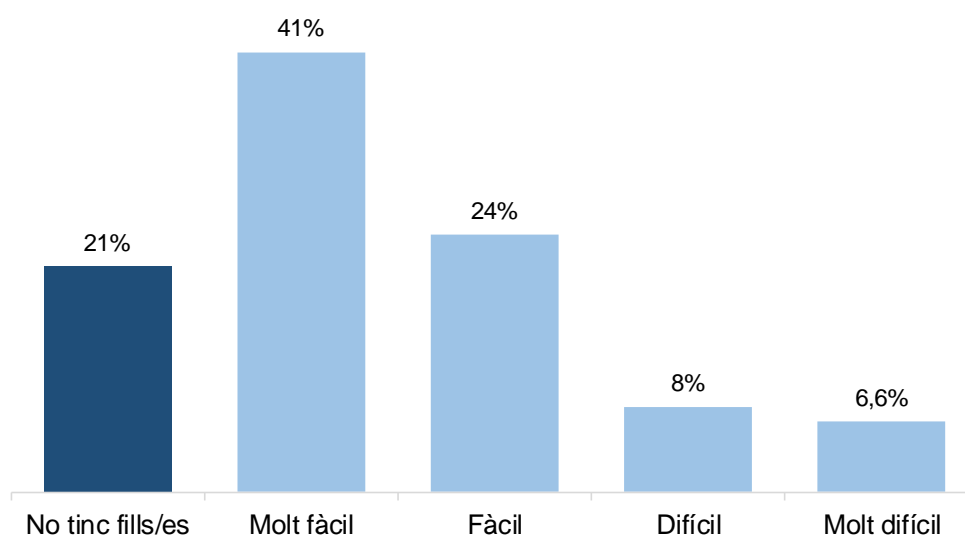
Quan a les expectatives de rebre suport per tal de poder fer realitat els seus plans de futur les dones han respost majoritàriament que compten amb el suport de la família (67% totalment d'acord i 21% d'acord), seguit de les amistats (43% totalment d'acord i un 30% d'acord) mentre que un 22% està totalment d'acord en sol·licitar ajuda a entitats solidàries i un 19% està d'acord.

Gràfic 41. Expectatives de les dones estrangeres de rebre suport en sortir en llibertat

Quan a l'expectativa de recuperar la relació amb els fills i filles, les expectatives son positives com mostra la imatge:

Gràfic 42. Expectatives sobre la probabilitat de recuperar la relació amb els fills i filles

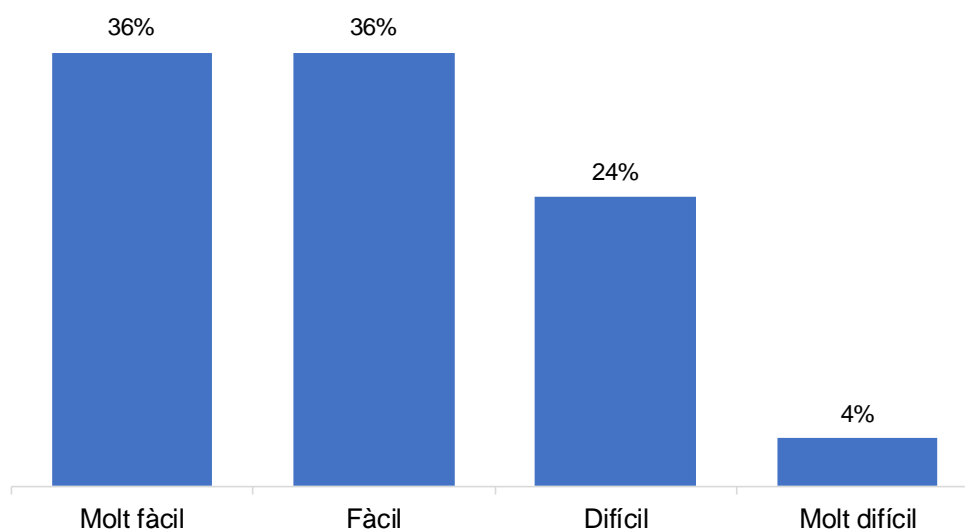
En efecte, el 41% de les dones estrangeres creu que serà molt fàcil recuperar la relació i un 24% considera que serà fàcil. Mentre que un 8% de les dones creu que serà difícil o molt difícil (6,6%). Les principals dificultats que troben les dones per a recuperar la relació amb els fills son les següents:

Estan con su padre y estoy divorciada (Q_UE)
Fallecieron (Q_UE)
Llevo mucho tiempo lejos de ellos (Q_UE)
Estan en mi país (Q_UE)

5.8.1.4. Expectatives de ser socialment acceptades quan surtin en llibertat

Quan a les expectatives de ser acceptades socialment, novament les respostes son positives. Un 36% creu que és molt fàcil que siguin acceptades i un 36% creu que és fàcil. Un 24% creu que pot ser difícil i un 4% molt difícil. Aquestes dades van en contra de les teories de l'etiquetament dels investigadors Mead i Tannembaum que destaquen com a conseqüència de l'empresonament l'estigmatització social (Becker, 1963).

Gràfic 43. Expectatives sobre ser acceptada socialment quan surti en llibertat

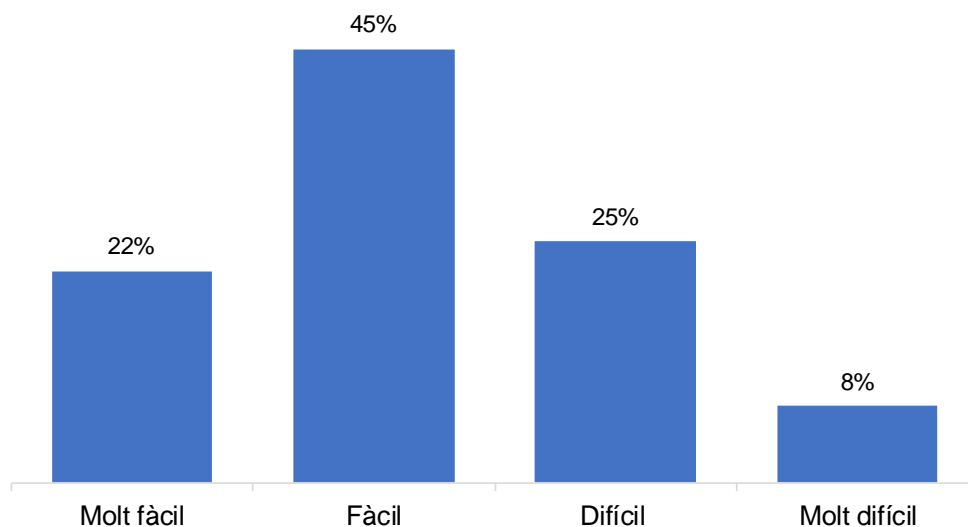
Tot i que les dones no semblen massa preocupades per aquesta possibilitat si que apareix en els seves narracions la voluntat de no dir o amagar el fet que han estat –o estan– complint condemna:

creo que el tema laboral también, o sea, tengo que estar escondiendo la pulsera telemática para que mi jefa no se dé cuenta que llevo una pulsera telemática porque no sabe nada. Si se dan cuenta, evidentemente yo creo, qué me echarían, porque independientemente que yo les cuente la verdad, ya está en su favor de que se lo crea o no, de que he estafado. Yo le puedo decir, he estafado, pero ella se puede creer que yo he asesinado, por ejemplo, ¿sabes? Entonces, lo más probable es que me echen a la calle, pero, corro el riesgo de que si me echan a la calle me hacen venir aquí a dormir. Entonces es como un pez que se muerde la cola. Yo creo que, si pierdo esa oportunidad laboral, realmente no es por un motivo mío que yo haya hecho (E/OB_1/U).

5.8.1.5 Expectatives de mantenir-se econòmicament en llibertat

Novament les expectatives de les usuàries estrangeres son positives, el 22% d'elles consideren que és molt fàcil que puguin mantenir-se econòmicament i el 45% que és fàcil. Només el 8% considera que és molt difícil i el 25% que serà difícil.

Gràfic 44. Expectatives sobre mantenir-se econòmicament quan surtin en llibertat

Cal destacar que, en els seus relats, les usuàries que han accedit ràpidament al tercer grau tenen millors expectatives:

Igual, porque yo ya salí en libertaaaad de tercer grado yyyy nada todo se sigue igual, trabajando, la familia, la casa y todo igual (E/M/UE).

Tot i així, cal remarcar que malgrat l'alt percentatge d'usuàries estrangeres (76%) presenta un baix risc de reincidència, el percentatge de dones

estrangeres classificades en tercer grau és inferior (42,4%) com es desprèn de les taules següents:

Taula 8. Percentatge de dones i homes amb risc baix de reincidència general

	Penats		
	N	Avaluats	%
Dones	256	377	67,9%
Estrangeres	90	118	76,3%
Espanyoles	166	259	64,1%
Homes	3.218	5.629	57,2%
Estrangers	1.520	2.570	59,1%
Espanyols	1.698	3.059	55,5%

Taula 9. Percentatge de dones classificades en 3r grau respecte al total de classificades

	3r grau / classificades
Estrangeres	42,2%
Espanyoles	41,7%

Les dones que han respost que pot ser difícil molt difícil mantenir-se econòmicament, destaquen els obstacles següents que creuen que poden trobar:

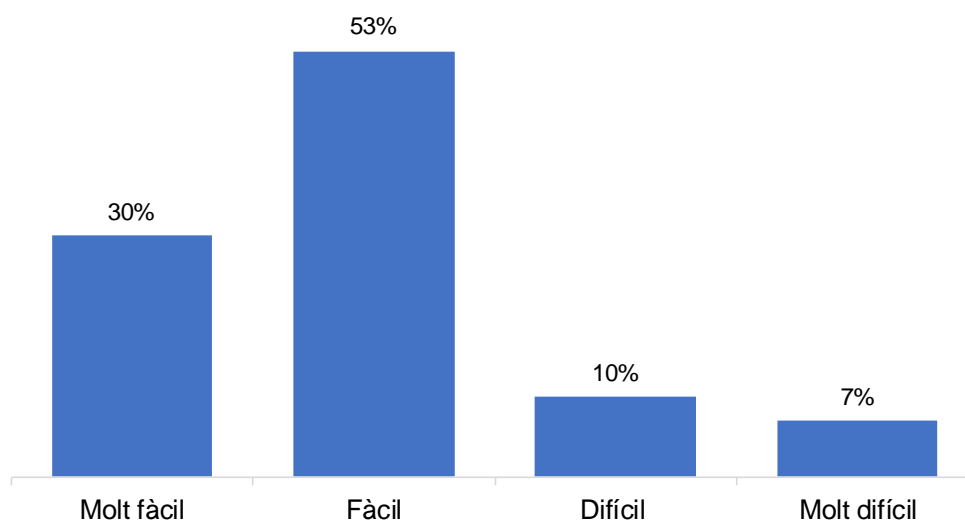
- La Sociedad te condena (Q_UE)*
- Para muchos Trabajos piden antecedentes penales (Q_UE)*
- Me va a costar recuperar todos mis trabajos o generar Nuevos (Q_UE)*
- No tengo documentación (Q_UE)*
- Si no renuevo papeles no puedo trabajar (Q_UE)*
- Estoy en situación irregular (Q_UE)*

Totes les dificultats a les que fan referència tenen a veure amb la necessitat de renovar la documentació que les acrediti com a ciutadanes de ple dret per tal d'accedir a un treball legal i al fet que tenir antecedents penals pot ser objecte de estigmatització i discriminació. Cal destacar que els comentaris de les dones en el qüestionari i els relats en les entrevistes i grups de discussió no són tan optimistes en referència a la possibilitat de ser estigmatitzades pel fet d'haver estat empresonades. Probablement perquè la pregunta és general: *¿Es fácil o difícil que vostè sigui socialment acceptada después d'haver estat a la presó?* y poden respondre pensant en els veïns, amistats, etc. de qui sí que reben suport.

5.8.1.6 Expectatives de tenir bona salut quan surti en llibertat

Hem vist en l'apartat *Salut física i mental* que algunes de les usuàries estrangeres presenten problemes de salut crònics i que tenen la percepció d'haver empitjorat la seva salut durant l'empresonament. En aquest apartat explorem les expectatives quan a la seva salut un cop surtin en llibertat. Tal i com es desprèn de la gràfica, les dones estrangeres creuen que tenir bona salut vivint en llibertat serà molt fàcil (30%) o fàcil (53%). Només un 10% de les respostes fan referència a que pot ser difícil i un 7% ho troba molt difícil.

Gràfic 45. Expectatives sobre tenir bona salut quan surtin en llibertat

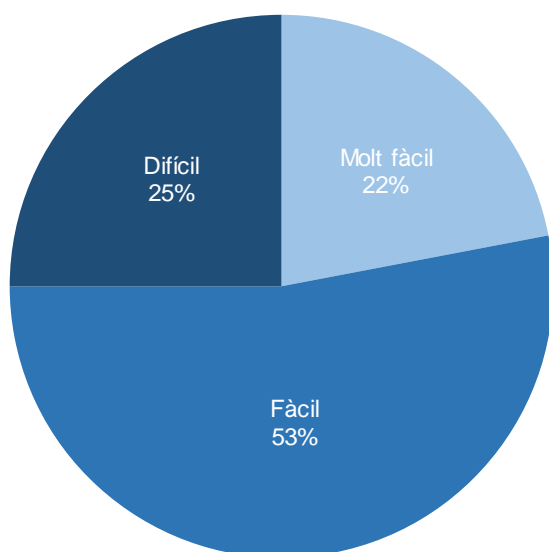

5.8.1.7. Expectatives tenir feina quan surti en llibertat

En aquest cas, hem preguntat a les dones *¿És fàcil o difícil que vostè tingui o mantingui una feina al sortir en llibertat definitiva?* Les respostes de les usuàries son les següents: un 53% considera que serà fàcil, un 22% que serà molt fàcil, un 25% ho veu difícil.

La percepció de la dificultat de trobar feina es relaciona, com en el cas de la pregunta referent a la possibilitat de mantenir-se econòmicament, amb la situació administrativa irregular i la manca de documentació per no poder renovar-la fins superar els 5 anys per a que s'eliminin els antecedents penals.

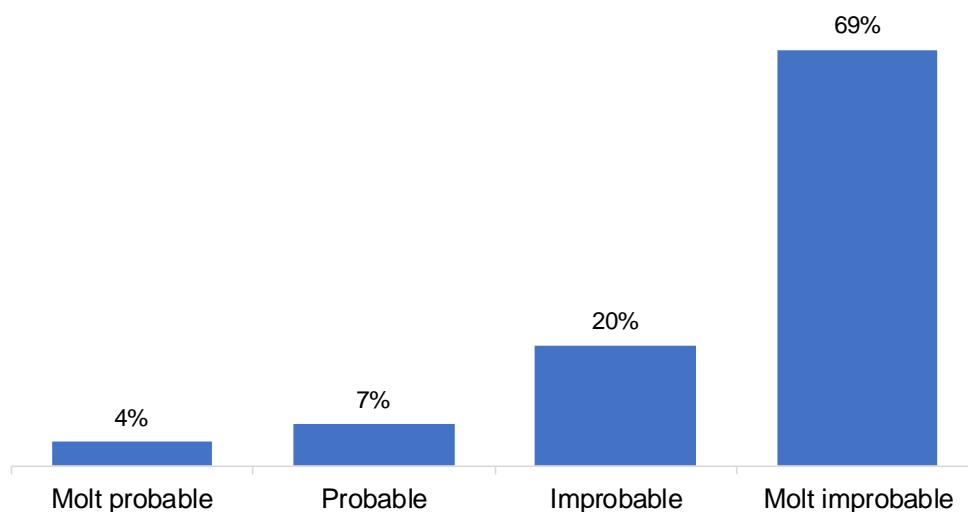
Gràfic 46. Percepció de la dificultat de trobar feina per part de les dones estrangeres

5.8.1.8. Expectatives de consumir drogues quan surti en llibertat

Quan a la probabilitat de que les dones estrangeres consumeixin quan surtin en llibertat, els resultats mostren que és altament improbable. En efecte, el 69% responen que és molt improbable i el 20% manifesten que és improbable. Només el 4% ho veu molt probable i el 7% probable. Aquestes dades van en la línia dels resultats obtinguts quan el consum en el moment de l'ingrés a la presó que mostrava que les dones estrangeres consumeixen menys que les autòctones (47%).

Gràfic 47. Probabilitat de consumir drogues quan surtin en llibertat

Quan als arguments per a reforçar el fet que és molt improbable que consumeixin responen el següent:

Las drogas no forman parte de mi vida (Q_UE)
No consumo nada (Q_UE)
No he consumido nunca (Q_UE)
No me gustan las drogas (Q_UE)
No tengo adicciones (Q_UE)

Mentre que les que han consumit o segueixen consumint responen:

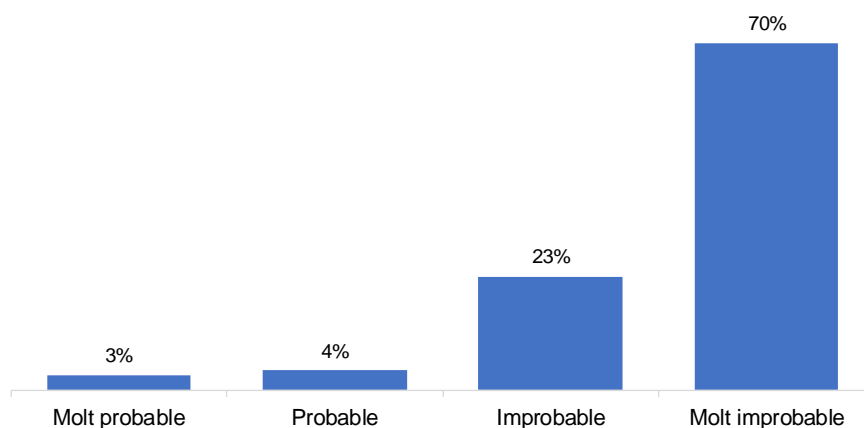
Nunca se puede saber, siempre tendremos eso dormido (Q_UE)
Me gusta consumir cannabis (Q_UE)
Buscaré apoyo para seguir limpia (Q_UE)
Lo voy a intentar (no consumir) (Q_UE)
Llevo 5 años sin consumir y ahora estoy bien (Q_UE)

Per tant les respostes van en la línia de no recaure en el consum de substàncies o limitar l'ús de les drogues per exemple només consumint cànnabis.

5.8.1.9. Expectatives de tornar a delinquir quan surti en llibertat

Quan a la probabilitat de tornar a delinquir, les dones estrangeres manifesten no voler reincidir tal com mostren les dades recollides en la gràfica següent:

Gràfic 48. Probabilitat de tornar a delinquir

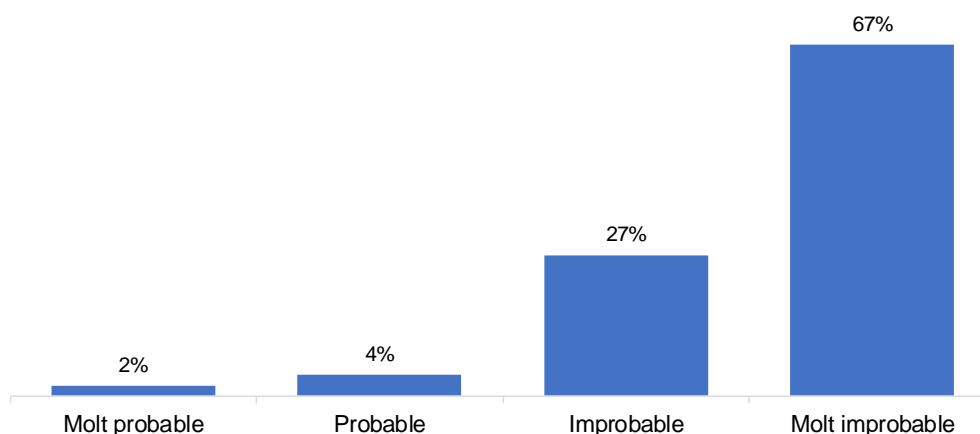
El 70% de les usuàries estrangeres veuen molt improbable el tornar a delinquir i el 23% improbable. Quan a les raons d'aquesta expectativa, les dones estrangeres responen el següent:

Por decisión propia, por valorar la experiencia vivida (Q_UE)
He aprendido mucho (Q_UE)
He aprendido mucho y quiero hacer las cosas bien (Q_UE)
No lo necesito (Q_UE)
No quiero volver a prisión (Q_UE)
No suelo delinquir (Q_UE)
No soy de conflictos (Q_UE)

5.8.1.10. Expectatives de tornar a ingressar a la presó

Quan a la pregunta sobre la probabilitat, percebuda de tornar a ingressar a la presó, les dones estrangeres majoritàriament ho veuen molt improbable (67%). Tanmateix, un 27% de les dones estrangeres ho veuen improbable i només un 4% ho veu probable, i un 2% molt probable. Aquestes dades son coherents amb les respostes a la pregunta sobre la probabilitat de tornar a delinquir que hem vist en l'apartat anterior.

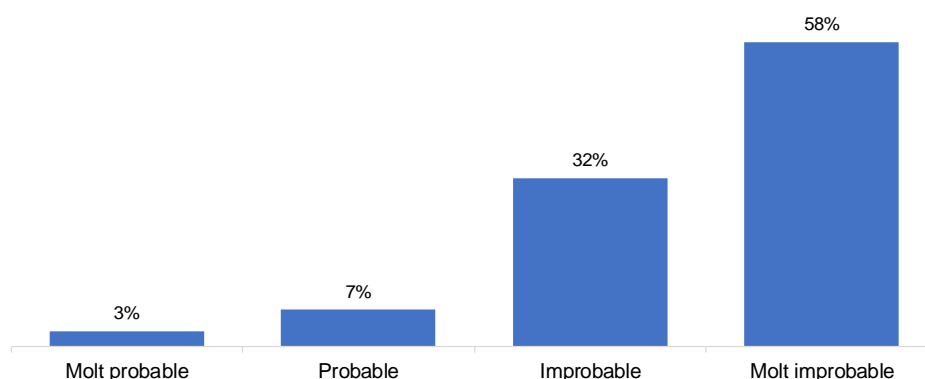
Gràfic 49. Probabilitat percebuda de tornar a ingressar a la presó

5.8.1.11. Expectatives de rebre violència per part de les persones amb qui vagi a viure quan surti en llibertat

Quan a les expectatives de rebre algun tipus de violència per part de les persones amb qui conviurà en sortir de la presó, les dones estrangeres majoritàriament troben molt improbable patir violència (58%), improbable en un 32% i només un 7% de les dones ho veu probable i un 3% molt probable.

Gràfic 50. Probabilitat de patir violència per part de les persones amb qui conviurà en sortir en llibertat

Quan a què motiva aquestes expectatives les dones responen:

- Decidí alejarme de quien me agredia (Q_UE)*
- No aguantaria de nuevo (Q_UE)*
- No lo permitiría (Q_UE)*
- No pasaría en mi familia (Q_UE)*
- Estoy sola en España (Q_UE)*
- MI hermana me adora (Q_UE)*
- Nunca me ha ocurrido (Q_UE)*

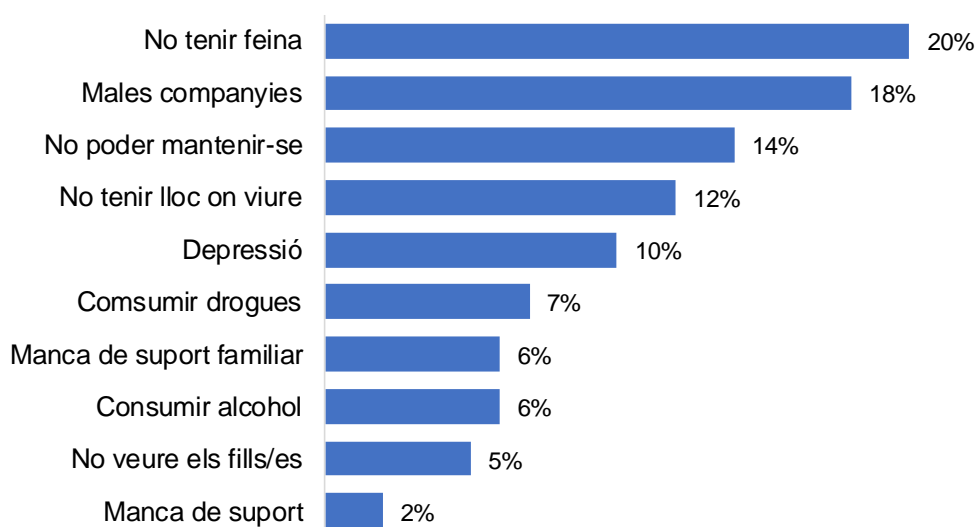
Mentre que les dones que pensen que pot passar diuen:

- Por mi exmarido, él me maltraba y es posible que vuelva a ocurrir si me vé con otro (Q_UE)*
- Vivía con un viejo abusón (Q_UE)*

5.8.1.12. Expectatives sobre successos que podria viure en llibertat

Les dones immigrants vinculen els aspectes recollits a la taula següent amb la possibilitat de tornar a la presó. Destaquen els percentatges relacionats amb la manca de feina (20%), no poder mantenir-se (14%), no tenir un espai per viure (12%) i ajuntar-se amb *males companyies* com a factors que les poden abocar a delinquir novament.

Gràfic 51. Situacions que els hi poden succeir a les dones que poden comportar el reingrés a presó

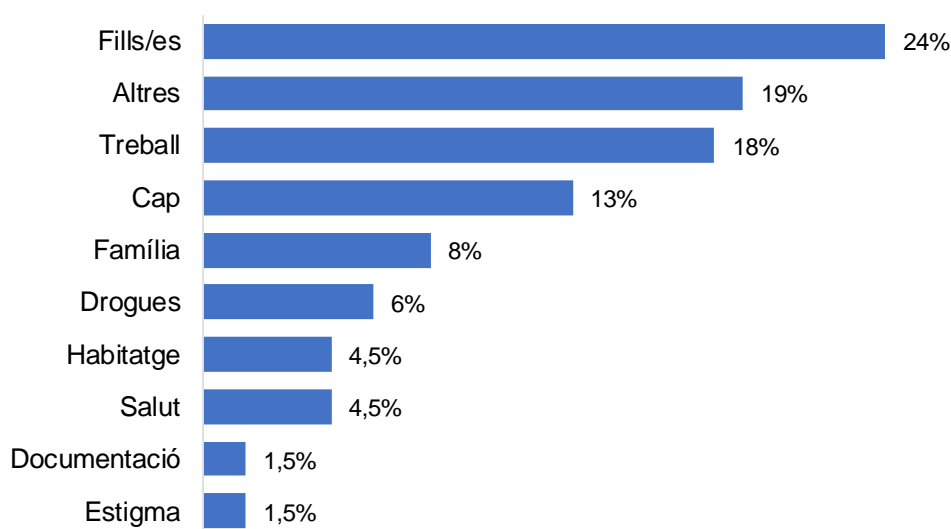

Les dones estrangeres fan referència al suport mental i la salut mental com a factors protectors per tal de no reingressar a la presó. Es recomana tenir presents aquests factors tant durant l'empresonament com en el moment de la sortida per a reforçar la reinserció social. Per exemple, fomentar les accions que facilitin el manteniment dels vincles de les usuàries amb l'exterior (re)pensant la pràctica d'utilitzar les comunicacions com a reforç positiu i/o com a càstig quan es retiren, tenint en compte la seva importància per a la reinserció social d'aquest col·lectiu. Oferir durant i després de l'empresonament atenció a la salut mental de les usuàries.

5.8.1.13. Principals preocupacions de les dones estrangeres quan surtin en llibertat

A la pregunta oberta, quines son les teves principals preocupacions quan surtis en llibertat, aquestes son les principals categories emergents en les respostes que han donat les dones estrangeres:

Gràfic 52. Principals preocupacions quan surtin en llibertat

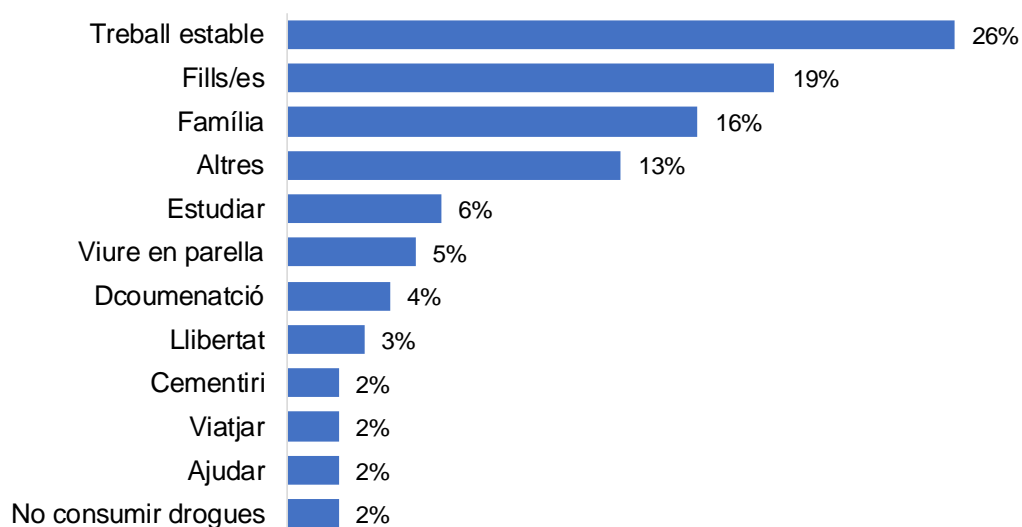

La major preocupació té a veure amb els fills (24%) sobretot en aquells casos que els fills estan en el país d'origen. En efecte les dones tenen por de que els fills i filles no les reconeixin o no vulguin saber res d'elles. També estan preocupades per trobar una feina (18%) per tal de poder mantenir-se, la família (8%), la salut (4.5%), l'habitatge (4.5%), el consum de drogues (6%), renovar la documentació (1.5%) i altres aspectes que han mencionat. Ara bé, hem de tenir en compte que moltes dones arribaven cansades al final del qüestionari i no totes les participants han respost a les preguntes obertes.

5.8.1.14. El que més desitgen les dones estrangeres i què faran per tal d'assolir-lo

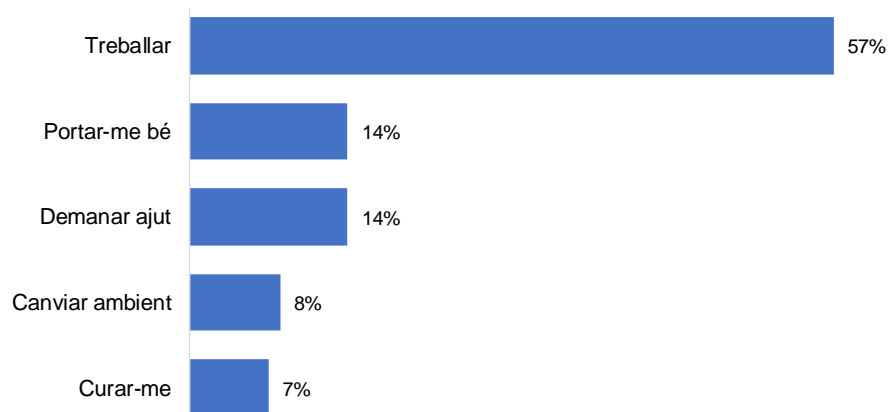
Quan el que més desitgen les dones estrangeres (26%) és accedir a una feina estable com indica la gràfica. Seguit del retrobament amb els seus fills i filles (19%). En les seves respostes obertes parlen de portar als seus fills i filles al nostre país i viure i/o reagrupar-se aquí amb la seva família d'origen. També apareix com el més desitjat accedir a la documentació per a regularitzar la seva situació al país d'acollida (4%), estudiar (6%), simplement viure en llibertat (3%), ajudar a altres persones en la mateixa situació (3%) i crida l'atenció el fet d'esperar la llibertat per anar al cementiri a visitar les tombes de fills i altres familiars que han mort (2%). En l'apartat altres trobem respostes com viure tranquil·la, tenir una vida normal, acabar de construir la casa, ser feliç i tenir estabilitat emocional, entre d'altres.

Gràfic 53. El que més desitgen les dones estrangeres quan surtin en llibertat

A la pregunta: *¿ Què faràs per aconseguir-ho?* Les dones responen majoritàriament (57%) que treballaran per a guanyar-se la vida i complir els seus desitjos i el 35% diu que es retrobarà amb la família (19% fills i filles i 16% al família). Altres idees que aporten son canviar d'ambient (lliure de drogues i *males companyies*) (8%), tenir curar de la seva salut (7%), demanar ajuda (14%) i portar-se bé.

Gràfic 54: “ Què faré per assolir el meu desig?”

5.8.2. Inserció laboral i reinserció social

Una de les professionals de rehabilitació entrevistada, qüestiona el concepte de reinserció social i prefereix parlar de resocialització donat que identifica que la

majoria de les dones empresonades han tingut un procés de socialització que no encaixa amb les normes socials de la nostra societat:

Jo lo que comentava algunes vegades, jo penso que la presó de dones s'ha de repensar, no la presó, les dones a la presó. Què és el que han de fer les dones a la presó? Sí que la llei nos marque; concepte de rehabilitació, la inserció, i demés, jo son termes que no comparteixo. Ni l'un ni l'altre. Eso de entrada! Suposo que perquè la meua formació no va per aquí, ja ho vam comentar. A llavors, lo que s'han de cerrar son processos de resocialització, vale? M'atreveria a dir que el noranta-cinc per cent de les internes que venen, que entren a presó, tenen un procés de socialització, diguem-li diferent, vale?. El que, com a societat els hem donat, vale? Ni millor ni pitjor, diferent, vale?. Però no es tracta de tira marcant quins son bons i quins dolents, no? A llavors el que està clar, es que aquesta socialització, no encaixa amb les normes socials de la resta de la població. I la llei marca determinades qüestions. A llavors, clar, lo primer que nos hem de plantejar es com re socialitzar. Lo que hem de fer es donar-les a aquestes dones eines per sobreviure a la societat que tenim, i quan siguin fora, ja mos ajudaran a les demés, a intentar canviar la societat, però de moment, deixem que es puguin tornar a incorporar com acceptades normalment. (E/CP_3/CO)

Quan a què s'entén per resocialització, la professional la defineix com a complir tres pilars bàsics: formació laboral, independència emocional i competències per a tenir cura de la salut i la higiene:

Per mi que necessiten? Per mi son tres pilars bàsics. Un es una formació laboral, unes adquisicions laboral reals, no el que s'està tenint ara. Ara les fiquen a "mantillejar", a pegar etiquetes, a no sé que això no arriba ni a cadena de producció de qualsevol fàbrica de fora, no podem anar ni a la Seat, vale? La segona; la part de la independència emocional. Ja ha sortit d'un grup de debat. Es el tema de, elles depenen d'un home, o si son les més joves de la família, normalment depenen d'un home o d'una dona, vale? I la tercera, la que plantejava la companya funcionària, es el tema de la salut, de la higiene; però de la higiene i, a més a més, tot lo que comporta la part de sociabilitat, no? es dir, lo que se'n diuen les normes d'urbanisme, los hàbits socials, no?. Jo si he de buscar una feina, pues m'he de dutxar, m'he de rentar el cap, m'he de ficar roba neta, m'he de saber planxar una camisa, vale? Quan arriba, ha de saber dir un "bon dia" i unes "bones tardes", demanar el torn que hem toca, si he de fer cua; si vaig a buscar el pa, qui es la última; m'he d'esperar, no m'he d'esperar. Si demano hora al metge, pues sé que em tocarà hora la setmana que ve al metge de capçalera, pues tindre la paciència de saber (E/CP_3/CO)

La CO explica que aquests tres pilars es treballen de formes diferents, mitjançant els PI aplicant la normativa i mitjançant les intervencions dels PR tot i que reconeix que la institució no assoleix l'objectiu que persegueix:

Tot això, que es el que suposa la convivència a l'exterior, això ho de treballar, i això no es treballa. Això tot just es treballa, des de la part d'Interior i a base normativa, vale? Quina eina te el personal d'Interior per poder treballar? Es a base de normatives, nosaltres ara mateix hem tornat a fer la normativa de dones, l'hem refet sencera, s'ha passat pel Consell de Difusió ara fa pocs dies, i es detalla, fil par randa, totes les actuacions, perquè totes les funcionaries tinguin exactament la mateixa línia de treball, que permeti que, les internes, que si totes recompten alhora, es recompta i tu has d'estar preparada. A mi quan em sona el despertador, no el puc apagar i dir "aniré mig hora més tard", perquè tinc un hora d'entrar a treballar, pues això es el mateix, el recompte es el despertador i després d'aquí, tens, tant temps per anar a la dutxa, després tens tant temps per esmorzar, i després tant temps per això, i a tal hora has de començar a treballar. Llavors es una cosa amb la que nosaltres treballem a diari, matí, tarda i nit, vale? Però tot i amb això, no aconseguim els objectius, que realment les internes interioritzin aquestes pautes, vale? (E/CP_3/CO)

La professional diferencia l'impacte que té la rutina penitenciària –institucionalització – en la vida de les dones quan surten en llibertat amb la veritable assumpció dels valors i hàbits que han treballat dins de la institució i que suposaria una transformació profunda de la persona:

No les aconseguim, així que se necessita algo més, vale, sí que, al cap de molts anys, quan una interna porta molts anys i passa aquella fase que diem de institucionalització, vale? Sí que et diu "señoritas que salgo de permiso y a las siete y media me despierto, como si fuera -, como si avisaran de recuento", però, claro, això es quan- i perquè el propi organisme ho ha interioritzat. Però no perquè ella conscientment hagi treballat el seu conscient inconscient (E/CP_3/CO)

En relació al que esmenta la CO del CP3, els professionals, especialment els dels centres oberts, posen l'accent en les dificultats de treballar la reinserció laboral de les dones donat que aquestes tenen un baix nivell de formació i manca d'experiències laborals prèvies en les que hagin desenvolupat hàbits laborals i competències específiques així com manca de motivació

Una vida laboral prèvia, una exposició laboral prèvia, una formació, uns hàbits laborals que també molts no tenen hàbits laborals i unes ganes de guanyar diners i de, i de sortir endavant. (E/OB_1/PR)

Els professionals de rehabilitació dels centres oberts posen l'èmfasi en els efectes negatius que té l'empresonament i la institucionalització sobre les capacitats de les dones un cop surten en llibertat:

Llavors a aquestes noies els hi costa molt, els hi costa molt això perquè clar, ja costa, depenent del temps que portis de presó, ja costa tornar a fer una vida normalitzada perquè clar, tens uns horaris estructuradíssims, unes activitats estructuradíssimes i sortir fora vol dir que tu t'has d'organitzar els horaris, t'has d'organitzar el dia a dia, no?, has de buscar, de vegades també, les eines que no tenen per jo que sé, per una tonteria no?, per buscar cita prèvia per no sé on. De vegades ja ens desesperem nosaltres, no? que tenim els recursos (EOB1PR).

Aquesta manca de capacitats de les usuàries en el moment de sortir en llibertat, les usuàries la relacionen amb la manca de permisos previs a la sortida, la qual cosa dificulta el desenvolupament de competències per a la vida en llibertat:

Hombre ¿salir antes de que yo de yo irme? Yo creo que al menos que me saquen que me saquen un de un día para yo cuando yo salga no vérmelo todo porque es que yo estoy que a veces me subo a la habitación y digo madre mía de mi vida es que voy a salir Yo se lo dije ayer a PR Yooo he perdido mucha memoria. Yo no me entero de nada. Yo no me acuerdo de las tiendas donde estaban. Por ejemplo Puerta del Ángel yo no me acuerdo. Yo no iba como antes iba con mi hermana ahí ¿sabes? Me tiene que acompañar alguien.(E/CP_3/U)

I5: En mi caso, que he estado 7 años aquí y no me dan un permiso ni "pa atrás". Si que he sido muy mala persona, bueno no mala persona, pero si que por mi delito me miran con una forma, no, muy indomable, pero ya llevo mucho tiempo haciéndolo todo bien, no me meto, no me vicio, pero todo va muy lento. Porque aquí por ejemplo, para que me hagan una programada, me la tenían que haber hecho la semana pasada, y justo coincidió que estaba en el hospital. Ya la perdí y ahora a saber cuando me dan otra. Y un poco lento para mí (GD/CP_3/U)

Les dades cedides pels departament de justícia actualitzades a desembre de 2022 mostra que un 32,4% de les dones estrangeres han sortit de permís sent aquesta xifra inferior al percentatge de les dones nacionals (44,4%).

Una de les crítiques dels professionals quan als recursos per a treballar la reinserció laboral i social va en la línia de mostrar la manca de adequació de les propostes de formació i tallers, que arriben de la ma del CIRE per a les

dones empresonades, amb els requeriments del mercat laboral quan surtin en llibertat:

perquè no els hi donem cursos reals pràctics des de cambres d'hotels a cambres de restaurant, a empreses de neteja industrial, a perruqueres, a modistes pagat tu ara una modista que et faci la bora d'una pantalons, perquè no n'hi ha. Te diuen allò de es que son trabajos estigmatizados, a veure senyors no anem a canviar la societat ja la canviarem quan puguem, amb aquestes dones que tenim entre mans els hi hem de deixar que puguin sobreviure elles soles fora (E/CP_3/CO)

En el cas de les persones estrangeres, la inserció laboral és especialment complexa per la manca de coherència del sistema com exposa el professional del OB1 al fer palès que un cop surten en llibertat la llei d'estrangeria no permet la contractació de les persones estrangeres:

És igual que el tema d'estrangeria, per a que ho entenguis, aquí tenim estrangeres treballant però no tenen documentació però com estan a presó complint condemna tenen el que es diu ATP autorització temporal per penats, aquests senyors poden treballar fins el últim dia de compliment de condemna però el dia que acaben la condemna, no els expulsen però tampoc els legalitzen i l'empresa diu: funciona y me lo quiero quedar, mire si se lo quiere quedar ha de ser de il·legal, ¿cómo que ha de ser de il·legal? No se puede contratar. Pero cómo si ha estado hasta ahora contratada. (E/OB_1/PR).

Les professionals coincideixen en mostrar les dificultats de les dones estrangeres a causa dels obstacles que troben per a renovar els seus documents:

Cómo están sanas la Ley de Extranjería, lo que hace que alguien se enferme emocionalmente porque es una impotencia muy grande Pues, es que tiene que serlo, es que a lo mejor han estado 5 o 6 años en prisión, han cumplido todos, están limpios, no, como dicen y luego todos son obstáculos.(E/UD/PR)

I per a homologar els seus estudis, com és el cas d'una usuària estrangera que té estudis superiors al seu país d'origen i volia accedir a una formació especialitzada a la universitat mentre complia condemna per tal de poder millorar la seva capacitat per accedir a llocs de treball de nivell superior. El fet de que alguns dels estudis superiors que les dones immigrades han cursat al seu país d'origen no tinguin homologació al nostre país i que hagin de repetir aquí la formació sense el suport de les institucions, les posa en una situació de

vulnerabilitat en tant que han d'accedir a treballs de menys qualificació i per tant menys remunerats.

E: NO, no no me pusieron pegas. De una fue un no.

J: Fue un no rotundo

E: Claro. Me mandaron a un sitio donde yo ya había ido y ya es por cuenta mía, o sea eso es un no. O sea, ayudas por ese lado no hubo

J: No hubo. Y ahora estás intentando tu estudiar

E: No, yo estoy pagando un curso y ahorita ya lo empiezo a hacer (...) on line

J: ¿y de qué es?

E: Administrativo contable (E/M/UE)

siii soy enfermera, 15 años trabajé hasta que me enfermé, trabajé en Bolivia, soy auxiliar de enfermería trabajé en en enfermería en emergencias en fui circulante, trabajé en neonatos también me gustó mucho en en en sala postoperatoria yyy trabajé para la organización prosalud ya yyy entonces yo considero que yo yo he sido una mujer este eficiente y cuando veo que aquí se me cortan las oportunidades de seguir estudiando (EMUE)

La dificultat de renovar la documentació pel fet de tenir antecedents penals és un problema estès entre les dones immigrades. La sol·licitud o renovació dels permisos de residència estant a la presó depenen de la situació penitenciària: si estan en situació de presó preventiva preval el principi de presumpció d'innocència i per tant si compleixen els requisits poden sol·licitar o renovar la documentació. En cas d'estar penades, la Llei d'Estrangeria en l'article 31.7 preveu per a la renovació dels permisos de residència la revisió de la antecedents penals i l'incompliment de les obligacions tributàries i de la seguretat social. Tanmateix, com hem explicat en l'apartat Marc Legal d'aquest projecte, existeix un automatisme que denega les renovacions quan hi ha antecedents penals.

me siento frustrada porque cuando estaba en prisión se venció mi mi documento ya?, yo soy pensionista de viudedad, se venció mi documento y cuándo se vence mi documento es culpa de la trabajadora social (E/M/UE)

La impossibilitat de renovar la documentació abans del venciment dels antecedents penals suposa una segona condemna per a les dones estrangeres que queden desprotegides i sense possibilitat d'accedir a una feina legal:

Me sigue preocupando, porque de hecho ya cumplí, yo estoy consciente de que cumplí un delito por el cual fui juzgada condenada y pagué mi deuda, pero aún no me renuevan la documentación. Me lo deniegan, me lo deniegan por los antecedentes, ya un año que cumplí los 5 años de condena y con una abuela, hermanos, sobrinos todos españoles nacionalizados aquí, me deniegan la renovación, tengo el DNI caducado (E/M/UE)

Aquest fet és contradictori en tant que les usuàries estrangeres tenen autorització per a treballar mentre compleixen condemna però quan surten en llibertat ja no poden treballar legalment:

De hecho, todavía me llaman de los hoteles, porque creen que ya estoy en proceso legal y en cuanto me denegaron la renovación estaba trabajando con un contrato de trabajo (E/M/UE)

Abocant a les dones immigrades, que opten per viure al nostre país en el marc d'un projecte migratori que sovint inclou a altres membres de la família, a treballar il·legalment:

Según la condena yo tengo que esperar 5 años a que se caigan los penales, pero mientras tanto estoy de casa en casa haciendo horas (E/M/UE)

Deixant-les sense assegurança en cas d'accident:

Me cayó una puerta ¿a dónde voy? No estoy asegurada, no puedo ir a una mutua, estoy por mi cuenta, me gano la vida como me salga (E/M/UE)

En l'absoluta precarietat:

Trabajando legalmente, porque el tener una casa aquí, el tener unas horas allí el salir corriendo, no es un trabajo fijo, no es una entrada que pueda decir, bueno gano 500 euros, 100 a la niña, 100 que guardo y los 300 al piso. Aquí al ser un piso familiar todo se comparte, si cada quien da 300 euros y vamos tirando, tenemos este piso hace 14 años casi 15, pero hay gastos que cubrir (E/M/UE)

En relació a l'estigma i al manteniment del lloc de treball que ocupava abans d'ingressar a presó, el fet d'accedir ràpidament al tercer grau ha estat beneficiós per a no perdre la vinculació amb el món laboral. Aquest fet, és especialment important en el cas de les dones immigrants donat que per la relació entre el compliment de condemna i el permís de treball és complexa:

Porque ellos no querían que yo me fuera entonces yo le comenté al señor y él me dijo que no hay problema y que cuando saliera volviera Pero cuando fui me dijo de esperar un poquito que ya alguna ya se le acabara el contrato pero cuando me llamó yo ya había encontrado otro Trabajo Igual (E/M/UE)

5.8.3. Recursos comunitaris i l'habitatge

Una de les principals preocupacions de les dones i dels professionals quan arriba el moment de que les dones surtin en llibertat, és el de l'accés a l'habitatge i les dificultats per part de la institució per a trobar recursos per a les usuàries. Donat que accedir a l'habitatge ja és complicat a la nostra societat pels requeriments de les immobiliàries –lloguers abusius, donar per avançat fiança i tres mesos de lloguer i comptar amb una nòmina que asseguri la possibilitat de fer el pagament mensual, etc– en el moment d'accedir a la llibertat poques dones estan en condicions de accedir a un habitatge digne.

Bueno, ellos demanen, això és força terrible, perquè demanen, o sigui a part de les nòmines, clar si jo tinc una nòmina de vuit-cents euros, que moltes vegades és la que poden tenir els nostres usuaris, però tu hem presentes una de mil quatre-cents euros, doncs prioritzaran, encara que presentis contracte i nòmina, i clar, son gent que no poden entrar per la via més normalitzada d'accedir a un lloguer però tampoc per la via d'emesa de emergència o de més desprotecció, perquè tampoc son casos prioritaris perquè a més tu tens una nòmina, i llavors, en aquests casos, és força complicat. (E/OB_1/PR)

Els casos en que les dones no compten amb suport familiar o d'amistats representa un problema. A l'entrevista una usuària, que abans d'ingressar a la presó vivia al carrer a 15 dies de la seva sortida en llibertat encara no sap on viurà:

¿Qué me preocupa? (suspira) Me- a ver me preocupa el que no tengo un lugar donde ee donde ir. Me preocupa de queee... de la reacción que puede tener mi hijo cuando me vea. Me preocupaaa pfff el que mi madre y mi hermano me rechacen, también.(E/CP_3/U)

I la solució que li ofereix el sistema és temporal mentre ella comença a buscar feina per poder mantenir-se:

Lo que pasa que yo tengo una duda porque yo puse una dirección ¿vale? Pero si yo ahora me meten en el- me mete- me buscan un sitio y

me tengo qu- me empadrono en ese sitio, no sé si tengo que volver otra vez a renova (E/CP_3/U)

D'altra banda, el sistema tampoc té la resposta per manca de recursos i de protocols clars, la qual cosa fa sentir impotents els professionals:

No, l'engranatge és horrorós i és com molt desesperant. És com molt desesperant perquè demanes que la gent pugui tenir com un estil de vida lo més normalitzat possible, però no hi ha les eines com perquè això a vegades pugui ser així, no? per totes les traves, tot el que et suposa... unes vegades no saps ni per on pots tirar per no perjudicar, clar, no saps si faràs una via i acabaràs perjudicant. Llavors jo a vegades penso uff! Segons com, si faig el salt de la llebre potser serà pitjor, perquè potser encara els acabaran desnonant, i llavors perquè vas comentant o preocupant i vas parlant amb diversa gent i clar, algú et pot orientar però és que els mateixos d'Habitatge no saben donar-me aquesta resposta, m'ho ha dit una senyora de Serveis Municipals. Vull dir que hi ha coses que dius. (E/OB_1/PR)

Tot i que el sistema compta amb una xarxa de recursos per cobrir certes necessitats:

per exemple, doncs, recursos per una persona que no té domicili o no pot estar al domicili i tenim un pis, doncs, que aquella persona pot anar per pernoctar els caps de setmana allà, per no haver-se de quedar aquí, doncs també tenim tot un seguit de recursos(E/OB_1/PR)

Però no arriben a donar resposta a tota la demanda que els hi arriba i això genera frustració i inseguretats en les professionals:

*Jo que sé, l'altra dia em diu: "Pues tendré que ir a una casa de patada".. Que es eso? Una casa de "patada"? Sí, una casa de patada.. Què son?
Les diuen a les que és que les ocupes.
Ah vale! Una casa de patada! Le entro patada a la Puerta...
I jo li vaig dir: "mientras sea de un banco..." (riure) No?
Clar.
Però es que això ho dic jo, però a Serveis Socials també els hi acaben dient, "pues ocupa una casa d'un banc" perquè hi ha una desesperació total i absoluta no? en aquest sentit. I lo que dèiem abans, la mancança de tot, no?
I llavors, ve l'altra dia, ahir i em diu: "no,no,no, no lo voy ha hacer, porque le he dicho a mi madre que tu me has dicho que vaya...." ai, yo no te he dicho eso (E/OB_1/PR)*

Aquesta situació la viuen moltes dones i és especialment complicat per a les dones immigrants que envien els pocs diners que guanyen al seu país i que a més es troben sense papers en el moment de sortir.

Porque mira, el tema laboral dices bueno, la que quiere encuentra trabajo vale. Desde aquí no te ayudan porque no hay muchas posibilidades de trabajo, no hay muchas posibilidades. No hay muchos recursos. Si hubiesen más pues sí, porque una persona sale con un trabajo, ahorrando antes de salir y conseguir una vivienda, porque no hay opción de vivienda. Seas española o extranjera, llega tu total, te dan tus bolsas y búscate la vida. Por eso, por si te dan un trabajo... (GD/SOB/U).

Situació que també afecta a les dones autòctones sense suport familiar:

E: Tú no tienes a nadie?

I1: No.

E: No tienes familia a fuera.

I5: No.

E: Ni donde vivir.

I5: No. (GD/CP_3/U)

Les dones diuen que aquesta manca de recursos les aboca novament a la delinqüència:

Participante 1: Que no tienen casa, y llega tu total, te dan la bolsa y venga hasta luego, búscate la vida.

Participante 2: Con una mano delante y otra detrás.

Participante 1: Claro, y eso te obliga a delinquir (GD/SOB/U/UE).

La Treballadora social apunta que les usuàries a vegades tenen problemes per a fer les gestions per a sol·licitar habitatge i la manca de protocols ben definits:

Pot comportar, amb alguns conflictes". Vale?, aquesta noia va fer una demanda a Habitatge d'un pis de lloguer social; passava el temps i no li deien re;, i com que nosaltres, a vegades, alguns dies estem allà, a la Seu de la Generalitat, perquè també nosaltres el PR ens movem molt; anem cap aquí, cap allà; tenim dies que estem a varios llocs, i llavors, vaig pensar, "Bueno, pregunta-ho directament a Habitatge que ha passat" perquè, a més, ella es col·lapsa (E/OB_1/PR)

Sovint les usuàries no coneixen la xarxa i confonen els diferents serveis la qual evidència la necessitat de rebre orientació:

Pues ahí s'havia mort tot. Bueno, total, que clar, quan jo li vaig explicar això, li vaig demanar, ah, perquè a més a més li vaig dir: "i a més a més, per a qualsevol canvi has d'anar allà ha notificar aquest canvi" Ella havia canviat de telèfon i vaig demanar cita prèvia i li vaig dir "vés allà". Va allà i llavors li diuen, això no?, que li informen, una persona que està en atenció, que no té la especialitat del d'allò i li diu: "Bueno, pues que de Trabajo Social te haga un informe.." Clar, ella em vé i em diu "hazme..., no!, no soc jo qui t'ha de fer aquest informe, això son els Serveis Socials

de base. Però, a més a més, els que estan per emesa d'emergència. Que els que estan per emesa d'emergència son persones que han desnonat o que poden presentar un informe de vulnerabilitat, però sempre que hi hagi un procés de desnonament, i "no es el teu cas"... "no és el teu cas" (E/OB_1/PR)

La manca de recursos i la excessiva burocratització per a la tramitació de les sol·licituds d'ajut augmenten l'angoixa de les dones i també provoca malestar, frustració i sentiment d'impotència als professionals que empatitzen amb elles:

Llavors, aquesta noia està com força, a part dels problemes de salut que cada vegada està com més deteriorada clar, està força angoixada. Però és que això, a mi també em... Però és que no li puc solucionar (E/OB_1/PR)

Tanmateix, hi ha una discriminació de les dones en general quan a l'accés als recursos però a les dones estrangeres se'ls hi suma l'obstacle de no tenir documentació:

P5: No hi ha pisos de permisos, no poden anar al centre obert que tenim aquí. La gent que no té papers o no té família, no pot anar enlloc. No tenim de dones encara. És una vergonya.

P4: Aquí sí que hi ha la desigualtat.

P5: És una vergonya.

E: Perquè d'homes sí que n'hi ha?

P5: Els homes tenen tot de recursos a fora, les dones no, només aquí dins. (GD/CP_5/P)

P1: I després, els recursos que hi ha a la resta de Catalunya, que facilitin que una dona sense vinculació aquí-que facilitin l'accés als recursos de la zona. Només trobem que problemes. Els professionals estan sobrepassats. (GD/CP_5/P)

Les professionals se senten desesperançades per la manca de recursos i per veure que les coses lluny de millorar estan empitjorant per la pujada dels preus de la llum i els aliments:

P3: Hi ha molts requisits. Moltes dificultats.

P4: Suposo que deuen tenir molta gent i deuen haver de posar una criba.

P5: Avui han dit a T que estan per penjar, tancar pisos. Perquè clar, amb la pujada de la llum i dels aliments no poden mantenir-ho.

P2: He sentit que també deien, a nivell de tot Catalunya, que havien arribat al tope d'atenció.

P5: Sí, 2000 i pico al dia.

P2: Al dia, que ja no podien agafar cap cas més. Amb ja, independentment dels pisos i tot.

*P5: Ara també han tancat un altre pis a B, per això també eh.
Temporalment sembla en aquest cas. Però l'altre també l'han tancat.
P3: Clar és que tot té un efecte.*

E: Clar, clar.

P5: Això de les dones a veure si hi podeu fer alguna cosa perquè de veritat que...

P1: No es pot aguantar. (GD/CP_5/P)

Expliquen el cas de dues dones Romaneses que per a poder accedir a un tercer grau i formar-se fora del centre penitenciari van haver de llogar entre les dues una habitació per la manca de recursos d'unitats dependents:

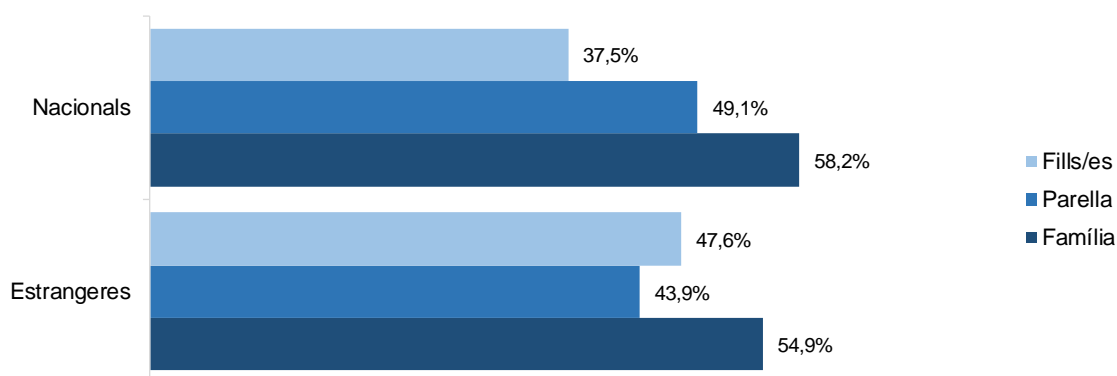
doncs-aquesta és una necessitat. Que quan surti-hi havia dues internes fa temps, que eren 2 noies Romaneses o el que sigui, que havien fet un curs de cuinar al carrer, a l'escola de l'hoteleria, se l'havien tret, perfectes, van poder ser tercer grau. Es van haver de llogar entres les dues una habitació en una pensió, vale? Perquè durant el dia, no tenien on anar. O sigui anaven a dormir a la unitat depenent, quan sortien anaven a classes, allí menjaven del que havien fet, i després, perquè aquí a l'hivern amb boira, i sense diners no te'n vas a una cafeteria. Doncs van llogar una habitació entre les dos, perquè poguessin passar aquelles hores fins que haguessin de tornar a la unitat. No és, no és lògic això. I això no ha canviat en masses anys (GD/CP_5/P)

Referint-se a les dones que no tenen arrelament al territori –que majoritàriament son les dones immigrants– es pregunten perquè les dones de L no poden accedir als centres i/o recursos d'altres províncies, si tenim en compte que no necessiten estar en una població concreta:

P5: I perquè no es pugui accedir en aquesta xarxa de B, en noies que no tenim cap tipus de vinculació, què farà a B. Bueno què hi farà a L? (GD/CP_5/P)

Tal i com es desprèn del gràfic següent, les dades de la dones immigrants obtingudes en el qüestionari mostren que el 54,9% pensen que viuran amb la seva família. El 43,9% diuen que viuran amb la seva parella i el 47,6% té previst viure amb els fills/es. En el cas de la població autòctona les dades son les següents: un 58,2% pensen que viuran amb la família. Un 49,1% diu que viurà amb la parella i un 37,5% diu que viurà amb els fills. El percentatge de dones que esperen viure amb la família és similar entre les dones estrangeres i les autòctones, la principal diferència es troba en el percentatge de dones que esperen viure amb els seus fills i filles que és superior en el cas de les dones estrangeres.

Gràfic 55. Persones amb qui viuran les dones quan surtin de presó

El 62,8% de les dones nacionals ja disposen d'habitatge i només un 1,3% no sap on viurà, l'11,5% sol·licitaran ajuda a serveis socials o altres entitats. Un 67,6% de les dones estrangeres disposen d'un lloc on viure però un 3,9% no disposa de cap espai ni sap com aconseguir-lo mentre que un 10,8% demanarà ajuda a serveis socials i/o organitzacions tot i que la manca de documentació sovint complica encara més la cerca de ajuts i habitatge.

Gràfic 56. Lloc on viuran quan surtin en llibertat

Les dades de la mostra indiquen un percentatge superior de dones estrangeres que disposen d'habitatge en comparació a les dones nacionals però en canvi el percentatge de dones estrangeres que no saben on viuran quan surtin en llibertat és lleugerament superior al de les dones nacionals.

El següent fragment recull les expectatives de l'home transsexual immigrant que va viure tutelat per la DGAIA quan la seva mare –prostituta i empresonada– es va suïcidar:

*(vivía) En una casa okupa.
Y cuando salgas de permiso, ¿Dónde puedes ir a dormir?*

Podría ir a casa de mi familia, lo que pasa es que no quiero. Porque nunca ha tenido- cuando he estado centro de menores era y, a mi parecer, no estuvieron como deberían y o no me hacían el caso que deberían, no quiero volver a lo mismo. Porque o sea- no les hecho la culpa, de donde he llegado ni nada, porque nadie tiene más la culpa que yo mismo, pero creo que si las cosas se hubieran hecho de otra forma, igual la historia no sería la misma. Que tampoco me arrepiento por otra parte porque se quien soy hoy en día por lo todo lo que me ha pasado, pero creo que si se hubieran hecho de otra manera, podría haber sido quien soy, pero por otro camino. (E/CP_3/UTE)

Aquestes dades posen de relleu la importància del suport familiar per a la reinserció de les usuàries en la comunitat i per tant la importància de que el sistema penitenciari faciliti el manteniment dels vincles de les dones amb l'exterior. Tanmateix, les dones també expliquen que sense l'ajut dels altres –en aquest cas dels veïns en el barri *gitano*– no podrien viure:

Hombre mis vecinos para mí son fabulosos. Mis vecinos, ya te digo, yo tengo hasta la llave de una vecina y entro a su casa, cojo lo que yo vea, pongo una buena olla. En fin, que yo tengo mucha ayuda. Si no esto, me voy a casa de la de abajo que ha hecho de comer, “¿que ha hecho de comer “pos mira he hecho esto, lleva-, toma, llévate esto y yo tengo mucha ayuda con mis vecinos. Por la piña. La gente muy humanitaria, te ayuda, y si no te ayudan, vienen a tu casa a preguntarte, cómo estás. O te ven en la calle, “¿qué?, ¿cómo vamos?”, “pues mira voy bien, voy así que”, “¿y qué?, ¿qué han comido los niños hoy?”, y se preocupan, son gente que somos una piña, es una piña, con la fama que tiene, porque tiene una fama horrorosa. Yo llevo ahí casi 40 años y yo estoy ahí en la gloria (E/OB_1/U)

A vegades tenir un habitatge de propietat pot ser un problema perquè a les hores no reben ajuts. Aquesta usuària es troba en aquesta situació. No té ingressos que li permetin viure (comprar menjar, pagar aigua, gas, etc) però quan demana ajuts li deneguen per ser propietària d'un habitatge:

Uf, necesidades muchas. Que no tengo un duro, que no tengo económicamente nada para poderle dar a los críos y a ver, y no tengo ayuda de ninguna clase, ni asistenta, ni de ayuda por aquí ni por nada, por ningún lao.

¿Y no lo van a mover esto, desde:::?

No sé, yo ahora mismo he echado los papeles para ver si me viene la renta mínima vital.

Si, el PIRMI

No sé si PIRMI lo he echado por la seguridad social.

¿Vale? Entonces estoy esperando una contestación porque yo estaba hecha la renta de garantía, pero ¿qué pasa? La renta de garantía no me la dan porque tengo una propiedad.

Entonces, claro, sí que, si tienen que mirar las propiedades, yo creo que en el (incomprensible, 1) hay mucha gente con propiedades y están cobrando muy buenas pagas. O es que ha habido con engaño o no habido con engaño, pero tú vas con tu verdad. A ver, yo tengo mi piso de propiedad y lo tengo desde el año 76. La, la miseria no la tuve en el año 76, a mí la miseria me viene ahora, en cuestión de 15 años para acá, ¿me entiendes? (E/OB_1/U)

¿Me entiendes? Entonces ya, a mí me llegó a decir, a S y a tal, que si no tenía que vendiera el piso. Digo “oiga, pero ¿cómo voy a vender a, mi techo? Qué voy a vender el techo. Me quedo sin techo, me quedo sin dinero y después quién me, quién me, ¿quién me recoge? si estoy pasando con 200 euros. Me dan 600, más los 200 por la independencia de qué tiene mi marido de, de la enfermedad, yo con 700 euros paso el mes y, y, y me río de los pececillos de colores. Pero a ver, ahora estoy esperando la contestación. (E/OB_1/U)

5.9. El relat dels professionals

En aquest apartat recollim les propostes i demandes que fan els i les professionals per tal de millorar la situació de les usuàries, facilitar la consecució dels objectius del sistema penitenciari i facilitar la seva tasca professional. En general, demanen ser escoltats i escoltades remarcant la seva experiència i expertesa.

Hacemos muchas cosas bien, lo que a lo mejor haría falta todos los que trabajamos cada día con ellas, des de hace tantos años, se nos escuchara más a la hora de planificar nuevas estrategias. Porque nosotros somos los que sabemos lo que hace falta mejorar más no? Hacemos bien muchas cosas. Y todos tenemos a la cabeza, seguro que las educadoras sociales, nosotros... Tenemos en la cabeza cosas que deberíamos mejorar. Hacemos bien muchas cosas y lo quiero dejar claro. Hay un perfil de profesional muy implicado, con estas mujeres. Personal muy implicado en que estas mujeres salgan con el mayor de habilidades posible, con el menor consumo posible, hacemos talleres, hacemos charlas, no paramos no? Con muchas de ellas es difícil llegar a ellas porque el deterioro a nivel de drogas, y social es muy grave. Pero yo creo que hacemos un granito de arena importante y, muy bien hecho. Pero seguro seguro, que faltan mejorar muchas cosas. (E/CP_2/PS)

5.9.1. Infraestructures

Alguns professionals demanen la construcció de la nova presó pensada per a ser ocupada per dones:

Lo primero, la nueva prisión de mujeres, el punto principal es que se haga. Punto dos: Pensar a largo plazo, no a corto. Que el modelo que aprobamos en el 2005 no nos sirve porque. ¿Cómo creo yo que debería ser? Debería tener un buen Departamento de Ingresos. Debería tener un mayor Departamento especial, en contra de lo que se cree. Debemos tener, el 5% de las plazas que tengamos para mujeres deben ser Departamento especial. Separados, Departamento de Régimen cerrado y Departamento de sancionados; por separado. Todos ellos con patios y espacio suficientes de intervención, ¿vale? no tienen que ser almacenes, tiene que ser espacios donde realmente se puede hacer intervención, tienen que haber aulas, tiene que haber comedor y tiene que haber patios.

¿Por qué tantas plazas? Porque será el único Departamento especial que haya en Cataluña, que es lo mismo que tenemos ahora, ¿vale? Por otro lado, hace falta un módulo, Departamento, para personalidades complejas ¿vale? Hay internas que tienen un problema serio de convivencia con el resto de internas, ¿vale? Pero hasta ahora, la única vía que tenemos es que termina como un tema de comportamiento en el Departamento especial. Hace falta un Departamento para solucionar esto. Un departamento del 2% de las plazas, y nos sobraría, porque los grupos, estaríamos hablando a lo mejor del grupo 6, ocho internas, pero también con espacios suficientes para una intervención muy potente, ¿vale? Eso es prioritario, las complejas.

Una enfermería y una psiquiatría diferenciadas, acondicionadas, con espacios para profesionales, con patios, con luz exterior. Y, sobre todo, cuidar mucho lo que se llama lo urbanístico. Todo el tema ambiental hay que cuidarlo, a nivel arquitectónico se ha de cuidar todo lo que es el tema ambiental, espacios verdes, huertos urbanos, el concepto tan de moda, como ya sabemos que no vamos a tener donde hacer un huerto o donde cuidar jardines, potenciemos el concepto de los huertos urbanos, algo que a las internas les permita trabajar con las manos.

Ver el proceso. Y contratos diferentes, que sea, por supuesto, energéticamente sostenible, ¿vale? Que haya placas solares, ¿vale? Bueno, esto era lo último (E/CP_3/CO)

Tot i que no tothom comparteix la idea de que la millor solució sigui crear un nou centre per a dones:

Jo aposto per un canvi que no per construir presons noves, no?(E/CP_3/PR)

En la línia de dissenyar els espais pensats per a ser ocupats per dones, fan més propostes concretes com ara donar més espai:

PR1: yo mira lo que he pensado al principio que quería decir era el tema de los espacios. Yo creo que los espacios tienen que ser diferentes que en hombres. Porque la mujer no necesita una pista de fútbol, que si la tienen muy bien eh. Yo creo que ella, mira por ejemplo cuando las mujeres fueron a la SOB no había consigna, no había peluquería ¿no?, y es una necesidad que ellas o sea se dieron cuenta allí. Cuando había un DAE que era como solo de mujeres, la peluquería era como el centro del DAE ¿no? Yo creo que, y más espacios, más despachos. Ellas necesitan, como viene tanta gente de fuera, y como tienen más atención psiquiátrica, y los del CAS y tal, yo creo que se necesita más cubículos para poder hacer entrevistas, y una peluquería más grande, una consigna más grande, que se les permita tener más ropa en la celda
PR2: secadores...

PR3: secadores de pelo y consoladores

PR1: celdas más grandes. No, lo que quiero decir es que hombres tú les dices que tienen que tener dos pantalones y dos camisetas y con eso tiran, pero las mujeres nunca tiran con eso, entonces siempre quieren más y siempre están al límite de la norma ¿no? Entonces es como llega por eso, entonces de allí que los funcionarios toleren lo que no

PI: Yo he llegado a a contar 72 camisetas. Si eso te parece estar al límite..

PR1: Claro, claro. Pero entonces, claro siempre están en la ilegalidad ¿sabes? Entonces que la norma cambie también

E: Que la norma cambie yyy sea más adecuada...

PR1: Y que tengan más espaciooo... no sé (GD/CP_3/P)

I també sobre la importància del clima que es pot crear amb la decoració i distribució dels espais:

Els colors, no cal que sigui de color violeta de dona, però d'espais, que siguin colors relaxants, hi ha moltes dones que son víctimes de violència, vull dir que siguin espais de cura, de recolliment, fins i tot espais de silenci. Perquè són espais, clar la biblioteca hombre, molt silencioso, en un espacio donde en el pasillo està la megafonia, tampoco es muy silencioso. Però sí que és veritat, que era com alguna li deia perquè no te callas, estamos en la biblioteca, yo vengo aquí porque es el único espacio de silencio, más o menos que puedo encontrar, no? Llavors crec que falten espais de silenci, també, alguna sala de meditació. Crec que s'ho mereixen tot i ser dones preses, sense obviar el cos de seguretat obviament, però d'una forma més discreta. Els patis per exemple més verds, vull dir hi ha unes arquitectes que fan els espais amb perspectiva de gènere, unes que es diuen, ay son 3 noies, t'ho puc mirar-t'ho el nom, repensen els espais amb perspectiva de gènere, es diuen 3 enes, o no sé, no me'n recordo per què no fas un projecte i amb perspectiva de gènere. Son espais foscos, i no em refereixo només a la llum, aquests espais que darrerament s'ha parlat molt, com la violència al carrer, aquells espais on tu ets vulnerable, aquells racons on hi ha una càmera. Vull dir, que sigui com més transparent. Sí, crec que això és important, no sé. Les magafonies també crec que són interessants, perquè són molt estressants. No sé com s'ha de fer-ho, al menys que funcioni bé.

(E/CP_3/PR)

La professional remarca la importància de tenir en compte el clima i trencar amb la fredor de l'espai carcerari per tal de suavitzar la duresa de l'empresonament, especialment per a les dones més joves i vulnerables:

I després uns espais com més acollidors, crec que la presó és freda, faria una presó molt més amigable. Perquè és molt dura. I el departament també, jo he vist entregar a noies, prou adultes per ser dones, però molt joves, i fa molta por segons com, perquè els espais son durs. Jo intentaria, els colors, saps? Perquè es pinta el gris, el lila aquell. Entrevistadora: Sí, el ciment.

En els centres que les cel·les no tenen dutxa, aquesta és una de les principals reivindicacions per part de les usuàries i dels i les professionals:

*PR1: También. Porque cuando tienes la regla es muy incómodo
PR2: Es el todo, el todo. La intimidad de poderte arreglar, cuando tienes la regla, de poderte
PR3: de relajarte ¿vale? cuando estás nerviosa. Necesitas, una ducha arregla muchas cosas.
PI1: La libertad de poder hacerla en cualquier momento, porque claro imaginaos que nosotras eeh tuviéramos que que que estar eeh atendiendo la demanda de la de la interna, porque un día puntualmente por un suceso x puedes decir “bueno va venga, hoy te duchas”. Pero claro si no-, tendremos que coger la tabla y empezar claro ya le vendría la regla 25 veces al mes ¿no?, porque no puedes estar saltándote la normativa de de los horarios cada día con todas, ni tampoco seleccionar a una y a otra no. O sea con lo cual tienes que seguir precisamente para evitar problemas de “a ella le deja ducharme, a mi no, pam pam pam”. O sea lo ideal es que estén dentro (GD/CP_3/P)*

Les professionals també demanen una revisió i millora en el manteniment dels centres penitenciaris més antics:

Pero, si que es verdad que, no se, el centro es muy antiguo, siempre se estropean cosas, lavabos, cisternas, eh, salas de actos seguramente las profesoras de las escuelas seguramente necesitarían pizarras digitales, ehm, los educadores necesitarían aulas más grandes, ehm (E/CP_2/P)

I que s'implementi la separació de les usuàries en mòduls atenent a la seva classificació:

Pienso que deberían haber más profesionales, un departamento más grande. Las instalaciones deberían ser mejores, los módulos deberían estar más diferenciados, a lo mejor, me atrevería a decir hasta por delitos no? (E/CP_2/PS)

5.9.1.1 Barreres arquitectòniques

Y luego a nivel práctico, sin barreras arquitectónicas, nos hemos pasado veintiocho años subiendo todas estas escaleras hasta el Departamento Especial, y, por supuesto, bastantes módulos, no el concepto de un gran módulo donde las internas cuando llegan se acomodan, no, no, no, no; necesitamos algo mejor que el planteamiento del 2005. Yo pienso que en estos años hemos aprendido que lo que necesitamos es poder compartimentar a las internas. Tenemos perfiles muy diferentes, perfiles que necesitan una intervención muy diferenciada, las patologías psiquiátricas, la psiquiatría compensada, las horas compensadas Les incapacitats físiques, que es una de les coses per lo de les barreres arquitectòniques(E/CP_3/CO)

Facilitar la mobilitat de les persones amb diversitat funcional:

El que passa és que porta una crossa, llavors això em sembla que també és molt important, que no hi hagi barreres arquitectòniques.(E/CP_3/P)

Este es otro tema, la prisión tampoco está preparada- hay escaleras por todas partes, para nadie con silla de ruedas ni con dificultades con movilidad. Ahí lo dejo también. (E/CP_2/PS)

5.9.2. Sistema de salut

Millorar la qualitat dels serveis mèdics:

yo creo que los servicios médicos deberían mejorar, una enfermería donde están las mujeres más deterioradas, más grandes, más habituada. En invierno hace frío. Cosas tan sencillo como eso no?. (E/CP_2/PS)

Una professional demana que algunes internes puguin fer d'auxiliars d'infermeria:

Bueno. Es verdad que dentro de la enfermería, intentamos que haya las auxiliares de enfermería, dos o tres chicas, de confianza, ehm, con habilidades vale? Que a lo mejor, si hay una señora que ingresa con muchos problemas y tal, nos pueden ayudar en el sentido de; Oye mira, esta señora a lo mejor necesita ayuda en este aspecto o tal. Si que es verdad, tienes razón, hay 2,3 chicas que están en la zona de intermedia que te he explicado para que puedan ayudarnos en algún aspecto a ellas. Pero, me refiero a nosotras en la consulta de enfermería como tal no. Vale? Pero a ellas sí. Chicas más de confianza, o con más habilidades- a veces hasta nos ha ingresado una auxiliar de enfermería

o algo, que bueno, con alguna señora mayor y tal, pues le puede ayudar con tema de movilidad y tal..(E/CP_2/PS)

5.9.3 Departament de mares

I adequar el departament de mares a les necessitats de les dones i els fills i filles dedicant més personal:

El departamento de madres debería ser más grande, con una sala de juegos, con más profesionales-hay solo una educadora, muchas veces tenemos que tirar de internas con alguna habilidad, que hagan de auxiliares con los niños, no creo que sea lo adecuado (E/CP_2/PS)

5.9.4. Recursos per a la reinserció de les usuàries

Les professionals demanen més coherència en els recursos formatius i destins laborals adreçats a les dones, per tal que tinguin un veritable sentit de cara a la reinserció social:

P1: Síi. Quizás habría que plantearse ¿no? siii algún día en un futuro eeh le toca la lotería a la administración y construye la prisión nueva, plantearse si sii si nos estamos dando cuenta que llevamos tantísimos años trabajando con con este colectivo y y no funciona lo que estamos haciendo, pues supongo que visto que nada de esto les motiva habrá que cambiar y hacer cosas que les motive ¿no? O sea, no sé vale, las mentes pensantes que pueden hacer pero habrá que hacer cosas reales que les motive, y que a lo mejor ella está viendo que el zumba cuando salga a la calle en libertad no le va a valer para nada. Y a lo mejor el hacer pulseritas tampoco le va a valer para nada. Y a lo mejor habría que plantearse cosas reales que luego ella vea que eso en la calle sí que le va a valer, ¿vale?(GD/CP_3/PI)

També consideren important que les internes puguin accedir a destins laborals que les preparin per a la inserció laboral en un futur:

En esto también, ya aprovecho para decir, falta muchísimo para equipar a las prisiones que tienen talleres, cosas mucho más complejas y mejor remuneradas que en las prisiones de mujeres. Las mujeres, pues bueno, peluquería y talleres de hacer cositas pequeñitas, poco remuneradas des de mi punto de vista, y cocina y poco más la verdad. No hay talleres de robótica, ni marquería, ni otras cosas, ni de ingeniería ni otras cosas que se adjudicarían a lo mejor a los hombres no?, la

administración tiene bastante trabajo por hacer en este aspecto también.(E/CP_2/PS)

Les professionals també demanen una millora en la xarxa per a quan les dones surten en llibertat. Si no tenen recursos, l'accés a l'habitatge és impossible, especialment per a les dones sense papers i Catalunya compte amb pocs recursos per elles:

PR3: Hi ha molts requisits. Moltes dificultats.

PR4: Suposo que deuen tenir molta gent i deuen haver de posar una criba.

PR5: Avui han dit a Tremp que estan per penjar, tancar pisos. Perquè clar, amb la pujada de la llum i dels aliments no poden mantenir-ho.

PR2: He sentit que també deien, a nivell de tot Catalunya, que havien arribat al tope d'atenció.

PR5: Sí, 2000 i pico al dia.

PR2: Al dia, que ja no podien agafar cap cas més. Amb ja, independentment dels pisos i tot.

PR5: Ara també han tancat un altre pis a B, per això també eh.

Temporalment sembla en aquest cas. Però l'altre també l'han tancat.

PR3: Clar és que tot té un efecte.

PR5: Això de les dones a veure si hi podeu fer alguna cosa perquè de veritat que...

PR1: No es pot aguantar. (GD/CP_5/P)

Cal augmentar els recursos post-penitenciaris:

PR3: Recursos residenciales postpenitenciaris.

PR1: Eso también. Muy bien.

PR2: trabajador social (ríe)

PR3: No, en G, si aquí ya estamos limitados, en Girona

PR3: sinceramente están en la mierda

E: O sea como que tienen gente que que ya podría estar eeh en el domicilio, y no tienen domicilio, y además no hay forma de gestionarlo

PR3: No, no, y no solo domicilio, a la hora deee de los recursos residenciales en G, justamente tiraba a G, eh la lista de espera es interminable, solo hay una fundación que trabaja con mujeres con muy pocas plazas, y lo único que pueden hacer es derivarlas a los padres. Y esto es lo que está pasando con muchas internas allí, que están a la espera de y se tienen que subvencionar su propioo tal y su propio (GD/CP_3/P)

Per a donar resposta a les persones sense llar (sensellarisme i usuàries estrangeres sense arrelament):

PR2: El problema viene después. El problema es que tenemos muuuucha mucho perfil de sensellarisme, sin techos, que llega el momento y no

tenemos nada en el exterior. ¿Por qué? Porque la red de servicios a nivel eeh de sin techo es... pues no

PR1: Metzineres un poco más y no les dan alojamiento

PR3: Pero mira, aquí por ejemplo eso que dices tú, el CIRE podría hacer una buena faena

PR1: si por ejemplo "trae aquí piezas de baño" y tienes una persona contratada. Cuando se va en libertad tienes trabajo. Hay en otras zonas, en otros lugares que esa misma empresa luego cuando sales en libertad tienes un puesto de trabajo

PR3: claro es su problema

PR1: No o que en una residencia y te descuenten parte de tu sueldo

PR2: ese sueldo post ¿no?, post- postcárcel, ese contrato asegurado, que aquí te pagarán menos pero ahí, en la calle te tienen que pagar como vamos... Entonces eso ayudaría esta crisis que está habiendo.

Pero el CIRE no es Caritas

PR3: No, no, no

PR2: tendrían que haber cursos realmente de formación que puedas también salir afuera que se recuperen

PR1: Claro, que que queee en colaboración con lo que dices se puede

PR3: Sí, sí, sí es un conjunto. Son muchas cosas

PR2: Eso dirección general lo ve eh

PR3: Lo podrían ver igual-, y creo que también podrían ver otro tipo de recursos a nivel penitenciario con unas normas muy estrictes

PR1: Claro. Nooo yo creo que es eso, ahí es lo que decía A. Estoy de acuerdo con él. CIRE debería hacer esta función.

(GD/CP_3/P)

En relació a aquesta problemàtica les professionals reivindicuen que es prenguin mesures tot i que no tenen massa confiança en que es faci perquè és una reivindicació que han fet altres vegades:

Però això que estan dient, aquesta situació fa anys que hi és. Molts. I cada vegada que hi ha hagut canvis a Direcció General, que ha vingut algú. El tema surt sempre i els contractes es van renovant, i no han canviat. Per tant, jo, perdoneu soc una mica escèptica quan es parla de qüestions polítiques, de gènere, perquè això es una realitat que es podria canviar. És un canvi de conveni. És posar els ulls a una necessitat molt real, i aquí no mira ningú. Vull dir, de poca ens servirà fer intervencions, tant crítiques, que si intervencions dins del mòdul, que si violència i de més, quan després surten al carrer i una necessitat, com anar a dinar, no la poden fer. I hi ha dones amb 3r grau que no han pogut sortir a fora perquè no tenen a ningú i no són capaces d'anar a dinar. I això en homes no passa aquí a X. Llavors, potser els diners s'han de destinar cap aquí i no cap a un altre lloc. (GD/CP_5/P)

5.9.5. Espai i temps per l'autocura de els i les professionals

Les professionals exposen que no disposen d'espais ni temps per a l'autocura. En el grup de discussió de ponent valoren positivament l'espai per creat per a poder reflexionar i reivindicar algunes qüestions que les hi semblen bàsiques:

P1: Lo bo és que tinguem aquest espai per explicar-ho. Que algú ens escolti. (GD/CP_5/P)

En la mateixa línia, les professionals de CP3 deien que no tenen temps per a la reflexió i que l'autocura la gestionen mitjançant la cohesió grupal i el sentit de l'humor:

PI2: es que no hay tiempo material. No te da tiempo. O sea el módulo lleva un ritmo y tú tienes que llevarlo. No lo puedes parar, no puedes no puedes permitirte el lujo porque las- además el día a día es-cada día es un día diferente. Las situaciones son diferentes, el tipo de interna al que le ha pasado una situación es diferente, la tienes que- lo tienes que solucionar de manera diferente también entonces no da tiempo. Tienes- entras en la rueda y cada día mm no te puedes bajar de ahí no puedes parar y decir "bueno necesitamos". Ojalá pudiéramos hacerlo eso porque ya no solamente eeh... afecta muchos factores. Cómo esté el módulo, eh cómo tengas las instalaciones, cómo tengas el equipo de trabajo, eeh cómo estés tú

PR1: con el equipo (risas).

PI2: haces terapia de grupo

PI1: entre nosotras, entre nosotras

PR1: tiene tiene que haber muy buen equipo, sino no se aguanta. En épocas en que no ha habido buen equipo, que no hay risas por decirlo de alguna manera, no se aguanta. Nosotros es venir del módulo y desahogarte con el equipo, y reírte, porque sino no se aguanta.

(GD/CP_3/P)

6. Conclusions

6.1. Assoliment dels objectius de l'estudi

L'objectiu d'aquest projecte és conèixer la situació de les dones immigrades a les presons catalanes i fer algunes propostes de millora. Per tal d'assolir aquest objectiu general vam definir objectius específics i a continuació els revisarem per tal analitzar si han estat assolits.

- *Identificar els principals perfils delictius de les dones immigrades*

Podem concloure que el delicte prevalent entre les dones estrangeres que compleixen condemna a Catalunya ho fan per delictes contra la salut pública (tràfic d'estupefaents) (50%), seguit dels delictes contra el patrimoni (35%), aquests resultats confirmen les aportacions d'estudis previs (Martín, Miranda i Vega, 2007; Jiménez-Bautista, 2015; Cerezo i Izco, 2019). En canvi, i en consonància amb l'estudi de Cerezo i Izco de 2019, en el cas de les dones autòctones la prevalença delictiva la trobem en els delictes contra el patrimoni (37,3%), seguit del delicte d'homicidi (11,2%) i contra la salut pública (tràfic de estupefaents) (7%). Un 57,1% de les usuàries estrangeres són primàries i les primeres detencions s'han donat entre els 18 i els 30 anys (38%) i entre els 31 i 40 anys (28%), destaca també el fet que algunes dones han debutat entre els 41 i els 50 anys (14%) i entre els 51 i els 60 anys (11%). Quan al context de l'activitat delictiva cal destacar que el 73,8% de les usuàries estrangeres no té familiars vinculats a l'activitat delictiva i el 67% no es relaciona amb amistosats que hagin delinquit. Cal remarcar el perfil de les 5 dones estrangeres de la mostra de l'estudi que són joves, sense antecedents penals ni provinents d'un context social relacionat amb la delinqüència que han estat amenaçades de mort (elles i les famílies) si no acceptaven portar una maleta amb estupefaents al nostre país. Aquests resultats van en la línia dels estudis de Ortiz (2022) i Mateos i Martínez (2003) que destaquen el paper principal de les dones en aquest delicte i la vulnerabilitat d'aquestes dones. Aquestes dones son les enomenades *no nacionals* (Miranda i Martín, 2007; Bodelón, 2007), dones que han estat detingudes a l'aeroport però que no tenen vincles ni residència al país d'acollida.

- *Conèixer e interpretar els trets sociodemogràfics de les dones immigrades*

En la línia de nombrosos estudis (Porro, 2015; Cerezo i Izco, 2019), les dones estrangeres empresonades a Catalunya son joves (edat mitjana 37 anys), provenen de diversos països entre els que destaquen Brasil, Colòmbia, Marroc, Perú i Romania. El 73% de les usuàries estrangeres de la mostra son mares con mostren altres estudis (Navarro, Meléndez i Cubells, 2022) i tenen un nivell acadèmic superior al de les dones autòctones (un 44% té estudis post obligatoris i un 24% universitaris), dada que confirma l'estudi de Cerezo i Izco de 2019. El 62% de la mostra d'usuàries estrangeres de l'estudi, diu que compta amb suport emocional per part de la família però en canvi el 42,5% diu que no rep suport econòmic de la família qüestió rellevant si tenim en compte que el 71% de les dones han manifestat que no treballaven quan van ingressar a la presó. Tot i així, a la pregunta sobre la trajectòria laboral de les dones estrangeres el 44% respon estar sempre ocupada treballant o estudiant, seguit per un 31% que diu que està ocupada la major part del temps.

- *Comprendre i explorar els projectes migratoris de les dones que compleixen condemna a Catalunya per tal de detectar els casos de violències masclistes i/o de tràfic d'éssers humans*

Els resultats de l'estudi mostren que la majoria de les dones estrangeres han arribat al nostre país cercant una vida millor. Les motivacions principals que porten a les dones estrangeres a iniciar el seu projecte migratori son: la cerca d'una millora econòmica 26%, les relacions familiars 25%, la fugida del país d'origen (5,4%) o de la parella (8,2%) confirmant resultats d'altres estudis (Navarro, Meléndez i Cubells, 2022; Aristizábal i Cubells, 2017; Yagüe, 2007). Cal destacar el 6,8% que es veuen forçades a perpetrar el delicte de tràfic de drogues (conegut com el delicte de maleta) sota amenaces i el 1,3% que han arribat enganyades pensant que venien a treballar i les han forçat a prostituir-se.

- *Identificar les necessitats educatives i de tractament de les dones immigrades empresonades*

El nivell educatiu de les dones estrangeres és superior al de la resta de la població penitenciària femenina com també apunten altres estudis (Cerezo i Izco, 2019; Jiménez-Bautista, 2015). El 44% de les dones tenen estudis post obligatoris i el 24% universitaris. Només un 9% manifesta no tenir estudis i un 23% els estudis obligatoris. En els relats emergents en les entrevistes i grups de discussió les usuàries estrangeres exposen la seva intenció de continuar amb els seus estudis universitaris mentre compleixen condemna per tal de poder millorar la seva ocupabilitat i nivell de vida un cop surtin de la presó. Quan a la participació en les activitats formatives desenvolupades en els centres penitenciaris, les dones estrangeres participen majoritàriament en els següents: un 70% de les usuàries han participat en cursos de formació professional, un 68% en activitats per augmentar el seu nivell educatiu, un 65% han fet el programa d'intervenció *Para i pensa*, i la participació menor es troba en els programes de toxicomanies (33%) i salut mental (36%).

Quan a les necessitats en relació a la formació, les dones estrangeres amb estudis universitaris demanen la homologació dels títols obtinguts al seu país d'origen per tal de comptar amb una titulació que les hi faciliti l'accés a llocs de treball més qualificats i per tant millor remunerats. Les dones estrangeres amb menys qualificació volen optar a formació professional per accedir al mercat laboral.

- *Conèixer la situació de salut física i mental de les dones immigrades a les presons*

Un 37% de les usuàries estrangeres manifesten tenir una salut excel·lent, un 33% bo, un 22% regular i un 8% dolent. Aquesta percepció no és coherent amb la resposta que donen quan els hi preguntem si tenen diagnòstics d'alguna malaltia física o mental. Destaquen el 47% de dones estrangeres diagnosticades de depressió, el 34% de dolors crònics d'esquena, el 25% que presenta altres trastorns mentals, el 23% amb colesterol i triglicèrids, el 17% amb addiccions a l'alcohol o drogues il·legals, el 16% de dones asmàtiques,

entre d'altres. Per tant, trobem una prevalença important de trastorns mentals que poden veure's agreujats amb l'empresonament. Les dones estrangeres presenten problemes de salut mental relacionats amb el xoc que suposa l'ingrés a la presó que es veu agreujat per les diferències culturals i idiomàtiques de moltes d'elles. L'estudi posa de relleu les bones pràctiques en alguns centres que compten amb un pla d'acollida de les dones que facilita la seva adaptació i la disminució de la por i l'estrés que suposa l'ingrés al centre penitenciari. Les dones tenen la percepció de que estan sobremedicades, especialment pel que fa a la salut mental.

- *Identificar i comprendre els factors que porten a les dones immigrades a reincidir o desistir del delicte*

Quan al desencadenament de l'activitat delictiva, en els seus relats apareixen els següents factors desencadenants: la parella que les introdueix en l'activitat delictiva, les amenaces de les màfies, haver patit violència de gènere i delinquir per tal d'escapar de la situació, l'acumulació de deutes en el seu país d'origen, necessitats econòmiques, guanyar diners fàcilment, entre d'altres. Aquests resultats van en la línia d'altres estudis anteriors com el d'Aristizábal i Cubells (2017) que destaquen la relació de l'activitat delictiva femenina amb les violències rebudes i les amenaces que les forcen a delinquir. Destaca en el cas de les dones estrangeres que tot i que el delicte prevalent és el de tràfic de drogues, trobem poc consum en aquesta població com mostren altres estudis (Cerezo i Izco, 2019).

Quan a la reincidència, el 70% de les dones manifesten que és molt improbable que tornin a delinquir, el 23% que és improbable i el 4% que és probable i el 3% que és molt probable. El que motiva el desistiment d'aquest dones segons manifesten te a veure amb que no volen tornar a passar per l'experiència de viure a la presó, que no ho necessiten o que han après i volen fer les coses bé.

Ara bé, a la pregunta sobre quines circumstàncies podrien portar-les de nou a la presó un 20% de les dones estrangeres diuen que la manca de una feina estable, un 18% les *males companyies* i el 14% no poder-se mantenir

econòmicament. Aquests resultats coincideixen amb les conclusions d'altres estudis (Aristizábal i Cubells, 2017; Navarro, Meléndez i Cubells, 2022).

- *Identificar les limitacions de les dones immigrades durant el compliment de condemna pel fet de ser estrangeres*

L'impacte de l'empresonament és remarcable per a qualsevol persona que es troba en aquesta situació però en el cas de les dones estrangeres encara és més important. Com apunten diversos estudis, les dones estrangeres afronten una triple condemna: jurídica, social i personal (Rodríguez, 2009; Bodelón, 2007). Les dones estrangeres no només han d'adaptar-se a les normes del centre penitenciari sinó que també han de fer un esforç per a conèixer la llengua i la cultura del país d'acollida.

D'altra banda, les dones que estan complint condemna sense arrelament al país tenen més limitacions per a desenvolupar-se en la vida carcerària per la manca d'ajut de l'exterior (peculi, etc) i per les dificultats de mantenir els vincles amb la família tot i que la pandèmia ha millorat aquest aspecte al possibilitar les videoconferències per comunicar amb les famílies. Tot i així, les usuàries estrangeres exposen que si tenen família al país d'origen i la parella aquí, sovint han d'escollir entre gaudir del vis a vis o be de les videoconferències.

Cal remarcar que és comú que les dones estrangeres no només no reben suport econòmic de l'exterior sinó que sovint han de guanyar diners per enviar-los al país d'origen. Això fa que trobem entre les usuàries estrangeres una alta motivació i participació en els tallers i activitats remunerades. En els relats de les entrevistes i dels grups de discussió es fa menció a formes alternatives i il·legals de guanyar diners a la presó com la prostitució, la *rutina*, la venda i el tràfic en les que poden participar algunes dones estrangeres. S'ha de remarcar que si be tothom (professionals i usuàries) coneixen aquestes pràctiques, cap dona ha dit que hi participa sinó que expliquen com ho fan les altres usuàries.

- *Incorporar el projecte migratori de les dones en el seu itinerari mentre compleixen la condemna i Identificar les necessitats de les dones immigrades pel manteniment de vincles familiars i socials tant als països d'origen com a Catalunya*

Les dones estrangeres que tenen estudis superiors destaquen el fet que sovint la seva titulació no està homologada al nostre país i que han de desenvolupar feines que estan per sota de la seva capacitat la qual cosa impacte sobre la seva economia. Tot i que la major dificultat que troben les dones estrangeres per a la seva reinserció laboral i social és la dificultat d'accedir a feines legals sense disposar de la documentació que les acredita com a ciutadanes de ple dret. Tot i que, com hem vist a l'apartat Marc Legal, la llei d'estrangeria proposa avaluar els antecedents de les persones immigrants de cara a atorgar o renovar el permís de residència, en la pràctica el sistema denega el permís quan hi ha antecedents penals sense fer una avaluació més profunda de cada cas.

- *Analitzar l'experiència de la maternitat les dones immigrades i l'impacte que té l'empresonament en els fills/es*

El 73% de les usuàries estrangeres són mares. I el 47% de les dones diuen que viuran amb els seus fills quan surtin en llibertat. Tanmateix, a la pregunta que és el que més desitges quan surtis en llibertat, el 19% de les dones manifesta que és el retrobament amb els seus fills i filles. En la mateixa línia quan parlen del que més les hi preocupa, el 24% de les dones exposa que la seva relació amb els fills i filles. Algunes de les dones relaten les seves pors com ara que les fills i filles –que estan al país d'origen– no les reconeixin o que no vulguin saber res d'elles. Un 41% de les dones considera molt fàcil recuperar la relació amb els fills i filles i un 24% que serà fàcil però un 8% ho veu difícil i un 6,6% molt difícil.

Algunes dones estrangeres que han assolit ràpidament el tercer grau s'han preocupat de que els seus fills i filles no sabessin que han estat a la presó per por a l'impacte que podria tenir sobre ells/es. Tanmateix, és comú la pràctica d'evitar les visites dels fills i filles a la presó per por a les conseqüències psicològiques sobre els infants. Les videoconferències han aportat una solució a aquesta situació en tant que les dones poden comunicar amb els infants sense haver de dir que estan a la presó i evitant l'impacte que té l'experiència carcerària sobre els infants. En aquest sentit, en el cas de les mares estrangeres preventives, atenent a la presumpció d'innocència la legislació

podria introduir una forma atenuada de presó preventiva que permetés a la mare pendent de judici tenir cura de la seva descendència. Segons els resultats del nostre estudi, la cura dels fills i filles de les dones estrangeres empresonades recau en un 25% en el pare/mare de la criatura que resta en llibertat, el 18% estan a càrrec dels avis (9% materns i 9% paterns), d'altres familiars materns (8%), altres familiars paterns (3%), germans o germanastres (7%), altres situacions 7%, l'11% ja son adults independents i el 21% de les dones no tenien descendència.

- *Analitzar la situació de les dones immigrades que són expulsades abans del compliment de la condemna per mandat legal*

Els resultats de l'estudi indiquen que un 54% de les usuàries estrangeres estan totalment en contra de la mesura d'expulsió de les dones estrangeres i un 11% està en desacord, mentre que un 28% es mostra totalment d'acord. Les raons que argumenten les usuàries per justificar el seu desacord fa referència al fet de que es troben al país d'acollida en el marc d'un projecte migratori motivat per la cerca de millors oportunitats de vida, la fugida del país d'origen o el (re)agrupament amb la família que tenen al país d'acollida entre d'altres. Així, ell 44% de les usuàries manifesten tenir arrelament al país d'acollida que sumat al 19% de les dones que no volen tornar al seu país per la crisi en que es troba i el 19% que no vol marxar per altres raons fan un 82% d'usuàries que no volen marxar enfront del 18% de les dones volen tornar al seu país per a retrobar-se amb fills/es i família.

Quan als plans de les dones estrangeres, només el 2% de la mostra de l'estudi diu que sol·licitarà l'expulsió mentre que la resta desitja quedar-se al país d'acollida amb la família (30%), muntar un negoci (12%), treballar per compte aliè (22%), estudiar (17%) entre d'altres.

En el cas de les dones estrangeres procedents de països de la Unió Europea, l'expulsió s'aplica només si la persona representa una amenaça greu per ala seguretat pública. Perfil que no solem trobar entre les dones estrangeres empresonades a Catalunya com es desprèn del present estudi i d'altres anteriors (Navarro, Meléndez i Cubells, 2022; Cerezo i Izco, 2019). Mentre que

l'article 89 de la Llei Orgànica 1/2015 de 30 de març preveu l'expulsió de les persones estrangeres condemnades a pena de presó superior a un any per delictes dolosos o imprudents. Tot i això, quan la sentència incorpora l'ordre d'expulsió hem vist, en els relats dels professionals entrevistats, les dificultats per a fer efectives aquestes expulsions perquè el país d'origen no accepta a la dona.

- *Identificar oportunitats i alternatives jurídiques per tal d'evitar la limitacions d'opcions pel fet de ser estrangeres*

Les dades recollides en el present estudi ens permeten identificar oportunitats i alternatives jurídiques per a millorar la situació de les dones estrangeres. En l'apartat Propostes les desenvoluparem, per tant poden dir que aquest objectiu també ha estat assolit.

- *Conèixer la situació de les persones estrangeres transsexual o no binàries a les presons catalanes que emigren del seu país per la persecució per motius de gènere i/o orientació sexual.*

La població de persones transsexuals, transgènere i no binaries s'ha incrementat en els darrers tal i com apunten els professionals i les usuàries. Actualment en el sistema penitenciari català trobem complint condemna: 14 dones transsexuals, de les quals 10 son estrangeres; 5 homes transsexuals, dels quals 1 és estranger i 2 persones no binaries de les quals 1 és estrangera (Dades del sistema penitenciari, cedides pel CEFJE).

Les dades recollides en el qüestionari i en l'entrevista a un home transsexual estranger no fan referència a que la migració hagi vingut motivada per la fugida del país per motius de gènere i/o orientació sexual. Tanmateix, hem fet la pregunta directament a les professionals del centre CP3 i asseguren no tenir cap cas d'aquest tipus.

- *Explorar la situació de les dones estrangeres empresonades que emigren per evitar un matrimoni forçat o la mutilació genital pròpia o de les seves filles*

No hem trobat en la mostra de l'estudi cap dona estrangera en aquesta situació.

- *Conèixer els hàbits de consum de substàncies de la població femenina estrangera a les presons*

De les usuàries estrangeres que conformen la mostra de l'estudi un 53% manifesten que consumien abans d'entrar a la presó i un 47% no ho feia. Aquestes dades respecte del consum de les dones immigrants son inferiors a les dades de consum de les dones nacionals que manifesten en un 72,1% consumien abans de l'ingrés a la presó i un 27,9% diu que no consumia. Aquests resultats confirmen les conclusions de l'estudi de Cerezo i Izco de 2019 que apunten a que les dones estrangeres encara que compleixen majoritàriament condemna per tràfic de drogues no solen ser consumidores a diferència de les dones nacionals que si consumeixen.

Quan a l'hàbit de consum de la mostra d'usuàries estrangeres de l'estudi, un 38% diu no consumir mai, un 22% consumeix menys d'un dia al mes, el 7% un dia al mes, el 10% un dia a la setmana, un 15% més d'un dia a la setmana i només el 8% manifesta consumir diàriament.

Quan als hàbits de consum, destaca que la mostra de l'estudi majoritàriament manifesta no consumir drogues. Quan a les substàncies més consumides diàriament troben en primer lloc els fàrmacs (10%) i l'alcohol (8,8%). La principal diferència –a part de la prevalença del consum– respecte a la població nacional, tal i com remarca la bibliografia revisada i els resultats de l'estudi, és que les dones estrangeres compleixen principalment condemna per delictes de tràfic tot i que elles no son consumidores. Les dades de les dones nacionals mostren un nivell més alt de consum i un percentatge molt inferior de delictes per tràfic d'estupefaents.

Els resultats d'aquest estudi, per tant, contradiuen els estudis que vinculen el consum d'estupefaents amb la pràctica delictiva (Redondo, 2013) i s'alinea amb aquells que qüestionen la drogoaddicció com un indicador criminològic, al mostrar que entre les dones estrangeres no preval el perfil de usuària consumidora de drogues tot i estar complint condemna, majoritàriament, per un

delicte de tràfic de drogues. Aplicar la perspectiva interseccional en l'estudi de la població immigrant (De Miguel, 2016) obre portes a l'aprofundiment de les característiques i la identificació de necessitats més adequades a la realitat del col·lectiu.

6.2. Conclusions finals

La categoria *dona estrangera empresonada* no és homogènia en tant que inclou una gran diversitat d'experiències i condicionants que han de tenir-se en compte per tal de respondre adequadament a les necessitats específiques que plantejen. El títol del projecte inicial i era: *Experiències de les dones immigrades en els centres penitenciaris catalans: aproximació des de la perspectiva interseccional*, ara, després de realitzar l'estudi, pensem que cal canviar la paraula *immigrades* per *estrangeres* perquè certament, no totes les dones estrangeres que estan empresonades a Catalunya són immigrants. La primera diferència que trobem en la mostra de l'estudi és que hi ha dones que arriben al nostre país en el marc d'un projecte migratori motivat pel desig de millorar la seva vida –dones immigrants–, altres, han nascut aquí o van arribar amb pocs mesos de vida i per tant s'han criat en el nostre país –dones immigrants de segona generació– i altres, les anomenades *no nacionals*, han passat directament de l'aeroport a la presó.

D'aquests tres itineraris es desprenen necessitats i recursos diferents quan a l'afrontament de l'empresonament. En primer lloc, les dones estrangeres immigrants de segona generació tenen arrelament al país, coneixen la cultura i la llengua tot i que en alguns casos poden mantenir vincles amb el país d'origen mitjançant familiars que no han migrat. Les dones estrangeres immigrants que arriben buscant una vida millor a vegades tenen arrelament aquí (alguns familiars o la parella), altres venen soles a obrir el camí per a un posterior re-agrupament familiar –i per tant no tenen suport social– i altres, tenen arrelament aquí i en el seu país d'origen. Les dones *no nacionals*, no tenen arrelament, ni contactes, ni vincles aquí i són les que més dificultats presenten per a l'adaptació a causa del xoc cultural i, en alguns casos, pel desconeixement de l'idioma. Aquesta diversitat d'histories de vida, demanden a

les institucions intervencions diferencials per a atendre a les dones i afavorir el desistiment i la reinserció social i laboral.

En segon lloc, diversos estudis (Aristizábal i Cubells, 2017; Cerezo i Izco, 2019; Navarro, Meléndez i Cubells, 2022) remarquen la importància del suport social i familiar com a base de la reinserció social i el desistiment i per tant, la institució penitenciària necessita desenvolupar protocols que afavoreixin aquests vincles atenent a la idiosincràsia de cada cas. En aquest sentit, la introducció de les videotrucades, des de la pandèmia, ha suposat una millora important molt ben valorat tant per les internes estrangeres sense arrelament i/o amb familiars en el país d'origen, com per l'equip de professionals. Aquesta mesura facilita l'enfortiment dels vincles i també ofereix la possibilitat de que familiars vulnerables (infants i gent gran) no hagin de viure la tensió que suposa visitar a la dona en el context carcerari i fins i tot que les dones estrangeres no es vegin obligades a dir on son a les seves famílies.

En tercer lloc, si bé l'experiència de l'empresonament sempre és estressant i pot provocar i/o agreujar trastorns d'ansietat, depressió o altres trastorns mentals, les dones no nacionals sense arrelament, sense coneixement de la cultura i de la llengua es veuen en una situació de major vulnerabilitat i per tant cal estar atentes a la salut mental posant l'accent en la prevenció. En aquesta línia, destaca molt positivament el pla d'acolliment per a dones estrangeres i la tasca de l'equip de professionals de rehabilitació, salut i també d'interior que fan una important tasca de prevenció mitjançant la contenció i l'escolta activa de les necessitats de les usuàries.

Tanmateix, les internes fan palès una major dificultat per accedir a permisos, un major ús de la presó preventiva, la manca de recursos de l'administració, la burocratització en el moment de sortir en llibertat, la incertesa respecte a qüestions com l'expulsió, els recursos amb els que comptarà al sortir, l'accés a l'habitatge, la gestió de sol·licituds d'ajudes de l'administració, etc, són aspectes capdals que discriminen i vulneren a la població estrangera i que té un impacte negatiu en la seva salut mental manifestant-se diverses formes com ara la desesperança, la desmotivació, l'ansietat, la depressió, el consum de psicofàrmacs entre d'altres.

Quan a l'edat i el nivell d'estudis de les dones estrangeres, la població penitenciària femenina a Catalunya compta amb dones joves (18-21 anys) que han comés el seu primer delicte i que conviuen amb internes adultes i compta també amb dones estrangeres majors de 50 anys, algunes de les quals també són delinqüents primàries. Tanmateix, gran part del col·lectiu de dones estrangeres tenen un bon nivell d'estudis i presenten habilitats sociolaborals mentre que altres, tenen un baix nivell d'estudis i fins i tot desconeixen la nostra cultura i les llengües que es parlen aquí. Novament es presenten necessitats ben diferenciades; d'una banda, la possibilitat de continuar la formació universitària i per l'altra, la necessitat d'oferir formació per a aprendre el castellà i/o català o formació professional i bàsica. L'estudi mostra resultats positius fruit de l'esforç del sistema per a facilitar l'adaptació de les dones estrangeres mitjançant l'ús de traductors –al principi– i l'oferta formativa per aprendre la llengua durant l'empresonament. Destaca el fet que la majoria de les dones estrangeres quan arriben al Centre Penitenciari a complir condemna ja han assolit un coneixement de la llengua que les permet comunicar-se, socialitzar i participar en els programes d'intervenció que es desenvolupen en l'àmbit penitenciari.

Quan a la tipologia delictiva, hem vist que majoritàriament les dones estrangeres compleixen condemna per delicte de tràfic de drogues. Quan a la motivació d'aquesta tipologia delictiva, les entrevistes mostren diversitat en les situacions que les porten a delinquir. D'una banda, hi ha dones que han relatat que els hi van proposar fer el viatge i els hi va semblar una manera fàcil de guanyar diners però en canvi altres, relaten haver-ho fet sota amenaça de mort per part de les màfies del seu país, altres relaten que la parella les va introduir en aquest món. Aquests relats, introdueixen un aspecte important, a la presó hi ha dones que a més de ser considerades *delinqüents* també són *víctimes* i per tant necessiten un acompanyament i intervenció sensible a aquesta realitat. En aquest sentit, es valora molt positivament la introducció, per part del Departament de Justícia, Drets i Memòria de programes d'intervenció i de prevenció de violències masclistes amb perspectiva de gènere tot i que caldria dissenyar un protocol específic per a intervenir sobre aquesta població..

Quan a la relació de les usuàries amb els agents jurídics destaquen els relats de les dones que identifiquen els professionals com a referents positius que els hi ofereixen l'atenció i l'escolta que no han trobat en la família i el context més proper. Aquests referents positius tenen molta importància en la motivació de les dones pel canvi d'hàbits. En efecte, les relacions positives amb els professionals poden contribuir en la millora de l'autoestima i per tant en la percepció de l'autoeficàcia per a realitzar el canvi. D'altra banda, també trobem relats crítics amb el tracte rebut per part d'alguns professionals la qual cosa ens porta a reflexionar sobre la importància de l'exercici professional i la formació continuada.

Ara bé, l'aspecte més problemàtic que afecta a les dones immigrants es troba amb les traves burocràtiques que les discrimina per ser estrangeres i que les situa en una posició de màxima vulnerabilitat i indirectament, les empeny a reincidir en l'activitat delictiva. La llei d'estrangeria preveu que no puguin renovar i/o gestionar la documentació que les acredita com a ciutadanes de ple dret i que per tant les habilita per a inserir-se en el mercat laboral formal fins que els antecedents penals no estiguin cancelats. Aquest fet impedeix la seva reinserció laboral formal deixant com a opcions per viure: dependre econòmicament d'altres persones, el treball en l'economia submergida i/o l'activitat delictiva.

7. Propostes

7.1. Un model penitenciari mixt?

El sistema penitenciari està travessat per una lògica basada en el binarisme de gènere (Smart, 2000; Olsen, 2001) separant els interns i les internes en l'espai penitenciari. Aquesta divisió basada en el gènere se sustenta en el supòsit de que la població es compon d'homes i dones i en una mirada heteronormativa que pretén controlar la sexualitat entre interns i internes mantenint-los en espais separats i participant d'activitats majoritàriament no mixtes com es desprèn dels resultats de l'estudi (Foucault, 1975 i Butler; 1993, 2006).

Aquesta separació entre homes i dones comporta desavantatges per a la institució penitenciària i especialment per a les dones i pels professionals que treballen amb elles. En efecte, la decisió de mantenir homes i dones en espais separats augmenta la necessitat de centres penitenciaris que, en un model ideal, asseguraria que homes i dones poden complir condemna dins del territori de procedència per tal de facilitar el manteniment dels vincles de les internes i interns amb el seu entorn. Ara bé, com que la població penitenciària femenina és reduïda, aquestes acaben complint condemna en mòduls dins de centres penitenciaris masculins i això comporta la impossibilitat de mantenir espais de separació per a les dones en funció de la seva classificació. Aquest fet, hem vist a l'estudi que provoca conflictes i malestar entre les dones i també més pressió pels professionals que les atenen. Tanmateix, el fet de estar ubicades en un mòdul dins dels Centres Penitenciaris masculins afavoreix que, en ocasions, comparteixin algunes activitats (teatre, etc.) tot i que no poden accedir a destins laborals simultàniament amb els homes tal com recull el reglament penitenciari, qüestió que genera la discriminació de les dones quan a l'accés als recursos.

La creació d'un nou Centre Penitenciari dissenyat i pensat per a ser ocupat per les dones, té bona acollida per part dels professionals però en canvi les dones es mostren més crítiques amb aquesta idea. En aquest sentit, les dones estrangeres que no tenen arrelament al nostre país i les dones autòctones sense vincles, no tenen problema en desplaçar-se a una presó nova i amb

majors comoditats que els mòduls actuals en els que compleixen condemna però no és així quan parlem de dones immigrants que estan aquí en el marc d'un projecte migratori. Efectivament, les dades mostren que les dones immigrants no volen marxar del nostre país perquè estan aquí en el marc d'un projecte de vida que inclou el reagrupament en el nostre país amb la seva família d'origen, o bé perquè han construït aquí la seva família i tenen vincles significatius al territori (parella, descendència, pare i mare, etc.). Passa el mateix amb les dones autòctones que tenen família a l'exterior i no volen complir condemna lluny del seu entorn natural per tal de no perdre els vincles. La qüestió del manteniment dels vincles no és menor si atenem als resultats de l'estudi: per una banda, les dones reben menys visites que els homes a presó (De Miguel, 2015) i el fet de allunyar el centre penitenciari del seu territori encara empitjoraria la situació; i en segon lloc; els resultats mostren la importància de mantenir els vincles per a la vida a presó (salut mental, peculí, motivació pel desistiment, etc) i el suport en el moment de la sortida en llibertat (habitatge, xarxa familiar, etc).

Tanmateix, el supòsit que la població penitenciària es divideix en homes i dones és qüestionat per la realitat que ens mostra la presència de persones transsexuals, transgènere i no binàries en els centres penitenciaris. No hem explorat a fons aquest col·lectiu –recomanem fer-ho– però sí que hem inclòs l'entrevista d'un home transsexual immigrant en l'estudi al temps que algunes de les persones que han respost el qüestionari són transsexuals –i es dona la circumstància que en aquest cas són immigrants tot i que en cap cas es tracta de persones que hagin demanat asil per discriminació al seu país d'origen–. Tal i com hem exposat en els resultats de l'estudi, la presència de les persones transsexuals genera noves necessitats i posa de relleu la dificultat de mantenir el binarisme masculí-femení (Butler 1993, 2004, 2006). En aquest sentit, els professionals i les dones reconeixen haver presenciats situacions de discriminació vers les companyes trans. Aquestes situacions han aparegut, per exemple, en el moment en que els cossos són exposats a les dutxes i algunes dones s'han mostrat incòmodes davant el fet de veure un penis en aquest espai.

Quan a la separació entre homes i dones motivada per la lògica heteronormativa (Butler, 1993, 2004, 2006) aquesta tampoc s'ajusta a la realitat. De fet, a l'estudi els professionals i algunes dones posen de manifest l'emergència de relacions sexo afectives entre les dones o les dones i les persones transsexuals. Fins i tot, si aquestes parelles demanen compartir cel·la, la institució els hi concedeix. Per tant, trobem que la institució accepta les relacions sexo-afectives dins del centre penitenciari de persones que comparteixen mòdul però en canvi penalitza, com diuen les internes que han participat en els grups de discussió, aquestes relacions quan es donen entre dones i homes que coincideixen en alguna activitat però pertanyen a centres diferents (penal masculí i mòdul de dones en el penal).

Per tot això, i pel fet que homes i dones ja comparteixen espais i algunes activitats a la pràctica en els Centres Penitenciaris, proposem revisar la idea dels centres penitenciaris no mixtes i començar a apropar-nos al disseny d'espais mixtes, com a mínim pel que fa a l'accés d'espais comuns, activitats i destins laborals. D'aquesta manera, es podrien evitar gran part dels problemes derivats de la separació i millorar certs aspectes rellevants per a la reinserció de les dones (possibilitat de separar a les dones en funció dels seus perfil., accés als recursos formatius, activitat i millors destins laborals en el centre penitenciari, etc.).

No hem trobat literatura científica –nacional o internacional– que presenti experiències de presons mixtes però sí que existeixen centres penitenciaris que inclouen mòduls de dones en penals masculins com és el cas de Catalunya i altres comunitats de l'Estat Espanyol. La proximitat d'homes i dones en aquests centres penitenciaris facilita l'organització d'activitats mixtes (l'escola, teatre, etc) en funció del centre. En aquest sentit podríem dir que Catalunya ja ha implementat aquestes pràctiques però tot i així, els resultats de l'estudi mostren que és insuficient si volem evitar la discriminació de les dones quan a l'accés de recursos. Un article publicat el 24 de juny de 2021 a la Voz de Galicia presenta l'experiència del mòdul 1 de la presó de Teixeiro obert l'any 2008, en el que homes i dones conviuen en el mòdul compartint tallers, cursos, activitats i el pati. Només les cel·les on dormen estan separades en dues plantes del centre. Aquesta comunitat destaca com a pionera en la creació d'espais de

convivència sense segregació per gènere. En total compta amb 4 mòduls d'aquestes característiques: 2 mòduls terapèutics destinats al tractament de deshabitació de drogues (Teixeiro i A Lama a Pontevedra) i 2 més –denominats mòduls de respecte– entre els que es troba el Nelson Mandela de la presó de Curtis i l'altre és el d'A Lama. La valoració que fan els interns i internes de l'experiència és molt positiva. Les dones destaquen la tranquil·litat amb la que es viu al mòdul i la millora en la qualitat de vida en el centre penitenciari. Incorporar aquest model a Catalunya faria possible donar resposta a les necessitats de les usuàries com per exemple accedir a departaments com el DAE-DID o el DAE destinats a les toxicomanies. Tanmateix, caldria revisar la implementació dels espais mixtes en el Centre Penitenciari de Joves, donat que les noies joves no tenen accés a un centre dissenyat per a acollir persones de la seva edat.

Una experiència a tenir en compte és la del sistema penal dels països nòrdics en el que prioritzen les mesures alternatives i les presons obertes o de mínima seguretat. Aquesta idea portada a l'extrem la trobem a la presó de Bastøy ubicada a una illa de Noruega que aposta per un model de presó oberta no mixta on els 115 interns es desplacen lliurement per l'illa i ocupen diversos llocs de treball que fan que la comunitat funcioni. Aquesta presó ha estat qualificada pel World Economic Forum o Foro de Davos com la presó més agradable del món. Aquest Foro és una organització no governamental que reuneix anualment a Davos a líders polítics, empresaris, periodistes e intel·lectuals per tal d'analitzar i donar respostes a les principals problemàtiques que afronta el món contemporani. Altres presons a dels Països Nòrdics com Finlàndia i Dinamarca també compten amb presons obertes.

Aquest canvi en la lògica de trencar amb el binarisme podria contemplar formes alternatives pel compliment de la condemna, basades en el model dels Països nòrdics. A Catalunya, que ja té certa experiència en la implementació d'activitats mixtes, es podrien augmentar els recursos dels pisos en els que complir el tercer grau, mòduls familiars per dones embarassades, mares i descendència i/o mares i pares amb els seus fills i filles inspirats en els mòduls mixtes per a pares i mares de la presó d'Aranjuez. Aquest projecte és pioner a Europa i no permet accedir al recurs a les persones amb delictes de violència

sexual, de gènere o que consumeixin drogues. Alguns dels arguments que qüestionen els models mixtes es basen precisament en la prevenció de ajuntar a les dones amb homes que estan complint condemna per delictes de violència masclista i sexual per tal de preservar la seguretat de les dones. Aquest argument, tot i basar-se en el desig de protegir a les dones, resulta discriminador en tant que són les dones –possibles víctimes d’aquestes violències– les que viuen en un mòdul que imposa força limitacions quan a l’accés als recursos per a la reinserció i el dret a rebre una intervenció adequada a les seves necessitats. Si els centres penitenciaris fossin mixtes, el col·lectiu de homes que han comés delictes sexuals i de violència masclista podrien ocupar un mòdul específic en el que si que es podria implementar una intervenció adequada a les necessitats d’un col·lectiu més homogeni que el de les dones que ocupen mòduls habitats per dones adultes, joves amb perfils força heterogenis.

Mantenir separats homes i dones també perjudica a les dones en els centres en els que la infermeria i el mòdul psiquiàtric quan aquests no són mixtes. Per exemple, en el CP1, les dones que necessiten una atenció especial quan a la salut son derivades a altres centres penitenciaris més propers a un hospital donat que no poden ser internades a la infermeria del centre. En aquest mateix centre, el mòdul psiquiàtric es va tancar durant la pandèmia. En relació a la salut mental no hem aprofundit en aquest estudi però caldria reflexionar sobre el fet de que persones amb trastorn mental estiguin a la presó. Com expressen les dones i també alguns professionals, l’empresonament pot agreujar els símptomes i/o fer emergir el trastorn. Comptar amb un recurs extern amb un règim de vida més amable on complir al condemna podria ser una bona opció per a les dones i persones transsexuals amb problemes de salut mental. Aquests recursos, d’una banda, van en la línia de fomentar la reinserció social i el desenvolupament de competències i habilitats socials i emocionals que l’estudi mostra que cal potenciar en les dones i que el compliment de la condemna en centre tancat no sembla assolir aquest objectiu com diuen els professionals i mostren altres estudis (Wu *et al.*, 2012; Del Pozo y Añaños, 2013).

D'altra banda, aquest model alternatiu de compliment de la condemna milloraria la situació de les dones immigrants –i les autòctones sense arrelament– donat que disposarien de pisos que farien possible que gaudissin de permisos abans de sortir en llibertat i la possibilitat d'accedir al tercer grau quan complissin les condicions per tal d'accedir-hi. D'aquesta manera, aquestes dones accedirien als recursos que les ajuden a adaptar-se als canvis i retrobar-se en el món en llibertat. Tenint en compte que vivim en una societat altament tecnològica i que els canvis en les pràctiques socials al carrer varien ràpidament, per les dones que han passat sense contacte amb l'exterior 6 anys (per posar com exemple la duració de pena més comuna entre les dones immigrants) poder acostar-se paulatinament a la vida en llibertat és important per a garantir una bona reinserció social. Aquestes mesures podrien suposar una millora quan a:

1. Facilitar l'arrelament de les dones estrangeres i autòctones al territori
2. Facilitar el manteniment dels vincles de les dones
3. Facilitar que les dones estrangeres puguin mantenir els vincles creats al nostre país
4. Facilitar que les dones estrangeres i autòctones sense arrelament puguin accedir a permisos i el tercer grau per tal de facilitar la resocialització.
5. Facilitar que les dones estrangeres i autòctones accedeixin als recursos de salut física i mental.
6. Evitar la discriminació de les dones quan a l'accés als recursos formatius, activitats i destins laborals
7. Facilitar la inclusió de les persones transsexuals, transgènere i no binaries
8. Evitar els conflictes per la manca de separació en funció de la classificació interior en els mòduls de dones
9. Rebaixar la pressió dels professionals que treballen en mòduls de dones sense aplicar la classificació interior

7.2. Reinserció social i laboral

Hem vist que les dones estrangeres pateixen una altra discriminació que te a veure amb la dificultat i obstacles que troben per a renovar la documentació que les acredita com a ciutadanes de dret en el nostre país. El fet d'haver d'esperar al venciment dels antecedents penals per tal de poder renovar la documentació suposa una estigmatització que les situa en una posició d'extrema vulnerabilitat. En efecte, la manca de papers fa impossible que puguin accedir a una feina en el marc de la legalitat. No accedir a la feina amb contracte laboral implica no tramitar i/o renovar el permís de residència. La manca de contracte laboral també impossibilita l'accés a un habitatge digne. Les dones immigrants que es queden al nostre país per sostenir-se econòmicament depenen de l'ajuda de familiars o xarxa social, el treball irregular en el context de l'economia submergida i o l'activitat delictiva. Caldria revisar aquesta situació especialment quan son dones que porten molt temps aquí i tenen vincles estables en el país d'acollida. En aquest sentit recomanem la revisió de la implementació de la llei d'estrangeria que utilitza el terme *valorarà* la presència d'antecedents penals per tal de decidir l'autorització de la residència i/o permís de treball. Per tant, la llei no disposa que el fet de tenir antecedents comporti la denegació dels permisos sinó que s'ha d'analitzar i valorar cada cas. A la pràctica s'ha creat un automatisme que implica la denegació dels permisos a totes les dones estrangeres amb antecedents penals. Tanmateix, es recomana potenciar la substitució de la pena d'expulsió (89 CP) i altres mesures de retorn al seu país per aquelles internes que es consideren *no nacionals*.

A més de les dificultats d'accedir a feines regulades a causa de la manca de documentació, les dones immigrants, igual que les autòctones, tenen menys opcions que els homes per accedir a formacions i destins laborals que siguin útils en el moment de sortir en llibertat. Les dones accedeixen a destins amb un sou més baix i en ocupacions que no tenen sortida a l'exterior (*mantilleres* per exemple). Per a les dones immigrants aquesta discriminació és major donat que la majoria no té suport econòmic de la família i en molts casos fins i tot elles han d'enviar diners al seu país per ajudar a mantenir a les famílies (sovint

tenen fills que queden a càrrec dels familiars). La proposta és millorar el vincle entre l'oferta formativa i de producció i la realitat del món laboral per tal de facilitar la seva reinserció laboral i social. Els professionals remarquen que les mancances no són únicament formatives sinó que moltes d'elles presenten mancances quan a hàbits laborals i habilitats socials que dificulten la reinserció social. També afirmen els professionals que aquestes competències en un regim de vida tancat no es poden treballar correctament i que això es veu clar en el fet que moltes de les dones no les han adquirit durant el període de compliment de condemna. Pensem que aquestes habilitats i competències es poden treballar en un règim de vida obert amb recursos com els que recomanem més amunt (pisos, mòduls familiars, etc) donat que el perfil de les dones empresonades és de baixa perillositat. Caldria per tant, millorar l'acompanyament post-carcerari per a la reinserció social mitjançant l'enfortiment de la xarxa que inclou les entitats del tercer sector tenint en compte que quan les dones compleixen la pena imposada, en la majoria dels casos, queda en situació d'irregularitat amb les conseqüències que això comporta. En alguns casos tenen un permís de treball en llibertat condicional (supòsit que té dificultats per accedir) i posteriorment el perden i segurament no puguin sol·licitar un nou permís de residència i/o treball per tenir antecedents penals. Per tant, no es compleix realment el principi constitucional de reinserció social (article 25.2 CE). La interna estrangera troba el seu procés de reinserció i integració social obstaculitzat per la normativa d'estrangeria que regula el tema administratiu. Tanmateix, cal actualitzar i ampliar els requisits per poder accedir a l'autorització de treball en tercer grau o llibertat condicional, perquè més internes puguin accedir. Això milloraria el tractament penitenciari, fomentaria la reinserció social i laboral –com es desprèn dels relats de les dones que han accedit al el tercer grau–.

L'estudi mostra les mancances que l'equip de professionals detecta en relació a la reinserció social i laboral de les dones. Les entrevistes i grups de discussió evidencien dos obstacles; d'una banda, la manca de recursos per a treballar la reinserció social i laboral, especialment en el cas de les dones estrangeres, com ara els pisos mentre encara estan complint la mesura i l'accés a l'habitatge un cop surten en llibertat. Es proposa intensificar en la mesura del possible la

col·laboració amb entitats del tercer sector que cobreixen aquestes necessitats. D'altra banda, els relats dels professionals i les dones nacionals i estrangeres, denuncien la manca d'activitats laborals facilitadores de la posterior inserció laboral. Recomanem un anàlisi profund d'aquest aspecte per la rellevància pel compliment dels objectius del sistema penitenciari.

Quan a la formació i tenint en compte que el nivell d'estudis de les dones estrangeres és superior al de la resta de la població penitenciària proposem (re)pensar l'accés a estudis post obligatoris i fomentar la col·laboració amb les universitats per a possibilitar que aquest col·lectiu accedeixi a la formació universitària.

Tanmateix, en relació amb la participació en els programes d'intervenció i en les activitats formatives i/o lúdiques, algunes internes denuncien la manca d'activitats –en alguns centres penitenciaris– i posen l'accent en la importància de comptar amb aquest recurs per a tenir cura de la seva salut mental. Contrasta amb aquest discurs, el relat d'alguns professionals que manifesten tenir dificultats per a omplir les activitats que s'ofereixen en els mòduls per la manca de motivació de les usuàries. L'explicació que els mateixos professionals donen a aquesta contradicció té a veure amb el canvi que s'ha produït arrel de la pandèmia i que ha suposat el descens de presència de joves joves estrangeres amb bones habilitats socials que, a més d'estar motivades, per participar en les activitats feien de model i tenien un paper important en la motivació d'usuàries menys proactives. També comenten que ara es troben amb un perfil de dona més deteriorat pel consum d'estupefaents i la manca de competències socials. Tenint en compte el rol de models que poden tenir algunes usuàries proactives i el fet que elles mateixes es proposen per a dissenyar i implementar activitats, recomanem reforçar aquestes iniciatives facilitant els materials i espais que requereixen o que es facilitin els tràmits burocràtics per a que aquestes propostes puguin arribar a bon terme (per exemple, en una unitat semioberta que compta amb una màquina de cosir que ningú fa servir, una usuària es va proposar per a fer un curs de costura per a la resta de companyes i sembla que per qüestions burocràtiques no es va arribar a fer). Justament aquest centre, és el que reb més crítiques per la manca d'activitats. El centre orienta més les seves accions a facilitar les

activitats fora del mòdul perquè és una unitat semioberta, però pel règim de vida d'algunes de les usuàries del mòdul provoca que aquestes dones passin moltes setmanes sense res a fer deambulant pel mòdul. Les usuàries expressen malestar amb aquesta situació perquè diuen que els hi dona massa temps per a pensar i que els hi provoca molta angoixa. Recomanem introduir activitats en el mòdul per a les dones que no surten a l'exterior i/o que es faciliti l'accés a l'exterior per a fer activitats orientades a la reinserció social i laboral.

En el cas de les usuàries estrangeres destaca entre els plans de futur treballar i també crear el seu propi negoci (perruqueria, taller, botiga, etc.) per tal de facilitar aquests projectes es recomana desenvolupar formació orientada a l'emprenedoria (disseny de projectes, ajuts econòmics, etc).

Atenent a la situació diferencial i de major vulnerabilitats de les dones estrangeres, recomanem elaborar un protocol de d'excarceració de lkes dones estran geres que reculli els recursos i circuits per atendre les necessitats bàsiques: legals, accés a l'habitatge, manutenció, accés al món laboral, etc.

7.3. Facilitació dels vincles

D'altra banda, atenent a la dada de que la majoria de dones estrangeres son mares, recomanem la previsió d'una presó provisional atenuada per a les usuàries amb càrregues familiars. En la mateixa línia, atenent a l'impacte positiu de l'accés al tercer grau per a la reinserció social i laboral de les dones, la salut mental i la minimització de l'impacte negatiu per a les famílies de les usuàries, cal realitzar un treball de sensibilització als magistrats, que segons informen els professionals entrevistats– son reticents a concedir-los. Així mateix, es valora positivament l'aplicació del article 86.4 RP que permet a les usuàries pernoctar al seu domicili per raons laborals, de salut o de necessitat de tenir cura de familiars propers que ho necessitin. I finalment, oferir a les mares estrangeres tornar al país d'origen per tal de tenir cura dels fills i filles tal com proposen les Regles de Bangkok. La nostra legislació no té aquesta previsió però si que permet l'expulsió de la dona estrangera no resident a tenor dels articles 89 i 96.3 del CP. Tanmateix, a la pràctica ho permet amb la

classificació en tercer grau i substitució de la pena per expulsió regulada per l'article 89 CP.

Amb el mateix objectiu de reforçar els vincles de les dones empresonades es recomana la revisió de la pràctica de utilitzar els permisos per a comunicar (trucades telefòniques, videotrucades, visites i vis a vis) com a reforçadors de la conducta. El contacte amb l'exterior té un impacte positiu sobre la salut mental i sobre la posterior reinserció social. Salvant les distàncies, les interaccions positives de les dones amb l'exterior són per a la salut mental el que l'alimentació és pel cos. No s'utilitza l'alimentació com a reforçador de conducta però en canvi sí que es fa amb les comunicacions. Situacions com les relatades per dones immigrants, amb vincles al país d'origen i en el país d'acollida, que senten malestar emocional perquè el sistema les fa escollir amb entre fer una videotrucada amb la família d'origen o el vis a vis amb la parella no aporten res de positiu ni a les dones ni al sistema penitenciari.

Ara bé, el 10% de les dones estrangeres manifesten que podrien patir violència per part de persones del seu entorn proper. Es recomana fer un seguiment juntament amb Serveis Socials des del moment que accedeixen al règim de vida obert i seguirlo en el futur per tal de prevenir la violència. Tanmateix, la implementació d'accions formatives per a prevenir la violència (indicadors de violència, mites de l'amor romàntic, autoestima, etc) són altament recomanables i obren un espai per a la reflexió i l'anàlisi de les relacions que elles mantenen a l'exterior.

Hem vist a l'informe, que algunes de les dones han comès el seu delictes sota amenaces per part de xarxes delictives o de les seves parelles, es recomana per a aquests casos, l'elaboració d'un model integral per aquelles dones estrangeres que han delinquit sent víctimes de xarxes o coaccions.

7.4. La importància dels referents positius

Els resultats de l'estudi fan palès que els i les professionals sovint es converteixen en referents positius de les dones. Si tenim en compte que la

literatura relaciona la manca de referents positius amb l'activitat delictiva (McGuire, 2008) el disseny d'activitats i col·laboracions amb entitats externes que facilitin el contacte amb referents prosocials i empoderadors tindria un impacte positiu en la motivació per a incorporar hàbits prosocials i de cura d'elles mateixes i el seu entorn. En aquest sentit, es recomana l'enfortiment i potenciació de col·laboració amb entitats del tercer sector que puguin cobrir aquesta funció. En ocasions, son algunes internes les que prenen aquest rol de referents i/o estableixen relacions positives amb altres usuàries més vulnerables o amb dificultats per a l'adaptació. Recomanem fomentar els espais en els que les dones puguin establir relacions positives en grups petits proposats per elles mateixes i sentin que estan en un espai segur -emocionalment parlant-. Aquests espais podrien ser autogestionats si existissin espais adequats o bé comptar amb la dinamització d'alguna entitat externa o persones voluntàries.

7.5 Pla d'acollida per a les dones estrangeres i la formació continuada

Ara bé, hi ha també molts encerts entre les pràctiques que els professionals desenvolupen als centres, com per exemple el pla d'acollida per a les noves internes al centre penitenciari CP2. Aquest pla d'acollida, implica a les internes del centre de manera que aquestes, juntament amb les professionals, acompanyen a les noves internes fent-les coneixedores de les normes i funcionament del centre, paper dels diferents professionals que les atenen, distribució dels espais, en definitiva: incorporant-les a les dinàmiques del centre. Aquesta iniciativa està molt ben valorada per part de les internes i és especialment important entre les dones estrangeres donat que és el col·lectiu que té més por quan arriba al centre per la manca de coneixement del sistema penitenciari del nostre país i de la nostra cultura –i a vegades de la llengua– per la qual cosa, com diuen les professionals, venen amb un imaginari molt negatiu de la presó i amb molta por. La proposta que fem a partir de la valoració positiva d'aquesta intervenció és que aquesta pràctica s'estengui a la resta de centres penitenciaris. Les dones empresonades que han passat per CP2 estan

d'acord en afirmar que aquest centre sembla més una escola que una presó, i que quan ingressen al penal troben un canvi important. Comptar amb un pla d'acollida que incorpori un/a *professional especialista en interculturalitat* (Iglesias i Guardiola, 2018) o *assistent a internes estrangeres* (Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica GRID, 2010) per a facilitar la seva adaptació a aquesta nova realitat a tots els centres penitenciaris, especialment de les dones immigrants tindria un efecte positiu en tant que potenciaria la empatia i el companyerisme i milloraria el clima del mòdul incidint positivament en la disminució i/o millor gestió del conflicte. Tanmateix, es recomana la formació continuada dels professionals de l'equip d'interior i de l'equip de tractament quan a la interculturalitat per tal de dotar els equips d'eines per a respondre a les necessitats d'aquest col·lectiu com recomanen també altres autores (Formació Social i Criminològica GRID, 2010; Cubells i Calsamiglia, 2013) i minimitzar la presència d'estereotips.

Tanmateix, les entrevistes i grups de discussió en els que participen les i els professionals mostren que les conceptualitzacions que orienten la seva tasca no sempre són homogènies la qual cosa ens porta a pensar que no sempre estan alineades amb el model penitenciar. Es recomana identificar les necessitats formatives del col·lectiu de professionals per tal que les seves intervencions siguin homogènies i segueixen les recomanacions del model penitenciar. D'aquesta manera, mitjançant el disseny de accions formatives orientades a respondre a aquestes necessitats es podrien homogeneïtzar les actuacions dels i les professionals.

7.6 Autocura de l'equip de professionals

A banda de tot el relatiu a les dones empresonades, s'ha de considerar el benestar dels i les professionals que treballen i presten servei institucional.

Treballar en espais que tracti amb problemàtiques de violència i/o delictives tenen una repercussió en la vida laboral i fins i tot en la vida personal dels i les professionals que treballen.

Autores i autors com a Arón i Llanos (2004), Andrade Santos *et al.* (2019; 2022), Betta *et al.* (2007), Gomà-Rodríguez *et al.* (2018) o Pérez-Tarrés *et al.* (2018; 2019) a través de les seves investigacions adverteixin del perill en la salut física i mental dels i les professionals i subratllen la rellevància de la cura i l'autocura.

Les institucions i organismes que treballen amb població i/o problemàtica relacionada amb la violència i els delictes han de vigilar per proporcionar un ambient segur i de cura pels seus treballadors/es. També, els i les professionals han de ser responsable en la seva cura. (Coordinadora Paz para la Mujer, 2020) ha dissenyat, per exemple, una guia per a quins treballen amb la violència. Algunes recomanacions d'investigacions com la portada a terme per Andrade Santos *et al.* (2019) estableixen que les institucions vigilin l'ambient i clima laboral, la resolució de conflicte, activitats que afavoreixin la salut mental i fins i tot brindin assessoria, davants de problemes de salut mental (depressió, desídia, etc.). És important l'existència d'espais de supervisió, cuidar els torns de treball, etc.

Com senyala Cantera i Cantera (2014) la pregunta a fer és: *“¿Cómo el no tener presente el auto-cuidado activo en nuestra formación y trabajo comunitario contribuye a la dificultad de la tarea profesional y favorece el deterioro en la calidad de vida de la persona profesional y del colectivo atendido?”* (p.95). Des de la resposta d'aquesta pregunta, actuaríem amb accions de prevenció i actuació constant. Aquest fet ha estat tractat amb els professionals en els grups de discussió i entrevistes i els principals obstacles que troben per a treballar l'autocura la manca de temps per a la planificació i la variabilitat del clima del mòdul –per la manca de classificació interior–, la manca d'espais de supervisió per tal de treballar els casos més complexos, la manca d'eines per gestionar la implicació emocional lligada a la seva tasca amb les dones (demandes de les dones, situacions greus viscudes per les dones, els conflictes del mòdul i els casos de suïcidi, etc.).

Algunes possibles accions concretes serien:

1. Fer un diagnòstic de les necessitats sentides pels quins treballen en les diverses unitats. Per exemple, quins necessitats sentides tenen quins treballen en infermeria. Cal assenyalar que les necessitats sentides són aquelles expressades pel personal professional i les necessitats normatives són les que experts d'una matèria en concret pot assenyalar com necessària.
2. Aquestes necessitats s'han de poder estudiar i veure quines depenen i/o són competències de l'àmbit laboral i quines són responsabilitat del personal treballador. Aquelles que siguin responsabilitat de la institució, s'ha de poder donar-les respostes.
3. Fer reunions d'acompanyament per a les noves professionals que s'incorporen sense prèvia experiència a un entorn laboral complex.
4. Atorgar reconeixement laboral.
5. Oferir formació continuada adequada a les necessitats del els professionals.
6. Facilitar espai per poder treballar les emocions que envolten les diverses atencions.
7. Temps i lloc per compartir i fomentar el treball en equip.
8. Reunions participatives on es pugui recollir idees de canvis i fomentar el companyerisme i el treball en grup.
9. Proporcionar les eines adients per a la gestió de les emocions, la resolució de conflictes, etc.
10. Crear un espai de supervisió per afavorir la reducció de angoixa i soledat.

Per tant, recomanem la implementació de formació adequada per a donar resposta a les necessitats identificades, espais de supervisió i implementar la classificació en els centres habitats per les dones.

8. Referències bibliogràfiques

- Acale, M. (2015) Introducción. A: M. Acale-Sánchez, R. Gómez-López (eds.) Derecho Penal, Género y Nacionalidad. Proyecto I+D Igualdad y Derecho Penal: El Género y la Nacionalidad como Factores Primarios de Discriminación. Granada: Comares, pp. 17-23.
- Alhojailan, I. (2012). Thematic Analysis: A critical review of its process and evaluation. *West East Journal of Social Sciences*, 1 (1): 39-47. https://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/ta_thematic_analysis_dr_mohammed_alhojailan.pdf
- Almeda, E. (2005). Pasado y presente de las cárceles femeninas en España. *Revista de pensamiento social*, 2005/2006, 6: 75-105.
- Almeda, E. (2010). "Privación de libertad y mujeres extranjeras. Viejos prejuicios y nuevas desigualdades" en Añaños, F. T. (Coord.), *Las mujeres en las prisiones. La Educación Social en contextos de riesgo y conflicto*, Barcelona, Gedisa, pp. 201-234.
- Almeda, E., Di Nella, D. i Navarro, C. (2012) Mujeres, cárceles y drogas: datos y reflexiones. *Oñati Socio-Legal Series, Vol. 2, No. 6*: 122-145.
- Almeda, E. (2017). Criminologías feministas, investigación y cárceles de mujeres en España. *Papeles: revista de sociología*, 102 (2), 0151-181.
- Allen, H (1987) *Justice Unbalanced: Gender, Psychiatry and Judicial decisions* Milton Keynes: Open University Press.
- Amnistía Internacional. (2008). Informe 2008 Amnistía Internacional: El Estado de los Derechos Humanos en el Mundo. Index Num: POL 107001/2008.
- Andrade Santos, K. D., Pereira Silva, J., Perez Tarrés, A., i Cantera, L. M. (2019). Rutas y colisiones en el trabajo de atención a las mujeres víctimas de violencia en España. *Ciencias Psicológicas*, 13(2), 209–222. <https://doi.org/10.22235/cp.v13i2.1877>
- Andrade Santos, K. D., Pereira da Silva, J., i Cantera, L. M. (2022). The invisibility of women caring for women victims of violence. *Revista Katálysis*, 25(2), 425–435. <https://doi.org/10.1590/1982-0259.2022.e84550>
- Añaños, F. T. (Coord.). (2010). *Las mujeres en las prisiones. La Educación Social en contextos de riesgo y conflicto. Las mujeres en las prisiones*. Barcelona, Gedisa.
- Antony, C. (2007). Invisibles: las cárceles femeninas en América Latina. *Nueva sociedad*, 208, 73-85.
- Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica: Grup de recerca sobre Interculturalitat i Desenvolupament (2010). *Estrangers a les presons*

catalanes. Part 3: Recomanacions. *Documents de Treball*. Investigació. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, CEFJE.

- Aristizábal Becerra, L. A., i Cubells Serra, J. (2017). Delincuencia femenina y desistimiento: factores explicativos. *Universitas Psychologica*, 16(4), 6-19.
- Arón, A. M., & Llanos, M. T. (2004). Cuidar los que cuidan: Desgaste Profesional y Cuidado de Los Equipos que Trabajan con Violencia. *Sistemas Familiares*, 20(1-2), 5-15.
http://www.buentrato.cl/pdf/est_inv/desgas/dpa_aron2.pdf
- Bacchus, L. J., Ranganathan, M., Watts, C., & Devries, K. (2018). Recent intimate partner violence against women and health: a systematic review and meta-analysis of cohort studies. *BMJ Open*, 8(7), e019995.
<https://doi.org/10.1136/bmjopen-2017-019995>
- Bach, M., Altés, E., Gallego, J., Plujá, M. i Puig, M. (2000). *El sexo de la noticia: reflexiones sobre el genero en la información y recomendaciones de estilo*. Barcelona, Icaria.
- Barbour, R. (2013). *Los grupos de discusión en Investigación Cualitativa*. Morata. Madrid.
- Barón, S. (2019). Ceguera de género, feminismo y academia en la violencia de género. Comentario a Ferrer-Pérez y Bosch-Fiol, 2019. *Anuario de Psicología Jurídica*, 29, 89-93.
- Barreiro Viñán, J. M. (2003). Flujos migratorios y delincuencia en España teoría y evidencia.
- Becker, H. *Outsiders*. Nova York. 1963 (revisada 1973)
- Betta, R., Morales, G., Rodríguez, K. i Guerra, C. (2007). La frecuencia de emisión de conductas de autocuidado y su relación con los niveles de estrés traumático secundario y de depresión en psicólogos clínicos. *Pensamiento Psicológico*, 3(9), 9-19.
- Bodelón E., (2007). Mujer Inmigrante y Sistema Penal en España. La Construcción de la Desigualdad de Género en el Sistema Penal. In: E. Almeda, Samaranch, E. Bodelón-González (eds.) *Mujeres y Castigo: Un Enfoque Socio-juridico y de Denero*. Madrid: Dykinson Sl, pp. 105-132.
- Bodelón, E. (2011). La Violencia Contra las Mujeres en Situación de Prisión, *EMERJ. Revista da Escola da Magistratura de Rio de Janeiro*, Vol. 15, Nº 57, pp. 101-130.
- Bodelón, E. (2010). Derecho y Justicia no androcéntricos, *Quaderns de Psicologia*, Vol. 12, Nº 2, pp. 183- 193.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-90365-3.

- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York: Routledge. ISBN 978-0-203-49962-7.
- Butler, J. (2006) [1990]. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-38955-6.
- Cantera, L. M., i Cantera, F. M. (2014). El auto-cuidado activo y su importancia para la Psicología Comunitaria. *Psicoperspectivas. Individuo y Sociedad*, 13(2), 88–97. <https://doi.org/10.5027/psicoperspectivas-Vol13-Issue2-fulltext-406>
- Castillo Algarra, J., i Ruiz García, M. (2010). Mujeres extranjeras en prisiones españolas. El caso andaluz. *Revista Internacional De Sociología*, 68(2), 453–472. <https://doi.org/10.3989/ris.2008.05.15>
- Cerezo, A. I. (2015). La Aplicación de las Reglas de Bangkok a la Normativa Penitenciaria Española. A: M. Acale-Sánchez, R. Gómez-López (eds.) *Derecho Penal, Género y Nacionalidad. Proyecto I+D Igualdad y Derecho Penal: El Género y la Nacionalidad como Factores Primarios de Discriminación*. Granada: Comares, pp. 25-44
- Cerezo, A i Izco, M. (2019). Young Foreign Women in Prison: A Case Study in Malaga Prison. *Temida*, vol. 22, (3) 235-261
- Coordinadora Paz para la Mujer, I. (2020). *Guía para la integración del autocuidado en el quehacer de proveedorxs de servicio a víctimas sobrevivientes de violencia de género*. <https://pazparalamujer.org/download/guia-para-la-integracion-del-autocuidado/>
- Crenshaw, K. (1989) “The interseccion of race and sex: a Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics”. *University of Chicago Legal Forum*, num. 140, p. 136-167.
- Crenshaw, K. (1991) “Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color” *Stanford Law Review*, núm. 43 (6), p. 1241-1299.
- Cubells, J., i Calsamiglia, A. (2013). La construcción de subjetividades por parte del sistema jurídico en el abordaje de la violencia de género. *Prisma Social: revista de investigación social*, (11), 205-259. <https://ddd.uab.cat/record/142456>
- De Miguel, E. (2016) Mujeres, consumo de drogas y encarcelamiento. Una aproximación interseccional. *Política y Sociedad*. Vol. 53(2): 529-549.
- Del Pozo Serrano, F. J. i Añaños-Bendriñana, F. (2013) “La Educación Social Penitenciaria: ¿De dónde venimos y hacia dónde vamos?”, *Revista Complutense de Educación*, vol.24, nº 1, pp. 47-68.

- Escudero, C. (2020). Thematic Analysis as a research tool in the area of Social Communication: contributions and limitations. *Trama comun*. [online]. Vol. 24(2), pp.89-100. ISSN 1668-5628.
- España, E. G. (2017). Extranjeros sospechosos, condenados y excondenados: Un mosaico de exclusión. *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, (19), 15.
- Fernández Bessa, C. F. (2010). Movilidad bajo sospecha. El conveniente vínculo entre inmigración y criminalidad en las políticas migratorias de la Unión Europea. *REMHU-Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana*, 18(35), 137-154.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and punishment*. New York: Pantheon Books.
- Franco Mora, J. S. (2020). ¿Los sospechosos de siempre? Efectos de la migración irregular en la criminalidad.
- García Cuenca, J. M. (2021). *Análisis de flujos de energía mediante diagramas Sankey para escenarios de transición energética mundial* [Universidad de Valladolid.].
<https://uvadoc.uva.es/bitstream/handle/10324/48764/TFG-I-2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Garland, D. (2005). *La cultura del control: crimen y orden social en la sociedad contemporánea* (No. Sirsi)j9788497840408).
- Gomà-Rodríguez, I., Cantera, L. M., & Da Silva, J. P. (2018). Self-care of those who work to eradicate gender-based violence. *Psicoperspectivas*, 17(1), 1–12. <https://doi.org/10.5027/psicoperspectivas-vol17-issue1-fulltext-1058>
- Gímenez-Salinas, E. (2006) *Más prisión, menos Seguridad. Rebelión*.
- Guia, M. J. (2012). Crimigración securitización y la criminalización de los migrantes en el sistema penal. *Anuario da Facultade de Dereito da Universidade da Coruña*, 16, pp. 591-614.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4158645>
- Haraway, D., (1991), *Ciencia, cyborgs y mujeres: la reinención de la naturaleza*. Ediciones Cátedra, Madrid, 1995.
- Harding, S. (1987), *"Is There a Feminist Method?"*, *Feminism and Methodology*. Bloomington/Indianapolis. Indiana University Press.
- Iglesias, E. i Guardiola, J. (2018) *Dispositiu Formatiu en Interculturalitat per a tècnics LIC: Identitat i múltiples pertinences*. Generalitat de Catalunya. Departament d'educació.

- Jiménez-Bautista, F. J. (2015). Seguridad y migraciones: las mujeres extranjeras en las prisiones españolas. *SOCIAL REVIEW. International Social Sciences Review/Revista Internacional de Ciencias Sociales*, 4(2).
- Lirola, M. M., i Bautista, F. J. (2015). La realidad de las mujeres inmigrantes en las prisiones españolas a través de su discurso: ejemplos de violencia, marginación y reirserción frustrada¹. *Revista Nuevas Tendencias en Antropología*, (6), 1-20.
- Lirola, M. (2013). Study on the discursive representation of imm igrant minors in a regional newspaper. *Revista Nuevas Tendencias en Antropología*, nº 4, 2013, pp. 201-218
- López, L., Montes, C. i Bodelón, E. (2020). Introducción. El género de los sistemas penales juveniles: Debates necesarios, *Oñati Socio-Legal Series*, V.10, Nº 2, pp. 246-256, DOI:[10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1116](https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1116)
- Lozada, J. (2014) Investigación Aplicada. *CienciAmérica: Revista de divulgación científica de la Universidad Tecnológica Indoamérica. Vol 3(1)* 47-50.
- Lozares, C i Verd, J.M. (2008) La entrevista biográfico-narrativa como expresión contextualizada, situacional y dinámica de la red socio-personal. *Redes. Revista hispana para el análisis de redes sociales Vol. 15 (2)*, 95-125.
- Martín, M. T, Miranda, M. J., Vega, C. (2007). Delitos y fronteras. Mujeres extranjeras en prisión. *Política y Sociedad, 2007, Vol. 44 Núm. 2: 245-248*
- Martín, M. C; Salamanca, A. (2007). El muestreo en la investigación cualitativa. *Nure Investigación, V. 27. 1-4.*
- Martínez, M; Jiménez, F. (2015) La realidad de las mujeres inmigrantes en las prisiones españolas a través de su discurso: ejemplos de violència, marginación y reinserción frustrada. *Revista Nuevas Tendencias en Antropología*, nº 6, 2015, pp. 1-20
- Mateos, N. R., i Martínez, A. (2003). Mujeres extranjeras en las cárceles españolas. *Sociedad y Economía*, (5), 65-80.
- Mejía, J. (2000) El muestreo en la investigación cualitativa. *Investigaciones sociales IV(5)* 165-180
- McGuire, J., Bilby, C. A., Hatcher, R. M., Hollin, C. R., Hounsone, J., i Palmer, E. J. (2008). Evaluation of structured cognitive-behavioural treatment programmes in reducing criminal recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 4, 21-40.
- Miranda, M. J., Martín, M.T. (2007) Mujeres no nacionales en prisión In: E. Almeda-Samaranch, E. Bodelón-González (eds.). *Mujeres y Castigo: Un Enfoque Socio-juridico y de Denero*. Madrid: Dykinson, pp. 187-210.

- Miranda, M. J. Martín, M.T. i Vega-Solís, C. (2003) Mujeres Inmigrantes en Prisión: Articulación de las Políticas Penales y de Extranjería en el Contexto de la Unión Europea. *Cuadernos de trabajo del Instituto de Investigaciones Feministas*, 3, pp. 1-33.
<https://e-archivo.uc3m.es/handle/10016/14660?show=full#preview>,
- Montenegro, M., i Pujol, J. (2003), Conocimiento Situado: Un forcejeo entre el relativismo construccionista y la necesidad de fundamentar la acción, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, España, publicado en *Revista Interamericana de Psicología/Interamerican Journal of Psychology - 2003, Vol. 37, Núm. 2* pp. 295-307. Véase en: <https://web.archive.org/web/20091229072700/http://www.psicorip.org/Resumos/PerP/RIP/RIP036a0/RIP03722.pdf>
- Montero Perez de Tudela, E. (2019). La reeducación y la reinserción social en prisión: el tratamiento en el medio penitenciario español. *Revista de Estudios Socioeducativos*, 7, p 227-249.
http://dx.doi.org/10.25267/Rev_estud_socioeducativos.2019.i7.16
- Navarro, C; Meléndez, A; Cubells J. (2022) Incarcerated women's experiences in Spain. A: Masson, I., & Booth, N. (Eds.). (2022). *The Routledge Handbook of Women's Experiences of Criminal Justice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003202295>
- Olsen, F. (2001). "El sexo del derecho". En Christian Courtis, comp., *Desde otra mirada. Textos de teoría crítica del derecho*. Buenos Aires: EUDEBA
- Ortiz, D. C. (2022). La narcocultura como objeto de estudio. *Escritos*, 30(65), 183-212.
- Palomo, M. T. M., Miranda, M. J., i Solís, C. V. (2005). Delitos y fronteras: Mujeres extranjeras en prisión (No. 10). Editorial Complutense.
- Pallí, C; Martínez, L; Calsamiglia, A; Cubells, J. (2019) *Actituds i Discurs*. FUOC: Barcelona.
- Patton, S. C., Szabo, Y. Z., i Newton, T. L. (2022). Mental and Physical Health Changes Following an Abusive Intimate Relationship: A Systematic Review of Longitudinal Studies. *Trauma, Violence, & Abuse*, 23(4), 1079-1092.
<https://doi.org/10.1177/1524838020985554>
- Pérez-Tarrés, A., Cantera, L., i Pereira, J. (2017). Gender-Based Violence, Coping Strategies and Perceived Social Support. *Psicología, Conocimiento y Sociedad*, 7(1), 98–122.
<http://revista.psico.edu.uy/index.php/revpsicologia/article/view/377/319>
- Pérez-Tarrés, A., Cantera Espinosa, L. M., i Pereira da Silva, J. (2018). Health and self-care of professionals working against gender-based

violence: an analysis based on the grounded theory. *Salud Mental*, 41(5), 213–222. <https://doi.org/10.17711/SM.0185-3325.2018.032>

- Pérez-Tarrés, A., Pereira-da-Silva, J., i Cantera Espinosa, L. M. (2019). Workplace Violence in Work Environments against Gender Violence. *Universitas Psychologica*, 18(3). <https://revistas.javeriana.edu.co/index.php/revPsycho/issue/view/1346>
- Porro J. (2015) Presentación del Estudio de Campo. A: M. Acale-Sánchez, R. Gómez-López (eds.) *Derecho Penal, Género y Nacionalidad. Proyecto I+D Igualdad y Derecho Penal: El Género y la Nacionalidad como Factores Primarios de Discriminación*. Granada: Comares, pp. 11-23.
- Redondo, S. (2013) *El origen de los delitos*. Valencia: Tirant Humanidades.
- Ribas, N., i Almeda, E. (2005). Rastreando lo invisible: Mujeres extranjeras en las cárceles (Vol. 16). Anthropos Editorial.
- Riveros García, M.; Ayala Garay, J. (2021). Efectos psicológicos manifestados en el fenómeno de la prisionalización en mujeres: Una revisión sistemática. Universidad Santo Tomás.
- Rodríguez Jaso, C. (2009). La triple condena: mujeres extranjeras en la cárcel de Teixeiro.
- Sánchez, L. S. (2021). MUJER Y DELINCUENCIA. REVISIÓN BIBLIOGRÁFICA. *Revista de criminología, psicología y ley (Cripsiley)*, (6), 211-244.
- Sarrible, G. (2006) Embarazos de adolescentes extranjeras en España: ser madre o abortar. *Revista de Bioética y Derecho*. Num. 7: 1-6.
- Smart, C. (2000). “La teoría feminista y el discurso jurídico”. En Haydée Birgin, comp., *El Derecho en el género y el género en el Derecho*. Buenos Aires: Biblos.
- Soriano-Miras, R.M (2011). Análisis sociológico de la Ley 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social. Sus reformas (8/2000, 11/2003, 14/2003, 2/2009) y su implicación social. *Papers*, 96/3, p. 683-705.
- Trevillion, K., Oram, S., Feder, G., i Howard, L. M. (2012). Experiences of Domestic Violence and Mental Disorders: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLOS ONE*, 7(12), e51740. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0051740>
- Yagüe Olmos, C. (2007). Mujeres en prisión. Intervención basada en sus características, necesidades y demandas. *Revista española de investigación criminológica*, 5, 1-23

- Yapp, E., Keynejad, R., & Oram, S. (2020). Evidence-based interventions for mental health consequences of intimate partner violence. En P. S. Chandra, H. Herrman, J. Fisher & A. Riecher-Rössler (Eds.), *Mental health and illness of women* (pp. 283-304). Springer Nature Singapore Pte Ltd. https://doi.org/10.1007/978-981-10-2369-9_22
- Unda, R., & Alvarado, S. V. (2012). Feminización de la migración y papel de las mujeres en el hecho migratorio. *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, 10(1), 593-610.
- Villanueva, R. (2020). Reglas de las Naciones Unidas para el tratamiento de las reclusas y medidas no privativas de la libertad para las mujeres delincuentes. Reglas de Bangkok. Colección CNDH.
- Wu, E., N. El-Bassel, L. Gilbert, L. Hess, H.-N. Lee, y T. L. Rowell (2012) "Prior incarceration and barriers to receipt of services among entrants to alternative to incarceration programs: a gender-based disparity", *Journal Urban Health*, vol. 89, nº 2, pp. 384-395
- Zerbino, L. P. (2021). Mujeres presas y paradojas. Una lectura posible desde las categorías analíticas de Joan Wallach Scott.

Bibliografía Legal

- Circular 2/2019, sobre extrangeria als centres penitenciaris de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, de 15 de juliol de 2019
- Circular 7/2015, de 17 de novembre, sobre la expulsión de ciudadanos extranjero como medida substitutiva de la prena de prisión tras la reforma operada por LO 1/2015. Disponible en: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=FIS-C-2015-00007>
- Constitució Espanyola. Bolletí Oficial de l'Estat 311, de 29 de desembre de 1978. [https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con)
- Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. Bolletí Oficial d l'Estat, 281, de 24 de novembre de 1995. <https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/11/23/10/con>
- Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social. Bolletí Oficial de l'Estat 10, de 12 de genero de 2000. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2000/01/11/4/con>
- Ley Orgánica 5/2010, de 22 de junio, por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. «BOE» núm. 152, de 23 de junio de 2010, páginas 54811 a 54883 (73 págs.)

- Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics, elaborat en Nova York el 19 de desembre de 1966. Bolletí Oficial de l'Estat 103, de 30 d'abril de 1977. [https://www.boe.es/eli/es/ai/1966/12/19/\(1\)](https://www.boe.es/eli/es/ai/1966/12/19/(1))
- Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario. Bolletí Oficial de l'Estat 40, de 15 de febrer de 1996. <https://www.boe.es/eli/es/rd/1996/02/09/190/con>
- Real Decreto 557/2011, de 20 de abril, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley Orgánica 4/2000, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, tras su reforma por Ley Orgánica 2/2009. Bolletí Oficial de l'Estat 103, de 30 d'abril de 2011. <https://www.boe.es/eli/es/rd/2011/04/20/557/con>
- Recomanació Rec(2006)2 sobre les Regles Penitenciaries Europees, del Comitè de Ministres del Consell d'Europa, 11 de gener de 2006. Disponible en: <https://www.refworld.org.es/docid/5bd895a74.html> [Consultat el 15 de gener de 2023].
- Recomanació CM/Rec (2012)12 relativa als presos estrangers, adoptada pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa, el 10 d'octubre de 2012.
- Regles Mínimes de las Naciones Unidas pel Tractament dels Reclusos (Regles Nelson Mandela): Resolució aprovada per l'Assemblea General de les Naciones Unidas, 8 Gener 2016, A/RES/70/175. Disponible en: <https://www.refworld.org.es/docid/5698a3c64.html> [Consultada el 15 Gener de 2023]
- Regles de les Naciones Unidas pel tractament de les internes i mesures no privatives de llibertat per a las dones delinqüents (Regles Bangkok). Resolució aprovada per l'Assemblea General de les Naciones Unidas el 16 de març de 2011, A/RES/65/229.
- Resolució sobre la situació especial de les dones en els centres penitenciaris i les repercussions de l'empresonament dels pares sobre la vida social i familiar (2007/2116 (INI)), del Parlament Europeu, de 13 de març de 2008. Disponible en: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0102_ES.html [Consultat el 15 de gener de 2023]